

Attungen – ett medeltida fastighetsmått

**En agrarhistorisk undersökning baserad på
attungsbelägg i SDhk till år 1376 och Folke Dovrings
kasuistik**

Alf Ericsson

*Faculty of Natural Resources and Agricultural Sciences
Department of Economy
Section of Agricultural History
Uppsala*

**Licentiate thesis
Swedish University of Agricultural Sciences
Uppsala 2007**

Omslagsbild: I Risinge gamla kyrka eller S:ta Maria kyrka i Östergötland finns en rik, aldrig överkalkad valvdekor från ca 1410–1420. Här skildras bl.a. Josefs historia (Första Moseboken kap. 39–45). Mot slutet av berättelsen kommer Josefs bröder till Egypten för att köpa säd. Scenen i medaljongen visar hur en man som står vid en stor sädesbinge öser säd med ett mindre kärl i en av brödernas säckar.

Foto: Alf Ericsson

ISBN 978-91-85911-10-3
© 2007 Alf Ericsson, Uppsala
Tryck: SLU Service/Repro, Uppsala 2007

Abstract

Ericsson, Alf, 2007. *The medieval assessment unit attung. A study in agricultural history based upon written documents until 1376 and Folke Dovring's case studies*. Licentiate thesis. ISBN 978-91-85911-10-3

The oldest unit of land assessment in Sweden is the *attung* (lat. *octonarius*). It is first mentioned in written documents from the late 12th century. When, where and why it was introduced has been much discussed. In this study an investigation of documents mentioning the *attung* until 1376 is presented together with a statistical processing of data from an earlier work (Dovring 1947). The distribution of land assessed in this unit is restricted to the south-eastern part of the medieval Swedish kingdom. According to an evaluation of some records not discussed before in this context the taxation of real estates in *attung* units dates from the late 11th century. Most probably the original purpose of the taxation was to create an adequate base for the military levy system. Several indications show that the *attung* originally corresponded to one family's normal holding of land.

The usefulness of the *attung* for other purposes was soon realised. Besides taxes it also became the base for tenant's land rent, tithes to a particular hospital, compensation for plowing of fallow fields but also for the subdivision of common fields on a pro rata basis. The right to an easement could also be connected to the *attung*. At the same time a subdivision of the *attung* unit in several fractions was created which facilitated the trading of landed property. A drastic fall in prices on real estates assessed in the *attung* unit is observable just after the Black Death. The overall conclusion is that the multi functionality of the *attung* was something that developed gradually in response to socio-legal ideas from the continent as well as progress in domestic agricultural technology, economy and society.

Keywords: attung, Middle Ages, rural landscape, agriculture, land assessment, open field division, Black Death

Author's address: Alf Ericsson, Department of Economy, Section of Agricultural History, Box 7013, SLU, S-750 07 UPPSALA, Sweden.

Innehåll

Inledning, 1

Syfte, målsättning och kommande arbete, 5

Europeiska besuttenhetsmått, 7

Sätt att definiera jord i medeltidens Sverige, 8

Forskningshistorik, 11

Katalogen med attungsbelägg, 16

Attungens storlek på basis av Dovrings kasuistik, 22

Attungens storlek i Östergötland, 22

Attungens storlek på Öland, 25

Marklandets storlek i Uppland och Södermanland, 26

Attungens numeriska modell, 28

Attungstalen, 28

Attungens underindelning, 31

Attungens funktioner, 34

Jordmått, 34

Byamål, 34

Avradsnorm, 37

Skattenorm, 39

Norm för fattigtionden, 41

Servitut, 42

Norm för trädeslön, 42

Solskifte, 43

Skiftesintyget från Vidingsjö, 44

Bebyggelseformer och resurser med attungstal, 45

Gårdsstorlekar, 45

Bebyggda attungar, 47

Humpar och mål, 50

Huvudgårdar och gods, 51

Byar, 61

Avgärda enheter, 67

Skogslotter, 73

Kvarnar och fasta fisken, 76

Sjöar och fiskevatten, 76

Attungens geografi, 77

Östergötland, 79

Närke, 82

Öland, 84

Småland, 85

Gamla Uppsala, 89

Attungen som ortnamnselement, 90

Kommersiella transaktioner, 92

De äldsta transaktionerna, 92

Attungens salupris, 93
Pantsättning av attungsjord, 98
Interregionala transaktioner med olika jordatal, 99
Senmedeltida ödeläggelse i östra Östergötland, 101
Trädessystem, 103
Attungens ålder och ursprung, 107
Vreta klostets äldsta godsinnahav, 107
Öggestorp, 110
En åttondel av vad?, 112
Staten, ledungen och skatterna, 115
Slutsats, 116
Exkurs A. Väderstad, 121
Exkurs B. Vallsberg, 126
Exkurs C. Ullstämman, 130
Förkortningar, 133
Referenser, 134
Tillkännagivanden, 139
Appendix. Katalog med attungsbelägg, 140

För den stora allmänheten är frågan om attungen ganska främmande

Hans Hildebrand

Inledning

Termen *attung* (fsv. *attunger*; lat. *octonarius*) eller *attung jord* är det äldsta kända namnet på ett fastighetsmått i det gamla svenska riket. Närmare bestämt var det jord i östra Götaland som indelades i *attungar*. *Attungen* var ett jordatal och har som sådant fyllt olika funktioner i ett fastighetssystem. Man kan säga att *attungen* är en föregångare till den kamerala räkningen i hemman och mantal. I skriftliga källor kan *attungen* med säkerhet beläggas kring sekelskiftet 1200. Ordets innebörd 'åttondel' syftar på en större enhet, vilken denna kan vara råder det delade meningar om. Forskningen har lämnat flera bud, varav *byn* och *hamnan* (ledningens minsta rustningsenhet) är de två huvudkandidaterna. För den som tycker att historisk forskning handlar om olika fenomenens ursprung är frågan avgörande, men en undersökning av *attungen* måste ta sin utgångspunkt i de bevarade källorna, och när dessa tillkom var *attungen* sedan länge basenhet i ett fastighetssystem. Källorna lämnar tyvärr bara indirekta upplysningar om *attungens* uppkomst.

Med avseende på svarens empiriska förankring låter sig därför den här undersökningens frågeställningar indelas i två skilda grupper. Den ena handlar om de olika funktioner som *attungen* har fyllt i fastighetssystemet. Om detta system och dessa funktioner – som ur ett agrarhistoriskt perspektiv är de mest intressanta – har vi relativt säker kunskap. Välgrundade är också undersökningens ekonomiska och bebyggelsehistoriska moment, vilka baseras på att *attungen* var ett erkänt jord- och fastighetsmått. Den andra gruppen handlar om *attungens* ålder och ursprung. Eftersom källäget är som det är kan vi inte förvänta oss något säkert svar på ursprungsfrågan. Däremot är det intressant, inte minst ur den politiska historiens perspektiv, att diskutera frågan. Ett förslag till problemets lösning – som arbetar med en sammanjämkning av de båda konkurrerande hypoteserna – skisseras mot slutet av den här avhandlingen.

Källmaterialet till undersökningen utgörs i första hand av de brev (diplom) med *attungs*belägg som finns publicerade i Svenskt Diplomatariums digitala huvudkartotek över medeltidsbrev (SDhk). Sedan 2005 finns indexerade och sökbara translittereringar av originalbrev tillgängliga via internet. Det centrala momentet i undersökningen är kartläggningen av hur *attungens* fastighetssystem var uppbyggt och hur det fungerade. Tidsramen var från början äldre medeltid, innan digerdöden och efterföljande pestepidemier slog till och tvingade in

samhällsutvecklingen i nya banor. Efter hand stod det emellertid klart att den s.k. senmedeltida agrarkrisen är ett problemområde som attungen också kan hjälpa till att belysa. För att undersöka eventuella effekter av digerdöden, och närmast efterföljande epidemier, utvidgades undersökningen till att också omfatta ett kvartssekel efter den stora farsoten 1350. Att gränsen har satts vid utgången av år 1376 är givet av det faktum att den äldre sviten publicerade brev för närvarande (2007) sträcker sig just så långt. För att belysa och tolka vissa uppgifter i breven har några yngre källor tagits till hjälp. Främst handlar det om Vadstena klostrets jordeböcker (1400-talet) och äldre lantmäteriakter (främst 1600-talet).

En med breven samtida källa är Östgötalagen (ÖgL). Den bevarade redaktionen är nedtecknad kring sekelskiftet 1300. De delar som är relevanta för undersökningen har studerats i sin medeltida eller fornsvenska språkdräkt i H. C. Collins och C. J. Schlyters utgåva av lagboken. För kartläggningen av attungens fastighetssystem är Östgötalagen en ovärderlig källa, särskilt Byggningabalken och Jordabalken. Lagens bestämmelser är av normativ karaktär. Vi kan därför inte utgå ifrån att lagens bokstav alltid har följts. I ett fall – mätstångens längd – säger lagen till och med att en tidigare regel inte längre gäller, utan har ersatts med en oreglerad praxis (ÖgL B 2: 1). Vissa i Östgötalagen förordade institut, t.ex. halvträde (tvåsåde) och geometriskt utmätta byggnadstomter, är snarare uttryck för lagstiftarnas vilja att befrämja en viss utveckling än kodifiering av gammal sedvana. Vi måste vara öppna för att flera bestämmelser har tillkommit inom ramen för ett agrart reformprogram. Den stora detaljriktedom som ofta kännetecknar Byggningabalken, inte minst de avsnitt som handlar om hägnadernas utformning och skötsel, ger bestämt intryck av att allmogen aktivt deltagit i utformandet av lagtexterna. Det är t.ex. svårt att förstå varför överheten skulle vara intresserad av att reglera hur långt ut från gårdesgården stödstörarna ska placeras, eller hur lång ändan på en hank får vara.

De flesta attungsbeläggen är från Östergötland. Av naturliga skäl står därför detta landskap i undersökningens centrum. All odlad jord av någon omfattning vid medeltidens början förefaller att ha fått attungstal, även sådan som låg i perifera skogsbygder. Däremot saknas attungsbelägg från medeltida nyodlings- och kolonisationsområden. Detta gäller ända ner på bynivå på så sätt att ett medeltida nybygge kan sakna attungstal till skillnad från sin moderby. Förhållandet pekar på att attungsindelningen tillhör en bestämd period i början av medeltiden. Trots att jorden på Öland också var attungsindeldad är brev med attungsbelägg därifrån relativt sällsynta. I flera fall förekommer att gårdar på Öland omnämns i jordebrev utan att attungstalen är specificerade. Därutöver är attungen känd från norra och östra Småland samt Närke, som är ett gammalt götalandsskap. Uppgifter om avradsbelopp och andra på attungen baserade saker är sällsynta utanför Östergötland.

En viktig sak med attungen var att den möjliggjorde ett jordäggande baserat på andelsprincipen (eng. *shareholding*). Det är här tegskiftet kommer in i bilden, dvs. det system som reglerade hur jorden fördelades inom byn. Varje delägare eller granne hade rätt till en teg av proportionell bredd i varje teglag (äv. deld, fall, tegserie, parcellförband) i förhållande till hur stor andel han hade i byamålet. För

att underlätta mätningen på marken har fasta stång- och alntal knutits till attungen. Byns alla ägor kunde omfattas av tegskiftet, även om en utskiftning i fysisk mening oftast var begränsad till åker och äng. Utmarken förvaltades i regel som en kollektiv resurs. Efter samma delningsgrund reglerades delägarnas eller grannarnas skyldigheter i byggande och underhåll av hägnader och vägar.

Förutom som delningsgrund vid andelsskifte (byamål) har attungen varit norm för beräkning av avrad (arrende), skatt, fattigtionden och ersättning för trädesärjning. Till attungen har också servitut kunnat knytas. Vid jordtransaktioner och pantsättningar, men också i testamenten, har attungstalen använts för att värdera den aktuella egendomen i pengar.

Den här undersökningen har som hypotes att attungens multifunktionalitet är något som har vuxit fram efter hand. Det var med andra ord inget från början planerat. Detsamma gäller det på attungen baserade tegskiftet med dess båda principer (proportionalitet och konstant lägesföljd) samt byggnadstomters inrättande på lagligt vis. I attungens fastighetssystem behöver inget annat än själva jordmättet ha varit med från början. Tidpunkterna för de olika funktionernas tillkomst är långtifrån fastställda. Detta får emellertid inte avskräcka oss från att föreslå en relativ kronologi.

Undersökningen berör i hög grad samhälleliga och kulturella förändringar. Ett mera utvecklat och preciserat jordägande tar form under äldre medeltid. Introduktionen av attungen ingår i en mentalitetsförändring där ett abstrakt tänkande gör sig alltmer gällande. Framväxten av en verklig skriftkultur ingår i samma samhällsutveckling och är en sedan länge uppmärksam brytpunkt i det mänskliga tänkandets historia (t.ex. Goody 1977). Inhemsk behov i kombination med europeiska impulser fick till följd att man också i Sverige började tänka på jord som en avkastningsenhet, vilken kan värderas med särskilda mått. Attungen och dess fraktioner ingår i en numerisk modell som täcker in allt ifrån byar och storgårdar till mycket små åkertegar eller ägolorter i ängar, skogar etc. Ägandet fick en helt annan detaljeringsgrad än tidigare. På så sätt underlättades handeln med jord.

Att räkna med olika fraktioner av jordatal och att mäta med stänger eller rep kräver matematiska färdigheter. Förmågan att räkna och tänka med tal har en egen kulturhistoria, väl värd att uppmärksamma. Människans matematiska kunskaper hänger samman med samhällsutvecklingen i stort. Attungen är en mental artefakt och det är ingen tillfällighet att den skapades när ett nytt och mer avancerat samhällssystem gjorde sin entré under tidig medeltid. Attungens numeriska modell är inte enbart en beskrivning av verkligheten – i någon utsträckning har verkligheten också anpassats efter modellen.

Eftersom attungen var ett jordmätt kan den användas för olika slags kvantitativa undersökningar. Såväl bebyggelse- som ekonomisk-historiska frågeställningar kan besvaras med hjälp av attungen. Exempelvis fanns det en glidande skala från mycket små gårdar till huvudgårdar som var stora som en hel by. Däremot går det inte att urskilja något brott i storleksskillnad mellan vanliga bondgårdar och adelns

huvudgårdar. Skillnaden ligger i stället i driftsformen där de förra var familj jordbruk och de senare sköttes av en bryte med underställd arbetskraft. För att ta ett annat exempel finns det flera saker som pekar på existensen av en fungerande jordmarknad under medeltiden. En sådan är att priset på attungsjord varierar över tiden och att en tydlig nedgång infaller efter digerdöden 1350. En annan är att attungens pantvärde är lägre än salupriset.

En slutsats som har stöd i flera observationer är att attungen ursprungligen var ett mått på en tänkt normalstor bondgård, som också motsvarar den vanligast förekommande gårdsstorleken. Att så var fallet på Öland är sedan tidigare känt, men i och med den här undersökningen kan det också göras troligt för Östergötland och Småland. Slutsatsen är logisk med tanke på att attungen är ett besuttenhetsmått (*mansus*) med flera västeuropeiska paralleller. Eftersom ett helt hemman i Östergötland ofta var två attungar vid medeltidens slut måste en kraftig reduktion av bebyggelsen ha inträffat i detta landskap under senmedeltiden. Räknat på antalet gårdar i en by handlar det ofta om en halvering.

Ingen som ger sig i kast med attungen kan gå förbi Folke Dovring. Han disputerade 1947 i Lund på avhandlingen ”Attungen och marklandet”. Av undertiteln ”Agrara förhållanden i medeltidens Sverige” framgår att de båda jorddatalen är ingångar till medeltidens jordbruk. Avhandlingen var ett stort framsteg för den agrarhistoriska forskningen, och alla som senare har arbetat med någon av dessa jorddata har förhållit sig till Dovrings resultat. Den här undersökningen är inget undantag. Referenserna till avhandlingen är så talrika att förkortningen ”AM” (= Attungen och marklandet) av utrymmesskäl har införts istället för ”Dovring 1947”.

Dovring var en av våra första agrarhistoriker. Han påbörjade arbetet med att utveckla en särskild agrarhistorisk metod.¹ Nödvändigheten av en sådan betingas av flera faktorer. En är att jordbrukshistoriker måste arbeta med flera slags källmaterial som jordebrev, jordeböcker, lantmäterikartor, fossila odlingspår i terrängen etc. Hur dessa kombineras och binds samman över tid kräver både vana och insikt. Särskilt för medeltida förhållanden, när materialet är knapphändigt, är det nödvändigt att ta in yngre och rikare källor, men som har relevans för den medeltida situationen. Eftersom det källkritiska kravet på samtidighet då inte uppfylls krävs ett särskilt arbetssätt, av Dovring benämnd den *kasuistiska metoden* (av lat. *casus*, ’fall, händelse’). I dag skulle vi säga att det handlar om att göra fallstudier (eng. *case studies*).

I all korthet går metoden ut på att man arbetar med konkreta fall på bynivå, eller i ett annat lokalhistoriskt sammanhang, där kontinuiteten i terrängförhållanden, ägo gränser etc. ger fast stomme åt en tillbakaskridande rekonstruktion. Det kan

¹ En kortfattad beskrivning av den agrarhistoriska eller kasuistiska metoden finns publicerad i Historisk tidskrift i anslutning till en utförlig kritik av Erik Lönnroths arbete ”Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige” (Dovring 1953a). Sammanhanget ger intryck av att metoden delvis har utvecklats som en reaktion på Lönnroths forskning. Dovring presenterade metoden i ett föredrag vid historikerkongressen i Paris 1950 och publicerade en sammanfattning av föredraget i tidskriften *Annales* (Dovring 1951b).

t.ex. handla om hur en ägolott som omtalas i ett brev på 1300-talet kan återfinnas i en senmedeltida jordebok och på en karta från 1600-talet. Kasuistiken utgör en sammanställning av sådana kluster av data. Dovring betonade att först när fylliga, lokala fallbeskrivningar föreligger i tillräcklig omfattning kan man börja arbeta med synteser för större geografiska områden. Varje by har sin egen speciella gestalt och tillkomst. Först när man har lärt känna detaljerna i utvecklingsförloppet går det att urskilja gemensamma drag för flera byar och göra generaliseringar.²

”Attungen och marklandet” blev ingen akademisk succé, och detta jämte en rad andra omständigheter fick till följd att Dovring, efter en tid på kontinenten, för gott flyttade till USA (Myrdal 2007b). Dessförinnan gjorde han en större studie över Sveriges skatter under medeltid och tidig Vasatid (1951a) och en populärt hållen skrift med titeln ”Agrarhistorien” (1953b). Den senare har delvis karaktär av programförklaring och visar på nödvändigheten av en särskild agrarhistorisk disciplin. Tiden var då ännu inte mogen i Sverige för en sådan ”mångvetenskaplig” ansats. I sitt nya hemland fortsatte Dovring med jordbruksfrågor som professor i internationell agrarekonomi vid universitetet i Illinois.

Den till ”Attungen och marklandet” bilagda kasuistiken utgör grunden till den diskussion som förs i avhandlingen och de slutsatser som dras. Dovring gjorde några smärre statistiska bearbetningar och spridningskartor. Materialet har dock mycket mer att ge, och inom ramen för den här undersökningen har nya bearbetningar gjorts.

Syfte, målsättning och kommande arbete

Det övergripande syftet med undersökningen är att precisera och förtydliga vad attungen är för något. Med ökad insikt om attungens egenskaper blir den mer användbar för den historiska forskningen, och en för den medeltidsintresserade allmänheten mindre främmande sak. Eftersom de flesta attungsbeläggen är från Östergötland står detta landskap i undersökningens centrum. Av naturliga skäl är situationen densamma i Dovrings avhandling, vars resultat den här undersökningen både testar och tar sats ifrån. Öland behandlades däremot mer översiktligt av Dovring, men har senare studerats ingående av kulturgeografen Sölve Göransson, som presenterat sina resultat i ett flertal arbeten där attungens betydelse för utvecklingen av det öländska kulturlandskapet betonas (t.ex. Göransson 1971, 1983). Göranssons arbeten är både ett viktigt referensmaterial och en stor inspirationskälla för min undersökning.

Undersökningens målsättning är tredelad. Attungen var inte bara ett jordmått, utan också en basenhet i ett fastighetssystem. En målsättning med undersökningen

² Dovring ska inte missförstås som en naiv förespråkare av induktion. I kasuistiken till ”Attungen och marklandet” finns flera exempel på deduktion, t.ex. när han härleder attungstalet ur avradskvoten.

är därför att kartlägga hur detta system var konstruerat och vilka funktioner attungen har fyllt. Eftersom attungen var ett allmänt erkänt jordmått kan det användas för olika slags kvantitativa undersökningar. En annan målsättning är därför att visa på användbarheten av attungen för bebyggelse- och ekonomisk-historiska undersökningar. Detta kan kanske kännas överflödigt med tanke på att en stor undersökning av folkungatidens monetära system nyligen har presenterats, där priset på attungen och dess uppsvenska motsvarighet marklandet ingår som en viktig del (Franzén 2006). En tredje målsättning är dels att peka på samband som Dovring aldrig observerade, dels att kontrollera om hans slutsatser är hållbara. Någon samlad utvärdering av Dovrings resultat, där det i detalj framgår vad som är hållbart och vad som inte är det, kommer däremot inte att göras. Syftet med undersökningen är, som sagt, att öka kunskapen om attungen – inte om Dovring som forskare. Sammanfattningsvis kan dock sägas att Dovring i regel såg längre än sina samtida, och att man står ganska stadigt på hans axlar. Utsikten därifrån är inte oäven.

Följande frågeställningar ställdes upp inför undersökningen:

- Har attungen några utländska förebilder?
- Hur stor åkerareal motsvarade attungen?
- Vilken är storleksrelationen mellan attungen och marklandet?
- Hur var attungens numeriska modell uppbyggd?
- Vilka olika funktioner har attungen fyllt i fastighetssystemet?
- Vilka resurser har värderats i attungar?
- Hur stor var skillanden mellan en landbogård och en huvudgård räknat i attungstal?
- Finns det några trender i prisutvecklingen på attungen?
- Hur förhåller sig attungens salupris till pantvärdet?
- Vilken är attungens geografiska utbredning?
- Uppträder de äldsta attungsbeläggen i speciella miljöer?
- Hade digerdöden och agrarkrisen någon inverkan på attungens fastighetssystem?

Undersökningen arbetar med hypotesen att attungens mångfunktionalitet inte är något från början planerat, utan är något som har vuxit fram successivt. Detsamma gäller det system för tegskifte som baseras på attungen och kännetecknas av geometrisk regelbundenhet.

Undersökningen avslutas med ursprungsfrågan. Hur gammal är attungen? Är attungen en åttondel av hamnan eller byn? På grund av källäget kan inget definitivt svar lämnas. Istället får man väga olika indicier mot varandra och arbeta med sannolikheter.

Den här lic. avhandlingen är ett delmål i en större undersökning om medeltidens agrarsamhälle. I nästa steg kommer Vadstena klostrets jordeböcker att bearbetas på ett liknande sätt som breven i den här avhandlingen. Samtidigt kommer de kronologiska och rumsliga ramarna att utvidgas. I det förra fallet till att också omfatta senmedeltiden; i det senare till att omfatta hela Götaland men också stora delar av Svealand och därmed marklandets område.

Europeiska besuttenhetsmått

Attungen var inget arealmått, utan ett mått på besuttenhet. I agrarhistorisk litteratur om medeltiden möter man ett fenomen som kallas *mansusenhet*.³ Den var en normenhet använd vid gårdars taxering. Fenomenet har sin upprinnelse i Frankerriket under 600- och 700-talet, närmare bestämt i en storgodsmiljö mellan Rehn och Loire, där en brukningsenhet tillräckligt stor för en familjs bärgning med en senlatinsk term benämndes *mansus*. Samtidigt var dessa enheter föremål för taxering genom vilken avgifterna till jordherren normerades. En mansusenhet hade därför två sidor, dels en konkret (familjen och gården), dels en abstrakt (den fiskala normen för jordrätten). Till varje mansusenhet fanns tillhörigheter, t.ex. byggnader, åkermark och nyttjanderätt till allmänningar. En skillnad förelåg mellan större enheter som brukades av fria landbor (lat. *mansi iugenuiles*) och mindre som beboddes av godsens dagsverkare (lat. *mansi serviles*). Notabelt är att Karl den store gjorde ansatser att använda mansusenheterna i ett system där den fria befolkningens militära skyldigheter normerades.

Från Frankerrikets kärnområden spreds fenomenet vidare. Beroende på när och i vilken miljö mansusenheterna uppträder har de haft något olika innebörd, vilket hänger samman med familjestrukturen. I norra Europa uppträder mansusenheterna *Hufe* (Tyskland), *hide* (England) och *bol* (Danmark). Forskningen har uppmärksammat att de motsvarar större arealer än vad vi brukar förknippa med senare tiders familj jordbruk. Orsaken till att Beda "den vördnadsvärde" († 735) översatte en *hide* med "terra unius familiae" måste, som jag ser det, sökas i ett samhälle som dominerades av storfamiljer med kvardröjande slaveri. Sådana tidiga och stora mansusenheter kan ha uppkommit i samband med en strukturering av en befintlig storfamiljsstruktur. Inte minst till följd av framväxten av det för feodalismen karakteristiska familj jordbruket, där en kärnfamilj utgör den grundläggande produktionsenheten, har de ursprungliga enheterna söderdelats i fraktioner med egna namn. Det är bland dessa vi får söka attungens närmaste förebilder. Så har t.ex. det danska bolet indelats i åttodelar (*ottingar*).

Vilken familjestruktur som döljer sig bakom en mansusenhet måste alltså undersökas från fall till fall. Termen *familj* (lat. *familia*) kan antingen syfta på en storfamilj, en utvidgad familj eller en kärnfamilj. Grundläggande är att en *familj* oavsett dess storlek och innehåll utgjort ett hushåll och ett arbetslag. I norra Europa är en utveckling från större till mindre enheter påtaglig. Sammanfattningsvis kan man säga att mansusenheternas historia handlar om familj jordbrukets uppkomst och spridning. Var mansusenheterna än uppträder är de ett av feodalismens karaktärsdrag, såväl jordägandets struktur som skatternas fördelning har underlättats genom deras närvaro.

³ Litteraturen om mansusenheter är omfattande och problemen många. Den här korta sammanfattningen bygger huvudsakligen på Dovring 1953b, s. 61 f.; DUBY 1968, s. 28 ff.; Göransson 1971, s. B:1; Hannerberg 1971, s. 51 ff.; Rösener 1994, s. 21, 36 ff.

Sätt att definiera jord i medeltidens Sverige

Jordägande var något helt centralt i medeltidens samhälle och därmed också sätten att definiera jord.⁴ Ovan har anförts att *besuttenhet* (*mansus*) var ett sätt att definiera jord på kontinenten under äldre medeltid, och som hade avläggare i det danska bolet och den svenska attungen. Dagsverket var ett annat sätt. Ett välkänt exempel är romarnas *iugerum*, vilket motsvarande det område som på en dag kunde plöjas med ett ”ok” (lat. *iugum*), dvs. ett spann oxar, och som användes långt fram på medeltiden. *Iugerum* var också ett ytmått (motsvarande ca ¼ hektar) i centuriationen – det romerska systemet för jordindelning – där två *iugera* utgjorde ett *heredium*. Det senare var traditionellt en mans med ärftlig rätt innehavda jordlott (Campbell 2000). De olika metoderna att definiera jord går med andra ord in i varandra.

I svenska medeltida källor återges företrädesvis två metoder för att definiera jord: värdering (uppskattning) och mätning. I det förra fallet (värdering) var utgångspunkten jordens saluvärde, skattekraft eller avradskapitet. Värderingen kunde göras in natura eller i pengar. Ofta uppträder myntenheten *mark* och dess underavdelningar som jordvärderingsenhet. I det senare fallet (mätning) var det i regel byamålet som var metoden att definiera jordinnehavet. Byamålet angav inte några arealer, utan byggde på breddproportionalitet så att den största andelen motsvarade den bredaste tegen i varje teglag. Tegens längd var därför ovidkommande. Mätning kunde också avse utsädet och på så sätt anknyta till något vagt ytmått (jfr tunnor utsäde/tunnland). I praktiken kombinerades ofta de båda metoderna (värdering och mätning).

I medeltidens Sverige fanns flera olika system för att definiera jord. Den rika floran speglar olika regionala traditioner. Något rikstäckande system skulle aldrig etableras och var troligen inte ens påtänkt. Den sannolikt äldsta och mest primitiva metoden för att definiera ett jordstycke är känd från Västsverige. I Västgöotalagarna förekommer något som kallas *omfärd* (fsv. *umfærp*) i samband med egendomsöverlåtelse (ÄVgL J 2 pr; YVgL J 1). Säljare och köpare skulle i vittnens närvaro vandra runt byns ägor för att fastställa var de aktuella åkrarna och ängarna var belägna. Omfärden innebar dock ingen egentlig mätning eller värdering av jordstycket eftersom man endast angav dess beläget i terrängen, men inte hur mycket det innehöll.

Det var inte i Västsverige utan i östra Sveriges spannmålsbygder som fasta jordatal användas vid fastigheters taxering och som byamål fick fotfäste. Äldst är

⁴ Ett seminarium om jordägande och jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet hölls på KVHAA hösten 2006. Jag hade där tillfälle att presentera min undersökning om attungen inför i ett kunnigt sällskap. Våren 2007 har jag arbetat som redaktör för konferensrapporten, som nu ligger i färdigt manus. I det här kapitlet refererar jag till flera av bidragen i rapporten.

Götalands *attung* som i skrift kan beläggas kring sekelskiftet 1200, men som är omkring 100–150 år äldre än så. I Uppland med Gästrikland, Västmanland med sydöstra Dalarna, Södermanland samt Närke användes ett jordatal som byggde på myntenheten *mark* och dess underavdelningar. Ett sådant *markland* bestod av 8 *öresland* eller 24 *örtugland*, och det senare av 8 (tidigare 15) *penningland*. Attungen och marklandet hade i stort samma funktioner och egenskaper. Forskningen har framfört flera olika ändamål som motiv för marklandsräkningens införande.

När Erik Lönnroth i ”Statsmakt och statsfinans” slog fast att marklandet först hade införts vid mitten av 1200-talet bröt han med en hävdvunnen uppfattning (Lönnroth 1940, s. 89 ff.). Lönnroth visade att tidigare forskning (Styffe och Sandström) hade missförstått terminologin. Källorna från 1100-talet talar enbart om avraden (lat. *census, redditus*), aldrig om jorden (lat. *terra*). Lönnroths omdatering mötte inledningsvis motstånd, men han besvarade kritiken utan större problem (Lönnroth 1941). Folke Dovring gav inte bara stöd åt Lönnroths uppfattning, han skärpte också argumentationen för omdateringen av marklandsräkningens ålder (AM, s. 180 ff.). Trots detta skulle det dröja innan forskningen fullt ut accepterade Lönnroths och Dovrings omdatering (Göransson 1985, s. 70; Rahmqvist 1996, s. 40 med not 148; Myrdal i tryck; för en avvikande uppfattning hänvisas till Andræ 1960, s. 119).

Före mitten av 1200-talet har jord i Svealand definierats i avradsbelopp, inte verkliga jordatal. Först med marklandet fanns en fast delningsgrund att tillgå vid andelsskifte i byarna. Sölve Göransson har föreslagit att marklandstaxeringen väsentligen tillkommit just för att möjliggöra ett tegskifte i byarna (Göransson 1985, s. 71). De ofta mycket små avradsbelopp som utgick tidigare behöver inte indikera att jorden var söndersplittrad i många ägolotter i betydelsen utskiftad jord. Det kan mycket väl ha varit avraden som delades. Tegskiftet i Svealand är antagligen yngre än det i Östergötland och andra landskap med attungsindelning. En datering till mitten av medeltiden eller något senare har också stöd i fältmaterialet (Sporrong 1985, s. 163).

Eftersom Västergötland aldrig fick fasta jordatal saknade landskapets byar delningsgrund vid jordskifte. Symtomatiskt saknas också ordnad jordfördelning enligt östsvenskt tegskiftesmönster i de äldsta lantmäterikartorna från 1600-talet. Förhållandet är särskilt anmärkningsvärt för Falbygden med tanke på att byarna där är betydligt större än dem i Östsvetrike. Därtill kommer att ett för sin tid modernt tregårdssystem med tredingstråde hade införts i trakten under senmedeltiden (Lindgren 1939).

Finland hade sina egna system för att definiera jord, även om en svensk påverkan med tiden gjorde sig gällande (Oja 1964; Orrman 1977; Roeck Hansen i tryck). I södra Finlands centralbygder fanns redan före införlivandet med det svenska riket en inhemska jordvärderingsenhet som på svenska kallas *krok*. Termen syftar på en primitiv plog, ett årder. De finska motsvarigheterna heter *koukku* eller *aatra*. Kroken härstammar sannolikt från Baltikum där namn med motsvarande innebörd förekommer på estniska och lettiska, senare också på latin och tyska.

Från början avsågs ett ”plogland”, ett prestationsmått motsvarande åkern till en helgård. Det handlar inte i första hand om hur mycket man kan ärja på en dag, utan om hur mycket jord som hör till ett tänkt årder på en gård. Med tiden fraktionerades kroken i mindre enheter. Att det fanns ett inhemskt jordmått före svenskarnas ankomst tyder på en tämligen hög organisationsgrad hos de sena förhistoriska folken i Finland.

Under mer framskriden medeltid uppträder enheten *rök* parallellt med kroken, och tränger i vissa områden ut den senare. Röken går också ursprungligen tillbaka på ett helgårdsbegrepp. Med tiden fraktionerades också röken i mindre enheter. I samband med att tegskiftet spreds österut med början under 1300-talet infördes jordatalen *markskatt*, *bol* och *skattmark* i Åland och sydvästra Finland. Detta gjordes under namnet ”svenskt skifte”. Samtidigt anpassades de inhemska jordmåten till det nya systemet.

Det till Sverige periodvis anknutna Gotland hade på medeltiden ett eget jordmått – *markelej*. Trygve Siltberg (i tryck) har övertygande visat att det var öns bönder som själva konstruerade markelej för att rättvist fördela de kollektiva skatterna inom lokalsamhället (tinget). Överheten (kronan) hade inget med själva skatteuppbörden att göra. Först efter svenskarnas skattläggning av Gotland 1653–1654 specificerades skatten per gård. Vid denna skattläggning kom intressant nog jordvärderingen i markelej till användning. Eftersom Gotland var ett av de områden i Skandinavien där kollektiva skatter levde kvar längst kan förhållandena på ön under 1500- och 1600-talet visa hur skatteuppbörden fungerade i andra områden under medeltiden. Att markelej inte synes ha kommit till användning vid andelsskifte hänger samman med att bebyggelsen på Gotland i princip bestod av ensamgårdar, även om ägoblandning förekom.

I sammanhanget kan också nämnas två jordmått från två landskap som blev svenska förts på 1600-talet. Äldst på nordisk botten är det danska *bolet*, omnämnt redan i Knut den heliges gåvobrev till S:t Laurentiuskyrkan i Lund år 1085. Ordet ”bol” översätts till latin med *mansus*. Diskussionen har främst handlat om bolet ursprungligen var en existerande helgård eller om det är ett kameralt begrepp, infört som likare för olikstora gårdar (Riddersporre 1995, s. 53 f. & där anf. ref. , Riddersporre i tryck). Skånes byar var indelade i ett antal bol, däremot inte de i Halland och Blekinge. Troligen med början under 1200-talet har bolet och dess underindelningar i fjärdingar och åttingar använts som byamål. Detta ”bolskifte” fungerade ofta på två nivåer på så sätt att den enskilda gården kunde ha del i flera olika bol. Man kan säga att bolet var ett mellanled mellan byn och gården. I södra Skånes godsdominerade bygder förefaller bolskiftet vara sekundärt i förhållande till en äldre struktur med snart sagt en huvudgård i varje by. Det bolskifte som framträder i de äldsta kartorna är följderna av att huvudgårdsdriften avvecklades under högmedeltiden, varvid jorden omfördelades på ett antal likstora bol. I dessa bol har de nygrundade landbogårdarna haft större eller mindre andelar.

I Bohuslän användes en norsk jordvärdering i *markebol*, *öresbol* och *örtugsbol*. Systemet har sannolikt sitt ursprung i avradsberäkning på landbojord. Utmärkande för Norge var ”skyldeisystemet” genom vilket i synnerhet kyrkan ägde små

gårdsparter. Andelarna var ideella i den meningen att de var för små för att brukas för sig. Istället ägde man avkastningen från dem. I Bohuslän definierades sådana andelar i öresbol. På senare tid har det framkommit att indelningen i öresbol också har fungerat som byamål i detta landskap (Widgren 1997a). Däremot finns ingen känd koppling till mättekniska stång- och alntal. Regelbundet tegskifte av östsvensk typ har inte kunnat påvisas i Bohusläns byar.

Det är inte alltid som innovationsområden sammanfaller med centrala jordbruksbygder. De medeltida jordvärderingsenheterna kan inte visas ha varit ytmått med undantag för dem i Dalarna och södra Norrland (Dovring 1951a, s. 129 ff.; Wennersten i tryck). Underindelningen i fraktioner var ofta mycket långt driven. Hälsinglands *sköllar* har t.ex. indelats i *mål* som i sin tur har delats in i mindre ytor, där den minsta enheten *stump* endast var drygt 3 m². Det minsta ytmåttet i Dalarna var *kavellandet* om 0,13 m². I likhet med det gotländska marklejet användes dessa ytmått som skattetal. Detaljeringsgraden möjliggjorde en fördelning av den kollektiva skattebördan på de enskilda bidragsgivarna som var finare än den som kunde göras med det svealändska marklandet och dess ändå relativt långt drivna underindelning. De små ytmåtten kom också väl till pass i samband med arv, byten och köp. Till följd av upprepade arvskiten av jord (realarv) var ägosplittringen stor i dessa landskap.

Först under 1500-talets senare del gjordes ett försök att införa ett för Sverige rikstäckande arealmått, nämligen det geometriska *öreslandet* (Dovring 1951a, s. 131 ff., 195 ff.; Tollin i tryck). Denna enhet är en föregångare till *tunnlandet* och ska inte förväxlas med det öresland som är marklandets åttondel. Tunnlandet fastställdes i 1630-talets lantmäteriinstruktioner och var länge det svenska lantmäteriets officiella ytenhet. Sammanfattningsvis kan man säga att den intellektuella utvecklingen har gått från att tänka i arbetsprestation eller avkastning via breddproportionalitet till areal. Det är knappast en slump att det först var under det sista steget som man började framställa kartor i vårt land.

Forskningshistorik

Tidigt fångade attungen historikernas intresse. Särskilt diskuterades vilka sakförhållanden som jorddatalet från början kan ha åsyftat. Oenigheten gällde främst om bydelen (byamålet) eller jordmåtten var det primära. Den tidens historiker var ofta fixerade vid ursprungsfrågan. Men attungens olika funktioner och användningsområden kan inte förklaras enbart utifrån dess uppkomst. Att förklara ett historiskt fenomen är något mer än att redogöra för dess ursprung. Räckvidden av attungens betydelse framgår först när hela dess historia uppdagas.

Någon kanske tycker det är konstigt att hänvisa till forskning som är mer än ett sekel gammal. Särskilt naturvetare kan finna detta märkligt. Beträffande attungen finns det emellertid fortfarande relevanta presentationer av källmaterial och diskussioner som är så pass gamla, och inte minst två konkurrerande hypoteser om ursprunget som ännu inte har prövats på ett avgörande sätt. Som Janken Myrdal

påpekar slår den humanvetenskapliga diskussionen med mycket långsamma slag jämfört med den naturvetenskapliga (Myrdal 2005, s. 34).

Carl Gustaf Styffe antog redan i sitt inträdestal till Vitterhetsakademien 1860 att attungen var en åttondel av hamnan, dvs. det bondelag eller rustningsdistrikt som vid varje uppbåd hade att utrusta en vigerman till ledungsskeppet (Styffe 1864, s. 287). Han skulle fortsätta att hävda sin uppfattning genom åren (Styffe 1880, s. 193, 1911, s. 241). Utan omsvep framhöll han att alla gamla fastigheter i Östergötland var uppskattade i attungar, eller bråkdelar av sådana, och således hade hela landskapet varit indelat i hamnor. Att även härader utan kustanknytning hade varit ledungspliktiga kunde han visa med stöd av att kung Albrekt år 1376 lånat ett ledungsskepp av Skärkinds härad och i samband med denna händelse frikallat häradet från ”snækkio thiænist” och ”snækkiopæninga” (SDhk 10915).

Styffe underbyggde sin hypotes med flera argument, varav åtminstone tre förtjänar att upprepas. Det första är att ledungslamen, dvs. den skatt som avlöste ledungen, erlades efter jordens attungstal. Det andra är att byar kunde ha andra attungstal än 8, vilket talar emot att attungen skulle vara byns åttondel. Det tredje är de lagrum där det talas om jord som är ”jämgod till hå och hamna” eller byar som ”hör till hå och hamna” (ÖgL G 16 pr; B 28: 5). Det allitererande uttrycket – som ursprungligen har en skeppsteknisk betydelse (Hafström 1949, s. 26 f.) – syftar på att sådana byar eller sådan jord har ledungsskyldighet. Den aktuella jorden har med andra ord varit taxerad i attungar. Vidare antog Styffe (1880, s. 6) att attungen i Sverige var detsamma som *ottingen* i Danmark, dvs. bolets åttondel. Bol och hamna var för honom två identiska företeelser. Någon motivering till sin ståndpunkt gav han egentligen aldrig.

Hans Hildebrand var av en annan uppfattning. I sitt verk ”Sveriges medeltid” bröt han den annars så undervisande och säkra berättarstilen med ett polemiskt avsnitt om attungens ursprung med udden riktad mot Styffes åsikt (Hildebrand 1879–94, s. 248 ff.). Hildebrand var helt och fast övertygad om att attungen ursprungligen var byns åttondel. Att byar kunde ha andra attungstal förklarade han dels med att smärre tillägg gjorts på grund av nyodlingar och torpetableringar, dels att det inte var hela byar, utan storgårdar (lat. *curiae*) belägna i byar som avsågs.

På samma sätt som Styffe hade anfört exempel på byar som inte var 8 attungar tog nu Hildebrand fram en lång lista med hela byar som just hade denna storlek. Exempelen är i huvudsak hämtade från Vadstena klostrets jordeböcker (HH 16; SFSS 245). De är med andra ord först från 1400-talet. Hur sedan åttondelen av en by fick egenskap av terminus technicus och bestämt jordmått förklarar han egentligen aldrig, men när väl saken var ett faktum kunde en fullständig indelning i attungar tillämpas över hela det odlade landskapet. Medan större byar i regel fick 12 eller 16 attungar tänkte han sig att enstaka gårdar tilldelades ett fåtal attungar. Vidare konstaterade Hildebrand att storbyarna ligger i Östergötlands bördigaste delar, vilket måste betyda att den av honom skisserade utvecklingen inte har tagit sin början i de stora och av naturen mest gynnade byarna, vilket man skulle kunna förvänta sig, utan i den normalstora byn.

Hildebrands genomgång är avsevärt mer omfattande än Styffes, men ändå inte tillräckligt stor för att man verkligen ska kunna pröva de konkurrerande hypoteserna. Varför byn just har delats i 8 lika parter ger han närmast en räkne- eller skifteteknisk förklaring: ”Man dividerade gerna med två och fick derigenom halfvor, fjerdedelar och åttondedelar, men vid dem stannade man” (Hildebrand 1879–94, s. 248). Han påpekade att förfarandet är känt från flera områden och att talet 8 var så betydelsefullt (hos germanerna) att det blivit ”heligt”.

Hildebrand påpekade att Styffe inte hade insett det nära sambandet mellan attungen och det geometriska byamålets stång- och alntal (Ibid, s. 243). I sitt betänkande om utvecklingen av den svenska skifteslagstiftningen gjorde Gabriel Thulin (1911) denna relation till ett huvudnummer. Efter en genomgång av Östergötlands geometriska jordeböcker från 1600-talet konstaterar han att byamålssummorna mycket ofta är 16 stänger. Eftersom Östgötalagen stadgar att det går två (måt)stänger på en attung (ÖgL B 2: 1) blir det 8 attungar. Särskilt tydligt är förhållandet i de sex härader som ligger lägst i öster. Thulin drog slutsatsen att byarnas åttadelning är ursprunglig och bekräftade därmed Hildebrands åsikt.⁵ Bland senare forskare och kommentatorer har Åke Holmbäck & Elias Wessén (1933, s. 230 f.); Erik Lönnroth (1940, s. 72 ff.) och Carl Ivar Ståhle (1941, s. 214) i stort anslutit sig till den av Hildebrand och Thulin förfäktade åsikten.

En udda hypotes som ligger vid sidan av diskussionen huruvida attungen är en del av byn eller hamnan framlades 1922 av agronomen Erik Oskar Arenander. Han avvisar att ”attung” skulle betyda ’åttandel’ eftersom ordets latinska översättning ”octonarius” egentligen betyder ’av åtta bestående’. Saken hade tidigare påpekats av Ludvig Falkman (1884–85, del 1, s. 152). Efter ett vidlyftigt resonemang, där han drar in antika sagesmän, stannar Arenander för att attungen är minst 2000 år gammal, och att det inte är åkerbruket utan boskapskötseln som ligger till grund för förmögenhetsbeskattningen. Vidare finner han att åtta kor i långa tider varit en normal besättning för en fullsutten bonde, och drar därav slutsatsen att man med ”attung” menat ’en gård stor nog att hålla åtta kor’. Något egentligt stöd för hypotesen är svårt att finna, varför den i allmänhet har avfärdats (Lönnroth 1940, s. 75 med not 2; Holmbäck & Wessén 1933, s. 230; AM, s. 87).

Folke Dovring lade en ny grund för attungens utforskande. I detta sammanhang ska endast en kort orientering göras om innehållet i hans avhandling från 1947, där attungen flankeras av det uppsvenska marklandet. Med kritisk blick och empirisk prövning baserad på den kasuistiska metoden underkastade han Styffes, Hildebrands och andra forskares påståenden. I stort ansluter han sig till Styffes linje, dvs. att attungen är del av hamnan. Samtidigt upptäckte han att den östgötska hamnan inte innehåller 8, utan 16 attungar. Istället för att försöka lösa detta problem antog han att den svenska attungen hade den danska *ottingen* som sin

⁵ Dovring fäste stort avseende vid Thulins undersökning (AM, s. 89 ff.). Kritiskt påpekade han att de av Thulin åberopade uppgifterna om attungstal i medeltida källor inte i något fall direkt relaterades till någon av de avmätta byarna. Det fanns med andra ord ingen kasuistik som underbyggde hans slutsats.

direkta förebild. Den svenska attungen skulle således också vara åttondelen av ett bol. Att detta bol inte kom till någon större användning förklarade han med att byarna i regel var så mycket mindre i Sverige än i Danmark.

Av större vikt än ursprungsfrågan är Dovrings genomgång av attungens olika funktioner. Det är här han framstår som en betydande agrarhistoriker. Särskilt kan hans undersökning av avraden på attungsjord och dess förändring över tid framhållas. Av stor vikt är också hans utredning av att ordet *sæde* (fsv. *sæbe*) som har en dubbel betydelse. Det kan antingen betyda 'utsäde' eller 'skörd', vilket av alternativen som är det rätta måste avgöras från fall till fall. Frågan var avgörande för hans undersökning av attungens storlek och hur attungen förhåller sig till marklandet. Han hade också god inblick i attungens underindelning i olika fraktioner och hur attungen var relaterad till det geometriska byamålets alnar och stänger. Att den av honom konstaterade avradsminskningen och reducerade åkerarealen under senmedeltiden skulle ha orsakats av folkminskning till följd av digerdöden och andra epidemier ville han dock inte kännas vid. Förändringarna lämnades i stort oförklarade.

Det var inte i historieämnet utan inom kulturgeografin som studiet av medeltida jordvärderingar skulle leva vidare. Dovrings insikt att jordatal är något som i hög grad inverkar på åkermarkens och byarnas fysiska utformning, och att äldre lantmäterikartor är ett viktigt källmaterial i utforskandet av dessa saker, omfattades fullt ut av den historiska inriktning som utvecklades inom kulturgeografin med början under 1950-talet. Denna utveckling förknippas främst med David Hannerberg och hans kollegor. De svenska geograferna knöt emellertid inte an till Dovrings agrarhistoriska program utan till den nya kulturlandskapsforskning som hade etablerats på kontinenten under efterkrigstiden (Widgren 1999). Kännetecknande för denna var dels en systematisering av olika former och element i kulturlandskapet, dels en med utgångspunkt i ett yngre källmaterial tillbakaskridande rekonstruktion av byars och åkersystems tillkomst. Geograferna brukar tala om den *morfogenetiska metoden*.

En tillbakaskridande rekonstruktion är, som påpekats ovan, ett centralt moment i Dovrings kasuistiska metod. Han uppger att det är Marc Bloch och andra franska agrarhistoriker som inspirerat honom: "Den regressiva, tillbakalutande metoden, som just den franska agrarhistorien utnyttjar med stor framgång, är möjlig genom det agrara samhällets långsamma utvecklingsrytm" (Dovring 1953b, s. 13). Det specifika med den geografiska varianten är fokuseringen på agrarsamhällets rumsliga och morfologiska dimensioner.

Ett bra exempel på den morfogenetiska metodens tillämpning är Staffan Helmfrids avhandling om det äldre agrarlandskapet i västra Östergötland (Helmfrid 1962). Helmfrid tecknar där en utvecklingsgång för hur den fullt reglerade i byn har vuxit fram huvudsakligen på basis av i det äldre kartmaterialet urskiljbara stadier. Hannerberg utvecklade en egen, originell variant av denna metod när han tillfogade en matematiskt avancerad måttanalys (Hannerberg 1971, 1977 & där anf. ref.).

Kulturlandskapet kan liknas vid ett gammalt hus som vid ett flertal tillfällen byggts på och byggts om av olika byggmästare. Att en byggnadshistoriker kan datera olika faser i en byggnads utveckling genom analyser av delarnas olika formspråk är givet och mutatis mutandis gäller det också för kulturlandskapet, vilket är förutsättningen för den morfogenetiska metoden. Speciellt för Hannerberg är antagandet att byggmästarna har använt olika måttssystem och att dessa sedan görs till analysens ledartefakter. Med kunskap om vilka mått som har använts går det enligt honom att datera åkerskiften och tomter och inordna dem i ett utvecklingschema.⁶

Hannerberg delade in kulturlandskapets utveckling i ett antal hypotetiska stadier. För denna utveckling, som tar sin början redan under 600-talet, är åkerjordens taxering grundläggande, något som i sin tur förutsätter att lokalsamhället har ingått i ett större administrativt system (statsbildning). De olika stadierna motsvarar olika nivåer av taxering och dessa går att rekonstruera genom analysen av åkerskiften och tomter, men också större ytor som gården och byars ägoområden, s.k. ramplanering. Hannerberg ansåg att attungen inte ingick i en primär taxering, utan anknöt till äldre kamerala jordvärderingar (Hannerberg 1971, s. 58, 1977, passim, särskilt s. 129 ff.). Ståndpunkten är kontroversiell och en jordtaxering i förhistorisk tid är inte bara osannolik, utan dessvärre svår eller omöjlig att belägga. Som framgår längre fram i avsnittet om Närke måste Hannerbergs försök att belägga en vikingatida attung i Fjugesta avvisas.⁷

Den kulturgeograf som jämte Hannerberg främst har undersökt jordatal och deras betydelse för kulturlandskapsutvecklingen är Sölve Göransson. Han tog tidigt intryck av Hannerberg, men i sina undersökningar, som företrädesvis berör det attungsindelade Öland, intar han en självständig och med tiden alltmer kritisk hållning mot Hannerbergs metoder och resultat. Göransson har avgjort fört forskningen framåt och lämnat flera hållbara resultat. Det gäller inte bara jordatal utan också flera för det östsvenska kulturlandskapet utmärkande drag (Göransson 1985).

⁶ Hannerbergs arbeten är på en och samma gång fascinerande och förvirrande. Den som tänker läsa honom rekommenderas att först ta del av Mats Riddersporres intryck efter en genomgång av några av hans mest centrala analyser (Riddersporre 1995, s. 30 ff.). Det skulle här föra för långt att närmare diskutera Hannerbergs antaganden, metoder och resultat. Aktningsfull men skarp kritik har framförts av Sölve Göransson (1985, s. 66). En mer avvaktande hållning kan anas hos Mats Widgren (1997b, s. 68).

⁷ Försöket att påvisa en förhistorisk jordtaxering i det östgötska Halleby (Lindquist 1968) är av allt att döma också förfelat. Järnålderns hägnadssystem är dels mycket större än vad Lindquist kände till, och måste därför ha rymt betydligt fler gårdar (Winberg 1983), dels har ny bebyggelse och nya hägnader tillkommit successiv utan något avbrott – i Lindquists argumentation är avbrottet centralt – före den antagna sammanflyttningen på den gemensamma ”bytomten”. Tiden för den förmodade tomtregleringen (kring 600) sammanfaller i själva verket med att bebyggelsen överges och hägnaderna faller ur bruk (Franzén 1995). Sölve Göransson (1985, s. 65 f.) tar generellt avstånd från de ofta av talmagi färgade försöken att påvisa förhistoriska jordtaxeringar. Janken Myrdal (i tryck) har i samma anda kritiserat den vetenskapliga tanken på att det fanns en tillräckligt stark statsmakt i förkristen tid för att genomföra detaljerade regleringar.

Göransson (1985, s. 70) avvisar bestämt den tidigare allmänna uppfattningen att hela det gamla svenska riket skulle ha varit attungsindelad. En verklig indelning i attungar fanns endast i östra Götaland och Närke – det senare är ett gammalgötiskt område. Vidare framhåller han att den danska indelningen i bol är attungens närmaste och naturliga förebild, men inskräper samtidigt att Götalands attung intar en självständig ställning i förhållande till *ottingen*. Den svenska attungen och bolets åttodel har endast namnet gemensamt. I övrigt har de ingått i olika system. Dessutom har han formulerat en högst intressant hypotes som går ut på att en fast jordatalsräkning är en nödvändig förutsättning för uppkomsten av det på andelsprincipen grundade svenska tegskiftessystemet.

Vad gäller den gamla striden mellan Styffe och Hildebrand ansluter sig Göransson till den förres linje (Göransson 1983). Samtidigt har han pekat på det paradoxala förhållandet att någon indelning i hamnor, till skillnad från i Svealand, inte kan beläggas i Götaland med undantag för det attungsindelade Närke (Göransson 1985, s. 70). Göransson refererar inte sällan till Dovring, men det handlar då företrädesvis om hans resultat. Metoddiskussionen för han i anslutning till Hannerberg. Det som främst förenar Göransson och Dovring är ett i grunden källkritiskt förhållningssätt, något som inte utmärker Hannerberg.⁸

Katalogen med attungsbelägg

Den grundlighet med vilken just nu alla våra medeltida urkunder uppspåras och förtecknas för att framdeles ges ut, bör kanske i allra första hand komma agrarhistorien till godo, om tillfället tas tillvara.

Ovanstående ord är Dovrings (1953b, s. 13). De uttrycker hans positiva hållning till och förväntan på det utgivningsarbete av medeltidsbrev som utförs av Svenskt Diplomatarium vid Riksarkivet. Med termen ”brev” avses inom medeltidsforskningen inte ett privatbrev i nutida mening, utan en vanligtvis kortfattad urkund av offentlig karaktär. Medeltidsbrev som behandlar olika slags jordtransaktioner, dvs. jordebrev, är den huvudsakliga källan till attungens historia före 1400-talet.⁹ Efter syfte brukar de delas in i gåvobrev, köpebrev, fastebrev, pantbrev etc. Förutsättningarna för att upprätta en katalog över brev med attungsbelägg har avsevärt förbättrats sedan Svenskt Diplomatariums digitala huvudkartotek över medeltidsbrev (SDhk) finns tillgängligt via internet på

⁸ Arvet från Dovring har överförts genom hans skrifter. Varken Sölve Göransson eller Janken Myrdal träffade någonsin Dovring. Om David Hannerberg gjorde det är för mig okänt. Att Dovring i ”Agrarhistorien” har en positiv inställning till två tidiga uppsatser av Hannerberg framgår av diskussionen om jordatalens äldsta historia (Dovring 1953b, s. 62 ff., 126). Hannerberg hade antagligen utvecklats i en delvis annan riktning om hans resultat utsatts för Dovrings kritiska blick. Att Dovring var en skarp kritiker framgår bl.a. av hans polemik mot Erik Lönnroth (Dovring 1953a).

⁹ Först från 1398 finns en förteckning i *Registrum ecclesie Lincopensis* över jord som hör till prebenden vid Linköpings domkyrka och avraden från dessa gods (AM, s. 121). Detta är den äldsta bevarade jordeboken från Östergötland.

Riksarkivets hemsida. Huvudkartoteket omfattar uppgifter om över 40 000 brev och medger en rad olika sökmöjligheter. Det är möjligt att söka i samtliga brevtexter som hittills har tryckts i Svenskt Diplomatariums huvudserie (till 1376) och i sidoserien åren 1401–1420.

Den här upprättade katalogen över attungsbelägg sträcker sig från slutet av 1100-talet fram till utgången av år 1376. I SDhk har alla brev numrerats i en ny heltäckande serie. Varje brev har ett unikt nummer. I föreliggande arbete hänvisas enbart till SDhk-nummer. I katalogen anges också DS-numret, dvs. boktrycket.

För att om möjligt fånga in alla brev med attungsbelägg måste man söka på såväl svenska som latin. Även om brev på latin helt dominerar under äldre medeltid är det inte ovanligt att det svenska ordet *attung* eller *ättning* förekommer i den latiniserade formen *attungus* i dessa brev. Det händer till och med att jordatalet anges med både latinska och svenska ord: ”vnum octonarium dictum atungh terre” (SDhk 2939). Attungen har underindelats i något som kallas *spanns avgäld* (lat. *modiorum redditus*). Katalogen omfattar också sådana belägg.

Katalogen är gjord i databasprogrammet MS Access 2003. Totalt omfattar katalogen 825 poster.¹⁰ Antalet brev är 517, dvs. det förekommer ofta flera attungsbelägg i ett och samma brev. Å andra sidan omtalas ibland samma jordlott i flera olika brev, t.ex. köpebrev och fastebrev. Antalet unika lotter uppgår till 734. Dessa fodrar en särskild kommentar:

I ett stort antal brev anges attungens storlek i sammansatt form. Mestadels rör det sig om ett heltal och ett bråk. Ibland förekommer två bråk, mindre ofta tre eller fyra. Konjunktionerna *et* och *cum* används omväxlande och det går inte att säga att de skulle markera olika andelar, eller ägolotter (fsv. *ægho luter*) för att tala med samtiden. I flera fall anges attungens storlek med ett avdrag, t.ex. ”vnum attongum terre cum dimidio octaua parte minus” (SDhk 3368). Notabelt är att $\frac{3}{4}$ ofta anges som $\frac{1}{4}$ mindre än en hel (attung) och att flera fjärdedelar kan adderas. Exempelvis kan 1 och $\frac{1}{4}$ attung uttryckas som fem $\frac{1}{4}$. Den sammansatta formen är i flertalet fall säkert ett sätt att så enkelt som möjligt ange hur stor ägolotten är inom ramen för attungens duodecimala underindelning (se nedan). I katalogen anges både *et* och *cum* med ett plus (+) och avdrag med ett minus (–). Bråken har därefter räknats om till ett i regel onaturligt bråk, vilket i sin tur omvandlats till ett decimaltal. Det går inte säkert att veta om en ägolott varit en teg eller på annat sätt utskiftat jordstycke. Särskilt gäller detta om andelen är en ringa bråkdel av en

¹⁰ Den misstänkta förfalskningen SDhk 318 & 319 har inte tagits med. Detsamma gäller för attungen i Värmlandsfisket i Birger Brosas gåvobrev till Riseberga kloster (SDhk 245). När riksjarlen i ett annat brev till lagmannen och övriga invånare i Värmland kungör att han till systrarna i Riseberga skänkt hela sin andel i laxfisket omtalas inget attungstal (SDhk 246). Attungen är i övrigt okänd i Värmland. I ett fall är det troligt att ordet ”attung” har fallit bort: ”tres quaternario terre per totam villam sine diminucione qualibet” (SDhk 5197). I katalogen har därför en ägolott om $\frac{3}{4}$ attung supplerats. Detsamma har gjorts för 15 spans avgäld där ordet ”redditus” antagligen har fallit bort (SDhk 4019). Antagandet stöds av att ägolottens pris i detta fall är rimligt.

attung. Det har varit möjligt att både äga och föryttra en ägolott utan att andelen var utskiftad i fysisk mening.

Storleken på den i breven hanterade jorden varierar från en sextondels attung till som mest 12 attungar (Fig. 1). Medelvärdet är 1,4 och medianen är 1. Vanliga storlekar är $\frac{1}{4}$ attung (11 %), $\frac{1}{2}$ attung (14 %), 1 attung (19 %) och 2 attungar (8 %). För de större ägorna (>2 attungar) rör det sig antingen om byar eller huvudgårdar eller om flera skilda andelar. För den största egendomen, den om 12 attungar i Sveabod på Öland (SDhk 431) handlar det om flera skilda gårdar och byar i Gräsgårds härad (DMS 4:3, s. 313). Dessa större ägor utgör endast 17 % av det totala antalet ägolotter.

Fig. 1. Attungsjordens storleksfördelning i ägolotter (n=734)

Av 489 platser med attungsbelägg har 442 med stor säkerhet kunnat identifieras och lokaliseras, medan 19 är mer osäkra till sin proveniens.¹¹ Helt okända till sitt läge är 28 platser. Med undantag för några fisken, skogar och ängar är det byar eller enstaka gårdar som har attungsbelägg.

I katalogen anges vad byn/gården heter på moderna kartor samt i vilken socken och i vilket härad den ligger. Landskapet har också angivits. Sockenindelningen är densamma som används i SOFI:s ortnamnsregister, dvs. den från 1951, året före den kommunala nyindelningen. Undantag har gjorts för lantsockenar som har inlemmats i stadsförsamlingar. Det kan nämnas att i flera fall finns avvikelser i förhållande till den medeltida sockenindelningen. Häradsindelningen är numera obsolet. För att underlätta orienteringen återges här en karta (Fig. 2) över den

¹¹ Arbetet med att lokalisera alla platser med attungsbelägg har varit mödosamt och tidsödande. OAU:s publikationer över ortnamn i östra Östergötland och SOFI:s ortnamnsregister på internet har varit till stor hjälp. I flera fall har avvikelser i förhållande till diplomatariets angivelser konstaterats. Särskilt gäller det för breven före 1350.

medeltida häradsindelningen i Östgöta lagsaga, som förutom Östergötland också omfattade norra och östra Småland (Styffe 1911, s. 193). Kartan bygger på Andersson 1983, s. 59, 61. För Ölands indelning i häradar hänvisas till Göransson 1983, s. 97 och DMS 4:3, och för Närke till Sporrang 1985, s. 32.

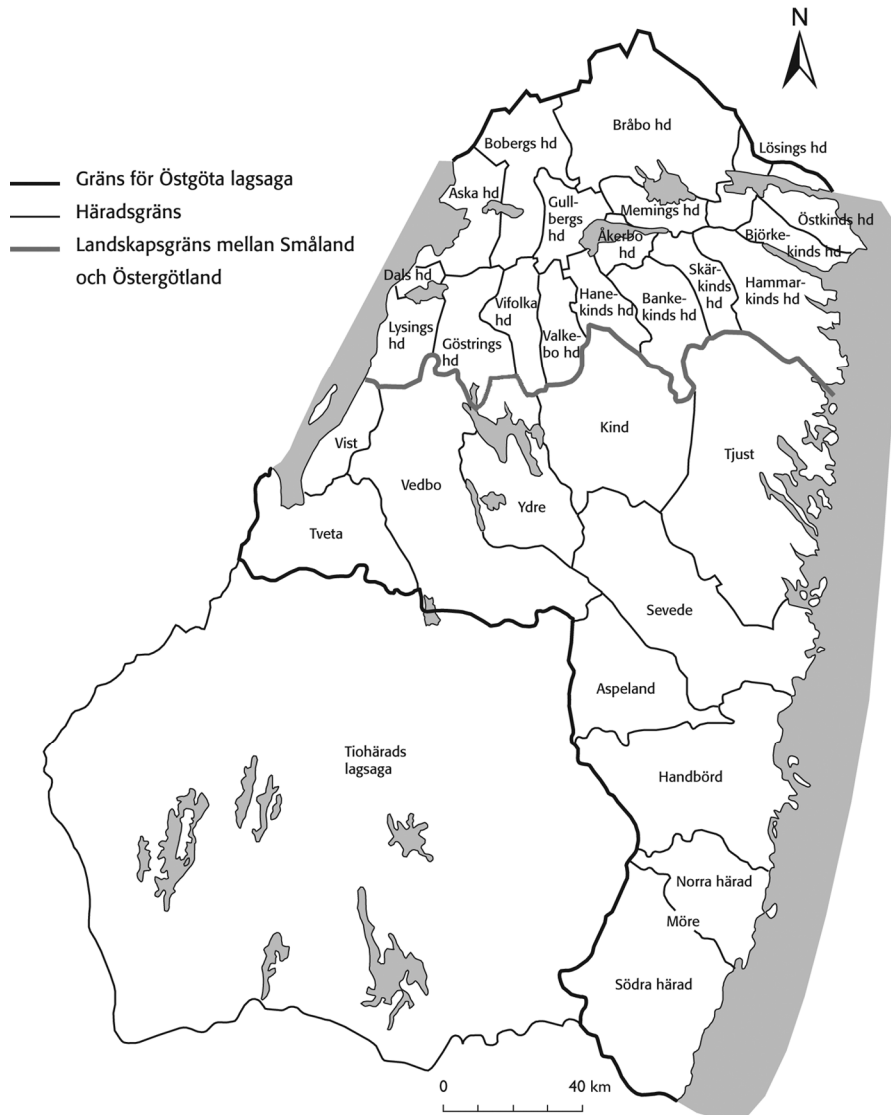

Fig. 2. Den medeltida häradsindelningen i Östgöta lagsaga. Häradsdistriktet i Smålanddelen överensstämmer med de förhistoriska ländernas bygdebildningar. Uppdelningen av Möre i Norra och Södra härad är däremot en nybildning. Kring mitten av 1400-talet delades Vedbo i ett nordligt och ett sydligt härad. I Östergötland är häraderna nyskapade distrikt. Landskapet är systematiskt parcellerat i två rader med en mittaxel som löper genom den öppna slättbygden. De mestadels avlånga häradsdistriktet sträcker sig från antingen den norra eller den södra skogsbygden. Uppdelningen för i sin parcellerade struktur tankarna till ett tegskiftat åkerjärde.

Hur pass utförliga uppgifter som lämnas i breven varierar från fall till fall. Ibland meddelas endast attungstalet, men ofta finns en vidhängande pertinensformel där olika tillhörigheter räknas upp. Syftet med en pertinensformel var att den nye ägaren inte skulle riskera att gå miste om någon rättighet som hörde till attungen. Till den numera försvunna byn Ledungshammar i Norrköping, för att ta ett exempel, hörde förutom åkrar, ängar och betesmarker också fisken, skogar och jaktmarker samt kvarnar eller kvarnplatser: ”cum omnibus adiacencijs, agris, pratis, in siccis et humidis, prope uel remote, pascuis, Piscaturis, siluis, venacionibus, molendinis seu molendinorum locis, et omnibus alijs attinentibus” (SDhk 3822). Ofta förkommande uttryck är ”i vått och torrt”, ”inom och utom hägnader”, ”nära och fjärran”, ”i skog och skyl”, ”med alla sina tillagor”, ”inget undantaget”. Allt skulle täckas in. Ibland anges att hus och byggnader hör till attungen.

Ett illustrativt exempel på en pertinensformel är den som följer på ½ attung i Sjötuna (Kumla sn, Lysings hd) och som finns på både latin och svenska:

vnum dimidium attung in Tunum parochia Kumblæ, cum omnibus et singulis pratis, pascuis, siluis, piscariis, molendinis et molendinorum locis ac alijs quibuscunque eorundem prediorum pertinencijs, intra sepes et extra, prope vel remote positis (SDhk 3877)

en halwan attungh i tvnum i kombla sokæn med allom til laghum som ær ængh akær skogh wath oc kwerna oc kwernaströma med allom til lagom som theem gozsom hawer aff aller til ligath innath gardha oc vian bædhe nær oc fyerran (SDhk 3878)

Ganska ofta anges om attungen tillhör en by (lat. *villa*) eller en huvudgård (lat. *curia*, *mansio*, *grangie*). Obebyggda skogsplotter kan också ha attungstal. Delar av utmarken har i sådana fall behandlats som en äga avskild från byn i övrigt. På motsvarande sätt förekommer att ägolotten är begränsad till inägomarken (åker och äng). För att precisera var i ett teglag attungen är belägen anges ibland dess position i förhållande till solen. Detta är den egentliga innebörden av termen *solskifte*.

I vissa brev meddelas hur stor avrad jorden ger. I ett gåvobrev har avradsbeloppen angetts för ett helt godscomplex i Åkerbo härad i Östergötland (SDhk 2654). Uppställningen har karaktären av en liten jordebok. Uppgift på skörd lämnas i några enstaka fall. Trots att försäljning av fast egendom i regel dokumenteras ur säljarens perspektiv brukar urkunden kallas *köpebrev* (fsv. *köpobreff*). Orsaken är antagligen att det främst var köparen som hade anledning att bevara brevet för att i framtiden kunna styrka ägoinnehavet. Ur medeltidens eget perspektiv på handlingen är det emellertid mer rättvisande att tala om *salubrev* (Larsson 2003, s. 117). I den här avhandlingen talas därför om attungens *salupris* när ”prislappen” på attungen avses. I salubrev anges inte alltid köpeskillingen; ofta står det endast att fullt pris har utgått. Av pantbrev framgår däremot i regel hur mycket jord som har pantsatts och för hur stort belopp.

Den här bilagda katalogen (Appendix) är en något förkortad och komprimerad version av den digitala. Av utrymmesskäl har den klyvts i tre delar. Den första delen har följande fält: **SDhk-nummer**, **DS-nummer**, **Datering** (årtal), **By/gård**, **Socken**, **Härad** och **Landskap**. Den andra delen innehåller: **Attungstal** (decimaltal), **Attungstal bråk**, **Bebyggelseform/markslag**, **Hus** (uppgift om bebyggelse), **Pris/värde** och **Språk**. Attungens värde anges med avseende på om det avser salupriset (S), mellanavgift vid byte (M), pantpriset (P), pant inbäddad i testamente (PT) eller värdering i testamente (VT). **Positionsangivelse** (solskifte) anges i anslutning till Bebyggelseform/markslag med ett versalt P inom parentes. Den tredje delen redovisar beläggen på attungens avrad. Dessa har räknats om till en s.k. avradskvot per attung (tön: öre pn). Eftersom det i vissa brev finns flera attungsbelägg har dessa åtskiljts med ett tillägg av en gemen bokstav till SDhk-numret. Denna unika beteckning fungerar också som en nyckel till katalogens olika delar.

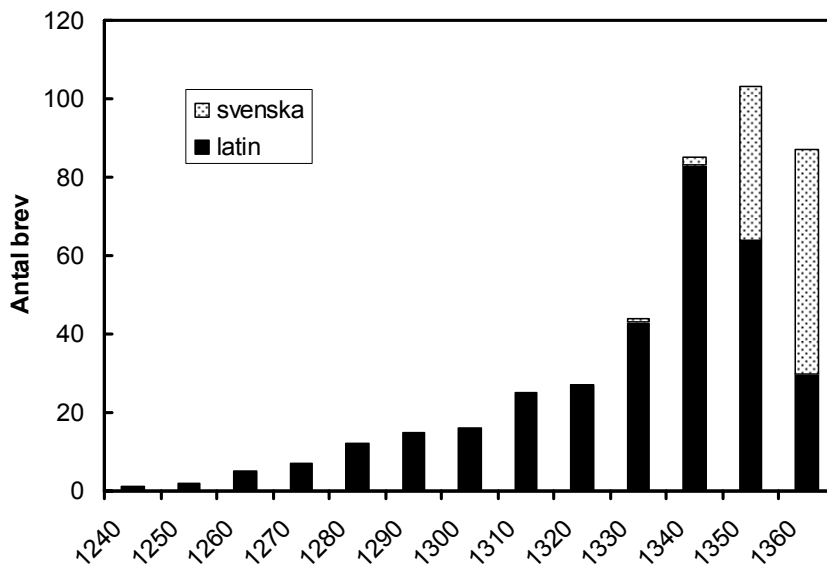

Fig. 3. Antalet brev med attungsbelägg per decennium (n=432).

Endast en bråkdel av alla medeltidsbrev har bevarats till eftervärlden. I Fig. 3 visas med tioårsintervall dels det totala antalet brev med attungsbelägg, dels om de är skrivna på latin eller svenska. De få breven före 1240-talet redovisas inte liksom breven från det i katalogen inte avslutade 1370-talet. Diagrammet följer samma trend som för det medeltida skriftbrukets framväxt i stort (Larsson 2003, s. 220 med Diagram 2; Myrdal 2003, s. 109 ff. med Diagram 4). Svenskan slår igenom först på 1350-talet i och med landslagens bestämmelse om jordebrevens avfattande på folkspråket (MELL J 22: 1).

Attungens storlek på basis av Dovrings kasuistik

Jordebrevet har sina begränsningar. En sådan är att det som behandlas är olika slags transaktioner, pantsättningar eller arvskiften av kyrkans och frälsets jordagods, medan skattejorden lyser med sin frånvaro. En annan är att byarnas fullständiga jordatal och byamål sällan meddelas. Det främsta syftet med Dovrings kasuistik i ”Attungen och marklandet” var att rekonstruera de ursprungliga byamålssummorna och utifrån dem beräkna hur stor åkerareal en attung hade enligt 1600-talets lantmäteriakter. Kartorna faller i två kronologiska skikt, dels de äldre geometriska jordeböckerna från 1630- och 1640-talet (hädanefter 1640-talet), dels de yngre från ca 1690-talet.

Pia Nilsson (doktorand i agrarhistoria vid SLU) har fört in uppgifter om byamål och åkerareal från Dovrings kasuistik för nyssnämnda tidsskikt i en särskild databas. Detta gjordes innan föreliggande undersökning av attungen var påbörjad. Uppgifterna i databasen har senare bearbetats av mig. När värdena för västra Östergötland först sammanställdes avvek ett värde markant från de övriga. Den avvikande platsen är kyrkbyn Väderstad (Göstrings hd) som enligt Dovring var 22 attungar, men hade endast 94 respektive 120 tunnland åker (AM, kas. 171). En förnyad utredning av byamålet i Väderstad visar att Dovring har missförstått situationen. Väderstad var av allt att döma 11 attungar (Exkurs A). I den här undersökningen har det nya, korrigerade värdet använts.

Attungens storlek i Östergötland

Trots att attungen var ett besuttenhetsmått finns det ingen anledning att betvivla, att åkervidden var av största betydelse när förmögenheten fastställdes. På medeltiden var det oftast åkerarealen som bestämde en jordägas storlek (Myrdal 1985, s. 36). Åkerarealen var relaterad till byamålet som i sin tur bestämde varje andelsägares eller grannes andel i byns samfälliga ägor och nyttigheter. Dovring slog fast att frågan om attungens storlek främst gäller dess storlek i åkern: ”Att det var åkerjorden, som i första hand bestämde attungen såsom fastighetsmått, synes naturligt i ett område med avrad övervägande i spannmål” (AM, s. 100).

I samband med en tabellarisk sammanställning av kasuistikens uppgifter om attungens åkerareal gjorde Dovring en lång utredning kring det medeltida spannmålsmålet *tön* (= 6 spann) och hur ordet *säde* (fsv. *sæpe*) ska tolkas (AM, s. 99 ff.). Han kom fram till att ”säde” (lat. *seminare, capit in semine*) har dubbel betydelse. Ordet kan antingen betyda ’utsäde’ eller ’skörd’. Vilken betydelse som avses måste avgöras från fall till fall. Vidare fann han att den tidigare spridda uppfattningen att en normal attung skulle ha 12 töns utsäde (Hildebrand 1879–94, s. 252; Lönnroth 1940, s. 82) var oförenlig med andra uppgifter i källorna. Utredningen mynnade i slutsatsen att en normal attung under äldre medeltid motsvarade en åker med 2 töns årligt utsäde, när halva åkern ligger i träda, och där man skördade sexfalt, dvs. 12 tön.

Sjätte kornet är en mycket hög avkastning. Frågan är om den äldre medeltidens skördar i genomsnitt verkligen var så rika. I katalogen finns endast fem brev där attungens storlek i skörd anges. Av dessa är tre från Östergötland (SDhk 563, 4060, 5227) och två från Norra Möre (SDhk 1968, 2900). Brevens sträcker sig från 1246 till 1345. Enligt östgötabreven är attungens skörd i ett fall 10 tön och i två fall 12 tön. Skörden är betydligt högre per attung i Möre: i det ena fallet 20 tön och det andra 32,7 tön. Det senare värdet förefaller orimligt högt.

Trots att det således finns stöd för att en åker i halvträde på slättlandet i Östergötland gav 6:e kornet förfaller avkastningen väl hög. Vi måste hålla i minnet att brevens uppgifter om skördeutfall dels är få, dels kan vara jordägarnas önskesiffror.¹² Ett möjligt förhållningssätt till problemet är att 12 tön är attungens *normerade skörd*. Det säger sig självt att en sådan inte är en enkel återspeglig av verkligheten. Intressant i sammanhanget är att Östgötalagen stadgar att en prästgård ska ha åker som ger (minst) 12 tönns skörd, när hälften ligger i träda (ÖgL K:1 pr).

Omräknat ska 12 spansns årligt utsäde i Östergötland motsvara en åker på ca 12 tunnland. Kasuistiken gav vid handen att attungen i västra Östergötland under 1600-talet varit mellan 8 och 16 tunnland. Medeltalet blev nära 12 tunnland. Öster om Stångån (Östanstång) var däremot siffrorna betydligt lägre. Attungens kartareal var där endast mellan 4 och 10 tunnland. Dovring tolkade resultatet som att värdena Västanstång var representativa för äldre medeltid, medan de Östanstång var en följd av att åkerarealen kraftigt minskat under senmedeltiden. Han underbyggde sin tes med att den i lagen påbjudna normalavraden 4 tön per attung tidigare också hade utgått från byar i östra Östergötland.

Ett exempel på en by i östra Östergötland med kraftig avradsminskning, och trolig reduktion av den odlade jorden, är Kullerstad (Mogata sn, Hammarkinds hd). En stegvis avradsminskning kan där konstateras under 1400-talets första hälft. Av Vadstena klostrets jordebok av år 1447 framgår att avraden per attung tidigare var 4 tön och 4 öre pn. Sedan var den 2 tön och 2 öre pn. År 1447 är den 12 öre pn per attung, som erlaggs av två landbor. Byn var totalt 8 attungar. År 1650 motsvarade en attung knappt 4,5 tunnland åker (SFSS 245, s. 29; AM, s. 108, kas. 215).

Kasuistikens uppgifter har på nytt bearbetats och redovisas i ett diagram över attungens åkerareal i Östergötland Västanstång (Fig. 4) och ett motsvarande för Östanstång (Fig. 5). Vi börjar med Västanstång där medelvärdet på 1640-talet är 12,3 och på 1690-talet 13,3 tunnland per attung, vilket stämmer utmärkt med den förväntade storleken. Ökningen i åkerareal från mitten till slutet av 1600-talet är 8 %. Östanstång är medelvärdet på 1640-talet 6,6 och på 1690-talet 7,4 tunnland per attung, dvs. drygt hälften så mycket som Västanstång. Ökningen i åkerareal är 12 %. Den högre ökningstakten i östra Östergötland kan förklaras med att där fanns

¹² Å andra sidan har en undersökning av gården Djäknebol i Hallands skogs- och ensädesbygd gett vid handen att medelkorntalet för perioden ca 1760–1865 var 5,3 för korn (*hordeum*) (Palm 1997, s. 115 ff.).

mer ödelagd åker som på nytt kunde läggas under plogen än i landskapets västra delar. Ordnas attungens åkerareal häradsvis framträder en vikande trend från väster till öster (Fig. 6). De här redovisade diagrammen både bekräftar och förtydligar den bild som Dovring tidigare har tecknat.

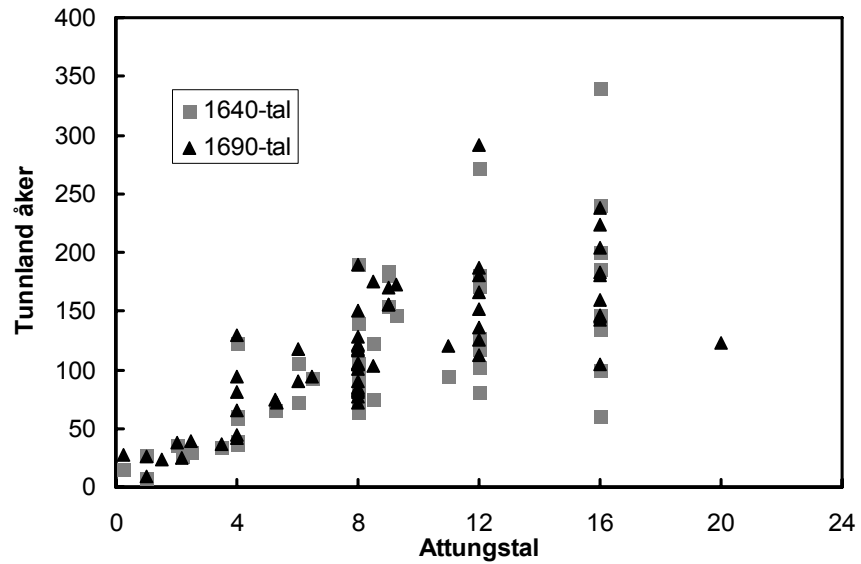

Fig. 4. Attungens åkerareal i Östergötland Västanstång på 1640-talet (n=58) och 1690-talet (n=64). Efter Dovrings kasuistik.

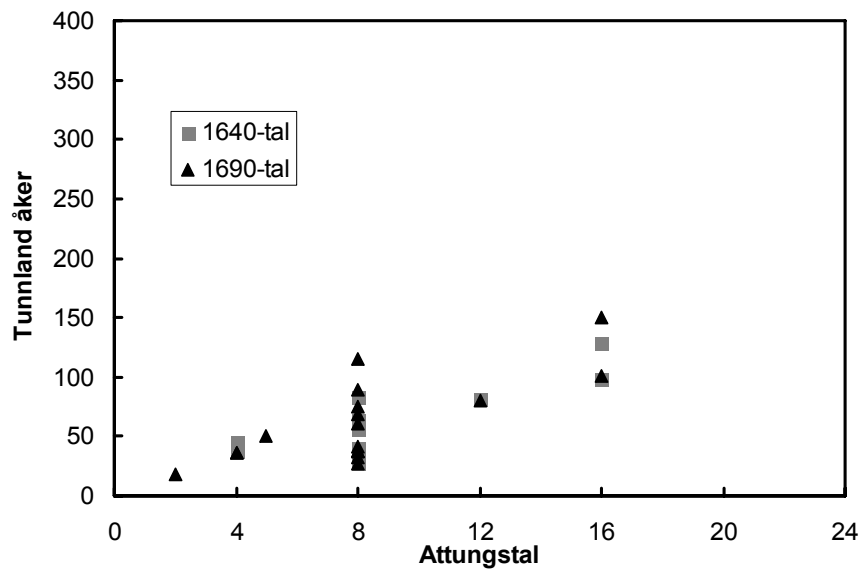

Fig. 5. Attungens åkerareal i Östergötland Östanstång på 1640-talet (n=13) och 1690-talet (n=18). Efter Dovrings kasuistik.

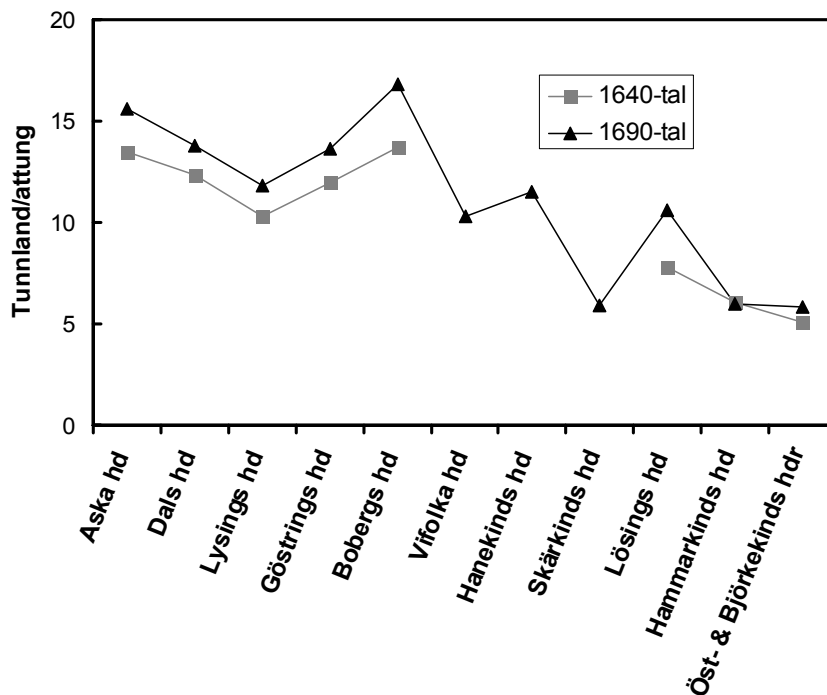

Fig. 6. Attungens åkerareal häradsvis i Östergötland på 1640- och 1690-talet. Efter Dovrings kasuistik. Från mellersta Östergötland finns inga äldre geometriska jordbokskartor, därför avbrottet i kurvan för 1640-talet.

Av Fig. 4 och Fig. 5 framgår att man har föredragit att byamålssumman ska vara ett tal delbart med fyra. Särskilt tydligt är det i Östanstång. Udda byamål är vanligare väster om Stångån. Man kan också utläsa att attungen har en betydande spridning i storlek. Även om spridningen är stor var det knappast ingen tillfällighet om en by tilldelades 8, 12 eller 16 attungar. En del av variationen kan säkert förklaras med senare nyodling eller igenläggning av åkermark, men en viss ursprunglig storleksvariation är sannolik. Vi måste hålla i minnet att attungen är ett besuttenhetsmått, inte ett ytmått. Jordens kapacitet att producera spannmål kan ha skiljt sig mellan olika byar, dessutom kan tillgången på andra nyttigheter som betesmarker, skogar, fiskevatten etc. ha spelat in när byn taxerades.

Attungens storlek på Öland

Kasuistiken från Öland omfattar bara fem byar (Fig. 7) Det begränsade urvalet visar en oktonal fördelning med byar om 8 eller 16 attungar. Medelvärdet för 1640-talet är 10,2 och för 1690-talet 12,7 tunnland per attung. Trots att ensåde tillämpades på ön ligger värdena nästan i nivå med dem i Östergötland Västanstång (12,3 tunnland/attung) och betydligt över dem i Östanstång (6,6 tunnland/attung).

Att Dovring endast har med fem ölandsbyar i sin kasuistik beror inte på att materialet från Öland skulle vara begränsat eller särskilt svårbehandlat jämfört med det från fastlandet. Snarare är förhållandet det motsatta. Anledningen är istället att Dovring inte prioriterade Öland i sin undersökning.

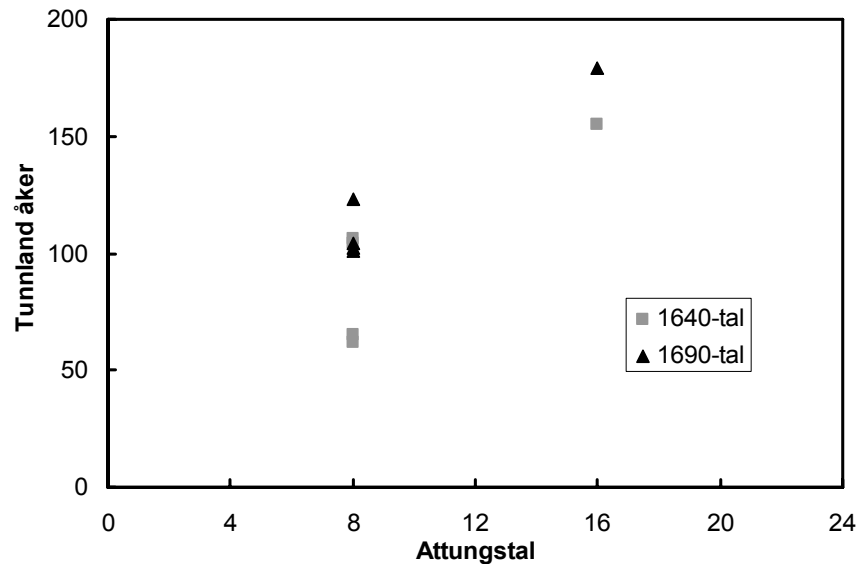

Fig. 7. Attungens åkerareal på Öland på 1640- och 1690-talet (n=10). Efter Dovrings kasuistik.

Marklandets storlek i Uppland och Södermanland

Att byar med marklandstal i kasuistiken på nytt har bearbetats i den här undersökningen hänger samman med att jag redan nu vill lägga en grund till den ovan annonserade fortsättningen då den geografiska ramen kommer att utvidgas till att också omfatta Vadstena klostrets jordinnehav i Svealand. Dessutom gäller en av frågeställningarna i föreliggande lic. avhandling attungens storlek i förhållande till marklandet. Dovring drog slutsatsen att ett markland är likvärdigt med två attungar (AM, s. 164). Relationen har i litteraturen blivit en tumregel som ibland används på ett alltför lättvindigt och okritiskt sätt.

En uppländsk by är oftast 2, 4, 6 eller 8 markland (Fig. 8). Typvärdet är 4 och de flesta övriga värden multiplar av detta. Av naturliga skäl har inte de minsta byarna och de enstaka gårdarna kunnat inordnas i detta system. Medelvärde på 1640-talet är 22,2 och för 1690-talet 21,7 tunnland per markland, dvs. i princip oförändrat. Kasuistiken från Södermanland är betydligt mindre omfattande än den från Uppland (Fig. 9). Några iakttagelser låter sig ändå göras. En sådan är att byarna som mest är 4 markland. Utifrån de fall som redovisas är de i regel endast 1–2 markland, dvs. i genomsnitt betydligt mindre än de i Uppland. Värdena för marklandets åkervidd i Södermanland ligger däremot väsentligt över de från Uppland. Medelvärde för 1640-talet är 29,2 och för 1690-talet 33,2 tunnland åker. De högre värdena för marklandets genomsnittliga åkerareal i Södermanland kan

bero på att underlaget är litet. Jämför man de båda diagrammen (Fig. 8 & 9) framgår att värdena från Södermanland ryms inom den vida variationen för marklandets storlek i Uppland.

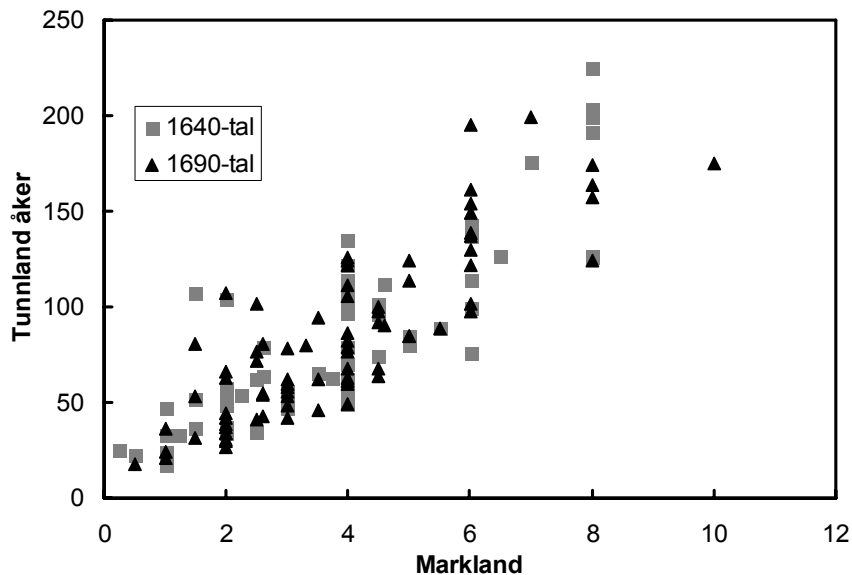

Fig. 8. Marklandets åkerareal i Uppland på 1640-talet (n=63) och 1690-talet (n=80). Efter Dovrings kasuistik.

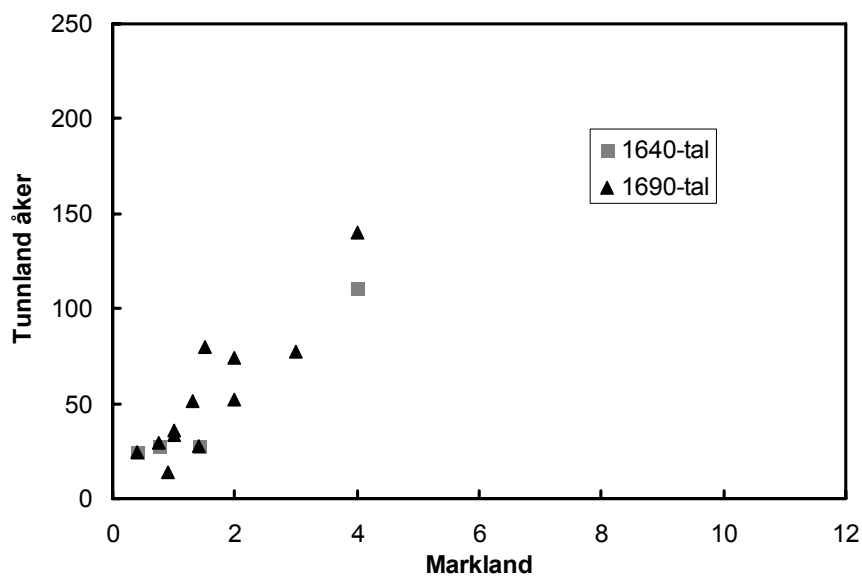

Fig. 9. Marklandets åkerareal i Södermanland på 1640-talet (n=4) och 1690-talet (n=12). Efter Dovrings kasuistik.

Det förefaller som att tumregeln två attungar för ett markland är inskränkt till att gälla attungen i västra Östergötland och marklandet i Uppland och möjligen också det i Södermanland. För andra områden måste vi hålla öppet för andra relationer.

Attungens numeriska modell

Människan har en medfödd numerisk förmåga. Hur detta biologiska arv omvandlas i matematiska färdigheter är beroende av den samhälleliga utvecklingsnivån och överföringen av olika slags kulturella redskap (Butterworth 2000). Talsystemen har sin egen kulturhistoria. De romerska siffrorna kom till Skandinavien som en del av det latinska skriftspråket. Den inhemska runskriften saknade siffertecken. Räkneorden måste därför skrivas med runor som ett vanligt ord. Attungens heltal i jordebrevens anges antingen med romerska siffror eller räkneord på latin eller svenska.

Attungstalen

Ett av Dovrings huvudsyften med kasuistiken var att testa Hildebrands och Thulins tes, dvs. om den vanligaste byamålssumman var 8 följd av 12 och 16 attungar, och om attungen uppkommit genom en åttadelning av byarna. Det av honom i tabellform redovisade resultatet visar med tydlighet att den normalstora byn i Östergötland var 8 attungar (AM, s. 93 med Tab. 5). Därefter kommer i fallande ordning byar om 16, 12 och 4 attungar. Dovring konstaterade att resultatet i huvudsak är detsamma som hos Hildebrand och Thulin, men att 12 och 16 attungar är mer frekventa än vad som är förenligt med deras teori om attungens uppkomst.

Uppgifterna om östgötabyarnas attungstal i kasuistiken har på nytt bearbetats och redovisas i två olika slags diagram (Fig. 10 & 11). Den helt dominerande bystorleken är 8 attungar, följd av 16, 12 och 4 attungar. Medelvärde är 8,5 och medianen 8. En blick på diagrammen visar med all önskvärd tydlighet att värdena följer ett oktonalt system, dvs. typvärdet är 8 och de flesta övriga värden multiplar av detta. Hade lika många byar tagits med från östra som från västra Östergötland hade troligen dominansen varit ännu större för byn med 8 attungar eftersom byamålssummorna mer ofta är 16 stänger i öst än i väst.

Dovring kommenterade i detta sammanhang aldrig de få öländska fallen i kasuistiken trots att de finns med i ovan refererade tabell. Tack vare Sölve Göransson's undersökningar finns numera förutsättningar att också ta med Öland i diskussionen. Byarnas attungstal på Öland redovisas i två diagram av samma slag som för Östergötland (Fig. 12 & 13). Byarna på Öland fördelar sig också oktonalt, även om tendensen där inte är lika tydlig som i Östergötland. Den öländska fördelningen är närmast bimodal med toppvärden på 8 och 4 attungar. Medianvärdet ligger i den tredje största gruppen om 6 attungar. Hypotesen att

attungen har uppkommit genom en åttadelning av byarna är avsevärt sämre fotad på Öland än i Östergötland.

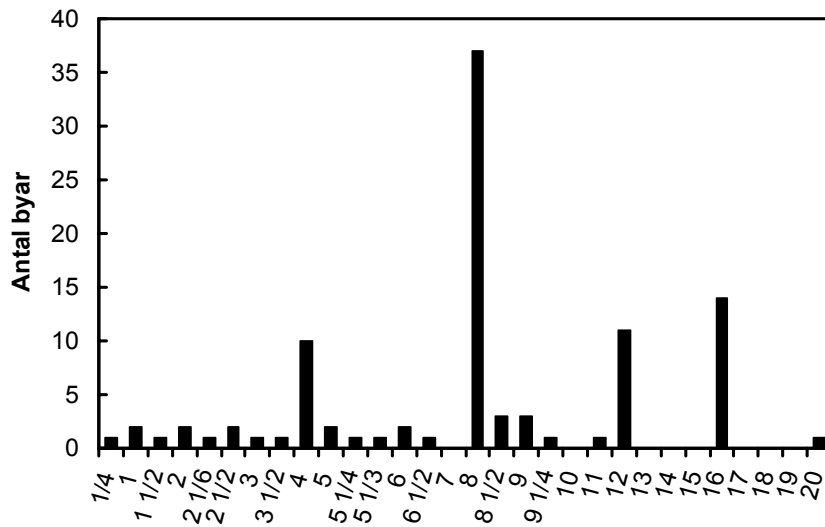

Fig. 10. Byarnas attungstal i Östergötland (n=99). Efter Dovrings kasuistik.

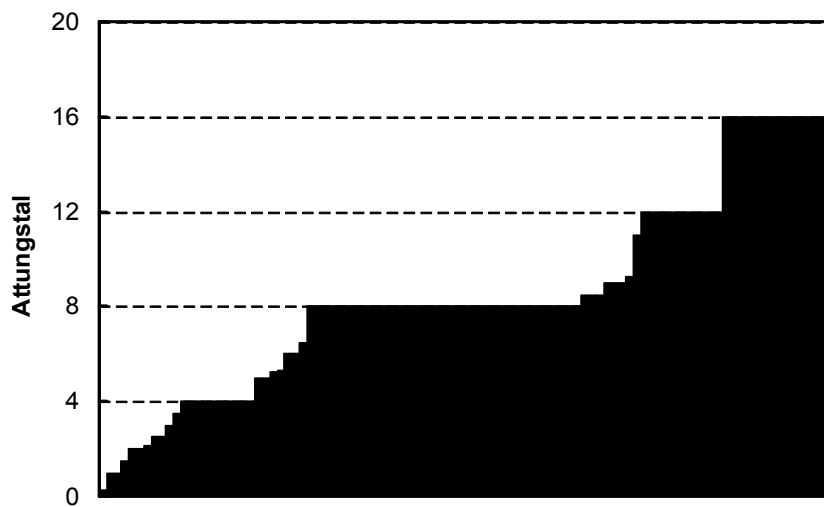

Fig. 11. Byarnas attungstal i Östergötland (n=99). Efter Dovrings kasuistik.

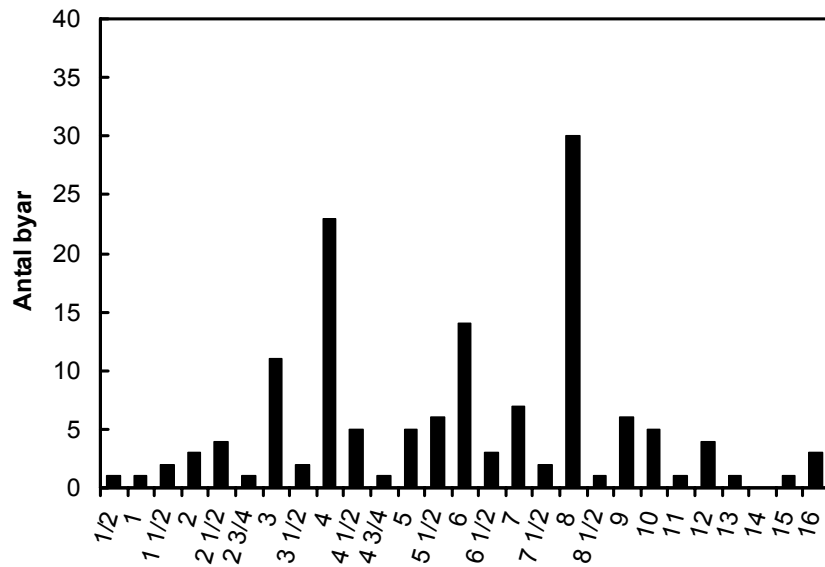

Fig. 12. Byarnas attungstal på Öland. Efter Göransson 1971, Fig. K:1 (n=143).

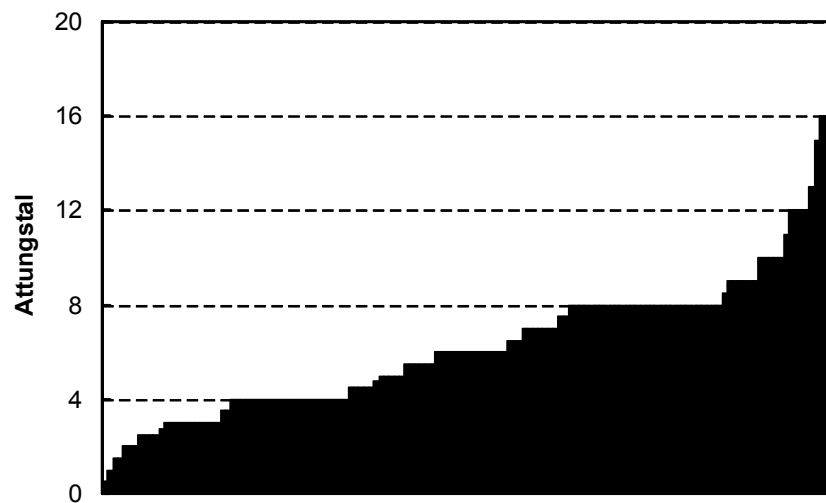

Fig. 13. Byarnas attungstal på Öland. Efter Göransson 1971, Fig. K:1 (n=143).

Dovring framhöll i Hildebrands efterföljd att man vid andelsskifte föredrog jämna byamålssummor och att talet 8 erbjuder största tänkbara fördelar (AM, s. 94). Anledningen är att åttan kan halveras upprepade gånger utan att bråktal uppstår, något man enligt honom försökte undvika under medeltiden. Denna

egenskap hos åttan är för honom (och Hildebrand) tillräcklig som förklaring till att byamålssummorna är 8 eller en multipel av detta tal. Man skulle kunna säga att det handlar om enkel huvudräkning i en huvudsakligen muntlig kultur. Problemet med den här förklaringen är att den förutsätter att andelsskiftet var en från första början avsedd funktion av attungen, något han själv ställer sig tveksam till (AM, s. 180).

Även om attungen ursprungligen hade en mindre storleksvariation än på 1600-talet (Fig. 4 & 5) har inte alla byar om 8 attungar, eller någon annan storlek i den oktonala fördelningen, varit exakt lika stora eller haft samma kapacitet att producera spannmål. Vi måste räkna med att taxeringen i viss utsträckning har anpassats efter den oktonala modellen. Användbarheten och överblicken motiverade säkerligen modellens utformning och genomförande. Förekomsten av udda byamålssummor, som inte passar in i den oktonala fördelningen, visar å andra sidan att det fanns gränser för hur mycket man ville jämka.

Attungens underindelning

Attungen har underindelats i dels bråk, dels i något som kallas ”spansns avgäld”. Bråken skrivs antingen som en kombination av flera räkneord, t.ex. ”quartam partem vnius octonarii” (SDhk 1238) eller mer sällan med romerska siffror: ”VIII:va pars octonarij” (SDhk 2654). På svenska har bråken ofta ett eget namn, t.ex. *tolfting* eller *sättning*. $\frac{2}{3}$ attung uttrycks som *en tvålotts attung*. $1\frac{1}{2}$ attung skrivs med det än i dag förekommande uttrycket *halvannan*. $\frac{3}{4}$ attung anges ofta som $\frac{1}{4}$ mindre än en hel (attung). I några fall förekommer, som redan påtalats, att flera $\frac{1}{4}$ kan vara adderade, t.ex. ”fæm fiærþung attunga iorþ” (SDhk 8598).

I Fig. 14 visas fördelningen av attungens fraktioner i breven oavsett om de förekommer som enstaka andelar, tillsammans med andra fraktioner eller som tillägg eller avdrag från hela attungstal. Fraktionerna är bortsett från $\frac{2}{3}$ och $\frac{3}{4}$ av typen entalsbråk (bråk med täljaren 1), något som också föredrogs under antiken (Butterworth 2000, s. 381). Bråken följer ett duodecimalt system (av lat. *duodecima*, ’tolv’) där 3 tredingar, 4 fjärdingar, 6 sättingar, 8 åttingar och 12 tolftingar är en attung. Bråken $\frac{2}{3}$ och $\frac{3}{4}$ och låter sig också inordnas i ett duodecimalt system. Det gör däremot inte nionde- och tiondedelen. Dessa bråk finns bara i enstaka exemplar och redovisas i diagrammet som ”övriga”.

Fördelen med duodecimal räkning är att bråken är många och att de låter sig summeras eller ytterligare fraktioneras inom ramen för samma system. Räkneoperationerna är ofta enkla och kan av de flesta utföras i huvudet, med andra ord passar systemet i en muntlig kultur. Dovring påstår att man under medeltiden föredrog heltal och undvek att räkna med bråk (AM, s. 94). Med tanke på det i breven rikligt dokumenterade bruket av bråk är det ett närmast obegripligt påstående.

Mest frekvent är, förutom den halva attungen, fjärdedelen följd av tredjedelen, tolfte delen, åttondelen och sjättedelen eller *sättingen*, vilken hade en speciell roll i Östgötalagen. Den representerade sannolikt minsta besuttenhet och har som sådan

vidhäftats med vissa rättig- och skyldigheter. Innehavet av en sjättedels attung var den minsta äga som berättigade till att begära nytt skifte i byn (ÖgL B 1: 1, B 3: 2). Sättningen var också den minsta ägolott som måste hembjudas till släktingar (ÖgL J 3: 2) eller som krävde en gengåva om en kvinna medförde en sådan i hemföljd (ÖgL G 3).

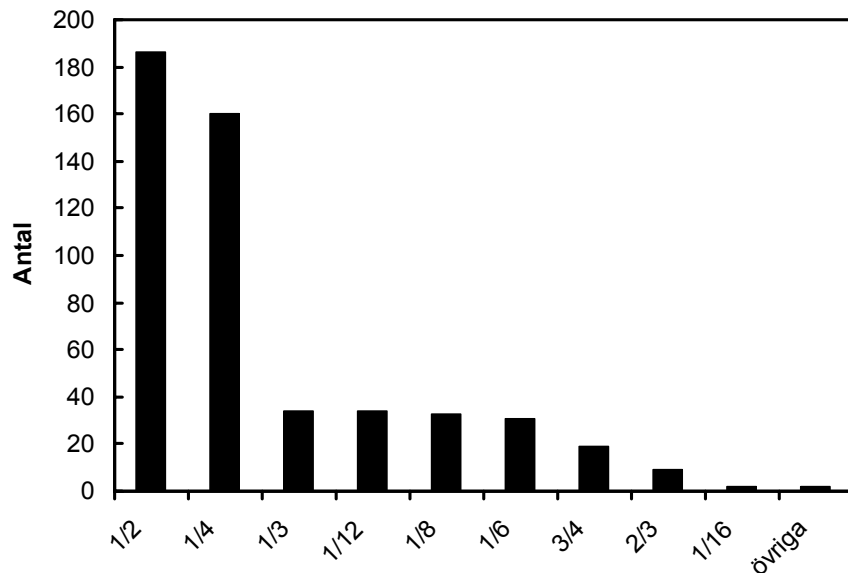

Fig. 14. Fördelningen av attungens fraktioner med undantag för spans avgäld.

Förutom i bråktal har attungen i Östergötland underindelats i ”spans avgäld” (lat. *modiorum redditus*). I katalogen finns 45 sådana belägg, varav det äldsta är från 1341 (SDhk 4682). Att spans avgäld är ett i byamålet förankrat jordatal framgår tydligt när det förekommer i samma pertinensformel som attungen, t.ex. “dimidium attungum cum terra vnus modij jn Geddestadh” (SDhk 5894). På samma sätt som attungen har tillagor har också spans avgäld sådana, t.ex. ”decem modiorum redditus in Frøpstadhum in parochia Ryzstadhæ cum omnibus pertinenciis nulla parte excepta, prope siue remote” (SDhk 6683) eller ”tiughu spanna afgield j Kullirstadhum j Husby sokn j Hamarkinda haredhe medh allom til laghom akir æng scogh ellir skiwl fæmark ellir fiskewatn j hwariohanda thet kan helzt wara ængo wndan takno” (SDhk 7332).

Hur många spans avgäld gick det då på en attung? För att besvara frågan utgick Dovring naturligt nog från avradsförhållandena. Eftersom normalavraden av en attung under äldre medeltid var 4 tön (= 24 spann) har attungen indelats i 24 spans avgäld (AM, s. 96). Han anförde också två brev från 1357 där samma äga som i det ena brevet (SDhk 7199) kallas 1 attung och 16 spans avgäld i det andra brevet (SDhk 7200) omtalas som 1 $\frac{2}{3}$ attung. Två av Dovring inte uppmärksammade brev bekräftar slutsatsen. Det ena är ett bytesbrev från 1363 där en ägolott först omtalas som 4 spans avgäld mindre än en attung och senare som 20 spans avgäld (SDhk 8406). Det andra är ett gåvobrev till förmån för Vadstena

kloster där en ägolott i Fjärdingstad (Häradshammars sn, Östkinds hd) definieras som en tolfedel mindre än en attung liggande ”j enom akre” och 2 spansns avgäld ” j androm akre” (SDhk 10661). I klostrets jordebok från 1447 sägs att landbogården just har den i gåvobrevet angivna storleken och att klostret i samma by äger 2 spansns avgäld i skattebondens åker (SFSS 245, s. 30). En tolfedels attung motsvarar med andra ord 2 spansns avgäld. Av någon anledning har gårdarna gjort ett jordabyte med korsägande i åkern som följd. Det kan hållas för mindre troligt att dessa små ägolotter har varit utskiftade i fysisk mening.

I sammanhanget kan också nämnas att 8 spansns avgäld i Viggeby (Grebo sn, Bankekinds hd) enligt ett fastebrev från 1376 såldes för 26 mark pn (SDhk 10778). I brevet sägs att detta motsvarar ”hela tredjedelen av den rätta fjärdedelen av Viggeby”. Vi kan av dessa uppgifter sluta oss till att hela byn var 4 attungar. Omräknat blir priset för en attung i Viggeby 78 mark pn, vilket är ett högt men fullt rimligt pris.

Spanns avgäld är avgjort namnet på attungens minsta fraktion – tjugofjärdedelen – vilket passar utmärkt med den duodecimala underindelningen.¹³ Lägg märke till att attungens tjugofjärdedel aldrig förekommer som självständigt bråk. Däremot anges samma storlek ibland som hälften av en tolfedel (t.ex. SDhk 9526).

Spanns avgäld var under senmedeltiden ett vanligt jordatal i Östergötland. Till följd av avradssänkningen har en viss oreda uppkommit och andra relationer än 1:24 kan beläggas (AM, s. 97). I Herstad(berg) utanför Norrköping ingick ännu vid mitten av 1600-talet spansns avgäld som en fast del i byamålet tillsammans med stängerna, vilket framgår av en geometrisk jordebokskarta (LMS D1:369). Uttrycket *töns avgäld* förekommer några enstaka gånger och bör i analogi med spansns avgäld avse $\frac{1}{4}$ attung. I ett brev uppträder töns avgäld tillsammans med attungstal (SDhk 6009) och i ett annat omväxlande med spansns avgäld (SDhk 7701).

På samma sätt som attungen delats in i 24 spansns avgäld har marklandet delats in i 24 örtugland. Marklandet har också en ännu finare skala i penningland (= $\frac{1}{8}$ örtugland) som attungen saknar motsvarighet till. Däremot förekom att spansns avgäld delades i fraktioner (t.ex. SDhk 4682). Även om marklandet är ett mer förfinat jordvärderingssystem än attungen ligger inte attungen långt efter. Inte bara marklandet utan också attungen och dess underindelning måste ses som ett uttryck för framväxten av ett allt mer väldefinierat och preciserat jordägande (Myrdal 1989, 2003, s. 240 f.). Denna utveckling tog sin början under den tidiga medeltidens ekonomiska och sociala omvandling. I takt med folkökning och intensifierad markanvändning uppstod med tiden behov av en allt finare fraktionering av attungen. Att spansns avgäld uppträder i breven först framemot mitten av 1300-talet kan var ett tecken på en sådan utveckling.

¹³ Att spansns avgäld är attungens tjugofjärdedel är tämligen okänt inom medeltidsforskningen. Ett aktuellt exempel är Bo Franzéns studie om folkungatidens monetära system där prisuppgifter på spansns avgäld inte har tagits med i diskussionen om attungsjorden (Franzén 2006).

Attungens funktioner

Attungen har burit upp olika funktioner i ett fastighetssystem. Från den nya tiden är attungen känd som byamål och då företrädesvis i lantmåterihandlingar från 1600- och 1700-talet. Det är dock långtifrån alltid som attungstalen direkt anges; istället är det attungens geometriska sida – stänger och alnar – som redovisas. Det är denna kvardröjande funktion som gör att vi på basis av eftermedeltida uppgifter, efter nödvändig källkritik och eventuella justeringar, kan arbeta oss bakåt mot en genuint medeltida situation. Det ligger i sakens natur att en andel i ett byamål är uttryck för egendomens relativa storlek. Att ensamgårdar, såväl enstaka hemman som huvudgårdar, har taxerats i attungar visar å andra sidan att attungen också fungerade som jordmätt utan att ingå i något byamål.

Attungen har också varit norm för den avrad (arrende) som landbon betalade till jordherren. Den har också varit norm för en skatt (ledningsslamen) som direkt vilade på jorden. I västra Östergötland utgick en viss del av fattigtionen efter attungstal. Det finns också exempel på att servitut kunde knytas till attungen. Attungen har också reglerat trädeslönens storlek. I det följande behandlas de olika funktionerna närmare.

Jordmätt

Oavsett om attungen ursprungligen var en del av hamnan eller byn har attungen med tiden blivit en teknisk term och ett jordmätt. Att den var ett verkligt jordmätt och inte bara ett relativtal framgår av att enstaka gårdar kunde vara värderade i attungar (AM, s. 99 med not 56). Jordstycken som låg orubbade utanför tegskiftet kunde också ha attungstal. Dessutom framgår av åtskilliga bytesbrev att attungen var ett allmänt erkänt jordmätt. Attungar har bytts mot attungar över stora områden. I de fall en mellanskillnad i pengar har utgått handlar det mestadels om ojämna byten. I Östergötlands slättbygder, och andra spannmålsinriktade områden, måste åkerarealens kapacitet att producera säd ha varit av största betydelse när en jordäga sammansatt av olika slags markslag skulle värderas i attungar. De skillnader som framträder på 1600-talet mellan Östergötland och Öland, men också mellan Östergötlands västra och östra delar är troligen ett resultat av en olikartad regional utveckling under senmedeltiden, dvs. något som inträffat efter den ursprungliga attungstaxeringen.

Byamål

Byamål är egentligen svealagarnas term för det som i Östgötalagen (B 11 pr) heter ”huvups mal”. Med detta uttryck avses det mått eller ”huvud” som andelslotternas eller ”lemmarnas” storlek fördelades efter. I varje by fanns ett fast förhållande mellan taxeringen i attungar och tegskiftets mättingspraxis. Detta kom till uttryck i åkertegarnas och övriga ägolotters bredd. Byns alla ägoslag omfattades, även om

skog och utmark inte alltid utskiftades i fysisk mening. Byggnadstomterna kunde också dras in i skiftet på så sätt att tomtbredden gjordes proportionerlig mot ägans andel i byamålet.

Östgötalagen stadgar att alla attungar i en by ska göras lika: ”attung skall vara attungs broder” (ÖgL B 6 pr; Holmbäck och Wessén 1933, s. 202). Undantag görs för sådana attungar där avsödringar gjorts eller jordstycken (humpar) sålts ifrån. Med attungen följer både rättigheter och skyldigheter i byn: ”Då skola alla hava lika, så i gott som i ont, både i åkrar och i ängar, och lika i arbete, både i broar och i bäckar, och hava lika mycket i gärdsgårdar som i åkrar och ängar, envar efter sin lott och var och en framför sin äng och sin åker, om så är möjligt” (Ibid.).

Attungen fungerade med andra ord som delningsgrund vid andelsskifte, dvs. byamål, på så sätt att mot en attung svarade ett bestämt antal alnar eller stänger. Att längdmåttet *aln* var en underenhet till attungen framgår av några jordebrev, där fraktioner av attungen istället för i kvotdelar uttryckas som ett antal: En ägolott i Hovstad (Kättilstads sn, Kinda hd) anges som ”quatuor attungos una ulna minus” (SDhk 7416). En andel i byn Släteke (Vårdnäs sn, Kinda hd) var ”tres attungos cum septem vlnis” (SDhk 8075). En ägolott i Hultsäter (Värna sn, Bankekinds hd) sägs vara ”fyra attunga oc ena alen” (SDhk 10794).

En öländsk attung var i regel 24 alnar (Göransson 1971, B:3 & där anf. ref.). I Östergötland har däremot någon övergripande norm aldrig vunnit hävd, även om 10 eller 12 alnar var vanligt förekommande. I Östgötalagen sägs att lagen tidigare påbjöd att man skulle ta en 5-alnarsstång och lägga två stängers bredd på varje attung (ÖgL B 2: 1). Tydligt hade bestämmelsen vållat problem eftersom lagen nu i stället stadgade att man fick lägga så många mått på varje attung som man kommer överens om. Det finns uppgifter om att det kunde gå både 4 ½, 6, 7, 8 och 9 alnar på stängen (AM, s. 99). I Vallsberg har en mätstång om 3 ½ alnar använts (Exkurs B) och i Väderstads kyrkby har den varit 7 alnar (Exkurs A). Däremot har 5-alnarsstången brukats i Ullstämna (Exkurs C). Ingen av dessa stänger låter sig förenas med attungens duodecimala underindelning. Varför sådana stänger ändå har använts och till och med påbjudits återstår att utreda. Går det att urskilja bygder med olika långa mätstänger? Detta är en fråga för framtida forskning.

Trots att nyssnämnda lagrum tycks avhandla byggnadstomter måste det vara så att 2 stänger eller 10 alnar (om 5-alnarsstången har använts) avser attungens bredd i åkern.¹⁴ Antagandet bekräftas av ett annat lagrum. I samband med anläggande av nybyggen sägs att ett lagligt mått är ”tio alnar på attungs åker” (ÖgL B: 10). Samtidigt sägs att ett lagligt mått är 20 alnar på attungs tomt. Det senare förefaller lite väl snålt med tanke på allt som måste rymmas på en byggnadstomt. Sannolikt är det ett minimimått.

Av exempelvis kyrkbyn Väderstad (Exkurs A) framgår att det fanns gårdar i en by som kunde vara sammansatta av olika andelar eller s.k. bord. Dessutom fanns det obebyggda andelar, s.k. utjordar, som brukades av någon gård i byn eller av en

¹⁴ Motsatt uppfattning hos Holmbäck & Wessén 1933, s. 233 med not 27.

gård i en annan by. Man kan säga att en gård eller brukningsenhet konstituerades av ett anspråk på en eller flera kvotandelar av byns samlade ägor, och i vissa fall i andra byar. Hur många och hur stora gårdarna var i en by kunde variera över tid beroende på deras anspråk av byamålet. En by kunde också skiftas om varvid gårdarna tilldelades nya tegar och andelslotter.

Tegskifte och tomtreglering har ofta exemplifierats i litteraturen med en karta över Östra Nederlösa (Normlösa sn, Vifolka hd) från 1694 (Dovring 1953b, s. 59; Helmfrid 1962, s. 193 f.; Gadd 2000, s. 120 ff.). Att samma avmätning så ofta återkommer beror på att tegskifteskartor är sällsynta; vanligen räckte det med att lantmätaren angav byamålet i ”alnar bred åker” i tillhörande beskrivning. Staffan Helmfrid visade att mätstången i Östra Nederlösa var 5 alnar och att det som förväntat gick två stänger på varje attung. För att skapa tillräckligt rymliga byggnadstomter var de utlagda med multiplar av byamålet; i detta fall med tre stängers bredd på varje stång i åkern.

Genom ett riksdagsbeslut 1605 upphöjdes den s.k. Rydaholmsalnen om 59,38 cm till rikslikare. Dessförinnan varierade alnens längd mellan olika landsdelar. Helmfrid kom fram till att en aln om 51,7 cm passade bra med tomtbredderna i Östra Nederlösa. Rimligtvis måste vi räkna med någon slags toleranser när det gäller alnmått beräknade efter uppmätta längder i en lantmäterikarta. Något exakt mått är svårt att fastställa med denna metod. Bättre är då att på kartorna kontrollera ett på annat sätt rekonstruerat mått.

Solve Göransson har undersökt den medeltida alnen i Norden och beräknat att Östergötlands aln var ca 53,9 cm (Göransson 1988, s. 34). Han bygger sin slutsats dels på en i sitt slag unik lantmäteriförrättning, dels på de mått i alntal som Birgitta föreskrev för klosterkyrkan i Vadstena, vilka än idag kan kontrolleras. Räknat på kyrkans inre mått har alnen varit ca 54 cm. Lantmäteriakten i fråga är från 1721 och avhandlar en delning av byggnadstomterna i byn Fillinge (Bankekinds sn & hd). Uppmätningen gjordes både med byns gamla mätstång och med den moderna lantmätarekedjan (LMS D6-10:2). Jämförelsen ger vid handen att den lokala alnen hade ett värde mellan 53,6 och 54,1 cm. Värt att notera är att den medeltida mätstången i detta fall fortfarande existerade i början av 1700-talet.

Huruvida Östergötlands medeltida aln var omkring 53,9 cm kan testas genom ytterligare analyser av äldre kartor, men också arkeologiska undersökningar av bevarat tegskifte. I Ullstamma har den antagna längden på östgötaalnen kunnat bekräftas med båda metoderna (Exkurs C). Tegarna var där 10 alnar breda, och motsvarade med andra ord lagens ”attungs åker”. Två sådana tegar var i sin tur avgränsade av diken. Tegar och diken var utlagda med den i Östgötalagen föreskrivna 5-alnarsstången. Precis som lagen också föreskriver gick det två sådana på en attung. Analyserna av Ullstamma har dessutom visat att byggnadstomtern var utlagda med multipeln 6, dvs. att attungen i tomten var 6 gånger så bred som den i åkern.

I de geometriska jordebokskartorna har byarna i östra Östergötland i regel jämna byamålssummor, medan de Västanstång mer ofta har udda sådana. Dovring kunde

delvis föra tillbaka skillnaden på lantmätarnas inställning till saken och arbetssätt (AM, s. 91). Att Johan (Jean) de Rogier, som arbetade i landskapets östra delar, föredrog jämna byamål hänger samman med att de verkligen fungerade som gemensam nämnare vid fördelningen av åker och äng på gårdarna i byn. Mestadels anger han byamålen i stänger med ett specificerat antal alnar på stängen. Den väster om Stångån verksamme Johan Larsson Grot anger i sin äldsta kartbok D6 över Dals härad inga byamål alls. Till följd av nya instruktioner 1633 och 1634 anger han i övriga häraders byamålet i alnar (bred åker). Ofta är byamålssumman ett högt och udda tal. I flera fall har byamålets detaljer inte spelat någon påvisbar roll för fördelningen av åker och äng, utan gårdarnas andel i dessa markslag är endast en grov uppskattning av byamålet. Dovring kunde i flera fall konstatera att byamålen i Grots kartbeskrivningar inte gick tillbaka på uppgifter i äldre kamerala akter eller utfrågande av bönderna. Istället hade han mätt upp byamålet i tomten eller i åkern.

Det finns skäl att misstänka att dessa av Grot konstruerade byamål är mer udda än de var i verkligheten. En bidragande orsak, som Dovring inte nämner, kan vara att tomtorna och tegarna lagts ut efter ett medeltida alnmått och att lantmätaren mätt upp dem med Rydaholmsalnen.

Avradsnorm

Attungen har varit norm för landbornas prestationer till jordägarna. Östgötalagen bestämmer den årliga avraden av attungen till 4 tön, dvs. 24 spann (ÖgL B 9 pr). Alternativt kunde den utgå i en bestämd kvantitet vadmal. Därtill kommer två dagsverken, varav ett om våren och ett om hösten. För den lagstadgade arrendeperioden om 6 år utgår också en s.k. städja, vilket är ett nötkreatur för varje attung. Östgötalagen nämner inget om pengar, men i breven åtföljs i regel spannmålsavraden av en avgift i pengar, vanligen 1 öre med varje tön säd. Förhållandet är så vanligt att Dovring (AM, s. 118) antog att Östgötalagen med ”4 tön” underförstått menar ’4 tön och penningar som därtill hör’. Han konstaterade att det normala under äldre medeltid var att det på en attung utgick 4 tön och 4 öre i årlig avrad, och kallade förhållandet *avradskvot*, vilken i detta fall skrivs 4: 4. Avradens sammansättning i lika numeriska delar säd och pengar är också bekant från marklandets område och från kontinenten. Dovring diskuterade kvotssystemets ursprung (AM, s. 128 f.). I detta sammanhang avvisade han Erik Lönnroths uppfattning att spannmåls- och penningavraden skulle ha varit värda lika mycket (Lönnroth 1940, s. 105). Till slut stannade han för att det handlade om ”en utbredd sedvänja med syfte att reglera avraden på ett sätt som var lätt att komma ihåg” (AM, s. 129). Återigen går tankarna till en muntlig kultur.

För senmedeltiden kunde Dovring belägga en kraftig avradssänkning (AM, s. 120 ff.). Vid mitten av 1400-talet hade läget stabiliserats, men då var kvoten i regel endast 2: 2. Det nya normalläget innebar således en halvering av den äldre medeltidens genomsnittliga och lagligen föreskrivna avradsbelopp. Intressant nog anför Dovring inga skäl till denna väldokumenterade avradsminskning. Att han inte tror på digerdöden som förklaringsfaktor framgår av det av honom framhållna

exemplet Norra Löt (Östra Skrukeby sn, Åkerbo hd). I den för Dovring välkända lilla "jordebok", som ingår i Mathias Törnnessons och hans hustru Ingegärd Svantepolksdotters gåvobrev till förmån för ett av dem stiftat prebende vid Linköpings domkyrka, uppräknas bl.a. ½ attung i Norra Löt, som räntar 2 öre pn (SDhk 2654). Att 2 tön här har utelämnats är inte osannolikt med tanke på den gängse avradskvoten. Den annars så källkritiske Dovring accepterar emellertid uppgiften utan förbehåll. Vidare sammanblandar han den halva attungen med det jordinnehav som Vadstena kloster hade i byn och som enligt jordeboken av år 1447 inte ger någon ränta (SFSS 245, s. 26). Hans slutsats är att detta "ödesmål varit öde långt före digerdöden" (1947, s. 125). Lars-Arne Norborg (1958, s. 183 med not 3) har uppmärksammat fallet och påpekat att klostrets jordinnehav i Norra Löt omfattade 2 ½ attungar och att jorden förvärvades först 1425. Troligen var Norra Löt en liten by om 3 attungar. Att den skulle ha ödelagts före 1350 är inte sannolikt.

Dovring sammanställde de belägg som finns i breven på avradsbelopp till och med år 1350 (AM, s. 120). Inkluderas tiden fram till 1367 finns ytterligare några avradsuppgifter, varav en är från 1363 men syftar tillbaka på ett köp av en ägolott i Husberga (Herrestads sn, Dals hd) 26 år tidigare, dvs. år 1337 (SDhk 8323). Ägolotten var taxerad till ¾ attung och köptes för 60 mark pn, dvs. en bra bit över normalpriset (se nedan). Avraden för samma ägolott var 8 tön och 1 mark pn och är den högsta som noterats för attungen, motsvarande avradskvoten 10 ⅔: 10 ⅔.

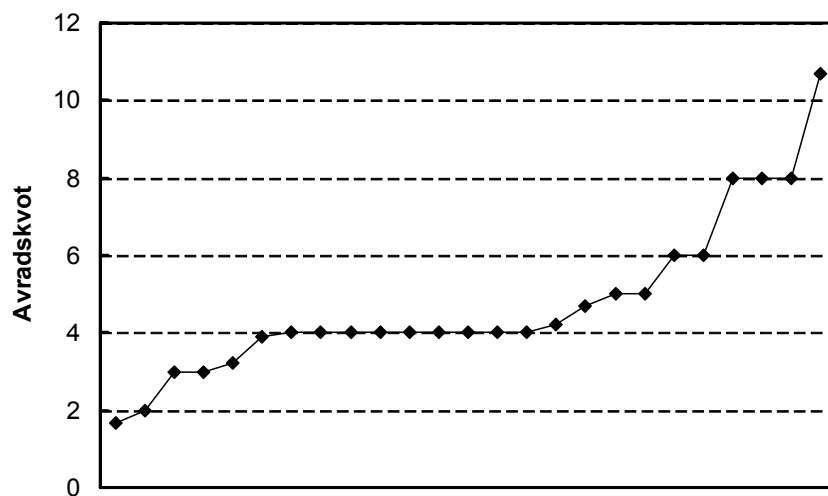

Fig. 15. Attungens avrad. Diagrammet visar den jämna avradskvotens fördelning, dvs. de fall där det har utgått lika många tön säd som öre pn på en attung. På x-axeln ska egentligen stå 2: 2, 4: 4 etc. Utöver dessa 25 belägg finns 15 fall med ojämn avradskvot.

De sammanlagt 40 beläggen domineras av sådana som har annan avrad än den i Östgöotalagen påbjudna. Dovring påpekade att förhållandet antagligen hänger samman med att det främst är avvikande belopp som har satts ut. De 25 fall som har jämn avradskvot redovisas i Fig. 15. Det finns inga uppgifter om jämn avradskvot efter 1350. Vanligast är 4: 4 men också högre och lägre kvoter

förekommer. De lägre kvoterna är dock bara hälften så många som de högre. Medelvärde är $4 \frac{3}{4}$: $4 \frac{3}{4}$, dvs. något högre än den antagna normalkvoten. Bortser man från den höga avraden i Husberga blir normalkvoten $4 \frac{1}{2}$: $4 \frac{1}{2}$.

Värt att notera är att de båda äldsta beläggen från 1258–81 har höga och ojämna avradsbelopp (SDhk 762). Den ena kvoten är $6: 2 \frac{2}{3}$ och den andra $7: 2 \frac{2}{3}$. Dovring tänker sig att de representerar abnorma fall. Det kan emellertid inte uteslutas att en avradssänkning har ägt rum mot slutet av 1200-talet. I ett brev från 1319 sägs att avraden tidigare var $6: 6$, men att den nu är $4: 4$ (SDhk 2932). Kvoten $4: 4$ blev kanske normalavrad först mot slutet av 1200-talet, dvs. vid tiden för nedskrivandet av den bevarade redaktionen av Östgötalagen. Har en avradssänkning ägt rum bör en sådan rimligen ha sin grund i att skördarna blivit mindre. Är det så att korntalet har sjunkit under 1200-talet?

Landbor namnges ytterst sällan i breven med attungsbelägg. Samtliga omnämmanden är sena. År 1348 omtalas en gård i Lundby (Drothems sn, Hammarkinds hd) som brukas av Botulf Bisasson (SDhk 5600). År 1360 får Alvastra kloster 2 attungar i Nässja kyrkby (Dals hd) som brukas av Sverker (SDhk 7693). Samma år säljs $\frac{1}{2}$ attung i Sigsten Gamles gård/torp (*bol*) i Mörtlösa löt (S:t Lars sn, Åkerbo hd) (SDhk 7821). År 1369 omtalas en landbogård i Hästäng (Röks sn, Lysings hd) där Peter Johansson bor (SDhk 9535).

I några brev förekommer uttrycket ”tveskipad attung” (SDhk 8671, 8902, 9723). Antagligen betyder det att jorden brukas av två landbor.

Skattenorm

Den enda skatt som har utgått från attungen är ledungslamen, dvs. den penningskatt som togs ut när örlogsledningen inte utgick. Med tiden utvecklades ledungslamen till en stående skatt på jord (Dovring 1951a, s. 25 f.). I Östergötland är skatten belagd 1292 (SDhk 1557). Ledungslamen har bevisligen också utgått från Tjust (SDhk 12837; Ståhle 1941, s. 224) och Öland (Göransson 1983, s. 104 f.). Det är med andra ord områden med attungsindelning som erlagt denna skatt. I Östgötalagen talas, som sagt, om byar som ligger till eller jord som är jämnod till *hå och hamna* (ÖgL G 16 pr; B 28: 5). Det allitererande uttrycket, som i förvanskat skick också är känt från Öland (Göransson 1983, s. 105), syftar på att sådana byar eller sådan jord har ledungsskyldighet. Attungen är med andra ord en del av hamnan (jfr AM, s. 134 f.).

Dovring (AM, s. 130 ff.) kunde utifrån 1500-talets landskapshandlingar och några senmedeltida uppgifter påvisa att ledungslamen hade utgått med 4 (danska) penningar per attung i västra Östergötland. För häraderna i Östanstång är det inte möjligt att på samma sätt bestämma ledungslamens ursprungliga storlek, men skattens belopp i förhållande till jordens omfattning har varit av samma storleksordning.

Från medeltiden kunde Dovring bara uppvisa ett sent belägg från 1508 som bekräftade att det för en attung utgick 4 penningar i ledungslame. Att skatten var bunden vid själva jorden framgår också av ett fastebrev från 1512 där det sägs att det från en (åker)teg utgår två penningar i ledungslame (SDhk 37229). Bristen på belägg måste förklaras med att skattpenningen var så självklar att den inte behövde anges. I katalogen finns dock en uppgift som gick Dovring förbi. I ett gåvobrev från 1342 anges att för ½ attung i Tjärarp (Kärna sn, Hanekinds hd) erläggs en penning för den skatt som kallas ledungslame: ”In thyarathorp dimidium attongum cum vno denario, qui exponendus est ad exhibicionem dictam ledhongslamæ” (SDhk 4756). Utgick då den medeltida ledungslamen med 2 svenska penningar per attung? En dansk mark i slutet av 1400-talet och början av 1500-talet motsvarade ¾ av en inhemsk, svensk mark (AM, s. 197). Uppgiften från Tjärarp har troligen införts därför att avgiften avvek från det normala beloppet.

Vid den nya tidens början erlades den öländska ledungslamen kollektivt från vart och ett av landskapets häradar, samt från socknarna Böda och Föra i norr. De senare var egna förvaltningsområden utanför häradsindelningen. Häradar har som kollektiv svarat för att skatten erlades till kronans fogde. I landskapshandlingarnas skatteinstruktioner, de s.k. undervisningarna, sägs att bönderna skulle fördela skattebeloppen mellan sig, och att fördelningen var ett bevis på hur mycket jord var och en ägde. Även om fördelningsnormen inte explicit anges ligger attungen nära till hands (Dovring 1951a, s. 26; Göransson 1983, s. 104). Det är högst sannolikt att ledungslamen har erlagts häradsvis i en klumpsumma i Östergötland på samma sätt som på Öland, och att attungen i båda fallen varit fördelningsnorm inom kollektivet.

Trots att attungsjorden i Östergötland har legat till ”hå och hamna” finns inga källor som berättar att landskapets häradar skulle ha varit indelade i hamnor. Detsamma gäller för Öland (Göransson 1983, s. 102).¹⁵ Paradoxalt nog är hamnan endast känd från Svealand (Hafström 1949, s. 87 ff.), dvs. från ett område som saknar attungsindelning. Undantaget utgörs av det härads- och ursprungligen attungsindelade Närke. I sammanhanget kan nämnas Dovrings intressanta reflektion, att om marklandet inte är äldre än från mitten av 1200-talet, vilket han och Lönnroth var överens om och som med tiden accepterats av senare forskning, kan inte Svealands hundaren och hamnor vara baserade på detta jordatal (AM, s. 74 f.). Hundaret och hamnan är gamla indelningar – senast från tidig medeltid – som måste ha definierats på något annat sätt.

Utan egentliga bevis ansåg Dovring att en indelning i hamnor hade funnits i Östergötland och att de var ”verkliga jordenheter, möjliga att peka ut i terrängen” (AM, s. 134). Av stort intresse i detta sammanhang är den sannolikt senmedeltida och delvis korrupta avskrift av en undervisning angående en relation om attungsindelningen, vilken Dovring publicerade in extenso och dessutom utförligt diskuterade (AM, s. 135 ff.). Hans slutsats var att hamnan i Östergötland

¹⁵ Det skeppslag (*collegium dictum skiplagh*) som omtalas i kung Magnus Birgerssons brev av 1281 angående skatter och juridiska förhållanden på Öland har inget med ledungen och häradsindelningen att göra (Göransson 2003).

regelmässigt innehållit 16 attungar. Vidare beräknade han att 4 (danska) penningar i ledungslame under senmedeltiden motsvarades av ½ öre gutniskt, varför en hamna om 16 attungar presterat 1 mark gutniskt. Göransson (1983, s. 104 f.) har märkligt nog funnit att en 8-attungsgrupp i stort har erlagt samma belopp på Öland vid den nya tidens början. Slutsatsen måste bli att en hamna på Öland har innehållit 8 och en hamna i Östergötland 16 attungar. Styffes teori om att attungen är en åttondel av hamnan låter sig således förenas med förhållandena på Öland. Däremot möter den motstånd i Östergötland. Dovring lämnar ingen förklaring till förhållandet.

Norm för fattigtionen

Attungen i västra Östergötland har omkring år 1200 utgjort norm för den del av fattigtionen (lat. *decime pauperum*) som utgick till hospitalet i Skänninge. Ursprungligen hade bönderna själva fördelat den s.k. fattigmannadelen på de behövande i socknarna. Denna rätt kringkars under medeltidens gång av först kungar och stormän, senare biskopar, domkapitel och domkyrka. I ett brev utfärdat i Linköping 1354 vidimerar och stadfäster kung Magnus Eriksson sin farfar kung Magnus Birgersson "Ladulås" förordning av 1280 angående avgifter till Skänninge hospital (SDhk 6682). Magnus Birgerssons brev är en bekräftelse på en stadga som utfärdats av hans farfar Magnus Minnesköld, hans farbror biskop Karl och hans far Birger jarl. De tre anfäderna var inte verksamma samtidigt. Det måste därför handla om återkommande bekräftelser, där inte bara den bekräftande, utan också de tidigare utfärdarna anges som brevets utfärdare (Schück (1959, s. 245). En yngsta möjliga datering ges av Magnus Minneskölds sannolika död vid Lena år 1208.

Det område som var skyldigt att underhålla de spetälskas hus i Skänninge omfattade västra Östergötland och nordvästra Småland.¹⁶ Eftersom området ur agrar synpunkt inte var enhetligt, bl.a. användes olika spannmålsmått, har man varit tvungen att skilja på tre delområden. Först nämns Östergötlands nio västra häradar, dvs. de som ligger väster om Stångån. Årligen ska från dem utgå "vnam mensuram" av fattigtionen för varje attung. Rimligen är det måttet *spann* som avses, det gängse i Östergötland. Sedan kommer allmänningsbönderna (*incolis, que almenning dicitur*) i Kinda och Ydre som ska ge en tredjedel av fattigtionen. Slutligen ska varje bonde (*rustico*) i Vedbo, Tvetå och på Visingsö ge "vnum modium" av fattigtionen. Den östgötska spannen översatt vanligen med "modius", men i nordvästra Småland är det troligen den västsvenska *skäppan* som avses med detta ord.¹⁷

Förordningen innehåller flera intressanta upplysningar. En är att det bara är i västra Östergötland som attungen är norm för utgivande av fattigtionen. I de

¹⁶ I Söderköping fanns Östergötlands andra hospital, vars underhållsområde omfattade de nio häradar som låg öster om Stångån samt Tjust. Söderköpingshospitalets rätt till fattigtionde är senare och sämre belagd än för Skänninge hospital (Schück 1959, s. 246).

¹⁷ Herman Schück har tolkat det på samma sätt, men utan egentlig motivering (1959, s. 245).

andra delområdena har avgiften vilat på ”bonden”. Med detta avses sannolikt en brukare av en normalstor gård. De på olika sätt angivna prestationerna är förmodligen i stort likvärdiga. Två slutsatser kan dras: För det första var det endast i Östergötlands nio västra häradet som attungen var ett så allmänt förekommande jordmått att avgifterna kunde baseras direkt på jorden. I annat fall borde principen också ha tillämpats i övriga områden. Senast vid 1100-talets slut har attungsindelningen omfattat slättbygden väster om Stångån. För det andra kan en ”bonde” i Tveta, Vedbo och andra småländska häradet jämföras med en attung. Sambandet pekar på att en attung motsvarade en normal besuttenhet.

Det uppges i förordningen att allmänningsbönderna i Ydre och Kinda erlade en tredjedel av fattigtionden. Principen var den gängse i Linköpings stift (Schück 1959, s. 237). Förutsatt att avgiften från västra Östergötland, dvs. en spann, motsvarar en tredjedel av fattigtionden är det möjligt att beräkna hur stor normalskörden borde vara på en attung jord. En spann fattigtionden till hospitalet motsvarar i så fall $\frac{1}{3}$ av $\frac{2}{9}$ ($\frac{1}{3}$ av $\frac{2}{3}$) av $\frac{1}{10}$ av skörden på en attung. Den årliga skörden blir då 135 spann eller $22 \frac{1}{2}$ tön, dvs. nästan är dubbelt så mycket som attungens normerade skörd om 12 tön! Vad man kan dra för slutsats av en sådan hypotetisk beräkning är svårt att säga.

Tab. 1. Sädestiondets fördelning enligt ÖgL K: 9.

Mottagare	Andel av tiondet
Prästen	$\frac{1}{3}$
Sockenkyrkan	$\frac{1}{3}$ av $\frac{2}{3}$
Biskopen	$\frac{1}{3}$ av $\frac{2}{3}$
De fattiga	$\frac{1}{3}$ av $\frac{2}{3}$

Servitut

Till attungen har servitut kunnat knytas. Med en attung i byn Lera (Kimstads sn, Memmings hd) följde rätten till vedbrand samt stör- och gårdselfångst i Gibbetorps och Kimstads skogar (SDhk 6038):

Ad sepes recuperacio et ad vsum suum combustio, wlgariter dictum eldbrand et garthæfangh, de silua Gebæthorph et Kimstadha subiaceat attongo supradicto

Här anges på både latin och svenska vilka nyttigheter som avses. Den nya ägaren skulle inte riskera att gå miste om någon rättighet som hörde till attungen. Ytterligare belägg på attungsservitut har inte observerats i breven.

Norm för trädeslön

I bygder där man tillämpade regelbunden träda var bearbetningen av trädan, dvs. den del av åkern som årligen vilade, ett av åkerbrukets viktigaste arbeten. Bearbetningen utfördes i Östsvrige med årder vanligen om hösten (mer sällan om sommaren) och hade till syfte att dels förbereda jorden inför vårsådden, dels att bekämpa ogräs. Eftersom arbetet var en investering som först långt senare gav resultat som skörd uppstod problem vid skifte av jord eller byte av landbo. I

Svealagarna och Östgötalagen finns bestämmelser om trädeslön, dvs. ersättning till den flyttande landbon för den ärjning han utfört på trädan (Myrdal 1985, s. 93). Enligt Östgötalagen ska en landbo som tvingas bort från gården ersättas med 1 öre för trädesärjningen (fsv. *træpis æriu*) på varje attung (ÖgL B 9: 1). Attungen har alltså varit norm för trädeslörens storlek. Eftersom halvträde antagligen började införas först mot slutet av 1200-talet i Östergötland är detta troligen den sist tillkomna av de funktioner som hör till attungen.

Någon gång under det halvsekel som ligger mellan nedtecknandet av ovannämnda landskapslagar och landslagens tillkomst har principen för trädeslörens utbetalande omformulerats. Tvärt emot tidigare står i landslagen att landbon nu skulle betala trädeslön om han inte kunde lämna ifrån sig en bearbetad träda (MELL J 29 pr). Den nya principen för trädeslön tyder på att regelbunden träda var allmänt förekommande vid mitten av 1300-talet. Det handlar då om ett utvecklat system som har satt sig. Den äldre principen tillhör däremot en övergångstid när halvträde ännu var under införande.

Solskifte

Termen *solskifte* är problematisk såtillvida att den i litteraturen ofta används på ett missvisande sätt. Sölve Göransson har i olika sammanhang framhållit att begreppet inte är liktydigt med hela det system för jordfördelning i tegskifte som östra Sveriges landskapslagar och sedan landslagarna betraktar som normalt och lagligt (t.ex. Göransson 1976, 1985). Såväl rättshistoriker som historiskt inriktade geografer har sammanblandat tegskiftets båda principer – proportionalitet och ordningsföljd – och uppfattat den senare, dvs. det egentliga solskiftet, som en överordnad term för hela systemet. I själva verket är solskiftet sekundärt i förhållande till den grundläggande princip som säger att åker och äng ska indelas i serier av tegar (teglag etc.) där varje gård eller delägare i byn får sin tillbörliga, efter byamål proportionellt till bredden utmäta andel. Byamålets alnar och stänger är som sagt den geometriska motsvarigheten till attungstalen. *Solskifte* avser däremot den fasta och efter solens gång räknade lägesföljden mellan de enskilda tegarna i byns teglag. Den konstanta lägesföljden medförde att alla delägare, oavsett hur stor andel de hade, fick del i både god och dålig jord.

I katalogen finns 14 brev som anger attungens position med hänvisning till solen eller i något fall väderstreck. Flera av dessa återges av Dovring (AM, s. 98), som i likhet med den gängse uppfattningen felaktigt uppfattar solskifte som liktydigt med tegskifte. Närmare bestämt anges den aktuella jordlottens läge i teglaget med hänvisning till om den är belägen närmare (lat. *propius*) eller fjärmare (lat. *remocius*) solen. Samtliga brev, utom två från Vedbo härad i Småland, är från Östergötland. Det äldsta är från 1338 och avser en ägolott om 1 ½ attung belägen fjärmare solen i Grimstad (Östra Hargs sn, Åkerbo hd), dvs. i norr alternativt väster i byns teglag (SDhk 4403). De båda breven från Vedbo är från 1356 och avser samma halva attung jord, belägen fjärmare solen i kyrkbyn Frinaryd (SDhk 7042 & 7043).

I svenskt, regelbundet tegskifte var konstant sollägesföljd obligatoriskt. Därmed inte sagt att solskiftet fanns med från första början. Solskiftesidén har av allt att döma sin upprinnelse i England och har sannolikt införts till Sverige via Danmark (Göransson 1962).

Skiftesintyget från Vidingsjö

Från Vidingsjö strax söder om Linköping (Hanekinds hd) finns något så ovanligt som ett intyg på att lagligt skifte har genomförts (SDhk 18329). Intyget är utfärdat den 8 maj 1414 på Hanekinds härads tingsplats vid Slaka kyrka av underhärads hövdingen Gunnar Djäken, som var domare i Jon Staffanssons ställe. I intyget sägs att Vidingsjö hade legat olagligt i många år och att Lars, som var domprost i Linköping och ägde en tomt i byn, hade begärt att byn skulle ”komma till jämföres och läggas efter rätt solskifte” (*koma til jæmføris oc læggias æfftir rætt soolskipte*). Med detta sammansatta uttryck, som också förekommer i Upplandslagen, avses tegskiftets båda principer: proportionalitet och ordningsföljd, det vill säga att byns ägor ska ha en inbördes rättvis fördelning mellan andelsägarna och att andelslotterna ska läggas i en för byn riktigt antagen, efter solens gång räknad, ordningsföljd.

I Vidingsjö drogs också bytomten in i skiftet. Domprostens tomt var belägen närmast solen, det vill säga längst i söder, och han fick således den sydligaste andelslotten i varje teglag. Skiftet omfattade både åker och äng. Domprosten ville att även utmarken skulle skiftas, men övriga delägare var ense om att byns utmark även fortsättningsvis skulle brukas som en samfällighet (*hwar sculde hugga om kringh meth androm swa længe them allom a samdhe*).

Att Vidingsjö inte låg lagligt kan tyda på att byns ägor tidigare var ordnade efter tegskiftets båda principer. Möjligen hade oredan uppstått i samband med en turbulens orsakad av digerdöden och efterföljande epidemier, men man kan också tänka sig att Vidingsjö med tiden hade kommit att uppfattas som en olagligt anordnad by till följd av att grannbyarna ordnat sitt jordskifte med tegar i konstant lägesföljd.

Gunnar Djäken föreslog tolv dubbla män, även kallade goda män, för den grannliga uppgiften att rätt skifta Vidingsjö. Vi får tänka oss att de antingen använde mätstänger eller rep för uppgiften och väl visste hur dessa redskap skulle hanteras. De tolv männen var: Nisse i Bråstorp, Äringisl och Halsten i Ånestad, Sigge och Nisse i Berga, Lasse Toresson och Karl i Halshöga, Peter, Ermund och Gudhir i Åleryd, Tomas i Tinnerö och Sune Windhir, som sägs vara i länsmannens ställe. Samtliga var alltså bofasta i närheten av Vidingsjö. Efter skiftet svor och vittnade männen att de efter bästa samvete lagligt och rätt lagt byn.

Konsten att mäta och skifta jord var alltså känd hos allmogen i Hanekinds härad. För Skånes och Hallands del har det nyligen antagits att tegskiftet förutsätter så pass avancerade mättekniska färdigheter att kunskapen måste ha varit begränsad

till ett fåtal personer i kunglig tjänst (Connelid 2002, s. 456 f.). Men för att lagligt skifta Vidingsjö behövdes inga särskilda lantmätare och slutsatsen att sådana skulle vara nödvändiga för att genomföra tegskiftet i Skånelands byar saknar fasta hållpunkter. En allmänt spridd hypotes säger att det främst skulle ha varit kyrkliga och en del aristokratiska jordägare som var intresserade av att införa det s.k. solskiftet (Lindkvist & Ågren 1985, s. 29). I Vidingsjö var det visserligen en kyrkans man som tog initiativet, men det faktum att allmogen inte bara var brukare utan också genomförare av tegskiftet tyder på att systemet inte enbart införts uppifrån.

Bebyggelseformer och resurser med attungstal

Attungen var som fastighetsmått bunden till jorden oavsett om den var bebyggd eller inte. Den medeltida bebyggelsens omfattning och former förändrades över tiden. Attungen fanns med genom alla förändringar, till och med när gårdar eller byar lades öde dröjde den kvar som mått på utjordarnas storlek. Redan under 1200-talets senare hälft pågick en utskiftning av frälsets huvudgårdar till byar med landbogårdar. De senare kunde i sin tur klyvas i mindre gårdsbruk eller slås samman till större. Varje genomgripande förändring fick till följd att attungarna måste omfördelas på de nybildade gårdarna. Jord kunde också frikopplas från bebyggelsen. En bit av skogen kunde t.ex. skiftas ut och på så sätt bli en egen fastighet. I så fall fick den attungstal och kunde sedan säljas eller på annat sätt avhändas. Trots att attungen primärt var ett jordmått kunde den också användas för att taxera kvarnar och fiskevatten. Systemet var mycket flexibelt, vilket förklarar dess överlevnad i en tid med stora sociala och ekonomiska förändringar.

Gårdsstorlekar

Ett fullsuttet hemman (helgård) i Östergötland under senmedeltiden och början av den nya tiden var 2 attungar. En by om 8 attungar har enligt de äldre geometriska jordebokskartorna i regel ca 4 hemman och inte sällan några utjordar. Ett fullt hemman i en sådan by hade i genomsnitt 12 hektar åker (Hannerberg 1971, s. 39). En senmedeltida landbogård under Vadstena kloster var i regel 1–2 attungar (Norborg 1958, s. 143). Dovring ger flera exempel på att enstaka hemman kunde ha attungstal (AM, s. 99 med not 56). Storleken varierar i regel mellan 1 och 2 attungar. I dessa fall har attungen endast tjänat som jordmått, eftersom inget andelsskifte behövde göras. Men det kan inte uteslutas att några av ensamgårdarna under äldre medeltid varit små byar. En annan bild framskymtar nämligen i jordebrevens från äldre medeltid. Många gårdar har varit en attung eller mindre. Den genomsnittliga gårdsstorleken har ökat under senmedeltiden.¹⁸

¹⁸ För en sammanfattning av forskningen kring den medeltida gårdens storlek hänvisas till Myrdal 1985, s. 36 ff.

I Östgötalagens kyrkobalk stadgas i den första flocken, att en prästgård ska ha åker som ger (minst) tolv tönns skörd¹⁹, när hälften ligger i träda:

Nu ær kirkia giorþ: þa skal skötninga til kirkiu giua: þæt ær tolf þynia sæþe a halfnaþa træþe: ok tolf lassa æng

Den årliga avkastningen 12 tön känner vi igen som attungens normerade skörd.²⁰ Det är anmärkningsvärt att man inte anger prästgårdens storlek till en attung. Det förfaller som om man ville garantera att prästen verkligen fick den stadgade volymen spannmål. Kanske var det ett sätt att försäkra sig om att prästen inte fick en dålig attung. Eller är det så att lagstiftarna var medvetna om att en attung sällan avkastade så mycket som 12 tön?

Dovring jämförde motsvarande bestämmelser i övriga landskapslagar (AM, s. 113 ff.). Anmärkningsvärt är att prästbolet i Södermannalagen anges till en attung, trots att Södermanland saknar attungsindelning (SdmL K 2 pr).²¹ Likheterna är så påfallande att en gemensam kyrklig lagstiftning är trolig. En attung, ett halvt markland eller motsvarande har av kyrkan uppfattas som den minsta äga en prästgård ska ha i det gamla Sverige. Det hela måste tolkas som att en attung eller motsvarande vid landskapslagarnas tillkomst har uppfattats som en normal besuttenhet.

I Jönköping utfärdades en stadga år 1352 som reglerar hur mycket jord en skattebonde (högst) får ha för att utom sin egen jord bruka frälsejord (SDhk 6351). Bakgrunden till stadgan är antagligen att det efter digerdöden hade uppstått en brist på landbor, varför frälset istället arrenderade ut jord till skattebönder. Om bonden arrenderade något mer jord än han själv ägde blev han frälsebonde och slapp då betala skatt. Taket för största tillåtna jordinnehav sattes vid ett antal tön säde (*thyni sædhe*) eller örtugar säde (*örtwgha sædhe*) beroende på vilken landsdel jorden låg i. Rimligen bör de olika uppgifterna i stort vara likvärdiga, men en närmare utredning måste anstå till ett annat tillfälle. Här nöjer vi oss med att konstatera att i Östergötland, Närke, Vedbo, Gränna (väl Vista hd utom Visingsö), Tjust och Kinda är största tillåtna innehav 4 tön säde. Samtliga områden har attungsindelning. Skulle ordet *sæde* här betyda skörd går gränsen ungefär vid $\frac{1}{3}$ attung, vilket är en orimligt liten gård. Odet *sæde* måste därför i detta fall tolkas som utsäde. Vi kan därför sluta oss till att det i stadgan största tillåtna innehavet av skattejord motsvarar 2 attungar. Den skattebonde som hade 4 tön i årligt utsäde,

¹⁹ Holmbäck & Wessén (1933, s. 7) översätter ”þynia sæþe” missvisande med ”tunnors utsäde”.

²⁰ C. G. Andræ (1985, s. 36) tolkar lagrummet som att det föreskrev 6 tön utsäde, vilket leder till den orimliga slutsatsen att skattegården i Jönköpingstadgan (SDhk 6351) är $\frac{2}{3}$ av prästbolet.

²¹ Förutom som en attung definierar Södermannalagen att kyrkobolet ska vara (minst) $4\frac{1}{2}$ örtugland, vilket är en betydligt mindre äga än vad man skulle kunna förvänta sig. Prästgårdarna i Södermanland är på 1500-talet i regel 6–12 örtugland och har ungefär lika många spans utsäde (AM, s. 117).

dvs. 2 attungar, betraktades som fullsutten och skulle inte arrendera någon frälsejord.²²

Sammanfattningsvis kan sägas att det mot slutet av 1200-talet fanns en uppfattning hos kyrkan att ett normalt gårdsbruk motsvarade en attung. Strax efter digerdöden har en skattebonde uppfattats som fullsutten om han ägde två attungar, vilket motsvarade en helgård vid den nya tidens början. Med tanke på att två år knappast är en tillräckligt lång tid för att ett nytt storlekskriterium ska etableras får man anta att även före 1350 ansågs en skattebonde ha ett helt hemman om det var två attungar.

Bebyggda attungar

Till attungen hörde, som sagt, inte bara åkerjord utan också rättigheter till andelar i byns alla markslag, däribland tomter som kunde vara bebyggda. Att vissa byggnader räknades till lösöret framgår indirekt av den flock i Östgötalagens Byggningsabalk där relationen mellan landbon och jordägaren regleras (ÖgL B 9). Landborna skulle hålla minst tre hus på gården, nämligen lada (fsv. *lapu*), sädesbod (fsv. *kornskammu*) och fähus (fsv. *nöthus*).²³ Dessa byggnader tillhörde jordägaren liksom gårdens hö och gödsel. Gärdesgårdarna tillhörde likaså gården, men landbon skulle ersättas för utfört hägnadsarbete. I annat fall kunde han föra bort dem med undantag för hägnaden kring tomten. Däremot sägs inget om bostadshus eller andra byggnader, men dessa måste i konsekvensens namn ha varit landbons egendom och kunde därför monteras ner när han flyttade. Det var med andra ord bara de hus som var av betydelse för produktionen som räknades till gårdens fasta egendom (Myrdal 1985, s. 44). Att husen räknades till lösöret framskyntar bl.a. i ett brev från 1366 där Bengt Gartir kungör att han betalat sin skuld till Peter Tomasson med $\frac{3}{4}$ attung jord för Peters hus som han ”sålt bort” utan Peters samtycke (SDhk 8963).

I flera brev står uttryckligen att till attungen hör alla byggnader (lat. *cum domibus*), men det får inte leda oss till slutsatsen att attungar som saknar sådan uppgift också skulle sakna hus. I de fall det sägs att alla byggnader ingår kan vi räkna med att lagens bestämmelser är uppfyllda, dvs. de normerade byggnaderna finns på gården. Endast i ett fall preciseras antalet hus (SDhk 5638). Det handlar om sex byggnader som följer med $\frac{1}{2}$ attung i Lekslätt (Flistads sn, Gullbergs hd). Att antalet anges i detta fall beror antagligen på att fler hus än normalt följde med. Utförliga upplysningar om gårdarnas husbestånd förekommer i breven först efter digerdöden då det uppstod ett överskott av hus, vilket gjorde att de i högre grad än tidigare blev en handelsvara (Myrdal 1985, s. 43 f.).

²² Jönköpingstadgans uppgifter om ”tön säde” har utförligt behandlats av C. G. Andræ (1985, s. 35 f.) och Janken Myrdal (1985, s. 41). Den senare fastnar för tolkningen skörd. Ingen av dem tycks ha uppmärksammat att Dovring (AM 1947, s. 111 med not 87) har kommenterat stadgan och föreslagit tolkningen utsäde.

²³ Med ”kornskammu” avses ett förrådshus för den tröskade säden, sannolikt en byggnad på stolpar (härbärge).

I katalogen finns 105 ägolotter där hus omtalas i pertinensformeln. Av dessa är 17 större än två attungar, dvs. mer än vad som motsvarar ett fullsuttet hemman vid medeltidens utgång. Ägolotter med fler än två attungar bör därför omfatta huvudgårdar eller flera gårdar i en by. I något fall kan det till och med röra sig om en hel by. I Fig. 16 redovisas alla bebyggda ägolotter upp till och med två attungar, dvs. vad som från och med senmedeltiden motsvarar ett fullsuttet familjejordbruk. Såväl medel- som medianvärdet är en attung. Av dessa 88 ägolotter är 62 som mest en attung. Den minsta andelen är endast $\frac{1}{8}$ attung. Jämför vi med samtliga ägolotter (Fig. 1) framgår att det finns många andelar som är just så små eller ännu mindre. I övrigt utgör de bebyggda ägolotterna ett i stort representativt urval av samtliga ägolotters storleksfördelning.

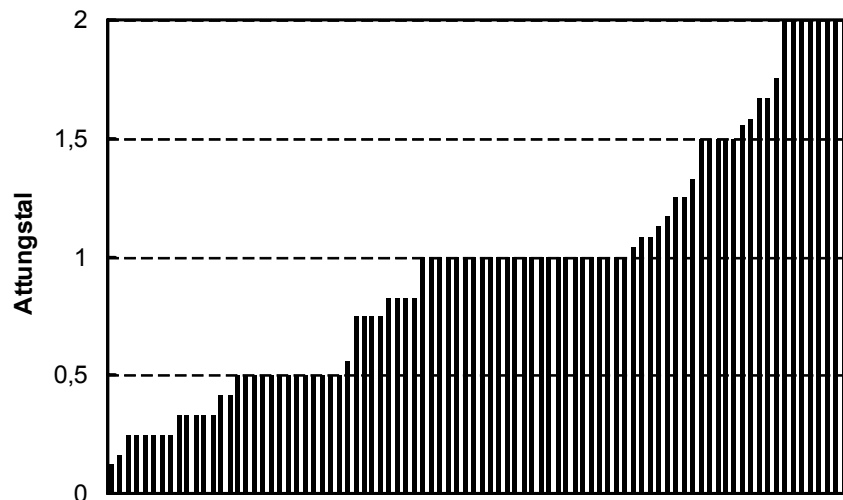

Fig. 16. Storleksfördelningen av bebyggd attungsjord (n=88).

Den normalstora landbogården har av allt att döma varit en attung, vilket ger starkt stöd för att en attung vid den ursprungliga taxeringen tjänstgjorde som mått på en normal besuttenhet. Att det också förekommit små gårdar om $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{8}$ attung pekar på att den i östgötarätten antydda minsta besuttenheten om en sjättedels attung inte behöver ha varit en obebyggd andel. Resultatet öppnar upp för att byarna under äldre medeltid rymde betydligt fler men också mindre gårdar än senare. En sådan partiell ödeläggelse av byar (men inte åkermark) kan antas vara en bidragande orsak till uppkomsten av utjordar. I flera fall kan det ha handlat om en halvering av antalet gårdsbruk. Om utjordarna till stor del har sitt ursprung i nedlagda landbogårdar, som under äldre medeltid ofta var en attung eller mindre, förklarar det varför utjordarna är kameralt mindre än bebyggda hemman under den nya tiden.

I Väderstads kyrkby fanns två utjordar, dvs. obebyggda fastigheter (Exkurs A). Dessutom bestod prästgården av två s.k. bord, varav ett bör vara en utjord. Samtliga hade obebyggda tomter i byn. På 1640-talet fanns här endast fyra gårdar i en by om 11 attungar. I Vallsberg möter vi en liknande situation (Exkurs B). I Ullstämman var ödeläggelsen mindre, men även där fanns en ”spöktomt” (Exkurs

C). En betydande utglesning av bebyggelsen har av allt att döma ägt rum under senmedeltiden.

Att en hel by har ödelagts under senmedeltiden i den västra slättbygden är däremot mycket sällsynt. Ett sådant undantag är Varnäs (Väderstads sn, Göstrings hd) som kom att brukas som en äng av gårdar i grannskapet. I Notarum Explicatio till den geometriska jordebokskartan från 1638–39 står att ”Denna Huarnäs ägor hafua till fornt varit en Bondeby och alla der som denna Engen Bruka, hafuer sina tegar och gå i skifte”. Byamålet anges till 6 attungar (LMS D7:158).²⁴

I sin avhandling om det äldre agrarlandskapet i Östergötland Västanstång konstaterar Staffan Helmfrid att en senmedeltida ödeläggelse kan beläggas, men att den har varit av måttlig intensitet och inte haft någon bestående inverkan på kulturlandskapets utveckling (Helmfrid 1962, s. 86, 92). Slutsatsen har ifrågasatts av Dick Harrison (2000, s. 394 ff.). Harrison menar att ”digerdöden orsakade en katastrof även för den centrala östgötska slättbygden” (s. 397). Han underbygger sin tes med skriftliga omnämningen om stor dödlighet och kraftigt prisfall på fastigheter. Harrison anser också att Helmfrid inte tillräckligt beaktat omfattningen av partiell ödeläggelse i byarna och den därmed sammanhängande uppkomsten av utjordar.

Slutsatsen blir att bystrukturen i liten utsträckning förändrades under senmedeltiden, medan antalet gårdar ofta påtagligt reducerades. I Väderstads kyrkby och i Vallsberg kan det nära nog ha handlat om en halvering. Att gårdarna övergavs och blev till utjordar innebar inte att de slutade att brukas, inte heller att deras ägorättsliga ställning förändrades. För de kvarvarande gårdarna stod utjordarna för ett nyttillskott av brukningsmark, som de antingen kunde arrendera eller förvärva med köp. I det senare fallet kan utjordar ha absorberats av de kvarvarande gårdarna och därför ha försvunnit ur det kamerala materialet. Ödeläggelsen fick till resultat att mera bärkraftiga gårdar kunde skapas. En helgård om 2 attungar är 16 gånger större än den minsta belagda gården om 1/8 attung!

I någon utsträckning har ödeläggelsen i Östergötlands västra slättland fått till följd att åkermark lagts ner och brukats som äng, men denna omläggning av markanvändningen har varit mindre omfattande än i landskapets östra delar eller för den delen i skogsbygderna. Analysen av Dovrings kasuistik pekar på att spannmålsodlingen förblev fortsatt viktig i Östergötlands västra slättland, medan den nära nog halverades österut (Fig. 6).

Janken Myrdal har påvisat en produktionsomläggning under senmedeltiden där boskapsskötseln ökar i relativ betydelse (Myrdal 2003, s. 224 ff.). Det rättsligt skyddade jordägandet, där hävdens tillmättes stor betydelse, fick till följd att ödegårdarna brukades som ängs- och betesmarker. Marken kom på så sätt att

²⁴ År 1357 är Finvidh (*Finwid*) i Varnäs (*Qwærnes*) faste på häradstinget i Hogstad (SDhk 7255). År 1406 får Vadstena kloster en attung jord i Varnäs (*Qwærnes*) (SDhk 16678). År 1430 omtalas ”ena æng i Qwærnes” (SDhk 21361). I Vadstena klostrets jordebok från 1447 står om Varnäs (*Hwærness*) att ”thæt ær nw ødhe” (SFSS 245, s. 19).

utnyttjas mindre intensivt än tidigare. Utan jordägarnas samtycke var dessa ödegårdar inte tillgängliga för nybyggare. Den nya vågens nyodlare på 1500-talet fick därför ofta ta ett kliv över dessa utjordar, ut i ödemarken. Myrdals resonemang är säkert riktigt för skogs- och övergångsbygder, och i vissa av naturen mindre gynnade slättbygder som den i östra Östergötland, men för Östergötlands västra slättbygd måste vi räkna med att spannmålsodlingen förblev fortsatt viktig och att utjordarna i hög utsträckning brukades som åkermark.

Humpar och mål

Ett jordstycke som låg utanför gårdenas teglag kallas i Östgötalagen *hump*. Att det var viktigt att göra åtskillnad på attungsjord och humpar framgår av följande två exempel från Lekslätt i Flistads socken (Gullbergs hd):

dimidium attungum terre in lekæslæth cum omnibus suis adiacenciis et duos agros dictos wlgariter hompæ sitos prope dimidium attungum supradictum (SDhk 5034)

dimidium attongum terre in Lekæslæt cum sex domibus et cum omnibus adiacenciis et sex agros, dictos wlgariter hompa (SDhk 5638)

I några lagrum framskymtar också ett motsatsförhållande mellan attungsjord och humpar (ÖgL G 3, J 3: 2). Att humparna oftast var intagor på byarnas utmarker förklarar varför de i regel saknade attungsvärdering. Att humpar också kunde vara insprängda i tegskiftade åkergården och då ha attungstal är känt från byn Vallsberg (Exkurs B). Dovring nämner också att enskilda åkerstycken har uppskattats i attungar (AM, s. 99 med not 57).

I några fall anges att en ägolott är belägen i olika *mål* (fsv. *mal*). Ordet ska inte förväxlas med ortnamnelementet *-måla* som enligt en ny och välgrundad tolkning (Strid 2006) har innebörden 'nyodling mot avtal'. Ordet *mål* har betydelsen 'mått, varav uppmätt jord (uppmätt jordstycke)' (Söderwall under *mal*, 6; KL under *Mål* 2; Strid 2006, s. 46). Att jorden är uppmätt kan möjligen syfta på att den är definierad på något sätt, men nödvändigtvis inte med attungstal. Det är inte helt klart vad som avses med *mål* i varje enskilt fall. Här följer några exempel:

I ett gåvobrev angående jord i Olstorp (Kaga sn, Hanekinds hd) sägs att en ägolott om $\frac{1}{4}$ attung och en annan om $\frac{1}{6}$ attung ligger för sig i två mål (*duabus maloom*) i samma åker (SDhk 4756). Ett annat exempel är en attung i Vedemö (Vinnerstads sn, Aska hd) som ligger i två mål (*twem malom*) i södra änden av byn där den ena är 14 och den andra 10 spansns avgäld (SDhk 8131). Ordet *mål* syftar i dessa fall troligen på åkerstycken som ligger utanför byns teglag. I så fall blir *mål* närmast synonymt med *hump*. I ett brev angående försäljning av jord i Snyttringe utanför Skänninge sägs uttryckligen att mål är detsamma som hump: "item terram meam ibidem in decem et septem mensuris terre dictis malum siue humpum" (SDhk 6753). När en ägolott i Hag (Slaka sn, Hanekinds hd) definieras som $\frac{1}{2}$ stång i varje "mahle" bör det däremot avse ett tegskiftat jordstycke (SDhk 9522).

I byn Fifalla (Ringarums sn, Hammarkinds hd) fanns 1650 en liten särhågnad äng som kallades "Målen" (Fig. 17). Byns två hemman hade lika del i denna äng. Ängen i fråga kan knappast vara platsen för en ödegård med ett *måla*-namn, utan måste uppfattas som ett jordstykke (*mål*) som ligger utanför byns tegskiftade gården. Att märka är då att det måste vara frågan om en svag sidoförm *male* till *mål* i betydelsen 'uppmätt jordstykke' (Strid 2006, s. 20 f.).

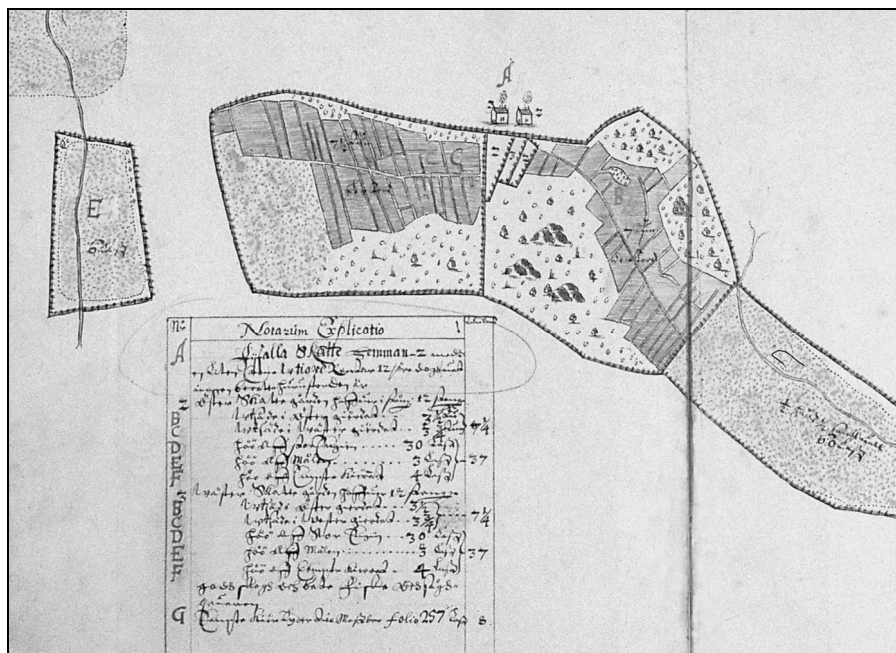

Fig. 17. Fifalla 1650. Utsnitt av en geometrisk jordebokskarta av Johan de Rogier (LMS D2:253-254). Den särhågnade ängen Målen är markerad med littera E.

Huvudgårdar och gods

*Av allt att döma har Östergötland vid medeltidens början dominerats av storgods, vars huvudgårdar drivits med trälar som arbetare medan tillhörande byar och nybyggen brukats av landbor.*²⁵

Ett medeltida gods hade en tvådelad struktur. Det bestod dels av en s.k. domän (på engelska eller äldre franska kallad *demesne*) som brukades direkt under en huvudgård under ledning av jordägaren själv eller hans bryte med underställd arbetskraft, dels av underlydande gårdar som brukades av landbor och deras familjer. Om huvudgården låg i en by kunde domänen vara avskild från övriga gårdars jord. Men olika varianter förekom och domänens åker- och ängsmark kunde dels ligga samlad i s.k. hemägoblock, dels vara utspridd i byns tegskiftade

²⁵ Herman Schück 1959, s. 197.

gården. Alla gårdar i byn ingick nödvändigtvis inte i huvudgårdens gods. Andra gårdar kunde vara i händerna på främmande godsägare eller självägande bönder.

Under äldre medeltid har trälar fortfarande arbetat på huvudgårdarna. När huvudgården beboddes av jordägaren fick den status av sätesgård, men flertalet har sannolikt innehaft av en bryte som skötte egendomen åt jordherren. Man kan också tänka sig att det fanns en brytegård intill den gård som jordägaren själv bodde på. Bryten var ursprungligen en träl som hade uppsikt över andra trälar, dvs. ett slags förman. Med tiden utvecklades bryten till en fri gårdsförvaltare, men ännu i Östgötalagen framträder han med ofri status (ÖgL K 12). Med början under 1200-talet förekommer en övergångsform då bryten har dubbla roller, dels är han förvaltare på huvudgården, dels är han arrendator av samma gård (Myrdal 1985, s. 39 med bilaga 1A; Myrdal & Tollin 2003).

Under 1200-talet och det tidiga 1300-talet försvinner träldomen gradvis från Sverige. Med undantag för Hälsingelagen omnämns ofria i samtliga landskapslagar. Däremot lyser de helt med sin frånvaro i landslagen. År 1335 utfärdade kung Magnus Eriksson en ofta omtalad stadga i Skara där det bl.a. föreskrevs att alla män och kvinnor som fötts av kristna föräldrar i Västergötlands och Värmlands lagsagor aldrig skall vara träl (fsv. *bræel*) eller trälinna (fsv. *ambut*) eller bära sådant namn (SDhk 4113). Träldomen uppfattades tydligen som en kvarleva från hednisk tid eftersom det sägs att på samma sätt som Gud har frälst oss från hedendom har han också frälst trälar. Motsvarande påbud har förmodligen utgått på andra håll i landet.

Många frigivna trälar bröt ny mark, byggde egna gårdar, bildade familj och avancerade på så sätt socialt och ekonomiskt. På huvudgårdarnas domäner tog andra upp små boställen och fick sin huvudsakliga inkomst som dagsverkstorpere. Denna medeltida torpinstitution har undersökts av Sigurd Rahmqvist som för Upplands del preliminärt daterar den till 1200-talets andra hälft (Rahmqvist 1986, s. 7 ff.). Han betonar att torpen var en funktion av huvudgårdsdriften. Ett viktigt led i hans undersökning är en omtolkning av pertinensformlernas latinska terminologi. Kortfattat går den ut på att orden *curia* och *mansio*, vars grundbetydelse är 'gård', i regel är synonyma termer och översättningar av det svenska ordet *huvudgård*. När någon av dessa termer följs av uttrycket "cum coloni(i)s" syftar det på underlydande torp som funktionellt hänger samman med huvudgården i en enda jordbruksfastighet.²⁶ Den språkliga grundbetydelsen är annars 'med landbor', men som Rahmqvist övertygande visar kan det omöjligt handla om självständiga landbougårdar. Här framträder en annan egenhet, dvs. att ordet "landbo" kan syfta på gården som brukas av en sådan. Det latinska ordet för landbougård är annars *colonia*. Rahmqvists nytolkningar av de latinska ordens och uttryckens innebörd kan inte användas mekaniskt, utan förutsätter en fortsatt närläsning och tolkning av hela pertinensformeln och dess sammanhang.

²⁶ I Östergötland förekommer också uttrycket *cum incolis* (t.ex. SDhk 977, se not 27). Grundbetydelsen av *incola* är 'invånare', 'inbyggare', men kan också betyda 'landbo'. Termen är därmed synonym med *colonus* (Rahmqvist 1986, s. 34).

Trots att huvudgårdarna hade attungstal redovisas de långtifrån alltid. Dovring införde termen ”komplett possessioner” för ägor som omfattar en hel by eller gård (AM, s. 184). Komplett possessioner står i motsats till andelar i byar eller gårdar. De vanligaste exemplen på kompletta possessioner är de som betecknas med ”curia”, mindre ofta ”mansio”, dvs. huvudgårdar. Ofta sägs att med sådana följer både fast som rörlig egendom. Varför attungstalet har utelämnats förklarar Dovring klargörande med att: ”Jordetalets funktion i ett köpebrev var dels att motivera priset, dels att avgränsa det sålda från övriga delar av samma by eller gård. Den förra funktionen kommer ej i fråga i gåvobrev. Den senare funktionen kommer ej i fråga vid kompletta possessioner” (AM, s. 185).

Dovrings förklaring kan med fördel kompletteras med att den äldre medeltidens utbredda huvudgårdsdrift var stadd i upplösning under 1300-talet. Numera anses att huvudgårdsdriften, med undantag för det världsliga och kyrkliga frälsets avelsgårdar, ersattes med familj jordbruk under 1300-talets andra hälft (Norborg 1958, s. 147 f.; Schück 1959, s. 292; Andræ 1960, s. 97 f.; Rahmqvist 1996, s. 298; Tollin 1999, s. 191 ff.; Ferm 2002; Myrdal & Tollin 2003). Det skulle dock dröja ända till slutet av 1990-talet innan detta blev den allmänna uppfattningen (Myrdal 2007a, s. 161 f.). Förändringen i driftsform fick till följd att huvudgårdarna delades upp på mindre landbogårdar. På så sätt har många byar uppstått.

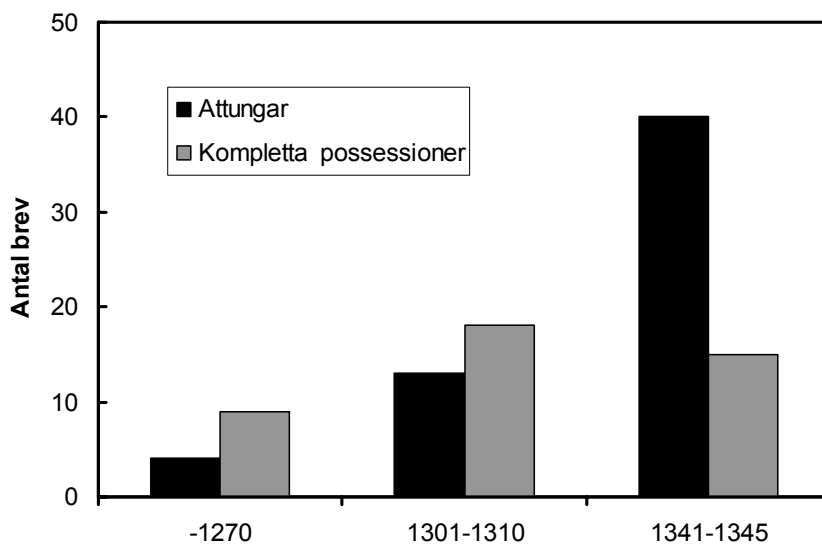

Fig. 18. Antalet jordebrev från Östergötland med attungstal respektive kompletta possessioner (*curia*, *mansio*) för tre perioder. Efter AM, s. 185 med not 66. Den misstänkta förfälskningen SDhk 318–319 har inte tagits med.

När huvudgårdarna skulle skiftas ut kom attungstalen väl till pass som jordmått på de nya brukningsenheterna. Trots att Östergötlands jordbruksbygder var attungsindelade före 1200-talet är det först framåt mitten av 1300-talet som bruket av attungstal blir dominerande i jordebreven (Fig. 18). I tid sammanfaller

förändringen med huvudgårdsdriftens avveckling. När attungstal förekommer i samband med huvudgårdar finns det därför skäl att misstänka, att de är under utskiftning. Ett rimligt antagande är att attungsbeläggens relativa ökning i jordebrevet under 1300-talet är en följd av familjejordbrukets expansion och inte ett tecken på en tidigare brist på systematik, vilket Dovring föreställde sig (AM, s. 185).

När huvudgårdar ingår i gåvobrev är det alltså inte nödvändigt att ange deras attungstal till skillnad mot andelar i byar som måste anges till storlek och helst också läge för att identifieringen ska vara säker. Ett exempel på denna praxis finns i arvskaftsbrevet 1328 efter upplandslagmannen Birger Petersson där Magnus Gudmarsson på sin hustrus vägnar erhåller den i Östergötland belägna huvudgården Norra Berga med sina torp och en attung i Södra Berga: ”Item in østgocia habuerunt curias norra biærgha cum suis colonis et in sudra biærghum vnum attunggh” (SDhk 3531). Brevet avser dagens Stora (Norra) och Lilla (Södra) Berga i Gårdeby socken (Skärkinds hd). Här framskyntar ett litet godscomplex med en huvudgård och underlydande jordbruksenheter.²⁷

I katalogen finns totalt 20 bebyggelseenheter som kallas ”curia”, medan endast 4 betecknas som ”mansio”.²⁸ I Stora Ljuna (Hogstads sn, Göstrings hd) kallas en huvudgård omväxlande ”curia” och ”grangie” (SDhk 992).²⁹ Grundbetydelsen av dessa latinska termer är som sagt ’gård’, varför vi kan inte utan kompletterande argument kan förutsätta att det handlar om en huvudgård. I breven redovisas attungstalen för fastigheter som kallas ”curia” eller dylikt helt eller delvis.

²⁷ Ett sätt att uppskatta en huvudgårds storlek när jordatalet inte anges är att omräkna avradsbeloppet till attungar. Den normala avraden för en attung var 4 tön och 4 öre pn. När Östergötlands lagman Bengt år 1275 instiftar ett kanonikat i Linköpings domkyrka på sin familjs vägnar skänker han bl.a. huvudgården Skrukeby med underliggande gårdar/torp (*Mansionem nostram in scrukubi cum incolis*) och tillhörande patronatsrätt i (Västra) Skrukeby kyrka (SDhk 977). Från denna gård ska årligen utbetalas 13 tön säd och 13 öre pn. Huvudgården var uppskattningsvis 3 ¼ attungar. Dessutom skänker de huvudgården Bjärka i Vists socken. Gården räntar årligen 10 tön säd och 10 öre pn, vilket blir 2 ½ attungar. Det sägs i brevet att det är landborna/torparna som betalar avraden i Skrukeby och Bjärka (*vbi de incolis soluuntur*). Frågan är hur detta ska tolkas. Å ena sidan kan det indikera att det faktiskt handlar om självständiga landbor på egna gårdar, å den andra framgår av pertinensformeln att de ingår i huvudgården. Möjligen möter vi här en övergångsform där självständiga familjebruk håller på att avsondras från huvudgården. De båda huvudgårdarna står i motsats till den därefter omnämnda byn (*villam*) Gadderstad i Drothems socken (Hammarkinds hd) som årligen betalar 20 tön säd och 4 ½ mark pn. Gadderstad skulle i så fall vara 5 attungar. Gadderstad ingår i Dovrings kasuistik och av den framgår att år 1442 finns 4 attungar upptagna under Linköpingskyrkans prebendegods (AM, kas. 212). Tydligt utgick något högre avrad från Gadderstad än i normalfallet.

²⁸ Hårstorp vid Motala ingår bland dessa belägg. Denna huvudgård om 3 ½ attungar omtalas endast som ”gård” 1369 (SDhk 9394, 9395). När Hårstorp första gången omnämns 1296, och då i ett brev på latin, kallas den ”curia” (SDhk 1725). När Bo Jonsson (grip) gör sitt stora jordskifte med Vadstena kloster 1383 sägs Hårstorp vara en brytegård (SDhk 12365). Angående den arkeologiska undersökningen av den numera vattendränkta Källarholmen i Hårstorp hänvisas till Lindeblad 2001, s. 297 f.

²⁹ Brev och andra källor till Stora Ljunas historia är relativt omfattande och kräver en längre utläggning för att komma till sin rätt. Byn har kortfattat berörts av Tollin (2002, s. 226 f.) och Ericsson (2004, s. 56).

Storleken varierar från ½ till 6 attungar. Bland de mindre enheterna återfinns dels vanliga landbogårdar, dels andelar i huvudgårdar. Antalet huvudgårdar som är minst dubbelt så stora som ett fullsuttet hemman, dvs. minst fyra attungar är sju till antalet. Nedan ska några exempel ges som kan bidra till diskussionen om huvudgårdarnas storlek, driftsform och avveckling.

Störst bland huvudgårdar med känt attungstal är Skedevid i Tjärstads socken och Kinda härad (SDhk 1083). Pertinensformeln i ett pantbrev från 1279 lyder:

curiam Meam In prouincia Kynd dictam Skyedwy continentem VI Octonarios terre cum legali solemnitate vulgariter Festis secundum consuetudinem & leges Osgocie Cum Omnibus attinenciis dicte Curie Mobilibus & Immobilibus cum vno Molendini & duabus coloniis

Förutom att pantsättningen har gjorts enligt Östergötlands sedvana och lagar får vi veta att till huvudgården om 6 attungar hör alla fasta och rörliga tillhörigheter samt en kvarn och två torp. Att det är ett pantbrev motiverar att attungstalet anges. År 1390 omtalas fyra torp i Skedevid (Rahmqvist 1986, s. 26), vilket pekar på att nyetableringar har gjorts sedan 1279. I Skedevid fanns en numera försvunnen gårdskyrka, omtalad 1540 som ”Skedui cappel” (Schück 1959, s. 201). I Skedevid möter vi ett samlat godscomplex med huvudgård, underliggande torp och kvarn samt en gårdskyrka. Huvudgården var något mindre än en normalstor by om 8 attungar.

Huvudgården Ströja på Visingsö var 5 attungar och omtalas i tre brev i samband med ett jordabyte mellan Linköpingskyrkan och Alvastra kloster (SDhk 1103, 1633, 5659). Att det är bytesbrev motiverar attungstalens närvaro. I brevet från år 1294 (SDhk 1633) lyder pertinensformeln:

Curiam de ströo cum quinque attungis eidem adiunctis & insuper duobus attungis in hosaby

Det vill säga ”Huvudgården Ströja med 5 attungar som ligger vid [gården] och därutöver 2 attungar i Husaby”. Uttrycket ”eidem adiunctis” markerar att de 5 attungarna tillhör Ströja till skillnad från de 2 attungarna i den angränsande byn Husaby. Distinktionen avser säkert en skillnad i driftsform, där de förra attungarna har brukats ”sub curiis” och de senare ”sub colonis”. Mönstret känns igen från Stora och Lilla Berga. I Ströja byggdes också en kyrka, men till skillnad från den i Skedevid ombildades den till sockenkyrka, den nuvarande Brahekyrkan. Byn Ströja är däremot sedan länge avhyst och försvunnen.

En tidig uppdelning av en huvudgård möter i ett testamentariskt förordnande från 1274 där Orlunda i Östergötland (möjligen Klosterorlunda i Hovs sn) som var 5 attungar ska delas upp i flera andelar, varav en är 3 attungar, och säljas (SDhk 953). Varje attung värderas till 50 mark pn.

Grinneby (Konungsunds sn, Björkekinds hd) var likaså en huvudgård om 5 attungar. Sigmund Eringislesson testamenterade år 1319 sin huvudgård i Grinneby

(*curiam meam in grinnaby*) med alla fasta och rörliga tillhörigheter till stiftandet av en ständig vikaria i Linköpings domkyrka (SDhk 2959). Attungstalet anges här trots att det är ett gåvobrev. Grinneby ingår i Dovrings kasuistik (AM, kas. 210). Av denna framgår att huvudgården senare delades upp på landbogårdar, vilka tillhörde S:t Eriks prebende, och att dessa var tre till antalet vid den nya tidens början.

Något mindre än Grinneby var den norr om Linköping vid Roxenstranden belägna huvudgården Säby, vilken domprosten Björn och kaniken Olof gav till det prebende som de år 1319 instiftade i sin egen kyrka (SDhk 2921):

curiam in sæby continentem III:or attongos cum dimidio [...] cum omnibus suis attinenciis mobilibus et immobilibus prope uel remote sitis cum vno prato apud birgherstorp sito dictos [dvs. dicto] stuwsatir

Även i detta gåvobrev anges attungstalet. Såväl Birgerstorp som ängen Stavsäter är sedan länge försvunna och har inte återfunnits på någon karta.

Vi avslutar dessa exempel på huvudgårdar om minst 4 attungar med Råby i Ödeshögs socken (Lysings hd). När Håkan Knutsson år 1311 upprättar sitt testamente skänker han en attung jord i Råby till Alvastra kloster (SDhk 2415). För att betala testamentsgåvor i form av pengar och lösöre samt lösande av alla sina skulder anslår han resterande 3 attungar med kvarnar samt rörlig och fast egendom, vilka sedan gammalt sägs tillhöra huvudgården. Utbetalningarna ska skötas av abboten och Håkans bror Gustav. Huvudgården i Råby ska tillfalla klostret om inte arvingarna löser ut den.

Denna uppdelning av egendomen i dels en gåva, dels en pantsättning med arvingars återköpsrätt motiverar attungstalens närvaro. År 1319 upplåter klostret en attung i Råby till Ingegerd och hennes man Finvid mot en årlig avgift av 4 tön och ½ mark pn, dvs. den normala avradskvoten (SDhk 2932). Dessutom ingår Kråketorp, som tagits upp på denna attung (*ex dicto octonario exculito*). Att huvudgården i Råby var under utskiftning framgår av att den attung som år 1311 hade doterats Alvastra kloster år 1319 upplåts av klostret som arrendegård.

Den situation som framträder i breven är knappast möjlig att rekonstruera enbart med hjälp av en bakåtskridande, retrogressiv kartanalys. Kråketorp utvecklades med tiden till en avgärdaby med två självständiga hemman, vilka enligt den äldsta kartan låg i tegskifte med de fyra gårdarna i Råby (Fig. 19). Råby och Kråketorp var på 1600-talet en egaliserad by om sex jämnstora hemman. På kartan är de fyra hemman som ligger i nordväst Råby, de två i sydöst Kråketorp. Lägg märke till att gårdarna i Råby är grupperade två och två. Den ena av grupperna bör ha sitt ursprung i huvudgården om 4 attungar; sannolikt den högt belägna i norr. Råby utan Kråketorp har antagligen varit 8 attungar. Råby hade enligt jordebokskartan 108 tunnland åker, vilket blir 13,5 tunnland per attung, dvs. nära genomsnittet för attungen i västra Östergötland. De omtalade kvarnarna måste ha legat vid vattendraget som begränsar ängen längst i öster.

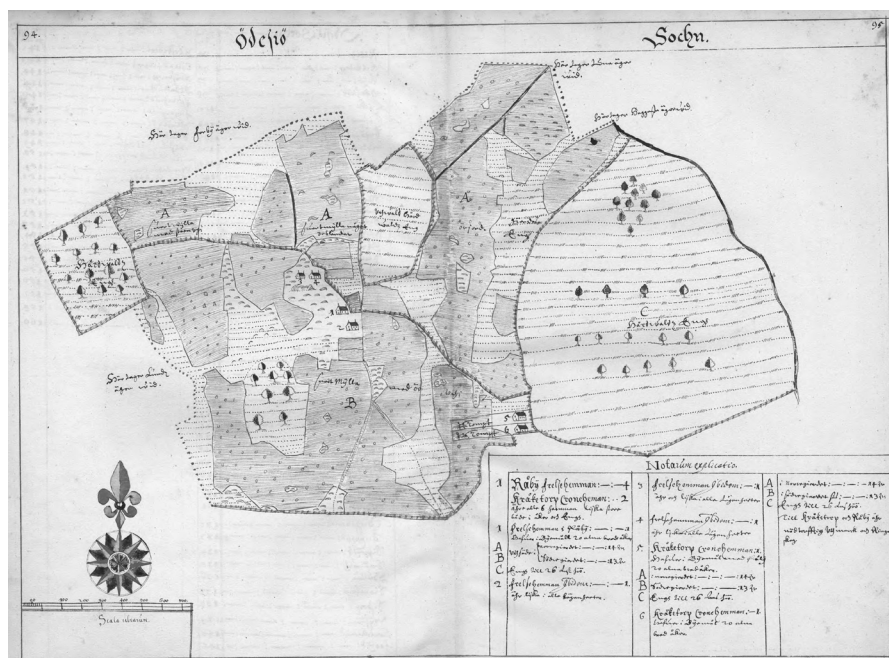

Fig. 19. Råby och Kråketorp. Geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot från 1639–41. LMS D10:94-95.

För att summera: Råby var en huvudgård om 4 attungar med tillhörande kvarnar och minst ett torp, som tagits upp på dess ägor. I likhet med andra huvudgårdar ingick förutom den fasta egendomen också lösöre. Huvudgårdarna var utrustade för att en bryte skulle kunna ta dem i besittning. Janken Myrdal (1985, s. 39 & bilaga 1; Myrdal 2007) har visat att den fria bryten på 1200- och 1300-talet inte bara övertog befintligt lösöre (redskap, utsäde, boskap etc.), utan också medförde eget. Gården kom i så fall att drivas som ett bolag mellan jordägaren och bryten. Denna mellanform pekar dels bakåt mot brytens tidigare ställning som ofri förman, dels framåt mot systemets upplösning och hans förvandling till antingen arrendebonde eller förvaltare på storgårdar som låg under ägarens egen drift, eller *avel* för att tala med samtiden.

När brytegårdarna försvinner mot slutet av 1300-talet måste en omfördelning av gårdarnas lösöre ha gjorts. Om detta förfarande vet vi inte mycket, men Janken Myrdal (1985, s. 201 & bilaga 1B:24, 2007, s. 166) har lyft fram ett fall som skulle kunna vara ett exempel på att bryten fick lösa ut gårdens inventarium. I ett brev från 1363 erkänner Ragvald Dagsson att han har arrenderat 3 attungar i Kögenäs (Vårdnäs sn, Kinda hd) av Linköpingskaniken Sune Bengtsson för en årlig avrad av 1 tön vete och 1 tön råg (SDhk 8405). Inom ett år ska han inlösa 5 kor, 2 dragdjur, 9 tön spannmål och 12 pund smör. De båda dragdjuren (*duobus iumentis*) är sannolikt hästar. Dessutom är han skyldig 4 mark pn. Gårdens storlek talar för att det verkligen rör sig om en brytegård och inte en vanlig landbogård. Den låga och udda avraden skulle också kunna tala för samma sak, men den kan också vara ett tecken på att det efter digerdöden och farsoten 1359–60 var brist på

brytar och därför svårt att utkräva ett högre arrende. Ett köpsläende mellan Ragvald och herr Sune kan inte uteslutas.

Ragvald hade tydligen problem med att lösa ut hela lösöret eftersom han år 1367 pantsatte 1/6 attung i det närbelägna Västerby till nyssnämnde kanik för 9 tön korn, 12 pund smör och 4 mark pn (SDhk 10676). Beloppen känns igen från det förra brevet. Att Ragvald var jordägare, om än i små mått, framgår av att han därutöver ägde 1/2 attung i Munkagården i Västerby. Däremot hade han inget eget sigill att fästa vid pantbrevet. Panten skulle förfalla vid Mårtensmässodagen samma år, men Ragvald avträdde aldrig sitt gods till kaniken Sune. På ett råfsteting den 11 juli 1368 dömdes på kungens och lagmannens vägnar Ragvald att till herr Sune inom 6 veckor betala 7 mark pn eller upplåta sjättedelsattungen i Västerby. I annat fall skulle 40 mark utgå för brott mot kungens dom och 6 mark mot lagmansdom (SDhk 9292).

Sune Bengtsson (†1378) var förutom kanik i Linköping också kyrkoherde i Hallingeberg i Tjusts härad. Han disponerade kanonikatet *Annunciationis* (bebådelsen). Kanonikatet kallades också Utala efter en gård i Oppeby socken (Kinda hd) som ingick i fundationsdonationen. Med stor sannolikhet var inte Kögenäs Sunes privata egendom. Istället bör det ha ingått i nyssnämnda kanonikat. Sune omnämns som en driftig förvaltare av sitt kanikprebende, som låg samlat i Stångådalen (Tagesson 2002, s. 293 & där anf. ref.). Han tillhörde en grupp inflytelserika, förmögna och ofta lärda landsortskaniker (Schück 1959, s. 428 med not 39 & 498). Ragvald arbetade som bryte för en kyrklig stiftelse, men var samtidigt självägande bonde. Relationen mellan herr Sune och Ragvald var av allt döma av en sakligt ekonomisk natur. På tinget uppträdde båda som självständiga rättssubjekt. Om de därutöver hade några personliga band kan diskuteras.

Efter denna lilla utvikning om bryteinstitutet ska vi nu fortsätta med frågan om huvudgårdarnas storlek och upplösning.³⁰ Huvudgården i Råby var dubbelt så stor som en senmedeltida helgård. Skedevid, den största huvudgården, var tre gånger så stor. Det kan tyckas att skillnaden inte är så stor jämfört med ett familjejordbruk. Är det då missvisande att tala om storjordbruk i dessa fall? Vi måste ha klart för oss att det vi jämför med, dvs. ett fullsuttet hemman om 2 attungar är en betydande bondgård. Den normerade prästgården var bara hälften så stor. En normal landbogård under äldre medeltid var likaså en attung. Jämförelsen är därför inte helt rättvisande. Åtminstone i relativa termer finns det skäl att tala om stordrift på de mer betydande huvudgårdarna. Men storleken är inte det enda kriteriet på en huvudgård; driftsformen är också utmärkande. Som framgår nedan

³⁰ För Möres del har jag dragit slutsatsen att huvudgårdarna inte i något fall kan sägas ha varit större än 2 till 4 normala bondgårdar (Ericsson 2001, s. 385). Något högre tal har Lars-Arne Norborg (1958, s. 143) kommit fram till för de avelsgårdar som hörde till Vadstena kloster vid mitten av 1400-talet. Huvudgården i själva Vadstena var ungefär 8 gånger och de övriga avelsgårdarna i stadens närhet 5 till 6 gånger så stora som en normalstor landbogård om 1–2 attungar. Egendrift på avelsgårdar var av liten ekonomisk betydelse i jämförelse med den stora mängd landbogårdar som klostret ägde och som låg spridda över i stort sett hela södra Sverige.

behöver en huvudgård inte ha varit mycket större än ett fullsuttet hemman. Samtidigt finns det indikationer på att huvudgårdarna var under utskiftning redan under andra hälften av 1200-talet. Tidigare kan de ha varit större. Antagandet bekräftas när vi vänder blicken mot de med "curia" och "mansio" betecknade bebyggelseenheter som är mindre än 4 attungar.³¹

De enheter som av allt att döma har varit huvudgårdar i denna grupp skiljer sig antingen storleksmässigt obetydligt från ett fullsuttet hemman, eller så beskriver attungstalen en avsöndringsprocess. Bryten är nu bara skuggan av sitt forna jag och håller på att byta roll till landbo. År 1300 byter biskop Isar i Strängnäs av Herr Holmsten i Grödinge till sig en huvudgård (*curia*) i Älvestads kyrkby (Bobergs hd) om 2 $\frac{3}{4}$ attungar (SDhk 1918). Till gården hör åkrar, ängar, skogar, fisken, men också boskapen (*cum pecoribus*). Husdjurens närvaro pekar på att det verkligen rör sig om en huvudgård. Boskapen räknades till lösöret och det tog landbon med sig när han flyttade med sin familj. Att Holmsten fick en huvudgård (*curia*) och $\frac{1}{2}$ markland i Södermanland samt 120 mark pn i utbyte visar att huvudgården i byn Älvestad var en värdefull egendom.

Att en huvudgård kunde ligga i en by, som i övrigt bestod av familj jordbruk, framskyntar likaså i Frössvik i Oppeby socken och Kinda härad. När Helena Ormsdotter år 1307 testamenterar sin huvudgård (*curiam meam*) Frössvik om två attungar med alla tillhörigheter till utökandet av ett prebende i Linköping avsätter hon samtidigt ytterligare en attung i Frössvik för att kunna skänka pengar till flera konvent och hospital (SDhk 2210).

Ytterligare ett exempel på en liten huvudgård är småländska Stickelösa i Skärstads socken och Vista härad (SDhk 6105). Gården var två attungar och bland dess tillhörigheter nämns "coloniis". Av liknande storlek är två huvudgårdar som bröderna Johan och Anders Elofsson återlämnade till sin syster Ingrid i Skänninge någon gång under 1200-talets tredje kvartssekel (SDhk 633). Den ena gården var Nyckelby (Västra Stenby sn, Aska hd) om 1 $\frac{3}{4}$ attung. Den andra var Medhamra (Hagebyhöga sn, Aska hd) om 2 $\frac{1}{2}$ attungar. Båda kallas "mansio" och med dem följer all rörlig och fast egendom inklusive "utensilier".

I Mathias Törnnessons och Ingegerd Svantepoldotters testamente av år 1315 (SDhk 2654) ingår en huvudgård vid namn Fettjestad (Gammalkils sn, Valkebo hd). Flera saker tyder på att huvudgården är under utskiftning och landbodrift under införande. För det första är attungstalet sammansatt av flera led: "duo octonarij cum dimidio et XII:ma pars octonarij cum quarta parte duodecime partis attungi". Den mycket detaljerade storleksangivelsen, där till och med en fjärdedel av en tolftefels attung (!) anges tyder på en långt gången uppdelning i andelar. För det andra anges avraden som utgår från gården: "de qua curia proueniunt XI

³¹ I denna grupp döljer sig några fall som inte är huvudgårdar, utan vanliga bondgårdar. Ett exempel är en gård om 1 $\frac{1}{2}$ attung i Tannerfors kvarnby utanför Linköping (SDhk 2399). Ett annat exempel är en bebyggd attung i Kedevad (Strå sn, Dals hd) som också benämns "curia" (SDhk 2132). Ytterligare ett exempel är den andel om 1 $\frac{2}{3}$ attung i Älvestads kyrkby (Bobergs hd) som sägs vara identisk med den östra gården i byn, "in curia orientali" (SDhk 7200). Inte i något av dessa fall talas om tillhörande torp.

thynones annone cum totidem oris denar”. Omräknat ger en attung 4,2 tön och 4,2 öre i avrad, vilket är nära den normerade avraden. För det tredje ingår en skogsslott om $3 \frac{1}{4}$ attungar, vilket också talar för utskiftning. För det fjärde räknas en kvarn upp som årligen ger 8 tön i avrad. Eftersom kvarnen och dess avrad anges för sig ingår den antagligen inte längre i själva huvudgården. Övriga jordbruksfastigheter i testamentet definieras antingen i attungar eller avrad eller bådadera, endast Fettjestad anges som ”curia”. Tre år senare när änkan Ingegerd skänker åtskilliga gårdar till ett prebende i Linköping ingår huvudgården Fettjestad, men omtalas då endast summariskt som: ”curiam meam in fitiæstadhum cum omnibus suis attinenciis” (SDhk 2889).

Vi avslutar med två exempel på att andelar i huvudgårdar kunde avskiljas som egna ekonomiska objekt och kanske också utskiftas till följd av försäljning eller pantsättning. För att betala gåvor och lösa sina skulder avsätter Karl Gregersson i sitt testamente 1301 ”vnum attungum in curia mea Ekby in gotia prope skæningiam situm” (SDhk 1939). Sannolikt är det Egeby i den numera försvunna socknen Klåstad som avses. Hans bror Magnus har rätt att inom ett år återköpa attungen för det höga beloppet 80 mark pn. Att Egeby var en huvudgård framgår också av att frälsemannen Sigge skrev sig dit 1323 (SDhk 3245). År 1354 pantsätter Magnus Ulfsson för en skuld om 40 mark pn en attung i sin huvudgård (*curia*) Boberg i Fornåsa socken (SDhk 6774). Om panten förföll kunde det leda till partiell utskiftning av egendomen.

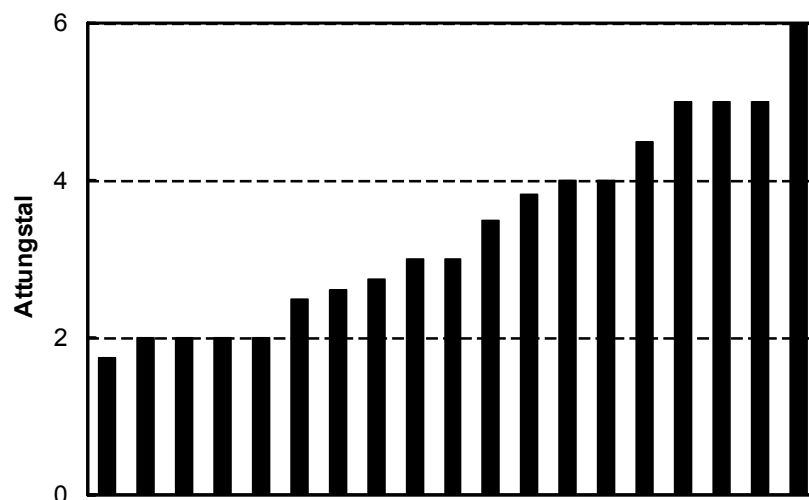

Fig. 20. Huvudgårdarnas storleksfördelning (n=19).

Huvudgårdarnas storleksfördelning framgår av ovanstående diagram (Fig. 20). Endast de fall där attungstalen med stor sannolikhet återger gårdens storlek har tagits med. Medelvärdet är knappt $3 \frac{1}{2}$ attungar. Medan landbogårdarnas storlek sällan är mer än $1 \frac{1}{2}$ attung är få huvudgårdar 2 attungar eller mindre. Det finns inget brott i storleksfördelningen mellan huvudgårdar och landbogårdar, i stället rör det som en glidande skala. Landbogårdarna slutar där huvudgårdarna tar vid.

Hade vi haft uppgifter på skattegårdarnas attungstal hade skillnaden mellan stora bondgårdar och små huvudgårdar troligtvis varit obefintlig. Skillnaden mellan en bondgård och en huvudgård är på så sätt mindre en fråga om storlek än driftsform.

Å andra sidan måste vi hålla öppet för att det har funnits större huvudgårdar än de med redovisade attungstal. Huvudgårdar om 8 attungar eller mer, dvs. stora som en hel by kan dölja sig bakom termerna ”curia” och ”mansio”. När vi möter huvudgårdar med attungstal har troligen andelar sedan tidigare styckats av. Den här undersökningen har med andra ord inte fångat upp de stora huvudgårdar som döljer sig bland Dovrings kompletta possessioner. Det vi ser är en process av utskiftning.

Den här genomgången låter sig sammanfattas i fem punkter:

- Huvudgårdar är en mycket vanlig bebyggelseform under äldre medeltid.
- En viktig sak som skiljer huvudgårdarna från vanliga bondgårdar är driftsformen med brytar och underliggande torp.
- Alla huvudgårdar är inte så stora att det finns skäl att generellt tala om storjordbruk. Å andra sidan har de oskiftade och sannolikt största huvudgårdarna inga attungstal angivna i breven.
- En utskiftning och uppdelning av stora huvudgårdar i mindre enheter kan beläggas redan under 1200-talets senare hälft. Taxeringen i attungar har underlättat avsöndringen och övergången till familjejordbruk.
- Parallellt med huvudgårdsdriftens avveckling har brytens roll förändrats från en ofri förman bland andra trälare till en fri förvaltare som arrenderade huvudgården med dess lösöre. Brytarna har under 1300-talets andra hälft gått upp bland landborna med undantag för dem som blev förvaltare på avelsgårdar.

Byar

Begreppet *by* är problematiskt. Det finns skäl att närmare definiera vad vi lägger i bybegreppet. Etymologin är inte till någon större hjälp. Ordet *by* (fsv. *byr*) är bildat till verbet *bo*, men dess närmare betydelse är omdiskuterad. I svensk bebyggelsehistorisk forskning har man traditionellt utgått från den *kamerala byn*. Med detta avses att mer än ett hemman finns förtecknat under samma namn i kronans jordeböcker från 1500-talet. På samma sätt är det på de äldsta lantmäterikartorna från 1600-talet: när två eller flera hemman uppträder under samma namn betecknas de som en by. Vi får anta att de som bor i en by (byborna) uppfattar sig själva som en avgränsad grupp med gemensamma intressen.

Till skillnad från i jordeböckerna kan ett samarbete mellan de enheter som utgör en by konstateras via kartorna. Inom den kulturgeografiska forskningen talar man om den *funktionella byn*. En funktionell gemenskap syns i gemensamma hägnader,

tegblandning i åker och äng, eller samfällt bete. En funktionell by omfattar ibland flera kamerala byar. I NA (Ulf Sporrang) definieras en *by* som ”två eller flera gårdar – tidigare fast bosatta och mantalssatta driftsenheter inom jordbruket – med avgränsat ägområde (byterritorium eller ägovälde), vari alla har sina ägor enskilt, samfällt eller i ägoblandning”. Här framgår att en by ska ha fasta ägo gränser.

Att bybereppet är problematiskt framgår dessutom av att ordet *by* inte är helt lätt att översätta till andra språk. I danskan motsvaras det närmast av *landsby*. Norskan saknar motsvarande ord för den inhemska lantbebyggelsen. Istället talar man om *navnegård* oavsett hur många gårdsbruk en sådan rymmer. Större gårdsklungor benämns ibland *mangbølte tun*. Mats Widgren påpekar att de europeiska språken har flera ord för det som motsvarar svenskans *by* (Widgren 1997, s. 41).

Enligt europeisk terminologi – engelskans *village*, franskans *village*, tyskans *Dorf* – bör en by ha åtminstone 10 självständiga gårdar, ofta fler. Det ska också finnas en viss grad av funktionsuppdelning och specialisering. Åtminstone ska det finnas en kyrka. Mindre gårdsgrupper kallas på de nämnda språken *hamlet*, *hameau* eller *Weiler*. Denna motsättning mellan stora och små bebyggelser kan i vissa områden gå tillbaka till förhistorisk tid. I Baltikum gjorde Henrik av Lettland (Henricus Lettus) under förra hälften av 1200-talet åtskillnad mellan vad som måste vara storbyar (lat. *villa*) och mindre gårdsgrupper (lat. *villula*) (Blomkvist 1999, s. 10).

Ur ett europeiskt perspektiv präglas den gamla svenska agrarbebyggelsen i hög utsträckning av små gårdsgrupper (*hamlet* etc.). Vid mitten av 1600-talet bestod de flesta byarna i Östergötlands västra slättbygder av 2–6 gårdar. Typvärdet var 4 gårdar i en by. Det fanns visserligen storbyar som hade 10 eller fler gårdar, men de var få till antalet (Helmfrid 1962, s. 12 med Fig. 6).

Storbyar fanns förutom i Skåne främst i centrala Västergötland och Dalarna. Intressant nog stadgar Äldre Västgöotalagen att en bebyggelse minst ska innehålla sex hushåll för att vara en ”full by” och ställer en sådan i motsats till ett nybygge (fsv. *þorp*). Tydligt kunde ett ”torp” bestå av flera gårdsbruk (ÄVgL J 15: 1). Vidare framgår att en ”full by” har höggravfält och att det är bevis på att den är från hednisk tid. Även i Östgöotalagen kännetecknas gamla byar av att de har gravhögar (ÖgL B 28:2). Däremot har östgötarätten inget storlekskriterium på en by.

Byn är den normala bebyggelseformen i Östgöotalagen. Mycket talar för att detta var en tämligen ny situation när lagen nedtecknades kring sekelskiftet 1300. Som framgår av ovanstående avsnitt var huvud- eller bryte gårdar en högst vanlig företeelse under äldre medeltid och kanske till och med det helt dominerande sättet att organisera en bosättning. Som också påtalats är det först på senare år som betydelsen och den stora omfattningen av den äldre medeltidens bryte gårdssystem mer allmänt har accepterats. I den fjärde upplagan av läroboken ”Svensk historia” från 1978 sägs fortfarande att byn är den normala bosättningsformen under tidig medeltid (Rosén 1978, s. 116).

I de på latin författade breven med attungsbelägg kallas byn ”villa”. Någon diminitivform har jag inte sett i dessa brev. Lagen föreskriver hur byns ägor ska mätas med attungen som norm och hur arbetet med gemensamma hägnader och vägar ska fördelas efter hur stora andelar grannarna disponerar. För Östergötlands del räcker det därför med två gårdar för att man ska kunna tala om en ”by”.

Av Östgötalagen framgår också att byarna hade fasta ägo gränser avgränsade med råmärken (ÖGL B 1, 6). Väldefinierade ägoområden var säkerligen inget utmärkande just för byar. Huvudgårdar och andra fastigheter har också haft sådana (Tollin 1999). Byns territorium kallas *vad* (fsv. *vabi*). Ordet kan också betyda ’rågång’ (Söderwall suppl. under *vadhi*) och ingår i *stadsvad*, dvs. ett till en stadsbebyggelse anslutande område med jordbruksmark (Ericsson 2005, s. 185 ff.). Två exempel kan anföras: En attung i Risnäs (Vists sn, Hanekinds hd) sägs med sin bredd och längd och alla tillhörigheter omfatta hela byns *vad* i alla markslag (SDhk 9688). En andelslott om 8 spanns avgäld i dagens Viggebyholm (Grebo sn, Bankekinds hd) sägs finnas ”över hela byn och i hela Viggeby vad” (SDhk 10778).

Andelsskiftet kunde omfatta byns hela ägoområde även om skogen/utmarken troligen mindre sällan delades upp mellan ägarna. Om inget annat angavs omfattade andelarna alltså alla markslag och nyttigheter som låg inom byns gränser, även fiskevatten. Det var alltså inte nödvändigt att i breven närmare precisera ägoområdets utsträckning.

Det finns några undantag från denna regel. Ett exempel är 4 attungar i Tångstad (Kimstads sn, Memmings hd) som med sina hus och andra tillhörigheter återfinns innanför tre namngivna gränsmärken: *Gölmossen*, *Kolbensten* och *Nedre Tostesäter* (SDhk 3906). Anledningen till att gränsmärkena anges är att det innanför dem finns tre torp som tillhör biskopsgården Munkeboda. Beträffande *Kolbenssten* ligger det väl närmast till hands att tänka på mansnamnet *Kolben*, även om man knappast kan undvika att reflektera över det faktum att kol och ben brukade placeras under skälstenar för att bekräfta deras äkthet.³²

Ett annat undantag är en attung i Ånestad (S:t Lars sn, Hanekinds hd). Förutom byggnader har attungen alla slags tillhörigheter i vått och torrt, inom och utom hägnader så långt som gränser och råmärken sträcker sig (*prout limites et mete se extendunt*) (SDhk 4791). Ännu ett fall där en bys ägo gränser omtalas är Gunnorp i Vikingstads socken, Valkebo härad (SDhk 6639). Attungen sträcker sig där så långt och brett som byn är både ”stenad och stakad”:

³² I Upplandslagen förekommer uttrycket ”stake och sten och ben må man ock kalla rå”, vilket har tolkats som att ben har lagts under gränsmärken, kanske med en ursprungligen religiös betydelse (UL B 18 pr; Holmbäck & Wessén 1933, s. 175 med not 77). Liknande uppgifter är kända från dansk lagstiftning, men också från 1600-talets Södermanland där kol, ben eller mynt kunde läggas under gränsmärken för att bekräfta dem (Johanson 2003, s. 106 med anf. ref.).

en attung iord liggiandhe i Gunnatorp medh allom tillagum, ängo vndan takno, i wåto ok i törro, närby ok fiarren, så långt ok brett, som byn är badhe stenadh ok stakadh

Uttrycket ”rå och rör” (*limites que wlgariter dicuntur Røør et Raa*) är känt från tidigt 1300-tal i Uppland (SDhk 2427) och termen ”stav(ar)” (*limites dictos stafwa*) från mitten av 1300-talet i Södermanland (SDhk 5115). Råmärkena hade olika dignitet. Det förnämsta råmärket på en gräns kallades huvudrå (fsv. *hovudhra*). En jordlott om 4 spans avgäld i Åleby (Gistads sn, Skärkinds hd) sägs ligga vid ”wæstra huwdhran” i byn (SDhk 10891).

Många av medeltidens ägo­gränser existerar fortfarande (Ericsson 2005 & där anf. ref.). Den moderna fastighetsindelningen vilar på gammal grund. Gränsmärken som kan vara flera hundra år fyller ännu sin primära funktion och är därför inte i lagens mening fornninnen. Gränser är levande historia!

Det kanske mest välbekanta av de karaktärsdrag som kännetecknar Östsveriges kulturlandskap är den regelbundna form som byarnas byggnadstomter har fått på många håll. I Östgöta­lagen stadgas att ”man ska lägga åker efter tomt och äng efter åker, gårdesgård efter äng, så ock skogar och fiskevatten; allt ska rätta sig efter tomtens” (ÖgL B 2: 1; Holmbäck & Wessén 1933, s. 200). När en bys alla ägor är inrättade på detta sätt säger lagen att det är ”laga läge” (Ibid). Uttrycket ”laga läge” avser alltså indelningen eller anordningen av vilka ägoslag som helst som gjorts enligt lagens föreskrifter. I litteraturen används ”laga läge” ofta på ett missvisande sätt, som att uttrycket skulle vara inskränkt till att gälla enbart tomters inrättande på lagligt vis.

Tomterna i en by mättes oftast ut som rektanglar lagda på rad, där breddmättet relativt sett svarade mot gårdens attungstal och läget mot den fastlagda ordningsföljden (solskifte). För att husen skulle rymmas på tomten stadgades att attungstomtens bredd skulle vara (minst) 20 alnar, dvs. dubbelt mot attungens bredd i åkern (ÖgL B 10). Att tomterna kunde göras rymligare än så framgår exempelvis av att tomterna i Ullstämna var 6 gånger så breda som attungsåkern (Exkurs C). En på sådant vis inrättad bytomt återgav byamålet i geometrisk form och var ett lagskyddat dokument. En ofta återgiven karta över Stora Åby (Slaka sn, Hanekinds hd) visar en by där tillsynes åker och tomt i lagens mening förts till ”laga läge” (Fig. 21). Byns mätstång sägs uttryckligen vara 5 alnar. Byamålet var totalt 160 alnar. Byn bör därför ha varit 16 attungar, vilket förefaller rimligt med tanke på att det fanns 7 gårdar i byn.

Långt ifrån alla byar i Östergötland fick en geometrisk tomtanordning, t.ex. saknade Väderstad och Vallsberg en sådan (Exkurs A & B). Ett annat exempel är det likaså ovan omtalade Hersta(berg) utanför Norrköping (LMS D1:369). På goda grunder antar Sölve Göransson (1985, s. 75) att idén med reglerade tomter lånades in från danskt håll i samband med kodifieringen av landskapslagarna. För Östergötlands del betyder det senare delen av 1200-talet. Geometriskt anordnade tomter skulle därmed vara det sista steget i den utveckling av regelbundna strukturer som utgår från attungen.

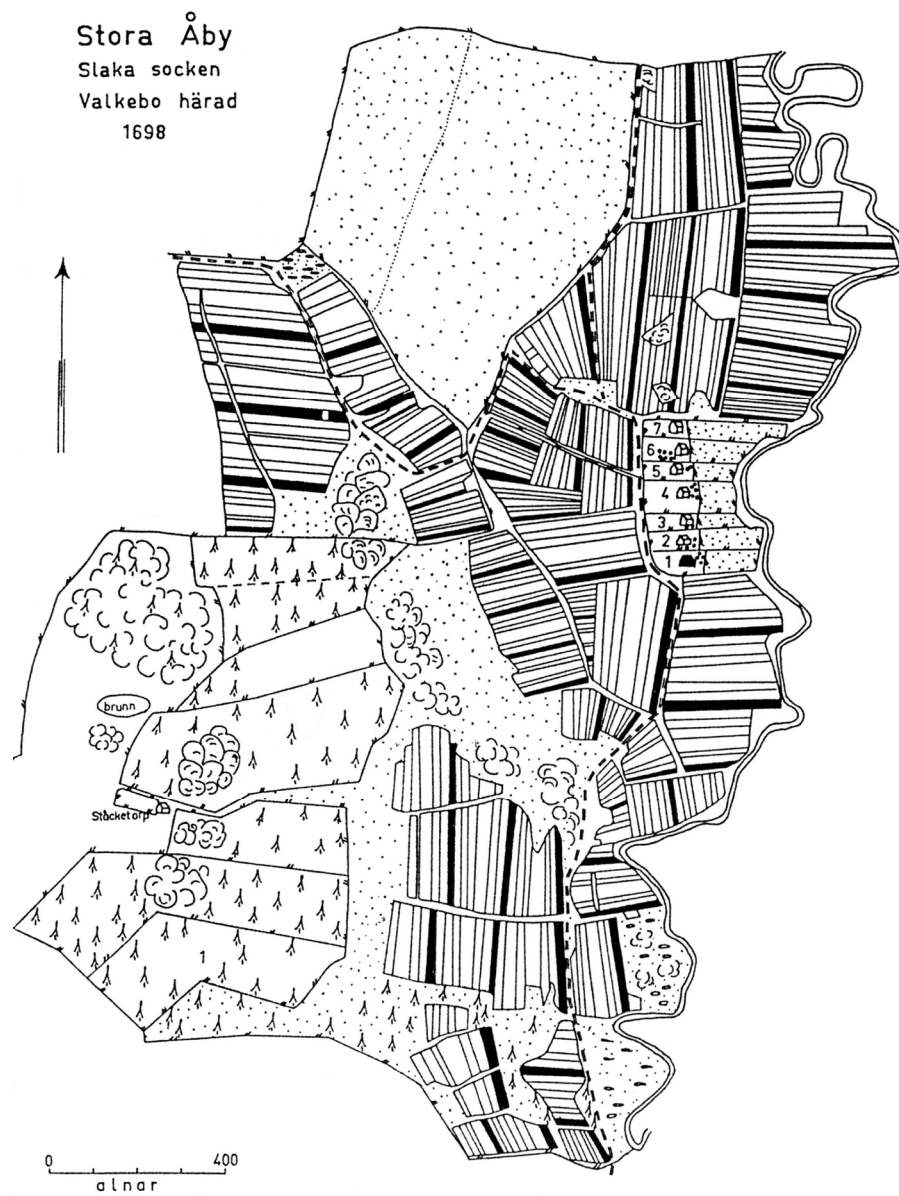

Fig. 21. Stora Åby 1698. Tegarna till den längst mot söder belägna gården är svartmarkerade. Efter Helmfrid 1962, s. 195.

Ett tidigt exempel på en regelbundet utlagd bytomt i Östergötland möter vi antagligen i ett brev från 1311 (SDhk 2451). En attung med en bebyggd tomt i östra delen i Karleby (Väderstads sn, Göstrings hd) säljs då till Alvastra kloster:

unum attungum ad orientalem partem de predio meo in karleby cum fundo qui dicitur tomt ac domibus et omnibus eidem attungo attinenciis

Det måste vara kronogården nr 3 i östra byhalvan som avses (Fig. 22).

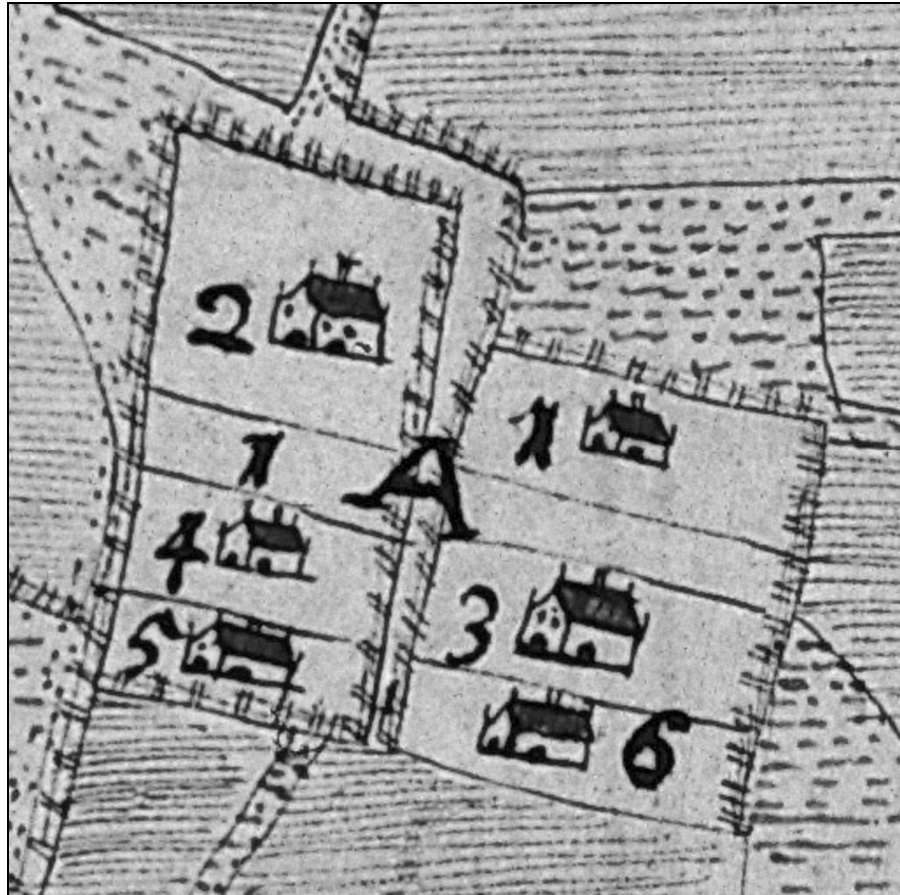

Fig. 22. Tomterna i Karleby var utlagd som en dubbel radby. Utsnitt av en geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot från 1638–39. LMS D7:164.

Attungsindelningen och det senare införda tegskiftet förutsätter en befintlig indelning i ägoområden. Det som ska taxeras och delas måste vara tydligt avgränsat. Ett nödvändigt steg i kulturlandskapets utveckling är därför fasta ägo gränser. När en bebyggelseenhet avgränsades med erkända rågångar skapades ramarna för den historiskt kända fastighetsindelning (Ericsson 2005 & där anf. ref.). Inom bebyggelsearkeologin har Åke Hyenstrand infört begreppet *primärenhet* för en bebyggelseenhet som var etablerad vid forntidens slut

(Hyenstrand 1974, s. 36 f.). Kriterier på en primärenhet är företrädesvis (1) gravfält från yngre järnålder, (2) namn av förhistorisk typ och (3) ägo gränser som inte tyder på att enheten är avgärda eller på annat sett yngre i förhållande till angränsande byar som framstår som primärenheter.

Tar vi fasta på att en bebyggelseenhet ska ha ett avgränsat ägoområde är det svårt att tala om byar under äldre järnålder eller tidigare (jfr Sporrongs definition av begreppet ”by” i NA). Fast egendom (lat. *immobilium*) var något som egentligen etablerades i vårt land först under yngre järnålder. En poäng med avgränsade ägor var att all mark samlades i händerna på den jordägande och härskande klassen.³³ Ett privat jordäggande var också en förutsättning för rätten att utnyttja de allmänningar som gemensamt förvaltades av alla jordägare i häradet. Individuellt och kollektivt äggande existerade parallellt och det ena kan inte sägas vara äldre än det andra (Myrdal 1989, s. 36; Ostrom 1990; Widgren 1995).

Avgärda enheter

Äldre medeltid var en mycket expansiv period då befolkningen ökade och nyodlingen sköt fart. Detta gäller inte bara Sverige utan generellt för hela Västeuropa. Vittnesbörd om en sådan utveckling är alla de nybyggen med namn på *-torp* (*-arp*, *-orp*) som togs upp på häradsallmänningar och byars utmarker. Etymologiskt motsvarar substantivet *torp* tyskans *Dorf* ’större by’, men för flertalet svenska torpnamn är betydelsen snarast ’nybygge, utflyttad gård’. Det är just i den senare betydelsen vi möter ordet *torp* (fsv. *þorp*) i Östgötalagen (ÖgL B 10). Det är allmänt accepterat att bebyggelsenamnen på *-torp* börjar uppträda redan under vikingatid. De osammansatta namnen *Torp* och *Torpa* är inte ovanliga, men betydligt mindre frekventa än de sammansatta och anses ha en annan förklaring. Ett intressant förslag går ut på att simplexformen *Torp(a)* ursprungligen syftar på något slags slättermark (Hellberg 1954, s. 178 ff.). Förlederna i de sammansatta *torp*-namnen innehåller oftast personnamn. Terrängbeteckningar är också vanligt förekommande.

I unga namn (tidigast 1600-tal) har torp innebörden ’dagsverkstorp, litet ställe på ofri grund’. Det är i sammanhanget värt att notera, att ett dagsverkstorp (lat. *oppidum*, *colonia*) som låg under en högmedeltida huvudgård inte behöver ha ett namn på *-torp*. Namn med efterleden *-bol* är däremot vanliga i sådana sammanhang (Rahmqvist 1996, s. 10). Uppkallelsenamn förekommer också på sådana torp. Ett exempel är det av Rahmqvist anförda *Ringstadaholm* som låg under Skällnora i Uppland och är givet efter det kända fästet i Östergötland. Ett exempel från Östergötland är torpet *Skänninge* som låg under Skälv i Rystads socken och Åkerbo härad (SDhk 5740).

³³ I sin analys av vikingatidens trälldom konkluderar ekonomhistorikern Mats Olsson (1999) att ett egalitärt och privat jordäggande förhindrade exploatering av likar. Alla jordägare – stora som små – tillhörde den härskande klassen. För att skapa mervärde och frigöra personer för annat än agrar produktion var trälinstitutionen nödvändig. Arbetskraftsbehovet löstes till stor del med härtagna slavar, dvs. genom extern tilläggelse (jfr Lindkvist 1988). På så sätt kunde storgårdar byggas upp.

Bebyggelsenamnen på *-torp* är vanliga i slättbygder. I skogs- och mellanbygder möter i stor utsträckning också andra namn på medeltida nybyggen. Vanliga är de på *-hult*, *-sät(t)er* och *-rum*. Dessa efterleder är ursprungligen ägobetecknande och visar att platserna var hävdade på olika sätt (lövtäkt, bete, slätter etc.) innan de fick fast bebyggelse. Ett annat exempel är de huvudsakligen till ett område i södra Östergötland, östra Småland och norra Blekinge begränsade bebyggelsenamnen på *-måla*. Ortnamnselementet har vanligen tolkats som en böjd form av det fornsvenska ordet *male* med förmodad betydelse 'avmätt jordstycke'. Man har tänkt sig att nybyggaren – den s.k. målakarlen – har fått ett bestämt område att röja och odla upp. Denna tolkning har nyligen på goda grunder ifrågasatts av Jan Paul Strid. Istället anser han att ortnamnselementet *-måla* syftar på det avtal genom vilket rättigheterna till nyodligen har reglerats. Ordet *male* har just denna betydelse i fornvästnordiskan (Strid 2006).

Med utgångspunkt i Östergötlands västra slättland, och den där så vanliga sekundärbebyggelsen med namn på *-torp*, har Staffan Helmfrid på ett klagörande sätt diskuterat, och med flera exempel visat, hur vikingatidens och den tidiga medeltidens byggesetillväxt kan ha gått till (Helmfrid 1962, s. 93 ff.). Med hjälp av historiska kartor och retrogressiv metod har Helmfrid kunnat urskilja olika typer av relationer mellan en moderby och de nya enheter som grundats på den förras mark, eller för att tala med medeltidens språk: bolby och avgärdatorp/avgärdaby. Från början bestod avgärdabyn endast av den med gårdesgårdar fredade inägomarken. På vissa villkor fick en sådan by utnyttja bolbys utmark. Till skillnad från avgärdabyn kunde bolbyn ta initiativ till att skifta utmarken och på så sätt definitivt avsöndra avgärdabyn, som då fick ett eget med råmärken fastställt ägområde (ÖgL B 28: 5; Tollin 1999, s. 66 ff.).

Helmfrid inordnar de olika typerna av relationer mellan bolby och avgärdaby i ett utvecklingsförlopp. Inledningsvis tar han upp nybyggen som har gjorts på häradsallmänningar. Sådana enheter är egentligen särfall eftersom någon relation till en moderby sällan kan fastställas, eller inte ens behöver finnas. I de äldsta kartorna uppträder de i regel som självständiga gårdar med fasta rågångar.

I övriga fall urskiljer Helmfrid olika grader av avhängighet – eller gemenskap – mellan bolby och avgärda enhet. Många gårdar eller byar med namn på *-torp* var på 1600-talet självständiga bebyggelseenheter. I de fall en sådan enhet låg i *gårdeslag*³⁴ med sin moderby fanns en form av gemenskap som pekar på att gårdesindelningen kan vara äldre än sekundärbebyggelsens definitiva avskiljande. Nästa steg på denna glidande skala är de fall en avgärda enhet låg inne på bolbys ägor, dvs. utan att vara avsöndrad med egen rågång. Den avgärda enheten hade egen inägomark i anslutning till gården, men delade utmark med moderbyn. Åkermarken låg ofta i blockformade stycken. En sådan avgärda enhet kunde samtidigt ha del i bolbys tegskiftade gården. För det senare åkerinnehavet fanns i så fall ett gemensamt byamål. Det förekom också att en avgärdaby och en bolby var helt integrerade med all åkermark i gemensamma gården.

³⁴ För hur ett gårdeslag var uppbyggt och fungerade hänvisas till Helmfrid 1962, s. 129 ff.

Helmfrid konstaterar att det finns två motsatta tendenser i ovanstående bebyggelseutveckling. Den ena är *avsöndring*, den andra är *integration*. Medan vissa avgärda enheter har utvecklats till självständiga byar har andra med tiden alltmer integrerats med moderbyn. Det geografiska avståndet har varit av stor betydelse för vilken tendens som kommit att dominera. I slättbygden, där avståndet oftast är litet mellan bolby och avgärdaby, är integration vanligare än i skogs- och mellanbygder. När avståndet är litet, och enheternas inägor till och med stöter mot varandra, har tegskiftet i regel verkat integrerande. I de fall tegskiftet med tiden kom att omfatta all jord, och avgärdabyns bebyggelse dessutom flyttade till moderbyns tomt, kan avgärdabyns namn ha försvunnit. Vanligtvis förblir avgärdabyn mindre än bolbyn, men det finns exempel på att den förra har vuxit sig större än moderbyn. I sådana fall kan all bebyggelse ha flyttat till en ny bytomt som bär avgärdabyns namn. Förlopp av detta slag är svåra att upptäcka med den retrogressiva metoden, men ibland kan namn på åkrar och gården skvallra om övergiven bebyggelse. Arkeologin har här sista ordet.

Fig. 23. Byn Skedevid och dess omgivning. Lägga märke till Bobergs häradsallmanning i öster. Utsnitt av häradskartan (koncept) från 1870.

En av de bolbyar med avgärda enheter som Helmfrid diskuterar är Skedevid(d) i Lönsås socken och Bobergs härad (Fig. 23). Vid slutet av 1600-talet fanns fyra

gårdar i Skedevi. Tre av dem delade åkergården med Bonnorp – en avgärdaby som då hade två gårdar. Den fjärde gården i Skedevi hade märkligt nog sina åkrar inom Ebborps ägor – en avgärdaby i norr. Medan tegskiftet fick till följd att Bonnorp sammansmälte med moderbyn hade det en avsöndrande effekt på norrgården i Skedevi, som istället integrerades med Ebborp. Tack vare några av Helmfrid inte utnyttjade källor finns möjlighet att mer ingående diskutera den säregna utvecklingen i Skedevi, men också jämföra med det generella förlopp som han skisserar.

I ett informationsrikt gåvo- och bytesbrev till förmån för Vadstena kloster av år 1375 räknas flera olika ägototter upp som alla tillhör ett och samma jordagods i Skedevi (SDhk 10714). Utan den bebyggelsehistoriska bakgrund som tecknats ovan, och vad vi vet om attungen, skulle det vara svårt att tolka brevets uppgifter. Först ut är $1 \frac{2}{3}$ attung i *bolbyn*, dvs. moderbyn. Därefter kommer $\frac{1}{2}$ attung i en *flat* belägen utanför bolbyn. Med ”flat” avses en ’slätt och jämnt liggande åker’ (Söderwall suppl. under *flat*). Sedan följer *2 mål* belägna i *daglandet* framför den stora *flat* som ligger under Bonnorp. Vi får här tänka oss två separata åkerstycken som ligger nära ett större åkerblock tillhörande Bonnorp. Med ”dagland” avses antagligen en åker som ’ligger mot dagen’, dvs. sluttar mot söder eller öster (Söderwall suppl. under **dagland*). Därpå följer en attungsäng i *Karstorps slätt*, dvs. i den släta och plana marken (Söderwall under *slätter*). Därpå följer $3 \frac{2}{3}$ attungar i en tomt som ligger vid *laduledet*, vilket bör avse en öppning (led) i en gårdesgård i närheten av en lada. Genom öppningen har säkert en väg gått. Det sägs också att tomten besås årligen med 4 spann. Sist ut är $1 \frac{1}{3}$ attung i skogen, dvs. på utmarken.

I Vadstena klostrets jordebok från 1447 räknas klostrets innehav i Skedevi upp med nästan identiska formuleringar som i brevet från 1375 (SFSS 245, s. 14). Nytt är att landbons avrad finns angiven. Jordeboksnotisen lyder in extenso:

”Jtem j skædhwi ægher Clostridh en attungh ok en thwælytis attungh
 Affradh ær xx spæn korn oc xx ortugha pænjngha
 jtem til skædhwi ligger en halff attungh jordh j enne flaat wtan bolbyn
 jtem til skædhwi liggia ij mal som ærw thwe aakra daghlandom for
 the stora flaateno j bondetorppe ligger Affradh iij spæn
 jtem til skædhwi ligger en attungx ængh j karatorpa slæth thæt hafwer
 landbon j skædhwj
 jtem til skædhwi liggia iij attungha och en thwælyter attungher j Enne
 tomt wiidh ladhulidhith som wppa saas iij spæn korn
 jtem til skædhwi ligher en attungh oc en thridhiunghx attungh j allom
 wtskoghenom”

Om vi studerar den äldsta kartan över Skedevi från 1642, som också omfattar Bonnorp, klarnar en del om förhållandena i byn och vilka platser som avses (Fig. 24). Den tidigare Vadstenaklostergården har i vanlig ordning blivit krono och återfinns i Notarum Explicatio under nummer 5. Gården ligger näst längst norrut på Skedewis bytomt, vilken för övrigt är utlagd som en radby. För sig i sydöstra hörnet av inägomarken ligger Bonnorp med sina två gårdar. Av karttexten framgår

att Bonnorp och de båda längst i söder belägna gårdarna (3 & 4) i Skedevi samt en utjord till Hamra (8) delar på de båda åkergårderna A och B och utgör ett skifteslag. Den i radbyn längst i norr belägna gården (6) och en utjord till Ebborp (7) har däremot sina åkertegar inom de båda små gårderna D och E. Av den yngre och av Helmfrid studerade kartan från 1694 framgår att dessa båda små gårderna egentligen tillhör Ebborps ägor, som i övrigt gränsar mot Skedevi (Helmfrid 1962, s. 95, Fig. 27). På kartan från 1642 finns helt riktigt en ägräns (prickad) alldeles söder om åkergårderna D och E. Det speciella med kronogården (5) är att den har andelar i båda skifteslagen. Vi kan sluta oss till att den år 1375 omtalade andelen om $1\frac{2}{3}$ attungar i bolbyn ingår i skifteslaget med Bonnorp, medan den $\frac{1}{2}$ attungen utanför bolbyn har legat i gårderna i norr på Ebborps ägor. Åkermarken är där för övrigt både slät och jämn. Klostergården hade med andra ord andelar i två skilda byamål.

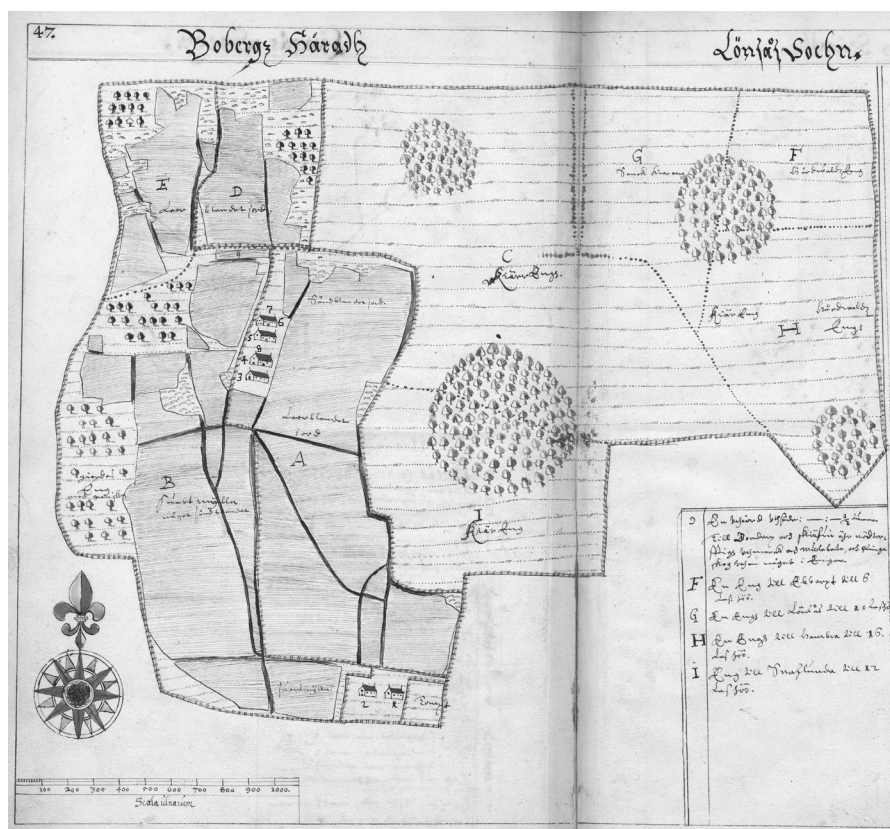

Fig. 24. Skedevi och Bonnorp 1642. Geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot. LMS D8:47-48. Ebborp ligger norr om de båda gårderna markerade med littera D och E.

Är det möjligt att identifiera de andra omtalade platserna? De två *mål* som omtalas 1375 kallas i jordeboken också åkrar. De ska ha legat i *daglandet* framför den stora *flat* som ligger under Bonnorp. På kartan från 1642 finns inget enskilt åkergräde till Bonnorp. På kartan från 1694 finns däremot två blockformiga teglag

med avvikande tegriktningar från gärdet i övrigt. Teglagen tangerar varandra och troligen är läget identiskt med den *flat* som 1375 låg under Bonnorp. Något längre mot nordöst har troligen de *mål* eller åkerstycken som tillhörde klostergården legat. Bonnorp hade med andra ord enskilda, blockformiga åkrar före det att byn samordnade sin åkerjord i tegskifte med Skedevi. Detsamma gäller för Skedevi. En utveckling mot ökad integration kan därmed bekräftas för Bonnorp och moderbyn.

Karstorp är beläget österut intill Bobergs häradsallmäning (Fig. 23). Gården är troligen från början ett nybygge som grundats på allmänningen. Den attungsäng som klostrets landbo i Skedevi hade i Karstorns *slätt* har troligen legat inom gårdens inägomark, som är jämn och slät. I ett brev från 1376 omtalas två stubbekarlar under Skedevi (SDhk 10853). Uttrycket *stubbekarl* avser en person som gjort ett nybygge ”på stubben”, dvs. en tidigare obruten skog på en häradsallmäning. Genom uppodlingen har stubbekarlen förvärvat sin besittningsrätt till gården (Strid 2006, s. 82 f.). Möjligen är Karstorp ett nybygge som grundats av en av dessa stubbekarlar. När Karstorp avsöndrades från allmänningen behöll kanske moderbyn Skedevi en ängslott i den avgärda enheten. Liknande genetiska förhållanden kan också anas med några av byns andra grannar. I Skedevs stora ängsgärde hade nämligen, enligt kartan från 1642, Ebborp (F), Lönsås (G), Hamra (H) och Snavlunda (I) utskiftade andelar.

Var har då tomten med 4 spans utsäde legat? Tomten, som var taxerad till $3 \frac{2}{3}$ attungar, brukades med andra ord som åker. En attung i åkern hade normalt 2 töns utsäde när halva ytan låg i träda. Det aktuella attungstalet kan därför inte vara ett mått på tomtens storlek som åker. Troligen rör det sig om en byggnadstomt som ödelagts före 1375. På kartan från 1642 finns en obebyggd tomt alldeles öster om gårdarna i Bonnorp. Att tomten ligger söder om en fågata, som vinkelrätt ansluter till en gärdesgård, talar för att det har funnits en öppning. Att en väg verkligen gick fram där framgår av 1694 års karta. Något som talar emot tolkningen är att tomten ifråga inte brukas som åker utan som äng. Ett alternativt läge för attungstomten är det åkerstycke väster om gårdarna där det står *svartmylla* på kartan, vilket är en tydlig indikation på övergiven bebyggelse. Ytterligare ett alternativ är det åkerblock som ligger alldeles söder om radbyn.

Av ovanstående framgår att Bonnorp har haft enskilda åkerstycken, sannolikt blockformade, som först efter 1447 inordnats i tegskifte med moderbyn. År 1376 omtalas två landbogårdar i Bonnarp (SDhk 10853). Det är lika många som 1642. Möjligen har det funnits ytterligare gårdar som ödelagts före 1376. Den obebyggda tomten öster om byn och åkern med svartmylla på västra sidan är indikationer på ödegårdar. En till Bonnorp motsatt tendens visar Norrgården i Skedevi, som tydligen är på väg att avsöndras från moderbyn. Klostergården (5) hade del i samma byamål som Norrgården, men också i bolbys byamål. Klostergårdens av två byamål sammansatta ägor är egenartad. Avsöndringsprocessen i norra Skedevi är till sitt ursprung äldre än 1375.

Helmfrid konstaterar att det måste vara fråga om en åldersskillnad huruvida en avgärda enhet inlemmades i ledungsorganisationen och fick attungstal eller inte

(Helmfrid 1962, s. 101). Av Östgötalagen framgår att en avgärdaby hör till ”hå och hamna” när den avsöndrats från sin bolby och fått egna råmärken (ÖgL 28: 5). Först då var byn helt självständig och skyldig att erlägga ledungsskatt. När den med bolbyn gemensamma utmarken skiftades skulle avgärdabyn ha så stor del som motsvarade dess skatt.

I katalogen finns 52 byar/gårdar med namn på *-torp*, vilket motsvarar 11 % av antalet platser med attungsbelägg (Fig. 25). Det stora antalet pekar på att avsöndrade avgärda enheter var en vanlig företeelse när attungsindelningen genomfördes. Av detta följer att moderbyarna – de gamla byar som enligt Östgötalagen kännetecknas av att de har (grav)högar från hednisk tid (ÖgL B 28: 2) – måste ha haft fasta rågångar dessförinnan.

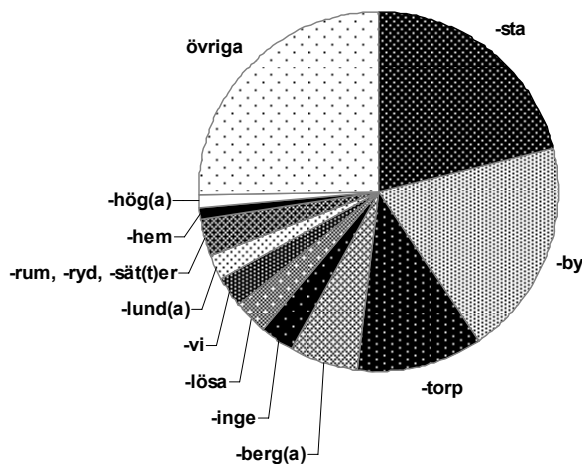

Fig. 25. Några ortnamselements fördelning på bebyggelse med attungsbelägg (n=482). Lägga märke till att de primärt ägobetecknande namnen på *-rum*, *-ryd* och *-sät(t)er* är representerade.

Skogslotter

Taxeringen i attungar omfattade hela byn och andelar i alla typer av ägoslag kunde skiftas ut. Möjligheten att skifta skogen eller utmarken fördes som sagt på tal när Vidingsjö skulle skiftas, men man enades om att byns utmark även fortsättningsvis skulle brukas som en gemensam resurs. De äldre geometriska jordebokskartorna redovisar inte utmarkerna, men förmedlar intrycket att dessa i regel har brukats samfällt. Mot slutet av 1600-talet ökade trycket på utmarkerna och en s.k. förhagning med tillkomsten av många enskilda beteshagar tog sin början.

I katalogen finns omkring 36 fall som berör transaktioner av andelar på utmarken eller i skogen, taxerade till attungstal. Trots det relativt omfattande

materialet behandlas skogslotterna endast i förbigående av Dovring. Det finns därför anledning att närmare studera materialet.

Vanligtvis anges en andelslott i skogen eller på utmarken med uttrycket ”in siluis”. Några gånger sägs att den ligger utanför gärdesgårdarna (lat. *extra saepes*). I ett fall omtalas en sjättedels attung i betesmarken (*in pascuis*) (SDhk 2921). Det finns också några brev där skogslotter framskyntar indirekt på så sätt att endast inägorna med åker och äng ingår i andelen. År 1313 testamenterar kaniken Ingo till domkyrkans byggnadsfond $\frac{1}{4}$ attung i åker och äng i Gunnarstorp (Skärkinds sn & hd) där den redan hade $\frac{1}{8}$ attung i skogen (SDhk 2548). Ett annat exempel han hämtas från Ullstämman (Landeryds sn, Hanekinds hd) där $\frac{2}{3}$ attung jord ”jn campo” byter ägare år 1317 (SDhk 2778). Attungsjorden har sannolikt legat i den öppna inägomarken med åker och äng.

Skogslotternas storlek anges nästan alltid som bråkdelar av hela attungar. I de fall priset anges varierar det mellan 8 och 18 mark pn för en hel attung, dvs. betydligt lägre än för attungar som har del i alla markslag. Bortsett några undantag saknas vidhängande pertinensformel där skogens kvalitet framgår. I ett fall sägs en skog vara rik på jord och träd (SDhk 5600). I ett annat fall medföljer jord, träd och ollon skogsloten (SDhk 5060). I några fall har skogen ett eget namn, t.ex. *Biskopslund* (SDhk 4756) eller *Bondmarken* (SDhk 5207). Några gånger anges skogen med en inbyggarbeteckning, t.ex. Tindrarnas skog (*in tinderboascoghe*) (SDhk 2797) eller Hässelbybornas skog (*in haselbo skogh*) (SDhk 3001).

Var dessa andelar i skogen verkligen utskiftade markstycken eller representerar de bara en rättighet att utnyttja resurserna på utmarken? Det är känt att det var möjligt att både föryttra och bära upp räntan från en ägolott utan att den var ett utskiftat jordstycke. Så var fallet med häradsallmänningarna där kronans andel i många fall inte skiftades ut (AM, s. 147). Att en andel i skogen kunde avgränsas på marken framgår emellertid av Östgötalagen. I ett kapitel i Byggningsbalken regleras hur andelsägarna ska förfara när skogen är oskiftad och i följande kapitel vad som gäller sedan det är skiftat (ÖgL B 30 & 31). Notabelt är att alla som har del i oskiftad skog har rätt att saklöst hugga där oavsett andelens storlek så länge grannarna inte misstycker. Undantag görs för bärande träd (ek och hassel). Vidare får ingen överföra brukningsrätten på någon annan så länge han själv tar del av skogens nyttigheter. Misstycker grannarna till att den som äger mindre hugger lika mycket som de som äger mer har de rätt att kräva skifte. Alla andelsägare ska i så fall ha del i både det bästa och det sämsta. I kapitlet om skiftad skog regleras straffpåföljden i de fall någon obehörig hugger i annans skog. Bötesbeloppen är dels avhängiga omfattningen av uthuggningen, dels om det är bärande träd som har fällt.

Att skogslotter kan ha varit avsöndrade framgår av ett flertal brev. I ett pantbrev angående en skogslott i Gismestad (Vikingstads sn, Valkebo hd) ingår en äng, vilket pekar på att andelen i sin helhet var utskiftad (SDhk 5197). Säkrare belägg på avsöndring ges i några brev där skogsloten har fått en lägesangivelse. En halv attung sägs ligga i östra delen i Luestads skog (Rystads sn, Åkerbo hd) (SDhk 5237), medan en skogslott om $\frac{1}{4}$ attung ligger i norra skogen i Tillorp

(Vikingstads sn, Valkebo hd) (SDhk 6639). Det senare fallet kan möjligen avse en särskild skog. Ytterligare ett belägg på utskiftning finns från Ringeby (Västra Husby sn, Hammarkinds hd) där en skogsslott om likaså ¼ attung sägs ligga ”opsidhis” de 4 spans avgäld som Julita kloster sedan tidigare har i byn (SDhk 6923).

Skogen i byn Torrberga (Skeda sn, Hanekinds hd) omtalas i fyra olika brev. I de båda äldsta från 1300-talets andra decennium står endast att andelarna finns i Torrberga skog (SDhk 2797, 2921). I ett brev från 1344 sägs explicit att andelen finns i hela skogen i byn ”per totam siluam in thorberghum” (SDhk 5060). År 1353 anges däremot läget för en skogsslott om ¼ attung till byns västra del, bredvid Styrbjörns tomt (SDhk 6544). Ett skifte av skogen i Torrberga förefaller att ha ägt rum någon gång mellan åren 1344 och 1353.

Att utskiftning av skogslotter gjordes långt före 1340-talet framgår av ett brev från 1348 där det sägs att ¼ attung i byn Lunds skog (Drothems sn, Hammarkinds hd) för länge sedan har tagits från den gård i byn som brukas av landbon Botulf Bisason (SDhk 5600). I brevet står också att skogslotten är rik på jord och träd samt att den är belägen utanför åkrars och ängars gärdesgårdar. Avsnittet är värt att återge in extenso:

quartam partem attungi in silua ville Lund plenam in terra et arboribus extra sepes agri et prati ab antiquo assumtorum [dvs. assumtia] ab habitacione siue curia Botolphi Bisason, ville predictae incole

När Katarina av Hygnestad (Väderstads sn, Göstrings hd) år 1321 ingiver sina döttrar Cecilia och Margareta med ett jordagods i Ljungby (Ekeby sn, Göstrings hd) till Riseberga kloster specificerar hon gåvans omfattning till 2 ½ attungar i åker och äng, men endast 2 attungar i skogen (SDhk 3097). Den undantagna halva attungen i skogen sägs vara bebyggd med ett torp (*oppidum*). Utskiftade skogslotter kunde alltså ge upphov till sekundär bebyggelse. Det samlade intrycket är att det fanns ett tryck på utmarkerna under äldre medeltid.

En intensifiering av markanvändningen indikeras också av de återkommande röjningsbränder för tillfälliga odlingar som arkeologiskt kan beläggas på byarnas utmarker i västra Östergötland under medeltid och Vasatid (Ericsson 2004). Ovan mark syns de som röjningsröseområden. Liknande utmarksodlingar är också kända från Småland och Närke. Röjningsbruket förefaller märkligt nog ha tilltagit under senmedeltiden, vilket tyder på att åkermark inte har lagts ned i någon större omfattning i Östergötlands västra slättland under denna tid (jfr AM, s. 109 ff.). Den till synes ökande utmarksodlingen förklaras enklast med att det jämte rovor företrädesvis är råg som har odlats och att efterfrågan på det sädeslaget stigit under senmedeltiden.

Ännu under första hälften av 1600-talet förekom bruket med periodiska odlingar på utmarken. I beskrivningen till jordebokskartan över Vedemö (Vinnersta sn,

Aska hd) från 1636 (LMS D5:176-177) kan man läsa att det finns vretar³⁵ upptagna på byns utmark som vissa år brukas och andra år är öde. Vretarna, som tillsammans är 16 tunnland, fördelas efter gårdarnas kvottal, dvs. byamålet. Vi kan förmoda att man gjorde detsamma på medeltiden.

I landslagen talas om något som kallas *rydskog* (fsv. *rypskogher*) (MELL B 25: 1). I sådan skog fick man saklöst röja (fsv. *rybia*) utan att skifte hade skett och där ha utsäde tre gånger innan röjningen skulle läggas tillbaka till byns skog. Den som fortsatte att odla förverkade sitt arbete och fick dessutom böta tre marker. Om någon röjde för mycket, dvs. mer än vad hans andel i byamålet tillät, hade övriga andelsägare rätt att kräva skifte.

Kvarnar och fasta fisken

Kvarnar, kvarnströmmar och fiskevatten ingår ofta i attungens tillhörigheter. Av Östgötalagen framgår att kvarnar och fasta fisken också kunde vara enskilda objekt och som sådana ha attungstal (ÖgL J 24). På samma sätt som övriga attungar var de likvärdiga när skifte skulle göras. I ett brev från 1287 omtalas ett fast fiske i sjön Fölingen nära Kisa med flera andelslotter definierade i attungstal (SDhk 1364).

Sjöar och fiskevatten

I katalogen finns endast två belägg på att sjöar eller delar av vattendrag kunde vara enskilda objekt indelade i attungar. Det ena fiskevattnet är beläget på Vikbolandet och heter numera Gårdsjön. Vid sitt inträde till Vadstena kloster år 1375 skänkte Katarina Ingemarsdotter halva byn Hylinge i Häradshammars socken (Östkind's hd) och $\frac{1}{4}$ attung i vattnet i "Gulsio" i samma socken (SDhk 10635). Adjektivet *gul* förekommer i åtskilliga nordiska sjö- och vattendragsnamn. Ortnamnsforskaren Gösta Franzén har påpekat att den gula svärdslijan (*Iris pseudacorus*) växer i Gårdsjön och att denna växt kan ha gett upphov till sjöns namn (Franzén 1984, s. 38). I Vadstena klostrets jordebok från 1447 står att klostrets två landbor i Hylinge har $\frac{1}{4}$ attung i det vatten som heter "golsio" till fiske (SFSS 245, s. 30). Det bör i sammahanget påpekas att Hylinge inte gränsar till Gårdsjön, utan ligger en bit därifrån.

Det andra fiskevattnet med attungsindelning är beläget i Vists socken (Hanekinds hd). I ett bytesbrev från 1370 omnämns $\frac{2}{3}$ attung i fiskevattnen i Husby (SDhk 9617). Byn är numera försvunnen men låg tidigare strax väster om kyrkan. Fiskevattnet i fråga bör ha varit en avgränsad sträcka av Stångån.

³⁵ Lantmätaren Johan Larsson Grot använder här det uppsvenska ordet "vret" motsvarande det östgötska "hump". Liknande information om periodiska utmarksodlingar finns i beskrivningen till jordebokskartan över Lundby i Väderstads socken (LMS D7:154).

Attungens geografi

Utgår man enbart från landskapslagarnas vittnesbörd hade attungen stor geografisk spridning. Attungen omnämns förutom i Östgötalagen också i Äldre och Yngre Västgötalagen samt Södermannalagen.³⁶ Landskapslagarnas uppgifter har bidragit till den i litteraturen vida spridda uppfattningen att jorden i hela det gamla svenska riket varit indelad i attungar (Lönnroth 1940, s. 109 f.; AM, s. 117, 140; Hannerberg 1971, s. 56, 1977, s. 120, 473). Sölve Göransson har dock påpekat att hypotesen är ohållbar och framhåller att någon verklig jordindelning i attungar aldrig existerat i det egentliga Svealand (Göransson 1985, s. 70). Däremot håller han öppet för att en indelning i attungar var påtänkt i Västergötland och då sannolikt som en influens från Östergötland. Redan i Äldre Västgötalagen (ca 1220) sägs att en by ska delas i attungar (ÄVgL J 8). Är det fråga om samma attung som i Östergötland hade den vid denna tid status som terminus technicus och erkänt jordmått även väster om Vättern.

Brevens vittnesbörd är otvetydigt att det är jord i östra Götaland som indelats i attungar (Fig. 26). Det enda undantaget är (Gamla) Uppsala. Östergötland framstår som attungens kärnland. Andra områden med attungsindelning är de till Östergötland anslutande (små)landen Kinda, Tjust, Sevede och Vedbo samt Vista och Tvetå i södra Vätterbygden. Närke – ett gammalt götalandskap – har varit attungsindelad och detsamma gäller Öland. På andra sidan Kalmarsund är attungen belagd i Möre.

Dovring redovisar två utbredningskartor över attungen. Den ena täcker Östergötland med Kinda och Ydre (AM, s. 141, Fig. 1). Den andra täcker Småland och Öland (AM, s. 158, Fig. 3). Eftersom Dovrings kartor omfattar belägg från hela medeltiden skiljer de sig något från den här presenterade utbredningskartan (Fig. 26). Dovring redovisade aldrig någon utbredningskarta över Närke.

Med undantag för Öland och Närke återfinns attungen inom det som på medeltiden var Östgöta lagsaga (Fig. 2). Eftersom det saknas bevarade lagböcker från Öland och Närke kan vi inte veta hur nära de stod östgötarätten, men vi kan förmoda att likheterna var stora, och att attungen var ett viktigt begrepp i samtliga tre landskapslagar. Sambandet mellan attungen och den kyrkliga indelningen i stift är betydligt svagare. Linköpings medeltida stift var större än Östgöta lagsaga (Schück 1959, s. 177 med Fig. 2). Förutom Gotland omfattade stiftet också Finnveden och Njudung, samtliga saknar attungsindelning. Redan av dessa enkla geografiska förhållanden framgår att attungen inte hade något med kyrkans organisation att skaffa, utan var en världslig sak kopplad till lagsaga, landskap och härad.

³⁶ **ÖgL:** G 3; G 16 pr; J 3: 2; J 24; B 1: 1; B 2 pr; B 2: 1; B 3: 2; B 6 pr; B 6: 1; B 9 pr, B 9: 1; B 10. **ÄVgL:** J 7: 3; J 8; J 14. **YVgL:** K 2; J 3; J 19; J 20; J 33; Forn 13. **SdmL:** K 2 pr; Kg 10 pr.

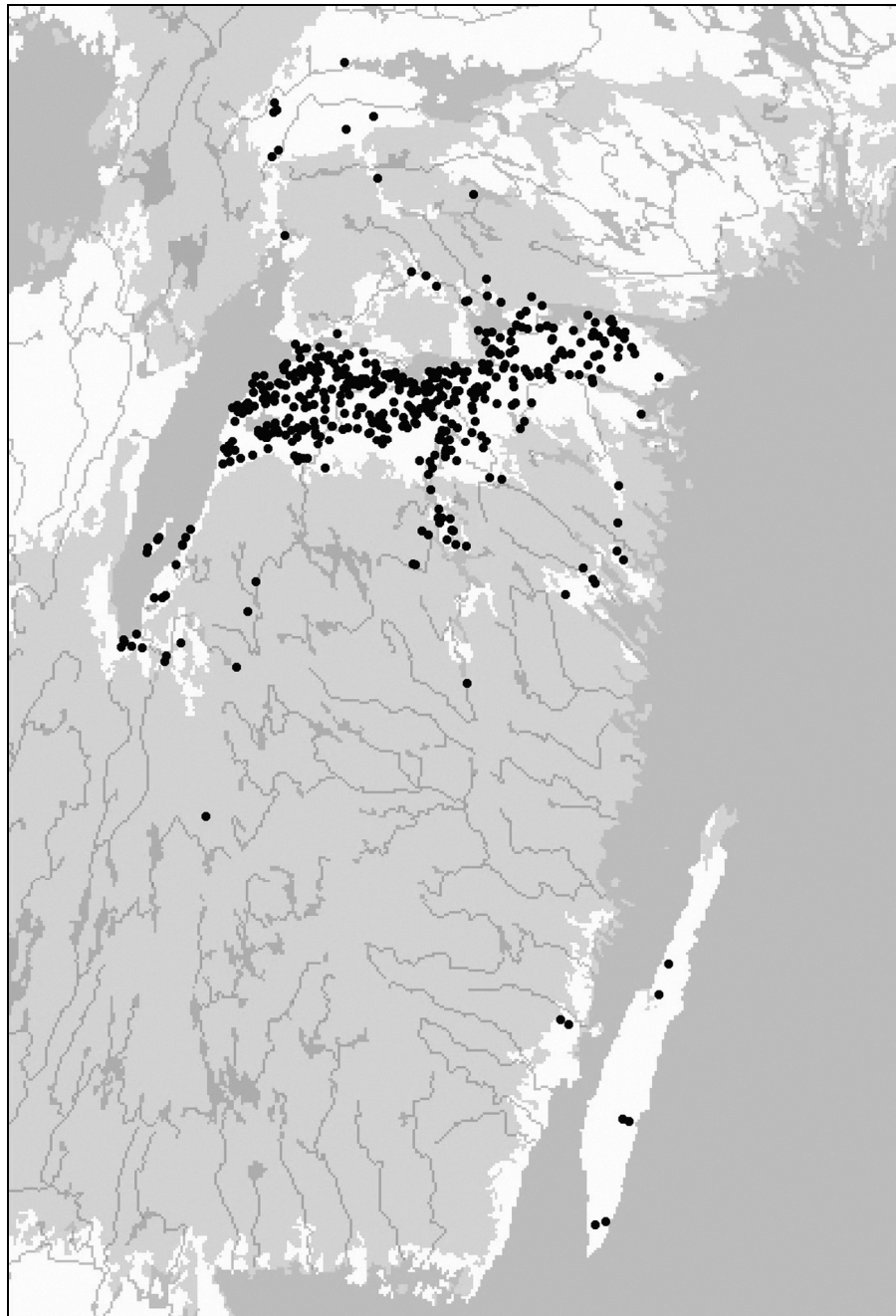

Fig. 26. Attungens geografiska utbredning enligt belägg i brev fram till 1376 (n=461). Utanför kartan är attungen belagd i Gamla Uppsala.

Östergötland

Attungen täcker hela det centrala östgötska slättlandet från Vättern i väster till Vikbolandet i öster (Fig. 27). Därutöver förekommer attungen i Kinda och i några odlingsenklaver i norra skogsbygden. Kinda (tidigare Kind) och Ydre tillhörde egentligen inte det gamla Östergötland (Styffe 1911, s. 235 ff.). Både Kinda och Ydre hade status av eget härad i likhet med de andra "smålanden" söder om Östergötland. Den geografiska närheten till Linköping och centrala Östergötland har säkert bidragit till att Kinda år 1336 ändå sägs ligga i Östergötland (SDhk 4270). Kindas attungsindelade odlingsbygd ansluter till Stångådalen med sjöarna Åsunden och Järmlunden. Från Ydre finns mig veterligen bara ett säkert attungsbelägg. I ett salubrev från 1448 omnämns en attung i Holkåsa (SDhk 25295). Dovring redovisar belägget på en av sina spridningskartor (AM, s. 141, Fig. 1).

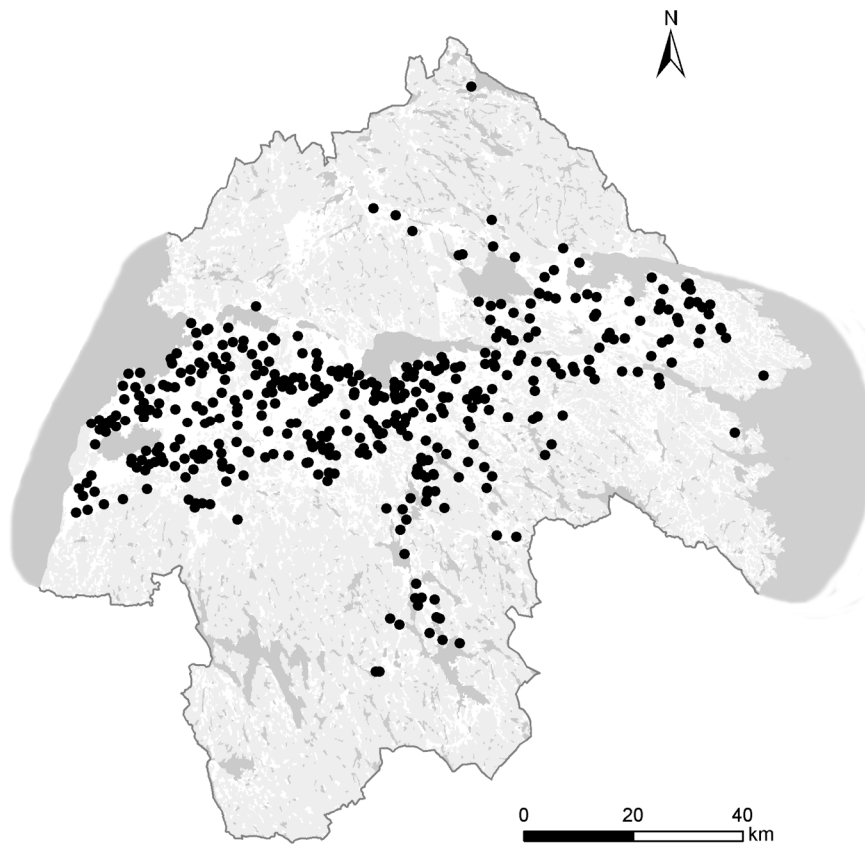

Fig. 27. Attungens utbredning i Östergötland enligt belägg i brev fram till 1376.

Det finns anledning att titta närmare på attungsbeläggen från norra skogsbygden. Den här trakten räknades till Bråbo härad på medeltiden, men bröts under 1600-talet ut som Finspånga läns härad. Området präglades då sedan länge av bruksnäring. Attungen är känd från Risinge och Hällestads socknar. Att där fanns odlad bygd tidigt framgår av talrika fornlämningar, bl.a. gravfält från yngre järnålder. Mer anmärkningsvärt är att attungen också är känd från Skedevi socken längst i norr invid gränsen mot Södermanland. Även i Skedevi finns gravfält från yngre järnålder. Läget invid landskapsgränsen visar att attungens utbredning är beroende av lagsagans omfattning. Landskapsgränsen, som vid Skedevi går genom sjön Tisnaren, bör ha varit fastlagd före attungsindelningen.

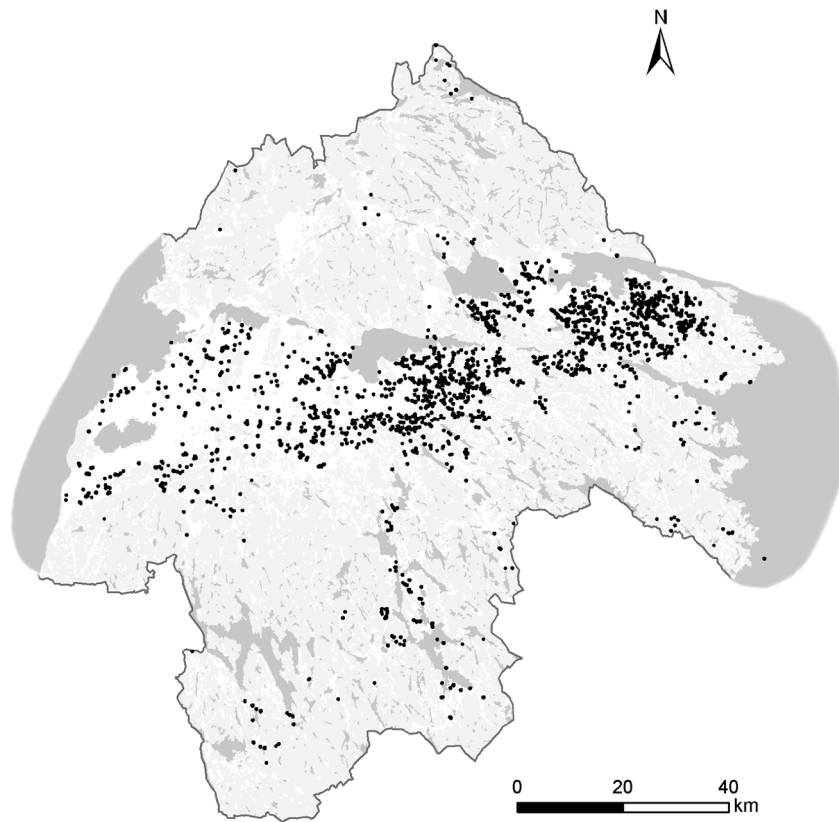

Fig. 28. Utbredningen av förhistoriska gravfält i Östergötland. Källa: FMIS.

Attungens utbredning sammanfaller nästan helt med järnåldersbygden som den avspeglas i gravfältens utbredning (Fig. 28). Attungen förekommer aldrig i medeltida kolonisationsbygder, dvs. områden utan förhistoriska gravfält.³⁷ När attungen infördes hade koloniseringen av skogsbygderna ännu inte nått så långt att där fanns odlad jord i någon större omfattning. De mindre områden utan attungsbelägg som finns i centrala Östergötland kan i regel förklaras med att bygden där bryts av skogar och allmänningar, t.ex. den tidigare omtalade Bobergs häradsallmänning.

Dovring, och före honom Hildebrand, betonade att attungen var knuten till Östergötlands centrala slättbygder (AM, s. 139 ff.). Skillnaden går emellertid inte mellan slätt och skog, utan mellan bygder som var etablerade vid medeltidens början och sådana som inte var det. Helt naturligt ligger de gamla bygderna företrädesvis på slättlandet, men det finns som sagt odlingsenklaver med gravfält i skogsbygderna, varav de större har attungsindelning.³⁸ Att medeltida kolonisationsbygder saknar attungsjord visar att attungen inte är ett jordatal som man kontinuerligt har fortsatt att definiera jord med under medeltiden. I stället förefaller attungtaxeringen ha gjorts under en bestämd period i början av medeltiden.

Utanför de gamla bygderna med attungsindelning har man definierat jord på andra sätt. Vanligen har det gjorts i stänger och alnar eller i något som kallas ”marka skipan”. Dessutom förekommer att bebyggelsen har delats i enkla kvottal. När det gäller stång- och alnräkning har den i dessa fall införts utan underliggande jordatal. Vi får tänka oss att attungens geometriska byamål har fungerat som modell för nya bygder utan jordatal. Exempel på sådana kolonisationsområden finns i Åtvids och Björsåters socken i söder och i Hällestads socken i norr (SDhk 9545, 7548, 8327). Byamålet fungerade då också som avradsnorm. Troligen har enstaka gårdar fått stångtal i analogi med byar där byamålet fungerade som avradsnorm.

Skillnaden mellan gamla och nya bygder går igen på bynivå på så sätt att nybyggen kan sakna jordatal till skillnad från moderenheten. Ett exempel är Svartmåla (tidigare Svartnackemåla) och Karlemåla (SDhk 8075). Dessa *måla*-enheter är av allt att döma upptagna på utmarken till den ovannämnda huvudgården Kögenäs. De omtalas som torp (*opidis*) när hälften av dem och ytterligare fem alnar i Karlemåla år 1362 ingår i ett större jordabyte (SDhk 8075). I katalogen med attungsbelägg finns ingen begyggelse med namn på *-måla*. Detta pekar på att *måla*-kolonisationen tillhör ett senare skede än attungsindelningen.

³⁷ Kartan kräver en liten kommentar eftersom den redovisar alla kända gravfält. Den äldre järnålderns gravfält har en något vidare utbredning än de från yngre järnålder, vilket främst påverkar bilden i den södra skogs- och övergångsbygden. I kustbygden i Hammarkinds härad finns gravfält som till och med går ända ner i bronsåldern. För den västra slättbygden måste vi räkna med en omfattande bortodling, men den påverkar främst intensiteten i utbredningen.

³⁸ Däremot är det inget principiellt fel med Dovrings konstaterande att skillnaden mellan bygder som har och sådana som inte har attungsindelning motsvaras av en tudelning i odaljord och häradsjord.

Förutom torp och andra nybyggen kunde även utmarksängar och skogsletter definieras i alnar och stänger. I nyssnämnda bytesbrev (SDhk 8075) undantas fyra alnar i en äng under Bro(kind) som heter ”Signiathorp”. Ortnamnet tyder på att det rör sig om en ödegård, vilken nu brukas som slättermark. Ett exempel på en skogslott är den ½ stång i Navestads skog (Mogata sn, Hammarkinds hd) som år 1363 ingår i en försäljning (SDhk 8355).

I sydöstra Östergötland och Tjust förekom parallellt med stångräkning en uppskattning av jorden i ”marka skipan” (Dovring 1947, s. 162). ”Skipandet” syftar på bestämmandet av avradens storlek. Ett förfarande som kan ha upprepats av och till. Företrädesvis är det ensamgårdsbebyggelse som värderats i ”marka skipan”. Ett exempel är Bråta i Skällviks socken som år 1362 var ”fyra marka skipan” (SDhk 8117). En räkning i ”öre skipan” är också känd från samma trakter, t.ex. Tomta i Drothems socken (SDhk 10423) och Yxnö i S:t Annas socken (SDhk 10660). Båda ligger i Hammarkinds härad. Jord kunde också definieras i ”öres avgäld”. Ett öres avgäld omtalas år 1376 i Torsjö (Östra Ryds sn, Skärkinds hd) (SDhk 10891), och bör motsvara en äga som årligen räntar 1 öre.

Närke

Närke är det enda landskap där marklandet ersätter attungen. Innan marklandet helt trängde undan attungen existerade de båda jordatalen jämsides. I Viby socken fanns både byar med attungstal och byar med marklandstal ännu vid mitten av 1300-talet (SDhk 7151). Att Närke är ett gammalgötiskt landskap styrks förutom av attungens närvaro av att det var indelat i härader och inte i hundaren som i Svealand (Andersson 1983, s. 53). Attungsbeläggen kommer inte enbart från Närkeslätten, utan också från bygder i anslutning till de södra infartsvägarna från Östergötland (Fig. 26). I katalogen finns 11 byar med attungsjord.

Närke behandlades högst summariskt av Dovring, däremot är det ett centralt landskap i Hannerbergs forskargärning. Boken om Kumlabygden är en djupdykning i genesen av hans egen hembygd. I detta verk ingår en analys av byn Fjugesta i Knista socken och Edsbergs härad (Hannerberg 1977, s. 129 ff.). Byn är högst intressant eftersom marklandet där har ersatt en äldre indelning i attungar. I Birger Brosas gåvobrev till Riseberga kloster ingår 9 attungar i Fjugesta (SDhk 245). Byn taxerades sannolikt i attungar före år 1200. Tidigast vid mitten av 1200-talet hade den fått en ny taxering i markland. Marklandet överlagrar så att säga attungen. Hannerberg nöjer sig dock inte med denna stratigrafi, utan inför också andra. Till dessa hör tre kronologiska skikt med attungar: en från vikingatiden, en från högmedeltiden och en som i tid faller däremellan. Man kan säga att det råder kronologisk trängsel i Fjugesta.

Den högmedeltida attungen anser Hannerberg vara av samma storlek som den i Östergötland. Den mellersta är en hypotetisk konstruktion som emanerar från en för honom typisk måttanalys av bytomten, vilken är avmätt först på en karta från 1767. Vi kan lämna den åt sidan, och det med goda skäl. Hannerberg, och tidigare

flera av hans kulturgeografiska kollegor, försökte pressa tillbaka tomtregleringarna långt ner i järnåldern. Vägen dit har gått via måttanalyser av inte bara tomternas bredder utan också deras ytor (t.ex. Lindquist 1968, s. 101 f.). De rekonstruerade modulerna har relaterats till alla möjliga europeiska åkermått, vilka placerats på en kronologisk skala. Det är emellertid orealistiskt att något så regionalt förankrat och traditionsbundet som måttssystem inte bara vid ett, utan flera tillfällen skulle ha bytts ut mot nya från kontinenten, och det redan under järnåldern. Inom parentes kan nämnas att Hannerberg spekulerar i att Birger Brosa i egen person till Fjugesta har infört en hanseatisk aln. Tomtregleringar före högmedeltiden är dessutom inte troliga för Närkes del (Göransson 1985, s. 75). Finns det då någon grund för antagandet att attungen i Birger Brosas gåvobrev skulle vara en särskild vikingatida attung? Följande uppgifter är Hannerbergs egna:

I 1500-talets jordeböcker redovisas i Fjugesta tre hemman som har tillhört Riseberga kloster. Vart och ett är 20 örtugland. Därutöver upptas ett stort kronoskattehemman om 40 örtugland och ett frälsehemman om 23 örtugland samt en utjord på 6 örtugland. Totalt blir det 129 örtugland eller 5 markland och 3 öresland. Enligt den äldsta kartan från 1767 var byns åkerareal 87 hektar. Hannerberg uppskattar att arealen var ca 42 hektar omkring år 1630. På basis av att de tre klosterhemmanen utgjorde närmare hälften av byn drar Hannerberg slutsatsen att hela byn var 18 attungar. Attungen blir med andra ord väldigt liten. Ett klosterhemman om 20 örtugland motsvarar i så fall hela 3 attungar. Hannerberg tolkar det hela kronologiskt på så sätt att den attung som var aktuell när riksjarlen gjorde sin donation var en liten, vikingatida attung. Omräknat till den tidens låga uppodlingsgrad blir attungen bara drygt 1,5 hektar. När den högmedeltida attungen infördes skulle Fjugesta ha omtaxerats till 12 attungar.

Hannerberg hänvisar i dunkla ordalag till att Dovring har identifierat ”reliktförekomster” av en liten attung i Östergötland. Sannolikt avser han därmed de diagram han själv har sammanställt över attungens storlek efter Dovrings kasuistik (Hannerberg 1971, s. 57). I diagrammet över Västanstång finns två nedslag runt 2 hektar. Det ena är Väderstad, som har visats vara en felaktig uppgift (Exkurs A). Attungen var där i själva verket 4,2 hektar. Det andra nedslaget är den svårtolkade byn Jernevi som ökade sin åkerareal med 75 % (!) från 1634 till 1689 (AM, kas. 140). I Hannerbergs diagram över Östanstång finns fyra markeringar runt 2 hektar. Dessa låga värden skiljer sig inte nämnvärt från de generellt sett små arealerna i östra Östergötland. Dovring förklarade dem med en kraftig nedgång av den odlade jorden under senmedeltiden. Om Hannerberg hade tagit med attungens storlek i Kinda hade han fått lika små eller till och med ännu mindre arealer. Tvärt emot vad Hannerberg påstår är de små attungarna ett sekundärt fenomen.

Hannerberg tvekar aldrig inför att de tre klosterhemmanen är identiska med de 9 attungarna i gåvobrevet. Avståndet i tid är över 300 år och mycket kan ha hänt däremellan. Kanske har klostret sålt av en eller flera gårdar i byn? Kan vi vara säkra på att attungstalen är äkta i detta tidiga brev? Hannerbergs analys saknar källkritik. Men även om analysen skulle vara riktig återstår kravet på upprepbarhet. Den kasuistiska metoden kräver att flera fall med liknande resultat ska föreligga innan några synteser görs. I avvaktan på sådana måste hypotesen om

existensen av en liten vikingatida attung, och att denna ännu varit i bruk mot slutet av 1100-talet avvisas.

Öland

Öland behandlades översiktligt av Dovring, men har senare studerats ingående av Sölve Göransson, som presenterat sina resultat i ett flertal arbeten alltsedan 1950-talet (t.ex. Göransson 1971, 1983). I katalogen finns endast sex byar med attungsbelägg, men av Göranssons arbeten framgår att attungsjorden i stort täckte hela ön.³⁹

Att Öland hade ett eget system för jorddelning framgår bl.a. av att attungen i regel indelades i 24 alnar. Den i Östgötalagen normerade stängen om fem alnar passar inte in i detta system och är inte heller känd från Öland. I ett brev från 1285 bekräftar svärdsriddaren Johan Elofsson en sedan länge utfäst donation till Nydala kloster omfattande en stång och fem alnar i Mellbytorp, Segerstads socken (SDhk 1287). Av detta kan vi sluta oss till att stängen inte kan ha varit fem alnar utan högst sannolikt sex alnar. För östgöten Johan var detta något från hans hemland avvikande, och han tillade i brevet att storleken på godset var ”enligt detta lands sedvänja” (*mos illius patrie*).⁴⁰ Öland var inget annex till Östergötland, utan en lagsaga med egen lagman och egen rätt, även om ingen lagbok finns bevarad (Göransson 1983, s. 97).

En annan egenhet för Öland var att ensäde tillämpades ännu under 1600-talet, något som framgår av den geometriska jordeboken G1. Trots det hade attungen på Öland nästan lika stor åkerareal som den i västra Östergötland och betydligt större än den i Östergötland Östanstång (Fig. 7). En annan skillnad i jämförelse med Östergötland är att medianvärdet för en öländsk by inte var 8 utan 6 attungar (Fig. 12 & 13). Hildebrands tes att attungen skulle ha uppkommit genom en åttadelning av byarna är svår att förena med situationen på Öland.

Ett annat för Öland säreget förhållande har framkommit genom Göranssons detaljstudier av byarna i Möckleby härad, som är en senmedeltida sammanslagning av häraderna Möcklebo och Gorbo (Göransson 1971, s. J:2 ff.; 1983, s. 101 ff.). Resultatet är anmärkningsvärt: summan av attungstalen i dessa medeltida häradar är i båda fallen 80 attungar. Vi står här inför ännu en oktonal enhet, vilken med största sannolikhet ska tolkas som en sammansättning av 10 hamnor á 8 attungar. Mönstret går igen (om än inte lika säkert) på hela södra Öland och Göransson slår fast att häradsindelningen är en på attungstaxeringen och hamnegrupperingen uppbyggd indelning (Göransson 1971, s. J:5). Att häradsindelningen skulle vara fotad direkt i jordatal efter numeriska principer är

³⁹ För att beräkna avraden förekom på Öland från och med 1300-talet en räkning i *markabol*, *öresbol* etc. i direkt anslutning till attungsindelningen. I Möre fanns en motsvarande värdering i *penningsbol* (Göransson 1985, s. 71 & där anf. ref.). Beläggen är främst från senmedeltiden och har inte tagits med i denna undersökning.

⁴⁰ Jfr AM, s. 153; Göransson 1971, s. B:2, 1983, s. 98, 1999, s. 48.

okänt utanför Öland. Styffes tes att attungen skulle vara en åttondel av hamnan får därmed starkt stöd.

För att komplettera Dovrings kasuistik för Möcklebo härad har jag i nedanstående tabell (Tab. 2) sammanställt Göranssons uppgifter om attungstal med arealuppgifter i geometriska jordeboken G1 och antalet jordeboksgårdar (hemman) på 1540-talet (DMS 4:3, s. 213 ff.). I några fall redovisas en by tillsammans med en annan eftersom de ingick i samma ”bolstad”, vilket betyder att en avgärda by hade gemensamt skifte med sin moderby. Prästgården i Möckleby var ovanligt stor, ca 4 attungar (Göransson 1971, s. J:3). Genomsnittet för en attung är 9,65 tunnland åker.

Vi kan också konstatera att ett hemman på 1500-talet var omkring en attung. Göransson har säkert rätt när han antar att en attung vid den ursprungliga taxeringen tjänstgjorde som mått på en normal besuttenhet (Göransson 1983, s. 104).

Tab. 2. Det medeltida Möcklebo härad.

By	Attungar	Åker (tnl)	Hemman	G1: folio	Tnl/ attung
Bettorp	4	38 ½	5	157	9,62
Bröttorp-Möckleby	15	125 ¼	10+pg	158–159	8,35
Långrälla	2 ¾	45	5	161	16,36
Bostorp-Dörby	8	97 ¾	9	162–163	12,21
Gunnarstorp	4 ½	28 ¼	5	164	6,28
Strandtorp	3	30	3	165	10,00
Hagby	6	65	5	168–169	10,83
Åkerby	8	58	8	170–171	7,25
Vanserum	8	61 ¼	6	173	7,65
Norra Bäck	8	78	5	174–175	9,75
Södra Bäck	4 ¾	41	3	176	8,63
Bläsinge	8	104	11	166–167	13,0
Summa	80	772	75+pg		

tnl=tunnland pg=prästgård G1=geometriska jordeboken G1

Småland

I Småland är attungen känd från Vista, Tveta, Vedbo, Sevede och Tjust, dvs. de förhistoriska land som ligger längst i norr. Därtill kommer Möre i sydöst som närmast ansluter till det attungsindelade Öland. Samtliga land blev härader i Östgöta lagsaga.⁴¹ Ett enstaka attungsbelägg (SDhk 563) från kyrkbyn Stockaryd i Tiohärad (Västra hd) kan inte tas som intäkt för att jorden varit indelad i attungar i denna lagsaga, i synnerhet som brevet i övrigt gäller jord i Östergötland.

Många av de småländska attungsbeläggen är tidiga, ett förhållande som fick Dovring att anta att attungen var en ”indelning på retur” när källorna flödar rikare fram mot mitten av 1300-talet (AM, s. 157). Sölve Göransson har ställt sig

⁴¹ Möre och Vedbo delades redan under medeltiden i ett nordligt och ett sydligt härad.

frågande inför Dovrings åsikt, och föreslagit att attungen spreds från Östergötland och infördes i Småland i ett sekundärt skede (Göransson 1985, s. 70 med not 9). Men även om attungen har sitt ursprung i Östergötland behöver den inte vara mycket yngre i Småland och de andra landskapen med attungsindelning. Märk att det äldsta attungsbelägget är från Närke. I kyrkbyn Öggestorp (Tveta hd) kan attungen indirekt beläggas mycket tidigt (1100-tal). Vi återkommer till Öggestorp längre fram i avsnittet om attungens ålder och ursprung.

Av Vadstena klostrets jordeböcker (HH 16; SFSS 245) framgår att från Östsveriges sädesalstrande byder utgick avraden i spannmål, medan boskapsdominerade landskap som Västergötland och Småland betalade smörränta. I klostrets jordebok från 1447 redovisas flera gårdar i Vista och Tveta med attungstal, men till skillnad från de i Östergötland betalar de smörränta (SFSS 245, s. 56 ff.). Spannmålsavraden var antagligen en starkt bidragande orsak till att attungstalen förblev viktiga i Östergötland, medan de förlorade i betydelse i Småland. En annan orsak är att Småland är ett utpräglant medeltida kolonisationsområde. Eftersom attungsindelningen tillhör ett tidigt skede av medeltiden har man definierat jord på andra sätt i de nygrundade gårdarna och byarna. Under 1600-talet var byamål i stänger och alnar vanligt förekommande (Vestbö-Franzén i tryck). Smörränta och en långt ifrån heltäckande attungsindelning har under senmedeltiden sannolikt bidragit till att attungen tappade i betydelse i Småland. Vid den nya tidens början var säkert attungstalen bortglömda i de flesta byar som en gång haft sådana.

Avraden från attungsjord i Småland kan tidigare ha utgått i spannmål, i likhet med förhållandena i Östergötland. En omställning till smörränta kan ha inträffat under senmedeltidens produktionsomläggning då boskapskötseln ökar i relativ betydelse (Myrdal 2003, s. 224 ff.). Eftersom vi saknar avradsuppgifter på småländsk attungsjord får det stanna vid en möjlighet.

I Tjust framträder attungen med flera belägg. Förutom enstaka belägg i åtta olika byar omtalas år 1275 i svepande ordalag 16 attungar som årligen räntar 21 mark pn (SDhk 977). Särskilt talrika är attungsbeläggen i landets kärnbygd kring Gamleby (högmedeltidens Västervik). Byarnas organisation i Tjust påminner starkt om dem i Östergötland. Ett belysande exempel på det nära släktskapet är Ullevi vid norra änden av Gamlebyviken (tidigare Västerviken). Bebyggelsen ligger samlad i en radby på en höjdsträckning strax öster om väg E22. Samma situation möter i en geometrisk avmätning från 1714 och storskifteskartan från 1784 (LMS G23-62:1; G23-62:2). I den äldre kartans beskrivning sägs att åkern brukades hälften i träde och hälften i säde. Antalet hemman var sex och dessa hade tillsammans 16 stänger i byamål. Två av gårdarna hade 2 stänger och de övriga fyra gårdarna 3 stänger. Den geometriska tomtanordningen är troligen från medeltiden.

I Ullevi har såväl attungen som det geometriska byamålets alnar medeltida belägg. En attung omtalas i början av 1400-talet i samband med först en försäljning och senare en gåva (SDhk 15387, 16096). Vadstena kloster hade fyra landbor i Ullevi, som vardera disponerade 9 alnar jord (HH 16, s. 69 f.). Om det i

likhet med Östergötland gick två stänger på en attung var Ullevi 8 attungar. I så fall gick det 8,8 tunnland åker på en attung enligt arealuppgifterna från år 1714, vilket ligger nära medelvärdet för östra Östergötland. Om en 5-alnarsstång användes hade Vadstenaklostergårdarna nästan en attung var. Att det kunde gå 5 alnar på stängen är känt från Hulta i Västra Eds socken (SDhk 35279). Från Tjust är också 6-alnarsstången belagd (HH 16, s. 68). I så fall var klostrets gårdar $\frac{3}{4}$ attung.

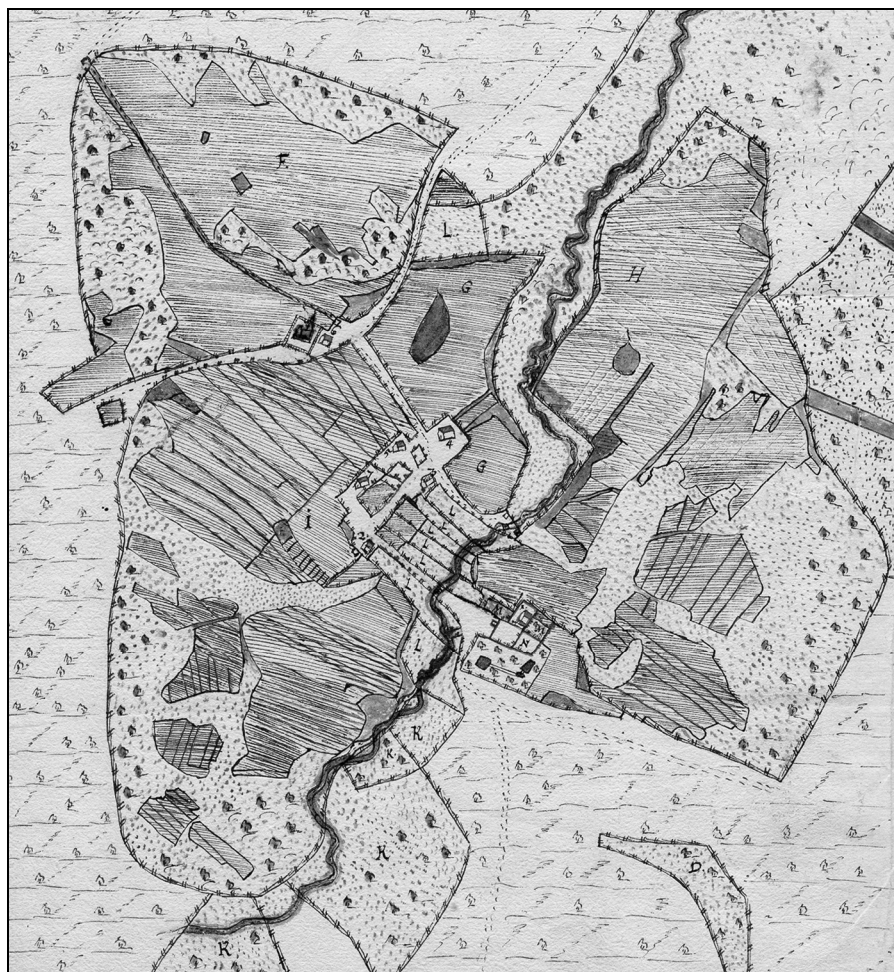

Fig. 29. Ljungarums kyrkby 1637. Utsnitt av en geometrisk avmätning av Erik Nilsson Aspegren i Karl Karlssons Gyllenhielms atlas (RA, KKGA:75-76).

Vid sidan av Tjust är Vista och Tveta i södra Vätterbygden de småländska häraderna som har flest attungsbelägg. Av ett bytesbrev från 1278 framgår att byarna där tätorterna Jönköping och Huskvarna nu breder ut sig var taxerade i attungar (SDhk 1065). En av dessa var Ljungarums kyrkby. I Karl Karlssons Gyllenhielms atlas från 1637 finns två nästan identiska kartor över Ljungarum (RA, KKGA:70-71, 75-76). Byn hade 7 hemman och åkern var indelad i fyra gårdar (Fig. 29). Av

kartans beskrivning framgår att åkern brukades i halvträde. I två av gårderna är tegskiftet uttritad, men utan uppgift om vilka gårdar tegarna tillhör. Byamålet uttrycks i beskrivningen som ett antal alnar ”åkerskifte på bredden”. En teg är ungefär dubbelt så bred som de övriga. Sannolikt tillhör den Storgården som har 50 alnar i byamål till skillnad från övriga hemman som har mellan 21 och 32 alnar. Däremot är det svårt att urskilja någon konstant lägesföljd mellan tegarna (solskifte). Med undantag för två gårdar låg bebyggelsen samlad i en närmast rektangulär utvidgning av en fägata (platsby). Alldeles intill fanns sju långsmala ängshagar som förefaller att vara utlagda efter byamålet.

Ljungarum uppvisar flera regelbundna drag som är kända från Östgötalagen, men byn var inte fullt ut reglerad i betydelsen att byggnadstomterna och alla ägor hade lagts i ”laga läge”. Att attungen är känd från Ljungarum, och att byn hade ett tegskifte grundat på andelsprincipen, är ett exempel på att de här företeelserna hänger samman. I Finnveden söder om Tvetå saknas såväl attungsindelning som regelbundet åkerskifte.

Ljungarum hade fyra åkergården trots att halvträde praktiserades i byn. I Östergötland var det normala att halvträdet förenades med en tvågårdesindelning. Samma lösning var också legio i Vista härad. Halvträdet var för övrigt inte utbrett i Tvetå där byarna sannolikt tillämpade ensäde före det att tredingsträde inom ramen för ett tregårdssystem infördes med början kring 1500-talets mitt (Vestbø-Franzén 2004).

Från Vedbo finns några enstaka belägg på attungen, men också på *sättingen* som var attungens sjättedel, och som har sitt ursprung i östgötarätten. Att sättingen var ett verkligt jordatal framgår av ett salubrev från år 1345 då två sättingar (*duo syatunghæ*) i Buckhult med alla sina tillhörigheter (*cum omnibus adiacenciis videlicet domibus agris pratis siluis ac piscaturis et omnibus aliis infra sepes integraliter dimi[si]sse*) byter ägare (SDhk 5164). Det finns en uppgift från byn Frinnaryd att tegskiftet har ordnats med konstant lägesföljd, dvs. solskifte (SDhk 7042, 7043). I Vedbo användes också enkla kvottal (av gårdar) parallellt med attungar och sättingar. Ett exempel är halva byn Traneryd (Säby sn) som år 1292 byts mot två attungar i Närke (SDhk 1561).

Från Möre finns bara fyra medeltida attungsbelägg, varav två är från tiden före 1376 (SDhk 1968, 2900). Samtliga belägg är från Norra härad. Sättingen är också känd som jordatal, bl.a. från byn Igelösa i Södra härad. Någon generell indelning av den odlade jorden i attungar och sättingar har dock aldrig kommit till stånd. Den sporadiska förekomsten av en fast jordatalsräkning förklarar varför Möres byar mestadels saknar ordnat jordskifte och geometriska tomtanordningar i det äldsta kartmaterialet (Ericsson 2001, s. 373 ff.).

Den här korta genomgången om attungen i Småland pekar på ett samband mellan attungsindelning och byar med ordnat jordskifte. Där attungen saknas eller är svagt företrädd lyser de regelbundna strukturerna helt eller delvis med sin frånvaro.

Gamla Uppsala

Den enda byn med attungsbelägg i Svealand är Gamla Uppsala (Fig. 30). År 1200 skänker kung Sverker Karlsson 8 attungar till kanikerna vid Uppsala domkyrka utöver de 8 attungar de sedan tidigare har i byn (SDhk 286). Av dessa ligger 4 i ”Gorrationg” och lika många i ”Scarpaloster”. Namnen är sedan länge försvunna. Trots att gåvobrevet är ensamt i sitt slag har det ofta lyfts fram som ”bevis” på att Svealand under äldre medeltid också har täckts av attungsindelningen (Lönnroth 1940, s. 109; AM, s. 85).

Sigurd Rahmqvist (1986) har gjort en bebyggelsehistorisk analys av Gamla Uppsala, det egentliga Uppsala, som i alla avseenden var Upplands största by. Under tidig medeltid bestod Uppsala av två delar. I väster fanns en stor kungsgård och i öster en by med underlydande landbogårdar. På 1100-talet byggdes en kyrka på kungsgården. Vid skilda tillfällen har jord styckats av från kungsgården och donerats till Uppsalakyrkan. Rahmqvist konstaterar att de 7 ½ markland som archidiakonaten och Norunda kanonikat äger tillsammans vid medeltidens slut bör motsvara de 16 attungar som Uppsalakapitlet hade i sin ägo år 1200. Att ett markland motsvarar ungefär två attungar pekar på att attungen verkligen har fungerat som ett jordmått i Uppsala.

Tidigare hade Erik Lönnroth antagit att ”Gorrationg” och ”Scarpaloster” var namn på försvunna byar (Lönnroth 1940, s. 73). Rahmqvist gör i stället troligt att de är namn på olika delar av vad som på 1600-talet är Uppsalas norra åkergerde (tillhör kungsgårdsdelen). Denna inskränkning av vissa attungars utbredning till avgränsade delar av inägomarken tyder på att attungen inte har fungerat som delningsgrund vid andelsskifte i kungsgårdsdelen, än mindre för hela byn. Slutsatsen bekräftas av att gårdarna i den gamla kungsgårdsdelen enligt kartan från 1640–41 (Fig. 30) har sin åkermark fördelad på ett antal större särägoblock eller mindre fjällar, dvs. utan tegskifte. Det är alltså sådana jordstycken som har begåvats med egna namn. För den östra bydelen saknas medeltida uppgifter, men i 1540 års jordebok redovisas tolv kronohemmanen som alla är lika stora.

Det mesta pekar på att attungarna i kung Sverkers gåvobrev inte har fungerat som andelar i ett byamål, utan enbart finns där som ett jordmått (jfr Göransson 1985, s. 70 med not 6). Att attungstalen har införts på kungligt initiativ, eller någon av kungens handgångna män, kan tas för säkert på den plats som gett namn till *Uppsala öd* (av fsv. *öder* ’rikedom’) – den godsmassa som åtföljde kungaämbetet och som i princip inte fick avyttras. Behovet av att värdera jorden behöver dock inte vara äldre än själva donationstillfället. Den äldsta kända uppgiften om att Uppsalakyrkan äger jord i Gamla Uppsala är från 1185 då påven tar huvudgården (*mansionem*) som tillhör ärkesätet i sitt beskydd jämte gods på annat håll i Uppland (SDhk 260). Någon ärkebiskopsgård är inte känd i senare källor och det har antagits att den har anslagits till domkapitlet, vilket troligen existerade år 1185 (Rahmqvist 1986, s. 263 & där anf. ref.). De åtta attungar som kanikerna äger före år 1200 har troligen ingått i denna huvudgård. Den senaste tidpunkt som kungen kan ha donerat jord till ärkebiskopen och hans kyrka är när ärkesätet inrättas år 1164. Attungens närvaro i Gamla Uppsala kan förklaras med

att egendomen disponerades av kungar från Östergötland med kunskap om hur detta jordmätt skulle brukas.

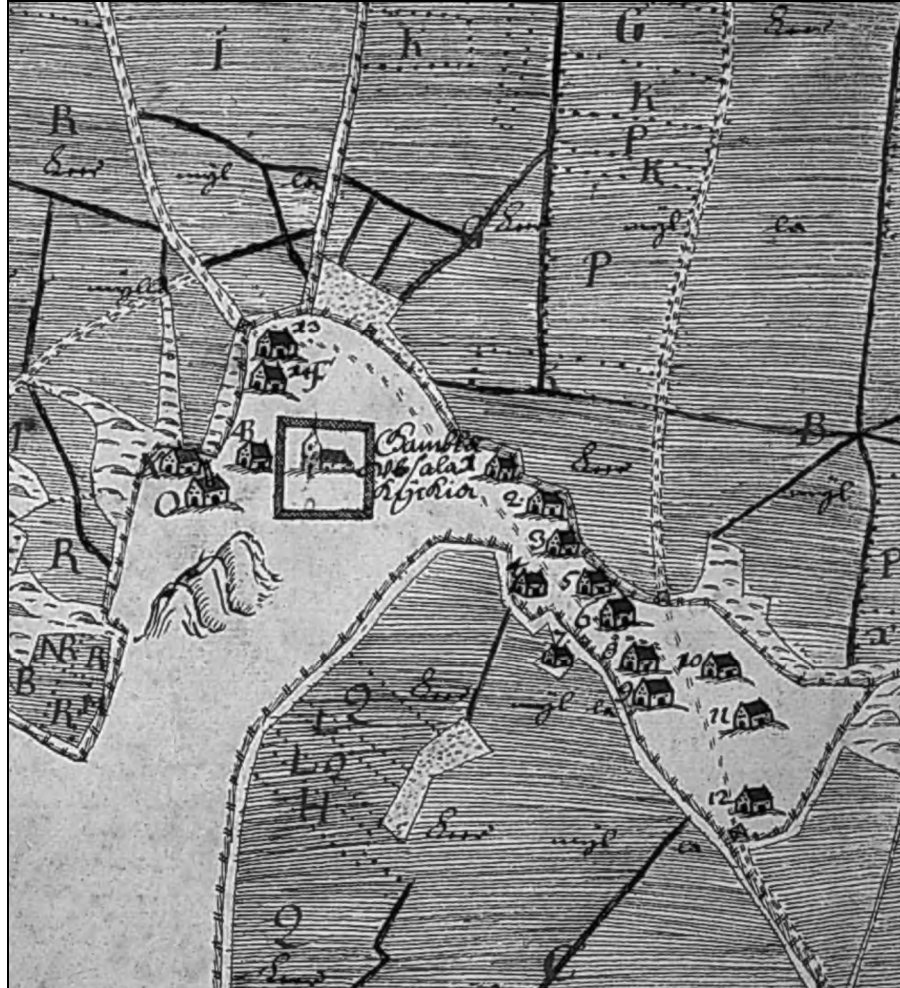

Fig. 30. Gamla Uppsala 1640–41. Utsnitt av en geometrisk jordebokskarta av Mårten Christiernsson. LMS A5:78.

Attungen som ortnamnelement

Ovan har vi sett att *Gorration* och *Scarpaloster* sannolikt var namn på olika åkerstycken i Gamla Uppsala. Kan dessa ägonamn berätta något om förhållandena i byns gården? Rahmqvist konstaterar att det första namnet är sammansatt av *gorr* och *attung*. Ordet *gorr* är vanligt i uppländska ortnamn och syftar då på dyig mark (Rahmqvist 1986, s. 269). Det kan tilläggas att ordet annars avser den halvsmälta födan som finns i kreaturens tarminnehåll (Schlyter under *Gor*). Ordet förekommer i flera olika sammansättningar. *Gorniding* (fsv. *gornithing*) kallades

t.ex. en nedrig boskapstjuv som med spjut eller annat vapen dödar ett fäkreatur så att inälvorna faller ut.

Beträffande namnet *Scarpaloster* föreslår Rahmqvist att efterleden innehåller elementet *löst* med betydelsen 'öppen, skoglös terräng'. Detta ingår i flera uppländska ortnamn, vilka antagit formen *Lövsta*. Förleden är adjektivet *skarp* (fsv. *skarper*) med betydelser som 'torr, mager, skrumpen' – en gängse benämning för mager, ofruktbar mark. Som bekant finns det oräkneliga Skarpängar, Skarphagar etc. i vårt land.

Vi står med andra ord inför jordstycken med olika egenskaper. Medan *Gorrattung* ofta har varit dyig och blöt har *Scarpaloster* varit (alltför) torr. Förmodligen är namnen av en nedsättande karaktär. Trots att båda jordarna var taxerade i attungstal är det bara det ena stycket som har ett namn med efterleden *attung*.

I Södermanland förekommer att prästgårdar och andra kyrkojordar heter *Åttinge* eller *Ottinge* (Ståhle 1946, s. 192 f. & där anf. ref.; AM, s. 116 f.). Namnet ska uppenbart sammanställas med Södermannalagens bestämmelse att prästbolet ska vara (minst) en attung (Sdml K 2 pr). I kronans äldsta jordeböcker förekommer att prästgårdar redovisas under namnet "presteottingen". Detta gäller inte bara för Södermanland utan också Närke. Den kamerala termen *präståtting* har troligen införts i det attungsindelade Närke först efter det att landskapet annekterats till Strängnässtiftet. Att kyrkan och lagstiftarna har valt att definiera kyrkobolets minsta storlek som en attung hänger troligen samman med att detta jordmätt motsvarade en normal besuttenhet. Denna egenskap hos attungen var av allt att döma också känd i Södermanland, ett landskap utan egentlig attungsindelning.

Från Östergötland är inte känt att prästgårdar kan ha namnet *Åttinge* (*Ottinge*). Visserligen förekommer ortnamnet *Åttingen*, men det handlar då om små och sentida gårdar eller namn på utjordar. Till detta kommer att ett ortnamn med bestämd slutartikel av språkhistoriska skäl inte kan vara äldre än från senmedeltiden. Ofta tycks namnet betyda 'åttondels hemman'. Ett exempel är den först från slutet av 1700-talet kända gården *Åttingen* i Drothems socken (Hammarkinds hd) som i jordeboken var $\frac{1}{8}$ skattehemman. Ursprungligen var det en frälseutjord på Lunds ägor (Franzén 1982, s. 34).

Att appellativet *attung* under medeltiden har blivit ortnamnelement i Södermanland, men inte i Östergötland, måste – som jag ser det – bero på att det förra landskapet till skillnaden från det senare saknar attungsindelning. Eftersom alla gamla fastigheter i Östergötland var taxerade i attungar var inte detta något särskiljande som namngivaren kunde ta fasta på. En bärande princip i all genuin namngivning är ju att namnet måste vara träffande och i namngivningsögonblicket utsäga något som är karaktäristiskt för det denoterade (Strid 1993, s. 40).

Det är därför anmärkningsvärt att Ottinge i Lofta socken i Tjust tycks innehålla appellativet *attung* (Moberg 1947, s. 44). Till skillnad från Södermanland har Tjust som bekant attungsindelning. Roger Axelsson har vänligen låtit mig ta del av

de uppgifter som han har sammanställt om Ottinge för en kommande DMS-volym om Tjust. Två saker framstår som viktiga i det här sammanhanget. Det ena är att Ottinge inte var kyrkojord utan redovisas som ett frälsehemman i Smålands handlingar 1544–45. Under 1400-talets andra hälft var Ottinge sätesgård för personer ur lågfrälset. Det andra är att Ottinge var 8 attungar och att egendomen av allt att döma ingår bland de 16 attungar som lagmannen i Östergötland Bengt Magnusson år 1275 anslår till ett kanonikat (*Petri martyris*) vid Linköpings domkyrka (SDhk 977). I denna donation anges dock inte vad godset heter. År 1450 byter en linköpingskanik bort de 8 attungarna i Ottinge och några smärre strögods mot en gård i Valla utanför Linköping.

Såvitt jag vet är *Ottinge* i Tjust det enda bebyggelsenamnet inom attungens område som innehåller ordet *attung*. Med tanke på att Ottinge var hela 8 attungar bör enheten ha existerat redan under förhistorisk tid. Inte långt från gården, men på Hjulby ägor, finns ett höggravfält med namnet *Kyrkkullen*. Enligt en av ortnamnsforskaren Lennart Moberg anförd tradition ska bygdens första kyrka ha legat på platsen (Moberg 1947, s. 44). Traditionen saknar dock stöd i medeltida källor.

Det är inte troligt att *Ottinge* är bebyggelsens ursprungliga namn. En möjlighet är att det är någon av de präster som kommit i åtnjuande av Petrus martyrens kanonikat som har bytt ut ett i vederbörandes tycke opassande namn mot det kameralt präglade *Ottinge*. Kanske fastnade han för det faktum att enheten bestod av just åtta attungar. *Ottinge* skulle i så fall vara ett slags uppkallelseamn givet av en högreståndsperson. Det är tveksamt om detta nya namn i så fall verkligen lyckades tränga bort bruket av det gamla namnet hos lokalbefolkningen. Däremot kan namnet *Ottinge* ha fått en fast förankring i bygden när egendomen blev sätesgård för ett lokalt lågfrälse på 1400-talet. Andra tolkningar är såklart också möjliga.

Kommersiella transaktioner

De vanligaste frivilliga byten som förekommer i breven är köp av fast egendom och krediter mot jord i pant (salubrev och pantbrev). Existensen av dessa ekonomiska institut – som berör ägandet respektive nyttjandet av fast egendom – finns belagd med början kring mitten av 1200-talet i attungens område. Tiden sammanfaller med att bevarade jordebrev börjar förekomma mer frekvent. Handeln med jord kan därför vara äldre än så. Bestämmelser om släktingars hembuds rätt har begränsat denna handel. Åtminstone i ett tidigt skede kan det ha gjorts försök att reglera priset på attungen.

De äldsta transaktionerna

I de äldsta breven – före 1250 – förekommer attungar endast i samband med donationer till kyrkliga institutioner. Första gången attungsjord ingår i ett

testamente är 1258, men även då är det kyrkan som blir ihågkommen (SDhk 762). Att attungar har förvärvats genom byte, men också köp, framgår av uppgifter i ett testamente upprättat år 1260 (SDhk 791). I ett brev från 1269 utlovar utfärdaren att attungsjord ska säljas för att lösa hans skulder (SDhk 895). I ett testamente från 1274 sägs att en huvudgård (*mansio*) om fem attungar ska delas och att varje attung är värd 50 mark pn (SDhk 953). Första belägget för pantsättning av jord taxerad i attungar är från 1279 (SDhk 1083). Tyvärr uppges inte pantpriset i brevet. År 1281 görs en större försäljning då sammanlagt $10 \frac{2}{3}$ attungar och en mindre äga byter ägare för 433 mark pn och 8 örtugar (SDhk 1183).

Här anförda uppgifter visar att jord taxerad i attungar under 1200-talets andra hälft ingick i såväl bytesaffärer som försäljningar och pantsättningar. Förutom att köpare och säljare har gjort regelmässiga överenskommelser har det också funnits arrangemang – inte minst lagstiftning – som har underlättat för parterna att genomföra och befästa en transaktion. En marknadsorienterad ekonomi där jord kunde köpas och säljas samt kredit erhållas mot pant i fast egendom existerade senast vid mitten av 1200-talet.⁴²

Den överskådlighet som tegskiftet möjliggör, där en ägolotts storlek och läge kan anges utan att man behöver besöka platsen, måste i jämförelse med ett tidigare oregelbundet jordskifte ha minskat transaktionskostnaderna. Detta gäller i synnerhet om den procedur som i Västgöotalagarna kallas *omfärd* tidigare också funnits i Östsvetrike. Att definiera en ägolott till storlek och läge var hursomhelst mer omständligt och tidskrävande före tegskiftet. Den kommersiella handeln med jord och en önskan att minska transaktionskostnaderna kan därför ha varit en bidragande orsak till tegskiftets genomförande.

Attungens salupris

Under sin första tid har marklandet utgjort norm för prissättning på jord på så sätt att ett örtugland kostade en mark silver (Lönroth 1940, s. 102 ff.; AM, s. 172 ff.). Något liknande är inte känt för attungen. I Östgöotalagen finns en bestämmelse om att man ska ge en gengåva till en kvinna som i hemföljd för med sig (minst) en sjättedels attung i byggd by eller jord till tre markers värde i humpar, dvs. jord som ligger orubbad utanför tegskiftet och som därför inte alltid har attungstal (ÖgL G 3). En med hemföljden kongruent bestämmelse är att hembudsplikten inte gäller jord som är mindre än en sjättedels attung i byggd by eller jord till tre markers värde i humpar (ÖgL J 3: 2). Om jorden i humpar var lika värdefull som attungsjorden skulle den senare vara värd 18 mark per attung. Som framgår nedan värderades attungen högre än så.⁴³

⁴² Köp av fast egendom kan beläggas under sen vikingatid, t.ex. i runinskriften på Vedahällen i Uppland (U 209): "Þorstæinn ... kaupti þensa by...".

⁴³ C. G. Andræ (1985, s. 38) förutsätter reservationslöst att jorden i humpar och attungsjorden är likvärdig när han påstår att priset för en sjättedels attung i Östgöotalagen är 3 mark.

Dovring sammanställde aldrig priset på attungen. Däremot undersökta han hur priset på några jordbruksvaror förändrades under medeltiden (AM, s. 200 ff.). Varorna var säd, smör och boskap, dvs. produkter som har betydelse för prissättningen på jord. Hans slutsats var att silvret (lödig mark) inte hade fungerat som stabil värdemätare vad gäller inhemska jordbruksprodukter. Däremot har det nominella värdet (mark pn) haft ett någorlunda stabilt värde för sådana varor. Enligt Dovring har pengarnas avtagande silverhalt balanserats av silvrets tilltagande sällsynthet. Slutsatsen är betydelsefull när vi diskuterar förändringar i attungens salupris.

Dovring redovisade det genomsnittliga spannmålspriset per kvartssekel i en tabellarisk uppställning och påstod att ingen långsiktig prisutveckling kunde konstateras (AM, s. 203 f.). Hans syfte var, som sagt, att undersöka det nominella myntvärdets stabilitet. För vi in värdena i ett diagram framgår – tvärt emot vad Dovring påstod – att kurvan har tydliga svängningar (Fig. 31). Efter en uppgång under första hälften av 1300-talet faller priset kraftigt under kvartsseket 1376–1400. Därefter sker en långsam återhämtning under 1400-talet.

Det verkar som att medeltidens konjunkturer kan avläsas i priset på spannmål. Dovrings slutsats att det inte skulle finnas någon prisutveckling under medeltiden har tidigare ifrågasatts av Johan Söderberg (1993, s. 9 f.) och Bo Franzén (1998, s. 213 ff.).

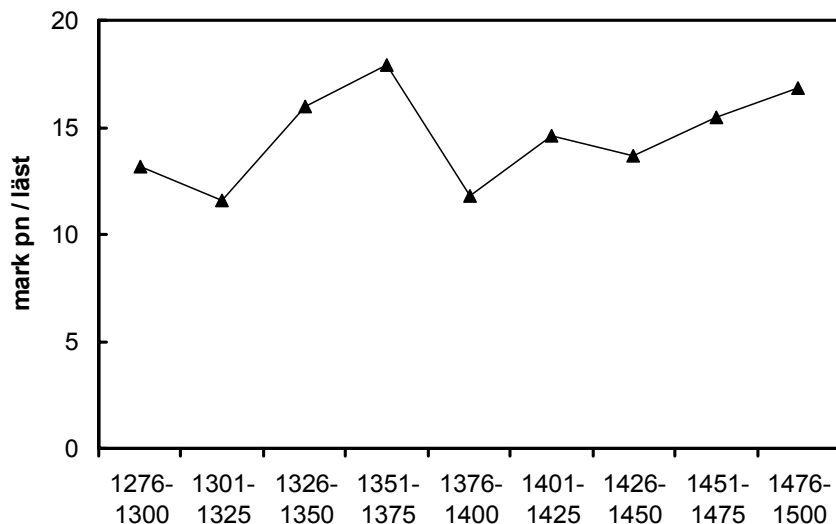

Fig. 31. Prisutvecklingen på spannmål (råg och korn) enligt Dovring (AM, s. 203). En läst = 16 tön = 96 spann. Såväl aritmetiskt medelvärde och medianvärde är 14,6 mark pn per läst, dvs. priset för 1 tön säd blir knappt 1 mark pn.

Attungens salupris 1280 till 1376 redovisas i Fig. 32. Förutom salubrev eller andra brev med prisuppgifter ingår också fyra bytesbrev där en mellanskillnad i pengar har utgått. Skogslotter och ängar har inte tagits med.⁴⁴ Under den studerade perioden är medelvärdet 59,6 mark pn för en attung jord. Ett tydligt prisfall inträffar omkring år 1350. Detta prisfall framträder ännu tydligare med en logaritmerad skala och inlagd trendlinje (Fig. 33). Före 1350 är medelpriset för en attung jord 78,2 mark pn. Åren 1350–1376 är medelpriset 49,1 mark pn. Efter digerdöden har således priset på attungsjord i genomsnitt sjunkit med omkring $\frac{1}{3}$. En tidigare framförd uppfattning (Norborg 1968, sp. 247) att en nedgång i jordpriset direkt efter digerdöden inte låter sig statistiskt fastställas kan därmed avfärdas.

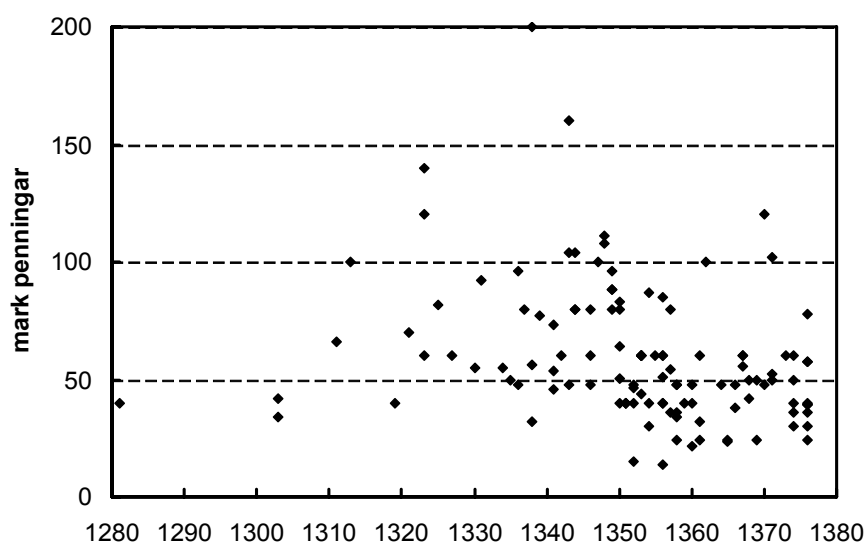

Fig. 32. Attungens salupris 1280 till 1376 (n=119).

⁴⁴ I några fall ingår förutom attungsjord också någon smärre jordlott utan attungstal i priset. I dessa fall har priset justerats till en trolig approximation. Från år 1303 finns ytterligare två prisuppgifter (SDhk 2006): "quartam partem attungi in nyarthawi quem byrgerus liquidson emit pro XXIIIII marcas denar. Jtem XII marcas denar pro dimidio attungo in sconbyergh quas leuauit dominus hongerus ulfson." Prisuppgifterna är sannolikt förväxlade, byts de mot varandra blir priset för en attung i båda fallen 48 mark pn, vilket också passar bra med de båda andra uppgifterna i samma brev. Trots detta har prisuppgifterna inte tagits med i statistiken. En tiondels attung i Svartingstorp i Norra Møre härad såldes år 1302 för 24 mark pn (SDhk 1968). Eftersom priset är det högsta som noterats och att det dessutom kommer från en trakt där litet är känt om attungens storlek har uppgiften utelämnats. Ett brev (SDhk 4065) där $\frac{1}{2}$ attung upplåtits genom både gåva och köp har också uteslutits eftersom gåvodelens storlek är okänd. En försäljning i lödiga mark är från 1341 (SDhk 4683) och har räknats om efter kursen 1: 5 (AM, s. 194). Efter 1350-talets mitt blir kursen 1: 6 vanlig. I flera brev anges explicit att 6 mark pn motsvarar 1 lödig. Under samma period uppges också kursen 1: $4\frac{1}{2}$ i några brev. I dessa fall har priset räknats om så att priset motsvarar den gängse kursen 1: 6.

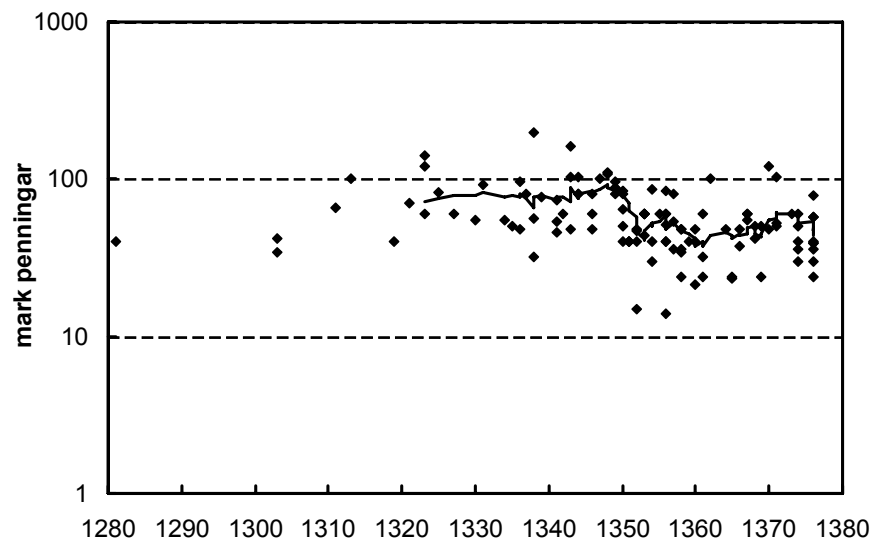

Fig. 33. Attungens salupris 1280 till 1376 (n=119). Logaritmenerad skala med inlagd trendlinje (10 per glidande medelvärde).

Den högsta och den tredje högsta noteringen före 1350 avser en och samma $\frac{1}{2}$ attung i byn Fällinge strax utanför Skänninge (SDhk 3192 & 4407). I båda fallen är det borgare i staden som har förvärvat den dyra andelen. Det höga priset betingades säkert av jordens ur logistisk synpunkt goda belägenhet för en stadsbo. Men närheten till Skänninge påverkade inte bara jordpriset utan också byns utformning och bebyggelse (Fig. 34). På 1630-talet fanns inte mindre än 13 ägototter i Fällinge, varav 5 brukades av byns 3 hemman. Resterande 8 ägototter var utjordar. En av dessa kallades *Jöns Skräddeares jord*, vilket styrker att borgare i staden har brukat utjordarna. De flesta ägototterna är på 9 tunnland åker. Möjligen är det en sådan andel som var värderad till $\frac{1}{2}$ attung. I Fällinge har troligen utjordar uppkommit genom avhysning av gårdar redan före digerdöden.

De stora prisvariationerna kan i övrigt tänkas hänga samman med omfattningen och kvalitén på attungens olika tillagor; ingår byggnader, kvarnar etc. Bottennoteringen 1352 gäller 2 attungar i Spångerum utanför Linköping (SDhk 6394). Före 1300-talets uppgång – som har drag av ”överhettad” marknad – förefaller normalpriset att ha varit omkring 40 mark pn. Samma belopp blir åter vanligt efter digerdöden. 40 mark pn motsvarar Östgötalagens fulla mansbot, ett mycket vanligt bötesbelopp (jfr AM, s. 84; Hafström 1949, s. 111 ff.). Står vi här inför den äldre medeltidens ”basbelopp” och kan det tänkas ha utgått från det ursprungliga normalpriset på en jordbruksfastighet taxerad till en attung?

Även om priset på attungen från början har varit normerat, och stått i ett bestämt förhållande till avraden, så har detta samband lösts upp under 1300-talets första hälft då jordpriset ökade kraftigt. Varken denna prisstegring eller priset efter 1350 kan förklaras med att avraden samtidigt förändrades. Längre fram

halverades däremot avraden så att det under 1400-talet i normalfallet utgick två tön på en attung. Avradssänkningen inföll enligt Dovring huvudsakligen mellan 1375 och 1400-talets första decennier (AM, s. 124 f.), dvs. alldeles efter den här studerade perioden. Trots den senmedeltida halveringen finns uppgifter från medeltidens slut som pekar på att normalpriset för en attung likväl var 40 mark pn (AM, s. 174).

Prisfallet efter 1350 bekräftas av ett brev utfärdat den 13 juni 1353 angående försäljningen av en fastighet i byn Gismestad (Vikingstads sn, Valkebo hd) (SDhk 6577). I brevet, som ofta uppmärksammas i litteraturen (Norborg 1968, sp. 247; Nordberg 1995, s. 161; Harrison 2000, s. 397), kan man läsa att ”på grund av den stora dödlighet som nyss gjort sig gällande, och ödeläggelsen av många jordegendomar, som knappt kan säljas för halva värdet, då det är sällsynt och svårt att få tag på brukare till dem” (Harrisons översättning). Försäljningssumman uppgick till 74 mark pn. Tyvärr anges inte attungstalet i brevet.

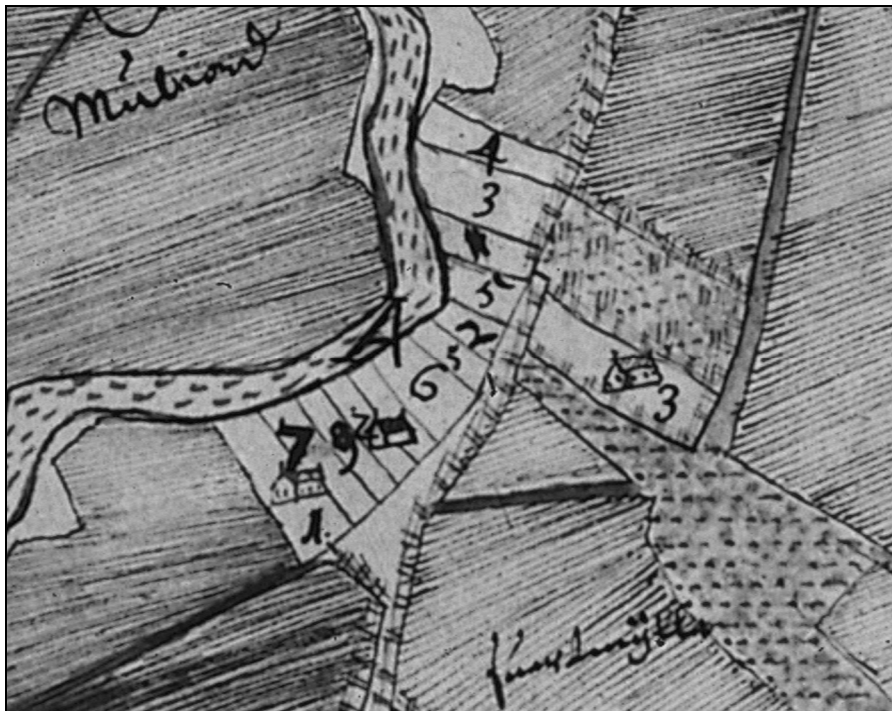

Fig. 34. Fällinge 1638–39. De flesta av de 12 tomterna i Fällinge tillhörde obebyggda utjordar. Den breda tomten nr 6 bestod egentligen av två skilda utjordar. Utsnitt av en geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot. LMS D7:6-7.

Pantsättning av attungsjord

I Östgötalagen regleras pantsättning av jord i jordabalken (ÖgL J 16). När någon vill pantsätta sin jord ska han först hembjuda den till släktingarna. Vill de inte låna honom penningar för jorden ska han fara till tings och få domslut på att han får pantsätta till vem han vill. Den princip som sedan tillämpas kallas *förfallspant*, dvs. om penningarna inte har betalats på utsatt dag räknas det som köp. Lagen håller köpet öppet under en prøvotid om tre år, men sedan är det oåterkalleligt. Tre år är enligt Östgötalagen den tid som krävs för att någon ska få ”laga hävd” på sin jord.

Förfallspant innebär att gäldenären (ägaren) hade besittningsrätt till jorden under lånetiden. Under 1300-talet började det bli vanligt att den pantsatta jorden skulle övergå i borgenärens (kreditgivarens) besittning, s.k. *brukspant*. Den kanoniska rättens ränteförbud blev då ett problem. Trots förbudet var det inte givet att jordrätten skulle frånräknas pantbeloppet, dvs. räknas som amortering (Norborg 1958, s. 263 & där anf. ref.). Bo Franzén har visat hur ränteförbudet kunde kringgå och hävdar att det i praktiken saknade betydelse, även för de som så ivrigt predikade det (Franzén 1998, s. 120 ff., 2006, s. 103 f.).

Att någon pantsatte sin jord behöver inte betyda att personen i fråga var på obestånd. Kredit mot pant i fast egendom var ett institut som hade vissa fördelar för ägaren jämfört med försäljning. Genom pantsättning kunde de omständliga hembudsreglerna vid försäljning (ÖgL J 3) kringgå och ett rörligt kapital relativt snabbt frigöras. För medeltidens kreditmarknad var pantförfarandet av största betydelse. Förutom rena pantbrev förekommer också i testamenten inbäddade pantsättningar. I sådana brev ställs jord som säkerhet för gåvor i pengar till kyrkliga institutioner. Även i dessa fall har arvingarna rätt att återlösa jorden. Ett skäl till att sätta jorden i pant, i stället för att direkt ställa ut den som gåva, kan ha varit att det då blev lättare för kyrkor och kloster att hävda äganderätten gentemot släktens krav (Franzén 2006, s. 114 f.).

Attungens pantpris varierar betydligt under den studerade perioden (Fig. 35). Toppnoteringen avser $\frac{1}{4}$ attung i Väsby, Kinda härad (SDhk 4270). Medelvärdet för hela den studerade perioden är 43,8 mark pn. I likhet med salupriset faller attungens pantvärde efter digerdöden med omkring $\frac{1}{3}$. Före 1350 är medelvärdet för en pantsatt attung 48,6 mark pn. Under perioden 1350 till 1376 har medelvärdet sjunkit till 33 mark pn.

Medelvärdet för en pantsatt attung ligger nära det möjliga normalpriset för tidig medeltid, dvs. 40 mark pn. Medianvärdet före 1350 är 40 mark pn. I fyra testamenten har attungsjorden värderats i pengar. Attungens medelvärde är i dessa brev drygt 50 mark pn, dvs. något närmare pant- än salupriset. I det äldsta testamentet, som är från 1274, har attungen värderats till 50 mark pn (SDhk 953).

Precis som idag är pantvärdet lägre än salupriset. Närmare bestämt är pantvärdet i genomsnitt omkring $\frac{3}{4}$ av salupriset. Borgenärerna återfinns både bland kyrkliga institutioner, biskopar och världsliga stormän. Notabelt är att sockenkyrkan i Vist

(Hanekinds hd) i två fall har fungerat som kreditinstitut. Om panten förföll har kreditgivaren efter tre år förvärvat jord till ett pris betydligt under marknadsvärdet. Om brukspant tillämpades har dessutom borgenären burit upp avraden under pantsättningen.

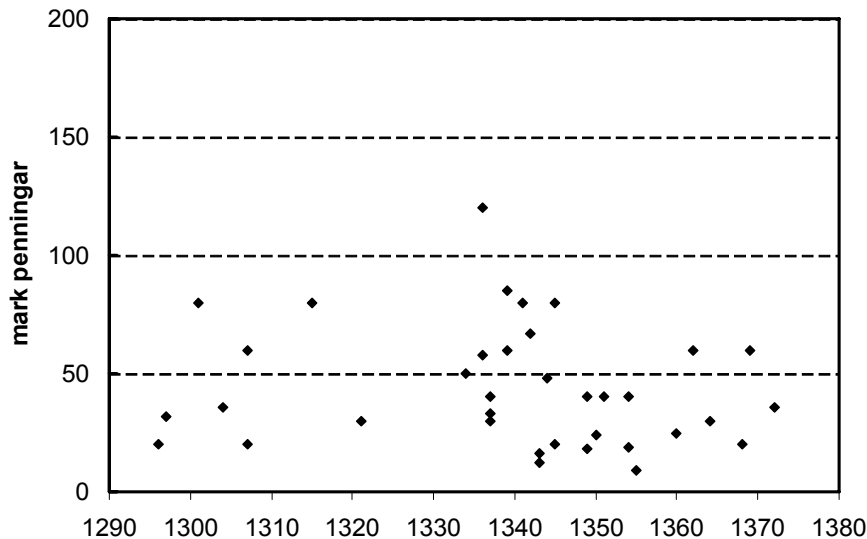

Fig. 35. Attungens pantvärde 1290 till 1376 (n=36).

Interregionala transaktioner med olika jordatal

En jordmarknad har inte bara funnits i attungens område utan också i andra landsändar. Förekomsten av transaktioner med fast egendom definierad i olika jordatal visar att byten har kunnat göras mellan olika fastighetssystem utan att ta vägen över pengar som värdemätare. Det måste ha funnits tumregler för konvertering av ett jordatal till ett annat.

Dovrings undersökning mynnade i slutsatsen att ett markland är likvärdigt med två attungar. Relationen gäller dels för normalavraden, dels jordatalens storlek i åkerareal. Attungen och marklandet är i övrigt ”två företeelser med olika namn men med samma funktioner och egenskaper” (AM, s. 164). En annan sida av saken är att ett fullsuttet hemman vid medeltidens slut motsvarar ett markland i Svealand och två attungar i Östergötland. Slutsatsen har i stort accepterats av forskarvärlden och förts vidare i litteraturen.⁴⁵ Den statistiska bearbetningen av Dovrings kasuistik (ovan) visar på ett mer komplicerat samband. Tumregeln stämmer bra för attungen i västra Östergötland, men när vi kommer öster om Stångån blir relationen en annan eftersom attungen där i genomsnitt endast är drygt hälften så stor. Mer ovisst är om marklandet i Södermanland verkligen är större än det i Uppland trots att olika medelvärden tyder på att så är fallet. Sakerna

⁴⁵ Att som C. G. Andræ (1985, s. 38) ifrågasätta sambandet utifrån ett enda belägg (SDhk 3245) är inte tillräckligt.

blir än mer komplicerade om Öland dras in i diskussionen. På Öland är ett helt hemman ofta en attung och borde därmed motsvara ett uppländskt markland. Här ska några transaktioner mellan olika landskap granskas där attungar byts mot markland.

Vi börjar med jordskiften mellan Östergötland och Uppland. År 1323 byts en attung i Starby (S:t Pers sn, Aska hd) mot 3 öresland i Vreta (Kulla sn, Lagunda hd) och en mellanskillnad av 4 penningar mindre än 3 öre (SDhk 3245). Bortsett mellanskillnaden motsvarar marklandet $2 \frac{2}{3}$ attung.

År 1343 byts 2 attungar i Sörby(holm) och $2 \frac{1}{2}$ attung i Fjärdingstad (Häradshammars sn, Östkinds hd) mot 12 öresland i Tibble (Rasbokils sn, Rasbo hd) och ett markland i Nyvla (Rasbo sn & hd), dvs. $2 \frac{1}{2}$ markland (SDhk 4909). Marklandet motsvarar knappt 2 attungar.

År 1347 säljs $\frac{1}{2}$ attung i Lårstad (Västra Stenby sn, Aska hd) för 50 mark pn som tidigare bytts mot 2 öresland och $\frac{1}{2}$ örtugland i Sävsta (Enköpings-Näs sn, Åsunda hd) (SDhk 5389). Marklandet motsvarar knappt 2 attungar

Två slutsatser kan dras. Den ena är att i runda slängar motsvarar ett markland i Uppland mycket riktigt två attungar i Östergötland under 1300-talets första hälft. Den andra är att det under denna tid inte finns någon skillnad i attungens storlek mellan Östergötlands västra och östra slättland. Den skillnad som finns på 1600-talet har först uppstått under senmedeltiden.

Marklandet i Västmanland ingår inte i Dovrings kasuistik, men storleken borde inte skilja sig nämnvärt från den i Uppland. År 1327 byts $1 \frac{1}{2}$ attung samt $\frac{1}{16}$ attung i Skölstad (Vikingstads sn, Valkebo hd) mot $1 \frac{1}{2}$ markland och $\frac{1}{2}$ öresland (= $\frac{1}{16}$ markland) i Tuna och Hamra (Munktorps sn, Snevringe hd) (SDhk 3480, 3482). Ett markland motsvarar alltså exakt en attung, något som väcker förvåning.

Om en attung på Öland motsvarar ett helt hemman borde den vara likvärdig med ett markland i Uppland. Så är också fallet år 1319 när ett markland i Svartinge (Sollentuna sn & hd) byts mot en attung i Frösslunda (Stenåsa sn, Möckleby hd) (SDhk 2939).

År 1312 byts tre attungar i byn Berga (oklart vilken ort) mot ett markland i ”opsundum” (SDhk 2473). Brevet är utfärdat i Nyköping och sannolikt avses Sunda i S:t Nikolai socken (Jönåkers hd). Till marklandet hör förutom åkrar, ängar, beten och skogar också jaktmarker och fiskevatten. Värdefulla tillhörigheter i närheten av en stad, jämte att marklandet i genomsnitt kan vara något större i Södermanland än i Uppland, kan ha bidragit till att det går tre attungar på marklandet.

År 1352 byts 10 örtugland i Talby (Salems sn, Svartlösa hd) mot en attung i Krejstad (Gamleby sn, Tjust hd) och $\frac{1}{16}$ i kvarnen i Ramstad (SDhk 6487). Ett markland i Södermanland motsvarar ungefär $2 \frac{1}{2}$ attungar i Tjust.

År 1375 byts 3 attungar i Åsby (Rogslösa sn, Dals hd) mot 1 markland i Södermanland, närmare bestämt 6 öresland i Torstuna och 2 öresland i Torp (Husby sn, Oppunda hd). Därtill kommer 50 mark pn. I bytesbrevet anges att 6 mark gäller för en lödig, dvs. den gängse kursen under den här tiden. Mellanskillnadens storlek är ett vanligt pris för en attung under samma tid och kan mycket väl ha satts för att bytet ska bli två attungar mot ett markland.

Breven bekräftar att marklandet i Södermanland ibland tycks vara större än det i Uppland, men också att attungen i Tjust är likvärdig med den i Östergötland. Den senare slutsatsen bekräftas i sin tur av en testamentarisk förordning från 1321 då 2 ½ attungar i Tjust ges i vederlag för sammanlagt 2 ½ attungar i Östergötland Västanstång (SDhk 3060).

Vi avslutar med två bytesbrev där attungen och marklandet i Närke förekommer. År 1292 byts två attungar i Öna (Hammars sn, Sundbo hd) mot halva byn Traneryd i Säby socken, Vedbo härad (SDhk 1561). År 1539 redovisar en kungsfodringslängd två frälsehemman i Traneryd (Bååth 2, s. 39). Två attungar motsvarar alltså ett hemman, vilket är normalt för 1500-talet.

År 1345 lämnas 6 ½ örtugland i Gillberga (Svennevads sn, Sköllersta hd) i utbyte mot ½ attung i Styra kyrkby (Aska hd) och ½ attung i Tägneby (Älvestads sn, Bobergs hd) samt en skogslott om ½ attung. I runda tal motsvarar marklandet mer än tre attungar. Kanske ansluter marklandet i Närke storleksmässigt närmare till det i Södermanland än det i Uppland. En närmare undersökning av marklandets storlek i Närke, Södermanland och Västmanland är angelägen.

Att två attungar motsvarar ett markland är en tumregel som har sina geografiska begränsningar. Regeln gäller för attungen i Östergötland och troligen också den i Tjust, men inte den på Öland. Marklandet i Södermanland är ofta större än det i Uppland. Det är oklart hur stort marklandet är i Västmanland och Närke. Det finns också en kronologisk begränsning. Under senmedeltiden minskar attungens storlek uttryckt i åkerareal i östra Östergötland och sannolikt också i Tjust.

Det är inte bara historiker som efterfrågar tumregler, sådana behövdes också på medeltiden. Men när man som här undersöker den relativa storleken på attungen och marklandet via transaktioner ska man inte förvänta sig någon fast relation; en sådan behövs ju inte på en fungerande jordmarknad.

Senmedeltida ödeläggelse i östra Östergötland

Dovring konstaterade att attungens åkerareal på 1600-talet var nästan dubbelt så stor i västra Östergötland som i landskapets östra delar. Av den ovan redovisade statistiska bearbetningen av Dovrings kasuistik framgår att attungens åkerareal uppvisar en vikande trend från väster till öster (Fig. 6). Med stöd i att lika stora avradsbelopp per attung hade utgått över hela Östergötland under äldre medeltid drog Dovring slutsatsen att stora arealer åkermark togs ur bruk under

senmedeltiden i östra Östergötland. Dovring var påverkad av den kontinentala forskningen, som vid denna tid intog en allmänt kritisk hållning till digerdöden som förklaring till senmedeltidens förändringar (Dovring 1953b). Han ville därför inte tillmäta farsoten någon avgörande betydelse för den konstaterade utvecklingen. Nu när trenden åter har vänt (Harrison 2000; Myrdal 2003) måste Dovrings resultat omvärderas och tas med som en av flera indikationer på att markanvändningen blev mer extensiv till följd av en krympande befolkning.

Som ett exempel på hur den senmedeltida ödeläggelsen kan ha yttrat sig har jag valt byn Frösslunda i Bankekinds, tidigare Svinstads socken, i Bankekinds härad. Byn pantsattes år 1337 i tre omgångar av riddaren Karl Näskonungsson till domkyrkan i Linköping (SDhk 4347, 4357, 4363). Först en attung för 40 mark pn, sedan ytterligare en attung för 30 mark pn och sist 6 attungar för 200 mark pn. I de båda första breven sägs att den pantsatta attungen tillhör de attungar som landborna brukar och bebor (*de hiis attongis quos coloni colunt et inhabitant*). I det sista brevet nämns förutom landbor också en bryte (*qui ibidem inhabitantur tam per villicum meum quam colonos*). Av detta kan vi för det första sluta oss till att hela byn var 8 attungar och för det andra att det fanns en brytegård i byn.

Bryten i Frösslunda har antagligen varit både gårdsförvaltare och arrendator, men också uppbördsman för sin herres landbor. Möjligen har det också funnits dagsverkstorp i byn, men *colonis* syftar här troligen på landbor, inte torpare. Frösslunda var en by med brytegård och ett antal landbogårdar. Till allt detta fanns endast en ägare.

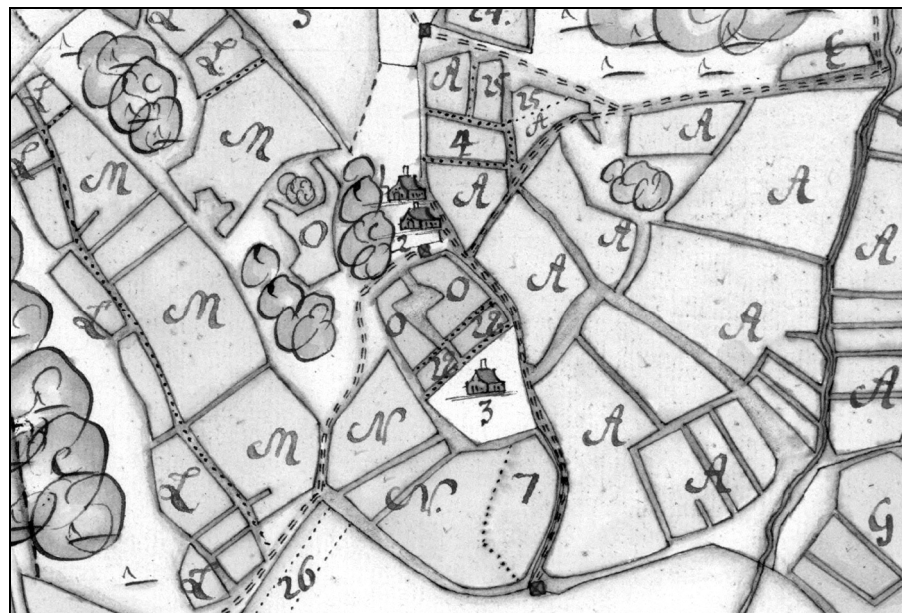

Fig. 36. Frösslunda bytomt. Utsnitt av en geometrisk avmätning från 1701 av Nils Lundberg. LMS D6-12:1.

Enligt den äldsta kartan över Frösslunda från 1701 består byn av tre jämnstora frälsehemman under Sturefors slott (Fig. 36). Det enda som skulle kunna erinra om en tidigare huvudgårdsdrift är två $\frac{1}{8}$ hemman som heter *Stubbetorp* och *Helgetorp*. Byns åkerareal uppgick till 42,3 tunnland, vilket gör 5,3 tunnland per attung, dvs. något under medelvärdet för Östergötland Östanstång. I bytomten finns en lucka i form av två åkerlappar markerade med littera O och två med nummer 28. I kartans beskrivning står att de förra utgörs av svartmylla, dvs. en tydlig indikation på försvunnen bebyggelse. Bytomten ligger i en sydsluttning och i den obebyggda delen finns tydliga husterrasser som bekräftar slutsatsen. Förutom att byn har egaliserats efter 1337 har minst ett hemman försvunnit. Av topografien att döma bör brytegården ha legat längst i norr, dvs. på den högst belägna tomten.

Trädessystem

Det som i Östgötalagen heter *halvträde* kallas ofta i litteraturen *tvåsåde* och innebär en årlig träda av halva åkerjorden som i regel är avpassad till en tvågårdesindelning. I Östergötland har ett sådant regelbundet trädessystem införts någon gång efter jordens indelning i attungar. Samtidigt har ofta ett stort ängsgärde anordnats. Dovrings slutsats att en attung omfattade en äga om 12 spans årligt utsäde bygger på uppgifter från 1400- och 1500- talet, vilka helt visst avser halvträde. Det äldsta skriftliga belägget på halvträde i Östergötland är från 1338 och avser två åkrar inom Linköpings stadsjord (SDhk 4394). På Öland tillämpades däremot ännu på 1600-talet ensäde, dvs. årlig sådd i ett gärde med endast mindre jordstycken i oregelbunden träda.

Eftersom halvträde kännetecknar östra Mellansveriges spannmålsbygder bör det ha tillkommit för att befämja sädesodlingen. Vid en övergång till halvträde har den årligen besådda arealen minskat, men samtidigt har korntalet ökat. Någon minskning av produktionen behöver det därför inte ha varit fråga om.

Östgötalagen har nedtecknats under en tid när halvträde förekom i Östergötland. I kyrkobalken stadgas, som sagt, att en prästgård ska ha åker som ger (minst) 12 tons skörd när hälften ligger i träda. Ett annat lagrum ger däremot bestämt intryck av att halvträde är något under införande (ÖgL B 11: 2):

Nu skil böndær um bygning sina: þa hauær han uitzorþ sum half træþe uill a gæra.

Lagen stagar inte att alla byar ska ligga i halvträde. Däremot ger lagstiftarna uttryck för sin vilja genom att ge vitsord till den som vill införa halvträde. Sölve Göransson (1985, s. 72) har påpekat att bestämmelsen är en passus och troligen ett sent textinskott från 1200-talets slut. Vidare tar han upp, som en möjlighet, att halvträde då var en nyhet som infördes i samband med tegskiftets genomförande i Mälardalskapen och först därefter spreds till Östergötland. Ovan har gjorts troligt

att halvträde blev allmänt först en bit in på 1300-talet när principen för trädeslönens utbetalande gjordes om eftersom det då hade blivit självklart att lämna en bearbetad träda efter sig.

Dovring kom, som sagt, fram till att en åker i halvträde på slättlandet i Östergötland gav 6:e kornet under äldre medeltid. Eftersom detta är ett mycket högt resultat infördes begreppet *normerad skörd* för att markera att det kan ha varit ett önsketänkande bland jordherrarna som inte alltid landborna kunde leva upp till. I samband med några höga belägg på avradskvot från andra hälften av 1200-talet samt en uppgift från 1319 (SDhk 2932) om att vad som då var en normal avrad tidigare hade varit högre föreslog jag en möjlig utveckling med sjunkande avradskvot under 1200-talets senare del, och att denna återspeglade sjunkande korntal.

Av stort intresse i sammanhanget är att Janken Myrdal har konstaterat ett förlopp för östra Mellansverige där det genomsnittliga korntalet stiger från 3–4 under slutet av medeltiden till 4 under 1520- och 1530-talet för att kulminera med 4–6 kring mitten av århundradet. Efter en nedgång under slutet av 1500-talet stabiliseras korntalet omkring 4, vilket är en något högre nivå än på senmedeltiden (Myrdal & Söderberg 1991, s. 292).

Samtidigt föreslår Myrdal att en bidragande orsak till detta förlopp skulle kunna vara att man mot slutet av 1500-talet hade tårt så pass mycket på den växtnäring som fanns lagrad i jorden vid seklets början att skördarna hade börjat falla. De höga korntal som kännetecknar 1500-talets uppgång skulle kunna förklaras med att det näringskapital som hade byggts upp under senmedeltidens ödeläggelse och extensiva markanvändning kunde frigöras (Ibid.). Det är inte långsökt att tänka sig ett liknande förlopp för den tidigmedeltida odlingsexpansionen, som i så fall också har tillgodogjort sig en nyodlingseffekt som var tidsbegränsad. Här framskyntar en vågrörelse där en nedgång i odling och bebyggelse på sikt bäddar för en ny uppgång.

Den tidigmedeltida odlingsexpansionen kännetecknas av en effektivare jordbearbetning och en kraftig utvidgning av åkerarealen. När det näringskapital som fanns lagrat i marken före denna expansion hade minskat så pass att ökade arbetsinsatser och gödselgivor inte längre kunde kompensera för skördebortfallet uppstod ett tryck mot att låta delar av åkern årligen ligga i träda för att reducera näringsuttaget. När trädans andel hade blivit tillräckligt stor blev det aktuellt att särskägna den. Fördelen med detta var att trädan då kunde betas och ogräs bekämpas samtidigt som säden växte i det andra gårdet. Upprepade trädesärjningar har ytterligare ökat arbetsinsatsen. Frågan är om korntalet trots dessa insatser har kunnat hållas kvar på en oförändrad nivå.

Ökad träda kräver mer åkerareal. Hur stor del av åkern som redan trädades när det blev aktuellt att införa halvträde kan ha varierat betydligt mellan olika byar. Under andra halvan av 1200-talet fanns troligen inte längre något större utrymme för att öka åkerarealen i sedan länge fullkoloniserade slättbygder utan att höproduktionen minskade och därmed möjligheten att hålla lika många djur över

vintern som tidigare. Färre kreatur leder till mindre gödsel, vilket i sin tur ökar trycket mot ökad träda. Det är därför inte omöjligt att korntalet sjönk under 1200-talet trots gjorda insatser. Ett åkerbruk som gav 6:e kornet var inte längre möjligt att upprätthålla.

Här ska ett hypotetiskt förlopp för halvträdet införande skisseras för en huvudgård i västra Östergötland, som betecknande nog heter *Bosgård*. På denna gård uppfördes en stenkyrka någon gång under 1100-talet (troligen första halvan). Med tiden blev den sockenkyrka. Sockennamnet *Harstad* rymmer det sprungliga namnet på gården. *Bosgård* är ett yngre administrativt namn som med tiden har trängt undan det ursprungliga bebyggelsenamnet, men ännu år 1299 var *Harstad* huvudgårdens namn (SDhk 1829). Det möjliga förloppet för halvträdet införande utgår från den äldsta kartan över Bosgård som är från 1638–39 (Fig. 37).

Bosgårds inägor består av tre gårderna, varav ett separat ängsgärde och två åkergårderna där det också finns slättermark. Därutöver finns två små särhågnade ängar. I de båda åkergårderna är åkern fördelad på flera block eller stycken med en dragning mot söder. Det största åkerblocket är närmast rektangulärt (Ö–V) och ligger längst i söder, dvs. i anslutning till kyrkan och gården. Det ligger nära till hands att tolka mönstret som en process av nyodling där det stora åkerblocket i söder är äldst, medan övriga åkerblock successivt har tillkommit på bekostnad av ängen. Det stora åkerblocket i söder delas på mitten av hägnaden mellan de båda åkergårderna. Det förefaller som att den äldsta och troligen bästa åkerjorden har delats i två parter vid halvträdet införande. Lägg märke till att hägnaden mellan de båda åkergårderna är en rak förlängning av bogårdsmurens östra sida (N–S).

Kyrkogårdens utformning har tydligen styrt hägnadens dragning. Kyrkogården med dess bogårdsmur är troligen yngre än själva kyrkobyggnaden och tillkom kanske först när gårdskyrkan inlemmades i stiftets organisation och blev sockenkyrka, något som tidigast har inträffat mot slutet av 1100-talet, men sannolikt under följande sekel. Halvträdet i Bosgård skulle i så fall inte vara äldre än 1200-talet.

Trädessystemens utveckling har i den kulturgeografiska forskningen länge varit den avgörande förklaringsfaktorn till både koncentrerad bebyggelse i byar och åkermarkens indelning i tegar (Widgren 1997, s. 14 & där anf. ref.). Öland har alltid varit en anomali i det här sammanhanget. Halvträdet sannolika införande med början först under 1200-talets andra hälft i Östergötland får till följd att vi måste omvärdera trädessystemens betydelse för utvecklingen av det östsvenska kulturlandskapet.

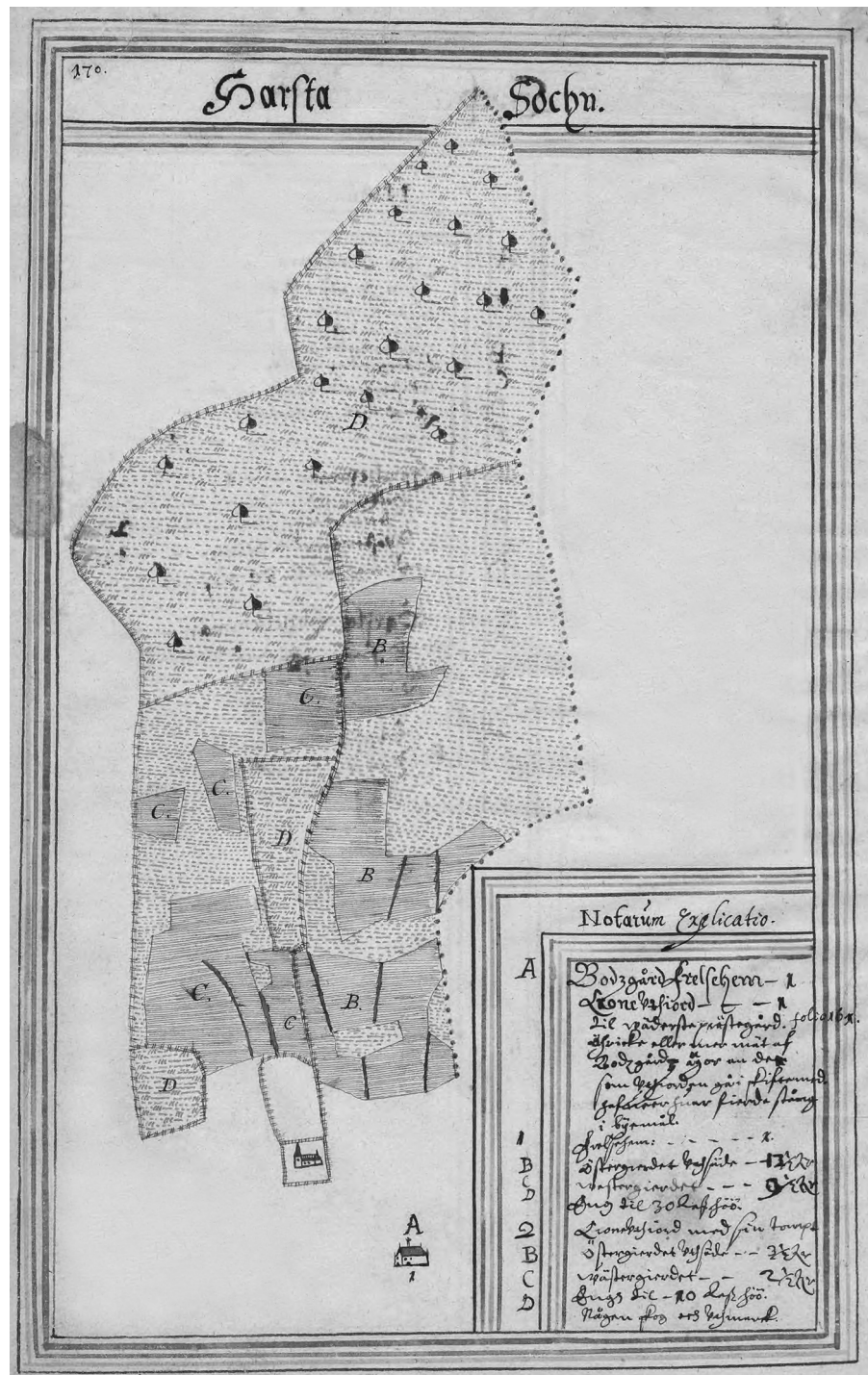

Fig. 37. Bosgård 1638–39. Geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot. LMS D7:170.

Attungens ålder och ursprung

Efter allmänt övervägande slog Dovring fast att attungsindelningens ålder var ”avsevärt äldre än 1100-talets senare del” (AM, s. 180). Samtidigt betonade han att alla de funktioner som attungen har burit upp inte behöver vara av samma ålder. Från början har antagligen attungen endast tjänat som jordmått, dvs. byarnas storlek har bestämts och delats in i ett antal attungar, vars summa ofta kan delas med fyra. För en rättvis fördelning av ledungsbördan på den odlade jorden har denna funktion varit tillräcklig. Senare har, som framgår ovan, andra funktioner knutits till attungen. Dels har olika prestationer till jordägare och kronan normerats med attungen som bas, dels har den nyttjats som grund för andelsskifte i byarna. Avradnormeringen och den duodecimala underindelningen samt anknytningen till det geometriska byamålet är sannolikt avsevärt yngre än själva attungstaxeringen. Ännu senare i tid ligger införandet av tegarnas konstanta lägesföljd (solskifte) och utstakandet av geometriskt anordnade tomter. Attungens flerfunktionalitet och tegskiftets sofistikerade system växte av allt att döma fram successivt och var inget ursprungligen planerat. Frågan är när den här utvecklingen tog sin början.

Vreta klosters äldsta godsinnehav

Vad gäller attungens datering finns några källor som gick Dovring förbi. Att Östergötlands härader väster om Stångån var attungsindelade senast vid sekelskiftet 1200 har visats ovan i samband med hur fattigtionen till hospitalet i Skänninge beräknades. Inget motsäger att bebyggelsen öster om Stångån, som skulle underhålla hospitalet i Söderköping, också var attungstaxerad vid denna tidpunkt. Att Närkeslätten var attungsindelad senast vid denna tid bekräftas av Birger Brosas gåvobrev till Riseberga kloster (SDhk 245).

Att riksjarlen också hade affärsmässiga relationer till klosterväsendet framskyntar i ett brev från 1360 (SDhk 7683). Biskop Nils Hermansson i Linköping intygar då, efter en genomgång av brev och dokument i Vreta kloster, att ”Byrgerus dux dictus Bruse” till nunnorna hade sålt 5 attungar i Tägneby (Rystads sn, Åkerbo hd). Senare bytte Svantepolk Knutsson till sig jorden, som hans dotter Ingrid ärvde och skänkte till Vreta kloster när hon inträdde i detsamma.

För att blicka ännu längre tillbaka i tiden är det nödvändigt att ta med uppgifter på attungsjord i andra källor än breven. Två år innan Dovring disputerade publicerade Nils Ahnlund två uppteckningar av Rasmus Ludvigsson, varav en kort på latin och en längre på svenska, om förut okända donatorer till Vreta kloster (Ahnlund 1945, s. 318 ff.). Ahnlund kunde övertygande visa att förlagan var en klosteruppteckning som måste uppfattas ”som något mera än en traditionskälla” (Ibid. s. 331). Tre år senare publicerade Hans Gillingstam (1948, s. 26 ff.) ytterligare en avskrift, gjord av en okänd 1500-talshand, som kompletterade donatorslängden. Betydelsen av denna text utreder Ahnlund i en exkurs till sin

uppsats om den äldsta Eriksskulden i Sverige (Ahnlund 1948, s. 316 ff.). Ahnlunds artikel kommenterades aldrig av Dovring och tycks ha gått senare agrarhistorisk forskning förbi.

De första donatorerna är kung Inge (d.ä.) och drottning Helena som skänker ett antal attungar i några byar i vad som senare är Vreta Klosters socken. Fundationsdonationen omfattar 4 attungar i Lilla Vreta, 2 attungar i (Kungs)Bro, 3 (eller 9) attungar i Brunneby, 4 attungar i Häckla och 2 attungar i Mjölörp. Därtill kommer 2 attungar i Broby i Dals härad. Förutsatt att definitionerna i attungstal verkligen hänför sig till donationstillfället har jord i centrala och västra Östergötland haft attungstal redan kring sekelskiftet 1100. Donatorslängden går fram till omkring 1170 och nämner attungar i ett flertal byar i olika delar av Östergötland. Bland doterade gods i Gillingstams textfynd förtjänar särskilt en attung i den sedan länge försvunna byn Ödestad på Visingsö och två attungar i Frönäs i Persnäs socken på norra Öland att framhållas. De hänför sig till tiden för donatorslängdens slut och är de äldsta attungsbeläggen från dessa öar.⁴⁶

I nedanstående tabell (Tab. 3) är den attungsjord sammanställd som Vreta kloster disponerade före ca 1170. Lokaliseringarna är de som har föreslagits av Ahnlund och Gillingstam. För Rökstad finns flera möjliga alternativ, och ”Homilberga” är ett i övrigt okänt ortnamn. Det kan också påpekas att något Lilla Vreta inte längre är känt, men har sannolikt legat i klostrets närhet. När Ahnlund först presenterade Ludvigssons uppteckningar lokaliserade han de två attungarna i ”Lunda wedh Forss” som gavs för kung Kols själ (se not 46) till Lund nära Odensfors vid Svartån, ca 4 kilometer sydväst om Vreta Kloster. I Gillingstams textfynd står att dessa två attungar ligger i ”Lundby wijdt Fårs”. I sin exkurs omlokaliserade han platsen till Lundby vid Fors kyrka i Eskilstuna (Ahnlund 1948, s. 317). Med tanke på att Sörmland saknar attungindelning är det ursprungliga förslaget att föredra.

Den geografiska utbredningen av Vreta klosters äldre innehav av attungsjord framgår av Fig. 38. När man jämför denna karta med attungens utbredning enligt breven (Fig. 26) är det tydligt att Vreta klosters attungsjord finns i områden med belagd attungindelning. Förutom Östergötlands slättland gäller det också för den norra skogsbygden samt Visingsö och Öland. Denna geografiska samstämmighet styrker att Ludvigssons avskrift och den avskrift som Gillingstam gjorde känd är trovärdiga i förhållande till de försvunna originalen.

Det kan hållas för troligt att attungen var ett erkänt jordmått senast under kung Inges regering (ca 1080 till ca 1100). Vreta klosters äldsta innehav av attungsjord pekar dessutom på att attungindelningen på Öland och Visingsö inte behöver vara mycket yngre än den i Östergötland.

⁴⁶ Sölve Göransson (1982, s. 109) har uppmärksammat uppgiften om Frönäs, som också har tagits in i DMS 4:3 (s. 63 f.) såsom den möter i Gillingstams textfynd. Ahnlund (1948, s. 318) visade dock övertygande att det var Karl Sverkersons brorson Kol (motkung till Knut Eriksson) som hade ägt attungarna i Frönäs och skänkt dem till sin mor Ragnhild, som i sin tur skänkte dem till klostret i Vreta när hon inträdde där.

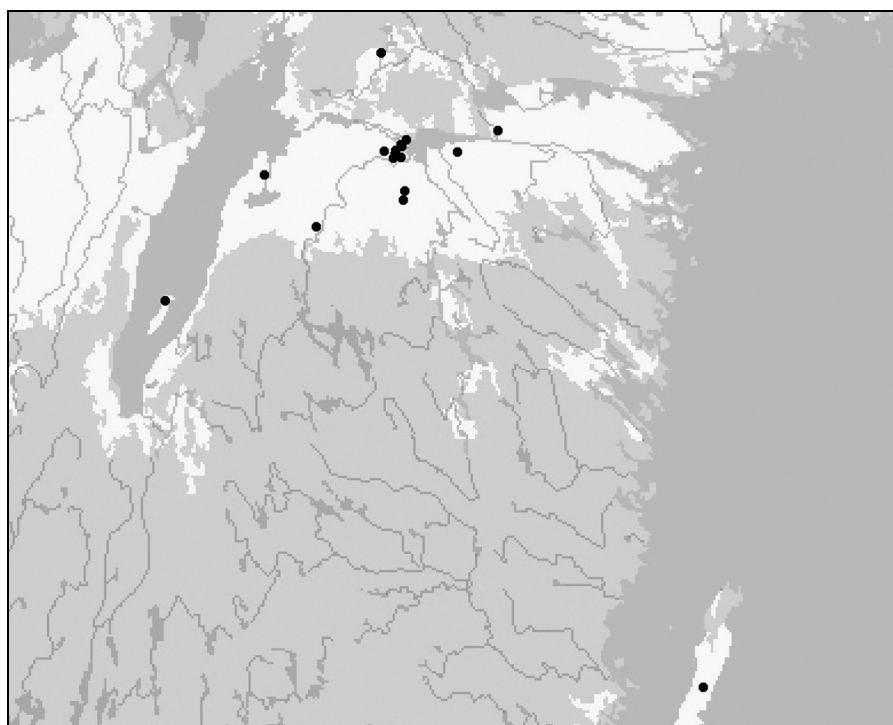

Fig. 38. Utbredningen av Vreta klostrets innehav av attungsjord före ca 1170.

Tab. 3. Vreta klostrets innehav av attungsjord före ca 1170.

By	Socken	Härad	Landskap	Attungar
Bleckenstad	Ekeby	Göstring	Ög	½
(Kungs)Bro	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	2
Broby	Strå	Dal	Ög	2
Brunneby	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	3 (9) + 3
Frönäs	Persnäs	Åkerbo	Öl	2
Gibbetorp	Kimstad	Memming	Ög	4
Granstad	Tjällmo	Gullberg	Ög	1
Hanskestad	Östra Skrukeby	Åkerbo	Ög	1
"Homilberga"	?	?	?	½
Häckla	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	4
Högby	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	1 + 2
Lund (Södra)	Flistad	Gullberg	Ög	2
Mjölorp	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	2
Naterstad	Slaka	Hanekind	Ög	6
Röby	Slaka	Hanekind	Ög	4 + 4
Rökstad	?	?	?	4
Vallby	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	3 + 6
Vreta	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	6
Vreta, Lilla	Vreta Kloster	Gullberg	Ög	4
Ödestad	Visingsö	Vista	Sm	1

Att attungen tidigt kan beläggas i (Gamla) Uppsala och Vreta (Kloster) skulle kunna bilda utgångspunkt för en hypotes om att det först var kungsgårdarnas jord som taxerades i detta jordatal. Likt senare tiders avelsgårdar har de kanske fungerat som försöks- och mönsteranläggningar, där nya brukningsmetoder och tekniker prövades, däribland jordvärdering. Kanske kan det ligga något i ett sådant antagande, men poängen med attungsindelningen var att taxera fastigheter över stora landområden, för Östergötlands del helst all odlad jord.

Öggestorp

Dovring konstaterade att de flesta beläggen på attungen i Småland är tämligen gamla (AM, s. 157). En av dessa tidigt belagda attungsbyar är kyrkbyn Öggestorp i Tveta härad. År 1268 gör kung Valdemar ett byte med Alvastra kloster då han mot sin arvejord (*patrimonium*), motsvarande en attung i Öggestorp och en attung i det angränsande Ulfsnäs, erhåller 3 ½ attungar i byn Näs på Visingsö (SDhk 888). Nästa gång Öggestorp omtalas är 1353 när Mårten Birgersson ger sin hustru Ragnhild ersättning för bortsålda gods, däribland den längst mot söder (*sunncæsta*) belägna gården i Öggestorp (SDhk 6620). År 1417 skänker Peter Vitter och hans hustru Ingeborg Nilsdotter två gårdar i Öggestorp till Vadstena kloster (SDhk 18964). I klostrets jordebok av år 1447 redovisas endast en gård om två attungar som räntar 4 (lis)pund smör (SFSS 245, s. 58). År 1466 har klostret förtecknat en landbo som betalar 4 pund smör (HH 16, s. 90). År 1480 anges att klostret på nytt har två gårdar i Öggestorp med den sammanlagda avraden 5 pund smör (HH 16, s. 90). År 1500 har klostret fortfarande två gårdar, men avraden har då sjunkit till 4 ½ pund smör (HH 16, s. 89).

Denna svit från Vadstena klostrets jordeböcker speglar 1400-talets konjunkturförlopp: De två år 1417 doterade gårdarna är 1447 sammanslagna till en brukningsenhet om två attungar. År 1466 har klostret fortfarande bara en landbogård i Öggestorp, men 1480 är de ursprungliga två gårdarna åter separata bruk. Samtidigt stiger avraden från 4 till 5 pund smör för att falla tillbaka till 4 ½ pund vid seklets slut. Det handlar hela tiden om samma två attungar. Även i Öggestorp finner vi stöd för antagandet att en normal landbogård var en attung under äldre medeltid.

Kulturgeografen Ådel Vestbö-Franzén har i några artiklar behandlat kyrkbyn Öggestorp (Vestbö-Franzén 2002, Vestbö-Franzén i tryck). I dessa arbeten har hon analyserat den äldsta kända kartan över Öggestorp, som upprättades åren 1699–1700 och som finns som koncept och en halvfärdig renovation på lantmäteriets kontor i Jönköping (Fig. 39). På denna karta återges ett regelbundet tegskifte där byns fyra hemman Norrgården, Stomgården, Bräckegården och Södergården har sina tegar i konstant lägesföljd. Stomgårdens och Bräckegårdens tegar är ungefär dubbelt så breda som Norrgårdens och Södergårdens. Bredden varierar mellan ca 40 och 100 meter. Tegarna i Öggestorp är därmed betydligt bredare än vad som är brukligt i östgötabyar (jfr Fig. 21).

Fig. 39. Öggestorps kyrkby 1700. Bearbetad efter en karta i Vestbö-Franzén i tryck.

Att kartan över Öggestorp återger ett genuint medeltida skifte framgår av att gärdesindelningen, vilken bör ha tillkommit när tredingstråde infördes ca 1550–1600, inte tar hänsyn till tegarnas fördelning. Tegskiftet är därför äldre än gärdesindelningen. Trots detta var tegskiftet något man fortfarande förhöll sig till år 1800 när storskifte skulle genomföras, vilket framgår av det protokoll som då upprättades. Bräckegården yrkade vid detta tillfälle kompensation för bortfallet av Klockaregården och kyrkogården eftersom ”Klockarebolet och kyrkans plan voro block ur Bräckegårds andel tagne”. Tegindelningen i Öggestorp bör därför vara äldre än kyrkan.

Öggestorps romanska stenkyrka revs år 1882. Under rivningsarbetet framkom i korets mur en skatt med över 3000 mynt från perioden 1130–1210 (Golabiewski Lannby 2002, s. 111 f.). På dessa grunder vågar vi anta att kyrkan – och därmed tegskiftet – senast är från början av 1200-talet. Eftersom förutsättningen för tegskiftet av allt att döma är en fast jordatalsräkning (Göransson 1985, s. 66) kan attungstaxeringen i Öggestorp förläggas till 1100-talet.

Går det att koppla samman gårdarna i de medeltida dokumenten med de på kartan? Norrgården och Södergården bör vara de tidigare Vadstenaklostergårdarna. De båda smala tegarna motsvarar i så fall en attung var. Stomgården är byns gamla prästgård. Att Öggestorp var annex till Rogberga senast 1462 framgår av att en för de båda församlingarna gemensam kyrkoherde omtalas detta år (SDhk 28036). I protokollet till storskifteskartan står att Stommen är ett helt kronohemman till Rogberga pastorat. Återstår så Bräckegården som år 1800 var ett frälsehemman under godset Ulfsnäs. Den attung som år 1268 kom i

Alvastra klostrets ägo ingår antagligen i Bräckegårdens jordinnehav. Av tegebreden att döma bör dock gårdens hela innehav motsvara omkring två attungar. Av dessa uppgifter förefaller det troligt att Öggestorp var omkring sex attungar.

Dessutom finns det ett möjligt samband mellan kyrkan och det kungliga jordinnehavet i Öggestorp. Eftersom den attung som kung Valdemar ägde 1268 sannolikt var en andel i Bräckegården kan någon av hans anfäder ha medverkat vid kyrkans tillkomst.

Enligt de boskap- och utsädeslängder som upprättades 1626 var det sammanlagda utsädet i Öggestorp 19,5 tunnor (Vestbö-Franzén 2002, s. 101). Omräknat med avseende på tredingsträde blir det knappt 5 tunnland per attung. Attungens åkerareal bör tidigare ha varit större än så. År 1700 utgjordes bara en tredjedel av åkerärderna av brukad åker. Övrig mark användes till svedje och bete. Vestbö-Franzén antar säkert helt riktigt att syftet med svedjandet var att förbättra gräsväxten (Ibid, s. 104 f.).

Ovanstående pekar på att åkermark har tagits ur bruk i Öggestorp under senmedeltiden. Under 1400-talet erlades avraden i smör. Tidigare kan däremot spannmålsavrad ha utgått i likhet med byarna i Östergötland. Jordbytet år 1268 då två attungar i Öggestorp och Ulfsnäs byts mot 3 ½ attungar på Visingsö skulle kunna tas som intäkt för att det gick att producera mer spannmål i Öggestorp under äldre medeltid än senare. Boskapsskötseln förefaller att ha ökat i betydelse på bekostnad av sädesodlingen i Öggestorp under senmedeltiden.

Om nu, som ovanstående utredning tycks visa, attungsindelningen existerade i Tvena redan under 1100-talet, infinder sig frågan varför den fattigiondedel som erlades till hospitalet i Skänninge utgick från bondetal och inte attungstal i detta härad på samma sätt som i Östergötland. En trolig förklaring kan sökas i det faktum att Småland har en från slättlandet i Östergötland avvikande bebyggelsehistoria. I Småland låg den vikingatida bebyggelsen samlad i mindre bygder eller som enstaka enheter i vidsträckt skogar. Till följd av tidigmedeltida nyodling och kolonisering utvidgades de gamla bygderna samtidigt som nya tillkom. När den förordning som reglerar avgifterna till Skänningehospitalet utfärdades kring sekelskiftet 1200 hade bebyggelseexpansionen i norra Småland antagligen nått sådan omfattning att det inte längre var relevant att använda attungen som ett generellt mått för fastighetsbeståndet – redan då fanns alltför många gårdar som inte hade attungstal. Som påpekats förefaller attungstaxeringen ha gjorts under en bestämd period i början av medeltiden.

En åttondel av vad?

Vi har nu kommit till den gäckande frågan om vad för något attungen är en åttondel av. Som annonseras i inledningen kan inget säkert svar lämnas på ursprungsfrågan. Det blir med andra ord nödvändigt att öppna upp för en del spekulationer.

Styffes teori om att attungen är en åttondel av hamnan låter sig förenas med förhållandena på Öland, men möter motstånd i Östergötland där hamnan, som Dovring har kunnat visa, inte var 8 utan 16 attungar (se avsnittet *Skattenorm*). Hildebrands teori om att attungen är en åttondel av byn passar någorlunda i Östergötland (Fig. 10), men inte alls på Öland där alltför många byar är 4 eller 6 attungar (Fig. 12). Är det så att Styffe har rätt på Öland och Hildebrand i Östergötland?

Diskussion om attungens ursprung har inte tagit in att huvudgårdsdriften var mycket utbredd under äldre medeltid och att många (flertalet?) byar har uppkommit genom en delning av huvudgårdar först under 1200- och 1300-talet. Redan av detta skäl är det långsökt att attungen skulle vara åttondelen av byn, snarare är den åttondelen av den normalstora bebyggelseenheten (primärenheten), oavsett hur den har varit organiserad.

Dovring påpekade att det finns alltför många undantag för att man ska kunna ge Hildebrands teori företräde framför Styffes alternativ. Hildebrand och hans efterföljare förklarade inte heller hur åttondelen av en by kunnat bli en teknisk term och ett jordmått. Därtill kommer de kända och tidigare refererade sambanden mellan attungsjord, ledningsplikt och ledungslame. Uppgiften att hamnan i Östergötland var 16 attungar är senmedeltida. Vid den tiden var hamnan mer ett kameralt än ett militärt begrepp. Finns det något som pekar på att Östergötlands hamna tidigare har varit 8 attungar?

I Östergötland och på Öland (sannolikt också i Småland och Närke) var en normalstor landbogård under äldre medeltid en attung. Vid medeltidens slut var den fortfarande en attung på Öland, men ofta närmare två attungar i Östergötland. Utvecklingen i Östergötland var en följd av att gårdar slogs samman under senmedeltiden till följd av folkminskning och brist på landbor. Situationen på Öland kan på något sätt vara kopplad till att ensådet där ägde bestånd ända fram till 1600-talet, men frågan måste anstå till ett annat tillfälle. Det skisserade förloppet öppnar upp för att hamnan om 16 attungar inte är ursprunglig, utan en senmedeltida kameralt skapelse. Den bärande tanken skulle i så fall vara att hamnan fortfarande var ett bondelag om 8 normalstora gårdar (jfr Ståhle 1941, s. 213).

Följande hypotes kan ställas upp: En hamna i Östergötland var under äldre medeltid 8 attungar. Det är en sådan enhet som attungen är en åttondel av. Den normalstora bebyggelseenheten i Östergötland sammanfaller i så fall med en hamna. Någon särskild indelning i hamnor, likt den som är känd från Svealand, var aldrig nödvändig i Östergötland eftersom bebyggelseenheternas utstakade ägoområden fungerade väl för detta syfte. Begreppet *hamna* synes för övrigt vara inlånat från Svealand. Motsättningen mellan Styffe och Hildebrand skulle därmed kunna hopjämkas till den i inledningen utlovade kompromiss som nota bene stödjer Styffes antagande, men ger Hildebrand rätt såtillvida att normalfallet, dvs. 8 attungar i en by, inte är en slump utan tarvar en förklaring.

Att den vanligast förekommande storleken på en bebyggelseenhet i Östergötland var 8 attungar, mindre ofta multiplar av en sådan, kan troligen sökas i fenomenet *mansus*, dvs. den äga som ansågs vara en normal besuttenhet för en familj. Vi får tänka oss – jag erkänner att det är spekulativt – att man i den tidens tänkande utgick från en beräkningsgrund där det i regel blev 8 stycken lotter när en normalstor bebyggelseenhet delades i ägor motsvarande en familjs besuttenhet. En sådan andel kallades *attung* och fick status av erkänt jordmått. Bebyggelseenheten om 8 attungar blir då detsamma som en hamna. Enheter av annan storlek har kunnat infogas i systemet genom delning eller sammanläggning med grannar.

På Öland var situationen något annorlunda. Där fanns inte på samma sätt som i Östergötland en normalstor bebyggelseenhet. Attungen lånades antagligen in till Öland som en redan existerande mansusenhet, dvs. ett mått på en normal besuttenhet. En by eller ett bondelag om 8 attungar bildade där en hamna. De senare inordnades i häradsvisa grupper om 80 attungar. Häradsindelningen i Östergötland saknar den öländska regelbundenheten, vilket sannolikt beror på att den förra är äldre och dessutom föregår attungsindelningen. Av språkliga skäl har Östergötlands häradsindelning bedömts som yngst varande från vikingatid (Andersson 1983, s. 64). Syftet med attungsindelningen var antagligen en rättvis fördelning av ledungsbördan på den odlade jorden. Taxeringen i attungar har troligen gjorts lokalt, inom häradet och under medverkan av jordägarna (jfr Rahmqvist 1996, s. 40 f.; Siltberg i tryck).

Här föreslagna hypotes kan först tyckas paradoxal eftersom den tonar ner betydelsen av familjejordbruk och byar vid medeltidens början samtidigt som den betonar vikten av den familjebaserade mansusenheten. Motsättningen upplöses när vi betänker att det handlar om en brytningstid när ett nytt samhälle föds och ett gammalt går i graven. Under en övergångsperiod har de olika sätten att producera (huvudgårds- resp. landbodrift) existerat sida vid sida. Idén om att värdera jord i enheter avpassade för en familjs försörjning var en mäktig impuls från kontinenten, som även i vårt land banade väg för feodalismen.

En invändning skulle kunna vara att det är attungens numeriska modell som har skapat bebyggelsens gruppering i olika storleksklasser med jämnstora byar och att denna saknade motsvarighet i den tidigmedeltida verkligheten. Janken Myrdal (2007, s. 161) antar att det under vikingatid fanns ett system av storgårdar av varierande storlek utlagda över landskapet. Det ligger i sakens natur att den numeriska modellen har eftersträvat grupper av vissa storlekar (Fig. 10–13) i en annars glidande skala av bebyggelsestorlekar, men betyder det att den normalstora bebyggelseenheten om 8 attungar är en chimär? Vi måste här betänka att det är på basis av medeltidens eget jordmått – attungen – som taxeringen har gjorts och att största möjliga rättvisa säkert har eftersträvat av häradsnämnd och medverkande jordägare. Förekomsten av udda byamål som i Väderstad och Vallsberg (Exkurs A & B) visar dessutom att det fanns gränser för hur mycket man ville jämka.

Sigurd Rahmqvist har observerat att i de gamla järnåldersbygderna norr om Mälaren finns ett mönster av jämnstora byar taxerade till omkring 3 markland under 1500-talet (Rahmqvist 2002, s. 121). Gårdetalet i dessa byar kunde däremot

variera betydligt eftersom de ingående gårdarna var av olika storlek. Han tillägger att detta karakteristiska bebyggelsemönster med jämnstora byar inte är något som formats under medeltiden utan har sitt ursprung i järnåldern.

Staten, ledungen och skatterna

I en värdefull genomgång av skatter och statsbildning i det tidigmedeltida Sverige gör Thomas Lindkvist (1988, 1989) en åtskillnad mellan avgifter som har beräknats individuellt och sådana som utgått kollektivt. Medan de förra dominerade i Götalandskapen var de senare vanliga i Mälarskapen. Vidare slår Lindkvist fast att skatterna i Väster- och Östergötland, till skillnad från dem i Mälarskapen, uppkom ur ett herravälde som vilade på kungamaktens konkreta, fysiska närvaro. Gengården (gästningens avlösning) i Västergötland och ledungsskatterna i Mälardistriktet framstår i hans modell som idealtypiska motsatser. Situationen i Östergötland förefaller däremot mer komplicerad och enligt Lindkvist fanns där inslag från båda typerna av skattesystem: i väster gengård, i öster ledungsskatt.

Det kan emellertid inte med tillräcklig säkerhet slås fast att gengården har utgått utanför västra Götaland (Dovring 1951a, s. 42). Dessutom var hela Östergötland attungsindelad och därmed ledungsskyldig. Den enda skatt som har beräknats med attungen som norm är ledungslåten, och den har utgått över hela landskapet. Lindkvists utbredningskarta över olika skattesystem behöver därför justeras (Lindkvist 1989, s. 178). De båda komplementära skattesystemen blir i så fall betydligt skarpare till sina konturer och ursprung. I väster fanns ett landbaserat och i öster ett sjöbaserat system, eller om man så vill: hästar och tyglar i väster, skepp och åror i öster.

Lindkvist har utmanat en gammal ”sanning” och föreslagit att den kungliga ledungen har sitt ursprung i Östergötland (Lindkvist 1989, s. 180). Den här undersökningen stödjer Lindkvists hypotes: attungens utbredning och koppling till ledungen talar starkt för att det var i Östergötland och på Öland som kungen först kunde bjuda ut ledung. I Svealagarna regleras ledungen i Konungabalken. Östgötalagen saknar symtomatiskt Konungabalk. I ett landskap där kungamakten sedan gammalt var fysiskt förankrad och hade sitt patrimonium (Tollin 2002) var ledungsskyldigheten, och annat som hörde samman med den, sedan länge en naturlig del av landskapets rumsliga struktur. Detsamma låter sig sägas om Öland med den katasterliknande indelningen i härader om 80 attungar. Huruvida Närke och norra Småland också ingick i samma system är svårt att säga, men förefaller troligt. Det är annars svårt att förstå varför det fanns attungsjord där.

Troligen svarar attungens utbredning mot ett välorganiserat militärt system, upprättat inom ramen för en skyddssammanslutning, där medlemmarna utgjordes av jordägare med skyldighet att bidra till det gemensamma försvaret. Samma skyddssammanslutning har garanterat jordägarnas rätt till den jord som prestationerna vilade på. Utvecklingen kan ha gått över flera konkurrerande sammanslutningar innan en dominerande framträder, som samtidigt är den mest

fördelaktiga att ansluta sig till. I en sådan minimal stat behöver inget annat än försvaret och rättsväsendet ha varit gemensamma åtaganden. Samtidigt har den gamla kulturen mönstrats ut och den kristna kyrkan tagit folkets själar i sitt beskydd.

Attungstaxeringen borde i så fall tillhöra slutfasen av ett sådant förlopp. Beslutet behöver inte ha kommit uppifrån. Om vi antar att det var på häradstinget som beslutet om jordvärdering togs kan man tänka sig en process som ledde till att när tillräckligt många häradar anslutit sig till principen att fördela ledningsbördan efter attungstal blev övriga tvingade att följa efter.

Slutsats

Attungen är det äldsta kända jordatalet i det gamla svenska riket. Attungen var en fundamental faktor i den process som formade medeltidens östsvenska agrarsamhälle och dess särpräglade kulturlandskap. Man kan säga att attungen var en mental artefakt med högst materiella uttryck. Attungen var basenhet i ett fastighetssystem och har som sådan fyllt en rad olika funktioner. Den här undersökningen driver som hypotes att attungens mångfunktionalitet inte är något från början planerat, utan något som stegvis har vuxit fram. Detsamma gäller det system för tegskifte som baseras på attungen och kännetecknas av geometrisk regelbundenhet.

Folke Dovring (AM, s. 165) ansåg att regelbunden skiftesform är en förutsättning för fasta jordatal. Sölve Göransson (1985, s. 66) ställde Dovring på huvudet när han formulerade en hypotes som går ut på att en fast jordatalsräkning är en nödvändig förutsättning för uppkomsten av det på andelsprincipen grundade svenska tegskiftessystemet. I Småland, med dess begränsade förekomst av attungsjord, är det just i områden med attungsindelning som det finns byar med regelbunden skiftesform. Sambandet har i denna undersökning kunnat beläggas i några byar i norra och östra Småland. Denna rumsliga korrelation bevisar egentligen inte att det ena kom före det andra, men om vi accepterar att attungen existerade senast vid sekelskiftet 1100 – något som den här undersökningen har gjort troligt – blir det svårt att hävda att jordatalet infördes först efter tegskiftet, vilket Dovring faktiskt gjorde.

Tegskiftessystemet har inte införts som ett färdigt paket, något som landskapslagarnas formuleringar ibland kan ge intryck av.⁴⁷ När Östgötalagen

⁴⁷ I en avhandling från 2006 om bebyggelse och samhälle på Öland 200 till 1300 e.Kr. polemiserar arkeologen Jan-Henrik Fallgren mot Sölve Göransson, som övertygande kunnat visa att de regelbundna tomtanordningarna är det sista steget i en lång utveckling av byarnas organisation. I stället föreslår Fallgren att vi ska acceptera landskapslagarnas formuleringar som kronologiska vittnesbörd, dvs. att tomtarna är äldst. Att olika alnmått har använts för att lägga ut gården och byggnadstomter, något som Göransson har påvisat och tolkat kronologiskt, vill Fallgren förklara med att olika kategorier människor har använt olika långa mått. Att olika sociala klasser skulle ha använt sig av olika måttssystem är ett antagande som är helt gripet ur luften.

säger att alla ägor ska rätta sig efter tomten och Upplandslagen att ”tomt är tegs moder” är slutpunkten i ett successivt framväxt system som beskrivs. För Östergötlands del kan följande historiska förlopp skisseras:

Senast under vikingatid (troligen tidigare) har fasta ägo gränser utstakats kring bebyggelseenheter (primärenheterna) oavsett hur bosättningarna var organiserade. Denna viktiga händelse i äganderättens historia är en förutsättning för all jordtaxering – men också senare genomförda jordskiften – eftersom man måste känna utbredningen av den äga som ska värderas, och eventuellt senare skiftas. Det mesta pekar på att storgården var den normala bosättningsformen under vikingatiden. Från äldre medeltid känner vi ett godssystem där arbetet leddes av en bryte med trälar och annan underställd arbetskraft. Byn blev den dominerande bebyggelseformen först när detta godssystem löstes upp och brytegårdarna gjordes om till byar med familjejordbruk. Den här processen inleddes redan under 1200-talet, men fullbordades först efter digerdöden.

Vi vet inte säkert vilken enhet som attungen är en åttondel av. I den här avhandlingen görs ett försök att sammanjämka de båda huvudalternativen: hamnan och byn. Det nya förslaget går ut på att Östergötlands hamna ofta sammanföll med den normalstora bebyggelseenheten om 8 attungar, varför ingen särskild hamneindelning var nödvändig. Bebyggelseenheter av annan storlek har genom delning och sammanläggning med grannar kunnat infogas i systemet.

Ett av den här undersökningens viktigaste resultat är att attungen under äldre medeltid ofta hade egenskapen att motsvara en normal landbogård, dvs. en kärnfamiljs brukningsenhet. En sådan äga brukar kallas *mansus* när den används som normenhet för gårdars taxering. Förhållandet är genom Sölve Göranssons undersökningar sedan tidigare känt från Öland, men kan nu också beläggas i Östergötland och troligtvis i hela attungens område. Även om utvecklingen har tagit sin början i Östergötlands slättland behöver attungsindelningen i Småland, Öland och Närke inte vara mycket yngre, något som antyds av att Vreta kloster ägde attungsjord på Visingsö och Öland senast omkring 1170.

Av geografiska och kronologiska skäl är den övergripande modellen inlånad närmast från Danmark, men inte kalkerad på så sätt att den svenska attungen är identisk med *ottingen* (bolets åttondel). Indelningen i *bol* är omnämnd första gången i Knut den heliges gåvobrev till S:t Laurentiuskyrkan i Lund år 1085 och synes vara från tiden kring 980 (Christensen 1983, s. 27). På modellnivå motsvarar i så fall östra Götalands hamna – eller bebyggelseenheten om åtta attungar – det danska bolet.

Syftet med attungsindelningen bör ha varit en rättvis fördelning av ledungsbördan. Alla jordägare var skyldiga att bidra till ledungen; ju mera någon ägde desto större blev prestationen. Vid den här tidpunkten får vi tänka oss en minimal stat som erbjuder beskydd och rättvisa åt medborgarna (den jordägande klassen) i utbyte mot bidrag till det gemensamma försvaret och rättsväsendet. I detta äldsta skede har attungen endast fungerat som jordmått.

Med tiden har man insett att attungen kunde användas som normenhet i ett fastighetssystem med flera funktioner. Den här utvecklingen är starkt förknippad med att den tidigare vida spridda huvudgårdsdriften avlöstes av en familjebaserad landbodrift, men också framväxten av en jordmarknad. De huvudgårdar med attungsbelägg som förekommer i breven förefaller att vara under utskiftning. Som mest är en sådan huvudgård sex attungar. Större huvudgårdar om åtta eller fler attungar har antagligen funnits, men eftersom dessa omfattat en hel bebyggelseenhet, det Dovring kallade ”kompletta possessioner”, har de inte angivits med attungstal.

Landbornas avrad har normerats med attungen som bas. Den del av fattigiondet som gick till hospitalet i Skänninge har också utgått efter attungstal. Senast under 1200-talet har geometriska stång- och alntal knutits till attungen. Därmed kunde byarnas ägor fördelas efter andelsprincipen. Attungstalen kom också väl till pass när huvudgårdar gjordes om till byar med landbogårdar. Samtidigt började attungen underindelas i fraktioner efter ett duodecimalt system, vilket underlättade handeln med jord. Sedan tidigare låg inägorna inom ett (eller flera) för byn gemensamma gården. Med tiden har ägolorterna ordnats i konstant lägesföljd, dvs. solskifte. Först då existerade tegskiftes båda principer – proportionalitet och konstant lägesföljd – sida vid sida.

Till attungen fanns olika tillhörigheter som noga specificerades i varje enskilt fall. Till attungen kunde också servitut knytas med rättigheter till andra byars nyttigheter. Först under andra hälften av 1200-talet har geometriska reglerade byggnadstomter inrättats. Systematiken och överskådligheten hade då nått det stadium vi möter i Östgötalagen. Samtidigt påbörjades en övergång till halvträde varvid ersättningen för trädesärjningen normerades med attungen som bas. Troligen är trädespenningens normering den sista funktionen som knyts till attungen.

De regelbundna strukturer som kännetecknar stora delar av Östsveriges kulturlandskap har ytterst sin grund i de skyldigheter gentemot riket som vilade på jordägarna; en klass med stor ekonomisk och social spännvidd. Orsaken till framväxten av dessa strukturer är en komplicerad historia där inte minst olika rättvisespekter har varit avgörande. Tegskiftet är ju först och främst en teknisk lösning på ett rättviseproblem. Frågan om de regelbundna strukturerna har införts ”uppifrån” eller ”nerifrån” går tillbaka på en enkel tvåvåningsmodell av samhället och kan lätt leda tanken i fel riktning. Det ligger i både överhetens och böndernas intresse att exakt veta vilken jord som har bytt ägare, hur stor den är, vilka skatter och avgifter som belastar den, vilka rättigheter och skyldigheter som tillkommer ägaren/brukaren i byalaget. Ägo- och skiftesgränser är uttryck för ett rättssamhälle med lagskyddad äganderätt och där tvister om jord och liknande dispyter regleras i juridiska instanser. Detta är en avgörande skillnad jämfört med förhistorisk tid.

Janken Myrdal (2006, s. 147 f.) har påpekat att överklassens inte ingrep i ledningen av den direkta produktionen, vilken sköttes lokalt. Den ökade arbetsdelning som kännetecknar medeltiden krävde organisation och ledning. Det måste finnas regler och fasta överenskommelser. Ett exempel är arbetet med

hågnader och andra gemensamt organiserade saker i byarna. Dessa är noggrant reglerade i landskapslagarna. Överhetens roll var att ge rättsligt skydd åt den lokala arbetsdelningen. Bygemenskapen hade på så sätt tillgång till maktmedel för att straffa en trilslande och snyltande bonde, en "free rider". I rollerna som lagmän och häradshövdingar har överheten också utövat lagstiftningen och gjort sig en hacka på sakören. Den andra stora uppgiften för överklassen var att militärt försvara det rike där kungen för övrigt var högste domare.

Attungens multifunktionalitet var av allt att döma något som utvecklades med tiden i takt med att nya möjligheter insågs. En del av detta var en respons på utländska idéer, annat på den inhemska samhällsliga och agrartechniska utvecklingen, som kännetecknas av ökad arealproduktivitet (Myrdal 1989). Värt att notera är att den ursprungliga attungstaxeringen tillhör ett mycket tidigt skede i denna utveckling. Uppskattningsvis tog det mer än 200 år innan attungens alla funktioner bildade här beskrivna fastighetssystem.

Attungen är som sagt en mental artefakt och som sådan tycks den ha en från materiella redskap avvikande utveckling. Arbetsredskap utvecklas bl.a. genom att specialiserade redskap urskiljs ur sådana som har en mer generell funktion. Den paleolitiska handkilen var ett multifunktionellt redskap. Med den kunde man skära, borra och hugga. Specialiserade redskap kombineras däremot i olika lösliga system, s.k. tekniska komplex, vars sammansättning är beroende av vilken uppgift de har att lösa. Genom historien kan en följd av sådana komplex urskiljas (Myrdal 1997, 2006, s. 106 f.). På sätt och vis påminner attungen om mobiltelefonen som under sin 50 åriga existens efter hand har fått allt fler funktioner. Hur mycket av denna utveckling var förutsägbar på 1950-talet?

Filosofen Karl Popper har argumenterat för att nyheter och upptäckter inte kan förutsägas och därmed inte heller historiens förlopp (Popper 2002). Anledningen är att vi inte idag kan förutse vad vi kommer att veta först i morgon. När Janken Myrdal säger att uppfinnandet inte är något förutsägbart driver han egentligen samma tes (Myrdal 2006, s. 28). Människan skapar kultur och historia på en nivå som hon inte själv är fullt medveten om. Vi måste i detta sammanhang beakta två saker samtidigt, dels att det är människan som skapar sin egen historia, dels att hon gör det på ett sätt som ofta avviker från hennes intentioner. Det finns flera anledningar till att det förhåller sig så. En är att människan aldrig kan förutsäga alla konsekvenser av sina handlingar; det finns krafter som så att säga verkar bakom ryggen på henne. En annan är att hennes beslut ofta är orienterade mot en alltför kort tidshorisont.

Attungen ingår också i en ekonomisk omvandling (Myrdal 1989; Franzén 2006). Attungsjord har värderats i pengar och ingått i ekonomiska transaktioner senast vid mitten av 1200-talet. Att riksjarlen Birger Brosa enligt uppgift ska ha sålt attungsjord till Vreta kloster öppnar för att kommersiella transaktioner har gjorts redan i slutet av 1100-talet. Att en och samma jordlott (Fällinge utanför Skänninge) vid skilda tillfällen betingade olika pris tyder på att en jordmarknad existerade före 1350. Jordprisets uppgång under 1300-talets första hälft och prisfallet i samband med digerdöden pekar på närvaron av marknadsmekanismer.

Att attungens pantvärde i genomsnitt var $\frac{1}{4}$ lägre än marknadspriset visar att borgenären har fått betalt för sin kredit om panten förföll.

Attungen underlättade handeln med jord också på annat sätt. De östsvenska landskapslagarna känner ingen motsvarighet till den västsvenska *omfärden*. I Västergötland låg tegarna och andelslotterna fördelade utan systematik över byns ägor. I Östsverges tegskiftade byar var proceduren överflödigt. Tegskiftet minskade med andra ord transaktionskostnaderna. Detta kan ha varit en av flera bidragande orsaker till tegskiftets införande och därmed också marklandet i Svealand vid mitten av 1200-talet.

Byarna i Västergötland var ofta betydligt större än de i Östergötland och Svealand. Behovet av ordnat jordskifte var på så sätt större i Västergötland än i Östsvrige. Även om det bör vara svårare att genomföra ett ordnat jordskifte i en stor by än i en liten så är det antagligen främst avsaknaden av en fast jordatalsräkning som har verkat hindrande för att införa ett tegskifte av östsvensk modell väster om Vättern. Den yttersta orsaken är antagligen att Västergötland inte var ledningspliktigt. Ett försök att via lagstiftning kring 1220 påskynda en indelning i attungar har tydligen misslyckats. En orsak till detta tillkortakommande kan vara att det inte var den sädesaltstrande åkern, utan boskapen som var det centrala i Västergötlands agrarekonomi. Under senmedeltiden utgick smörrenta från Vadstena klostergårdar i Västergötland. Det var med andra ord nötkreaturen – de förnämsta mjölk- och köttjurens – som låg till grund för avradens utgörande. Uppskattningen av en jordbruksfastighets förmåga att lämna en viss avgift/arrande bestämdes av antalet nötkreatur som kunde födas över året. Åkermarkens organisation förefaller däremot enbart ha varit en angelägenhet för bysamhället.

År 1350 slår digerdöden till och följs under senmedeltiden av upprepade pestepidemier (Myrdal 2003). Direkt efter denna katastrof faller priset med $\frac{1}{3}$ på fastigheter som är taxerade i attungar. Vad som sedan händer under senmedeltiden, och framförallt när det händer, ligger utanför ramarna för den här undersökningen, men vissa saker är sedan tidigare kända. En sådan är att den genomsnittliga storleken på en landbogård nära nog fördubblades. En konsekvens av denna utveckling blev att antalet gårdar i byarna reducerades, i vissa fall har antalet halverats. Att en gård har försvunnit betyder inte att den fastighet som husen stod på också gjorde så. Äganderätten till jorden bestod eftersom storleken och läget på andelen var definierade genom det lagskyddade fastighetssystemet. I många fall har obebyggda fastigheter levt vidare som utjordar, vilka har brukats av kvarvarande gårdar. På så sätt fick jordägarna intäkter även från fastigheter utan gårdar.

Trots att senmedeltiden kännetecknas av stora påfrestningar för samhället kan ingen strukturell förändring skönjas av fastighetssystemet. När befolkningen på nytt ökade började utjordarna åter att bebyggas. Att denna process ännu kan följas i lantmäterikartorna från 1600-talet säger något om hur stor senmedeltidens folkminskning måste ha varit.

Exkurs A

Väderstad

När de rekonstruerade byamålen och 1600-talets åkerarealer i Dovrings kasuistik först sammanställdes, och ett diagram över förhållandet mellan dessa variabler gjordes, avvek en by kraftigt från de övriga. Platsen i fråga är kyrkbyn Väderstad (Göstrings hd) i västra Östergötland. Dovring påstår att Väderstad är 22 attungar (AM, kas 171). Enligt den äldsta kartan från 1638–39 (LMS D7:160-61) finns 93 tunnland åker i byn. En attung motsvarar i så fall endast $4\frac{1}{4}$ tunnland. Enligt en yngre karta från 1699 (LMS D134-25:1) har arealen stigit till 120 tunnland, dvs. fortfarande mycket låga $5\frac{1}{2}$ tunnland per attung. Jämfört med vad som är normalt för denna del av Östergötland är attungens åkervidd i Väderstad mindre än hälften.

Att Väderstad framstår som en anomali beror på att Dovring av allt att döma har missförstått den av flera andelar sammansatta gård som Vadstena kloster hade i byn. I klostrets jordebok från 1447 upptas 2 attungar som brukas av en landbo. Avraden är 2 tön korn och 2 öre pn (SFSS 245, s. 19). I klostrets jordebok från år 1500 upptas en gård som betalar 2 tön och 2 örtugar. Dessutom utgår 3 dagsverken (HH 16, s. 30). Gården motsvarar vad som under senmedeltiden är ett fullt hemman med en för sin storlek normal avrad. Innan vi närmare studerar hur denna gård växte fram till följd av både donationer och jordbyten ska vi bekanta oss med Väderstad som byn återges på 1600-talets kartor.

Den äldsta kartan över Väderstads kyrkby är från 1638–39 (Fig. 40). Byn bestod då av en prästgård (1) som var tvåbordat med $42 + 14$ alnar, ett skattehemman (2) med 42 alnar, ett kronohemman (3) med 14 alnar, ett frälsehemman (4) med 21 alnar, en kronoutjord (5) som inte är utsatt på kartan med 7 alnar och en skatteutjord (6) med 14 alnar i byamålet. Den senare brukas av granngården Nybble. Dovring konstaterar att byamålet är byggt på en 7-alnarsstång.

Nästa karta över Väderstad är från 1699 (Fig. 41). Till skillnad från den äldre kartan har attungstalen angetts i beskrivningen. Attungstalen i den yngre kartan överensstämmer helt med alntalen i den äldre så att 14 alnar i den äldre motsvarar en attung i den yngre. Byamålet var 154 alnar enligt den äldre kartan och 11 attungar enligt den yngre. Prästgården (A) är 4 attungar. Kaplansbostället (B) är identiskt med kronohemmanet (3) i den äldre kartan och är 1 attung. Gården har en obebyggd tomtmarkering (B) i åkergårdet norr om bebyggelsen. Kronoutjorden (C) är $\frac{1}{2}$ attung och brukas av kaplanen. Littera C finns här utsatt på den särhägnad som på den äldre kartan benämns ”klockarens wret”. Frälsegården (D) är $1\frac{1}{2}$ attung. Skattehemmanet (E) är 3 attungar. Slutligen är skatteutjorden (F) 1 attung. Till denna finns en obebyggd tomt bredvid kaplansboställets dito.

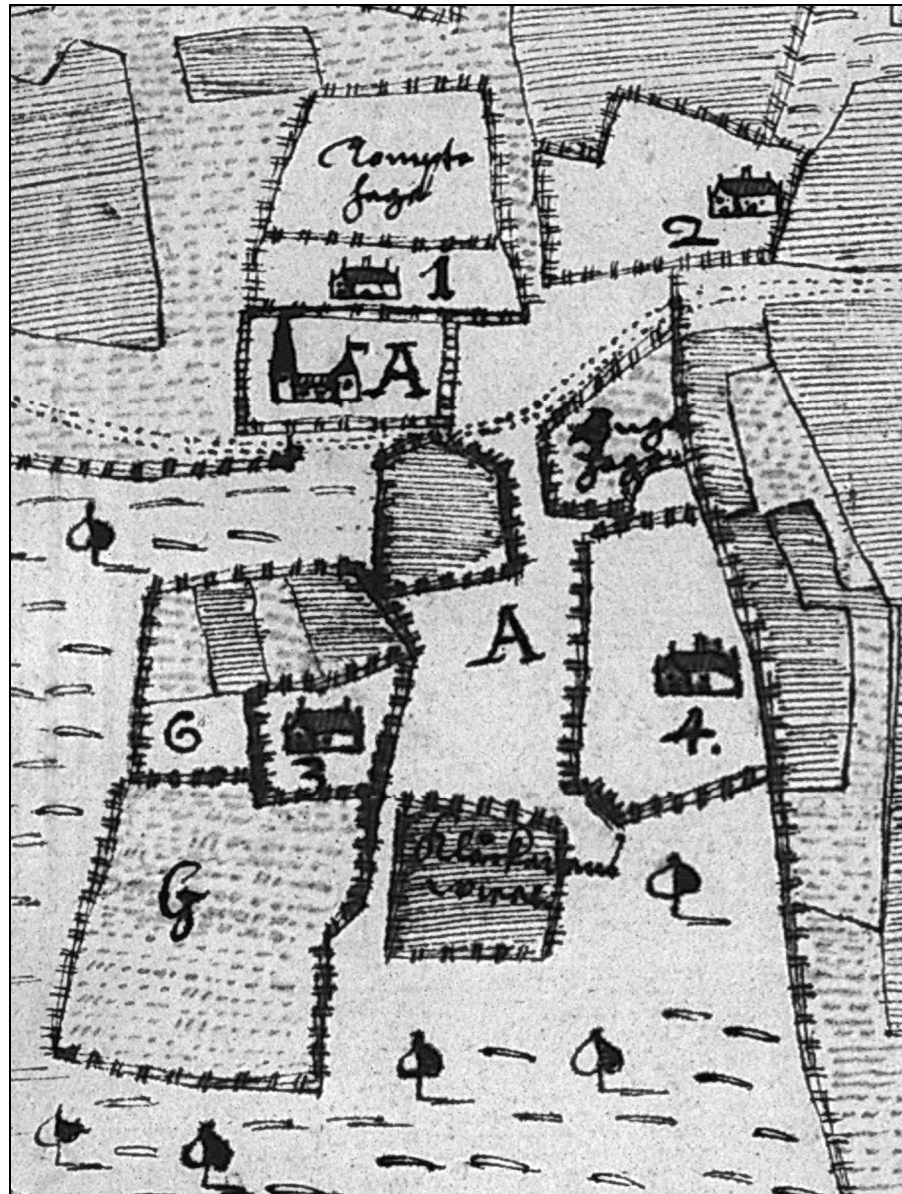

Fig. 40. Väderstads kyrkby 1638–39. Utsnitt av en geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot. LMS D7:160-161.

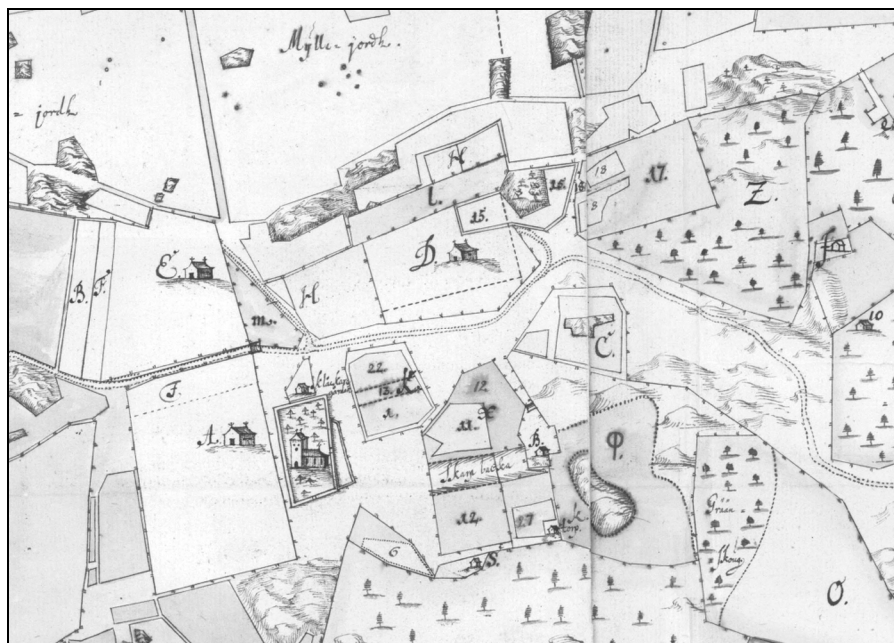

Fig. 41. Väderstads kyrkby 1699. Utsnitt av en geometrisk avmätning av Johan Nessner. LMS D134-25:1. Norr är åt vänster i kartbilden.

Allt förefaller klart: Väderstad var 11 attungar. Varför har då Dovring kommit till en annan slutsats? Anledningen är att han identifierar de 2 attungar som Vadstena kloster hade i byn med kronohemmanet (3) som i den äldre kartan har 14 alnar i byamålet. Detta får honom att misstro attungstalen i den yngre kartan och felaktigt anta att attungarna är dubbelt så många.

Vi behöver granska de åtkomsthandlingar som finns om Vadstena klostrets ägande i byn. År 1377 fick klostret $\frac{1}{2}$ attung (SDhk 11020). År 1379 fick klostret 1 attung (SDhk 11433) och 1424 ytterligare $\frac{1}{2}$ attung (SDhk 23884). I klostrets jordebok av år 1447 upptas, som sagt, 2 attungar i Väderstad. Av åtkomsthandlingarna framgår att landbons gård var sammansatt av tre olika ägotter. År 1450 bytte klostret $\frac{1}{2}$ attung i byn mot en lika stor andel i en annan del av byn för att få sina ägor sammanhängande (SDhk 25675). Den attung som klostret fick 1379 bör vara identisk med kronogården/kaplansbostället och den $\frac{1}{2}$ attung som klostret bytte till sig 1450 känns igen som den kronoutjord som brukades under kaplansbostället (littera C i den yngre kartan). Bytet 1450 syftade ju till att få ägorna sammanhängande. Den $\frac{1}{2}$ attung som klostret först ägt i byn känns igen som frälsegårdens $\frac{1}{2}$ attung. Var den resterande $\frac{1}{2}$ attung som klostret hade i byn har varit belägen är inte klart. Troligen har den lagts till den tvåbordade prästgården efter reformationen.

Dovring lade givetvis märke till att attungens åkerareal i Väderstad var ovanligt ringa. I stället för att ta det år 1699 angivna byamålet om 11 attungar ad notam föreslog han att byn ursprungligen varit 16 attungar och att prästgården först

senare dragits in under byamålet som 6 attungar. Den här föreslagna tolkningen är att föredra framför Dovrings, inte minst därför att Väderstads by upphör att vara en anomali i hans egen kasuistik. Förslaget om en ursprunglig by om 16 attungar är en ad hoc förklaring. Väderstad hade av allt att döma 11 attungar i fullt byamål. År 1638–39 hade en attung $8 \frac{1}{2}$ tunnland åker och 1699 knappt 11 tunnland, dvs. något under genomsnittet för västra Östergötland.

Om Väderstad hade varit 11 attungar borde byn ha 22 stänger i byamål. I beskrivningen till storskifteskartan från 1775 (LMS D134-25:4) anges märkligt nog ett udda byamål om $10 \frac{1}{2}$ stänger. Kyrkoherdebostället har 4 stänger, komministerbostället 1 stång, Nybble utjord 1 stång, Skattegården 3 stänger och Frälsegården $1 \frac{1}{2}$ stång. I själva verket är det byns gamla attungstal som här uppträder som stänger i byamålet! Av någon anledning har kronutjorden (C på kartan från 1699) om $\frac{1}{2}$ attung fallit bort.

På samma storskifteskarta är en ängsteg med påskriften ”åtingar” utritad (Fig. 42). Kartan har rektifierats varefter bredden på teget har uppmätts till ca 7,5 meter. Denna bredd ska med andra ord motsvara 1 attung eller 14 alnar i byamål om ovanstående antagande är riktigt. Östergötlands medeltida aln har beräknats vara 0,539 meter (Göransson 1988, s. 34). En attung i Väderstad ska med andra ord vara drygt 7,5 meter bred, vilket överensstämmer med ängstegens bredd på kartan. Hade Dovring haft rätt skulle den ha varit hälften så bred.

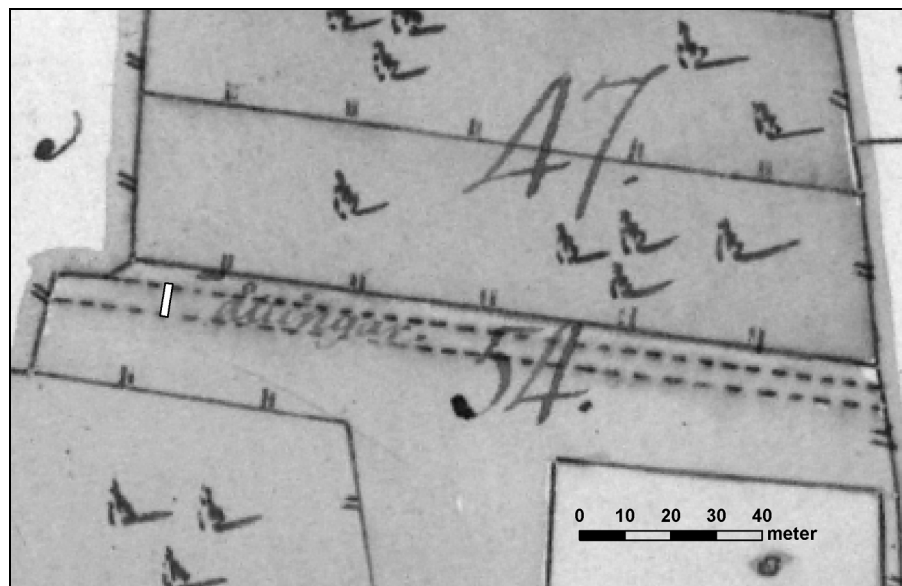

Fig. 42. En ängsteg med påskriften *åtingar*. Detalj från en storskifteskarta över Väderstads by av Anton Ulrik Berndes från 1775. LMS D134-25:4. Kartan är rektifierad med norr uppåt i bilden. Den ljusa rektangeln i åtingstegen är 14 östgötaalnar á 0,539 meter, motsvarande en attung i byamål.

Vadstena klostrets gård i Väderstad är ett bra exempel på att en gård kunde vara sammansatt av flera olika andelar. När den första donationen om ½ attung gjordes 1377 var det kanske inte ens fråga om en egen brukningsenhet. Istället kan den ½ attungen ha brukats under en annan gård. Först när klostret hade 1 ½ eller 2 attungar i byn är det troligt att de lejde ut jorden till en och samma landbo. Uppenbarligen hade landbon sina tegar på olika håll i byns teglag eftersom ett jordbyte gjordes 1450. Vi kan anta att åtminstone två andelar därefter gränsade till varandra och därför kunde brukas inom ett och samma arbetsmoment, vilket besparade landbon en del arbete.

Tab. 4. Väderstads kyrkby enligt lantmäteriakter från 1638–39 och 1699

Hemman	1638 (nr)	1638 (tnl)	Byamål 1638 (alnar)	1699 (lit)	Byamål 1699 (attungar)
Prästgården, St. & L. bordet	1	33 ½	42 + 14	A	4
Skattegården	2	25 ½	42	E	3
Kronogården/Kaplansbost.	3	8 ½	14	B	1
Frälsegården	4	12 ¾	21	D	1 ½
Kronoutjord	5	4 ¼	7	C	½
Skatteutjord till Nybble	6	8 ½	14	F	1
Summa		93	154		11

tnl = tunnland lit = littera

Exkurs B

Vallsberg

Vallsberg gränsar i öster mot den i Exkurs A behandlade kyrkbyn Väderstad. Vallsberg omtalas första gången år 1313 då kaniken Ingo testamenterar $\frac{1}{4}$ attung (*quartam partem attongi in walsbergh*) i byn till Linköpings domkyrkas byggnadsfond och det prebende han där innehar (SDhk 2548). Detta är enda gången attungsjord i omtalas i byn under medeltiden. Från senmedeltiden finns däremot flera fastebrev där olika namngivna bönder från Vallsberg uppträder som vittnen på Göstrings häradsting i Hogstad. Redan detta faktum talar för att det fanns skattejord i byn eftersom det oftast var självägande bönder som fick förtroendet att vara fastevittnen.

Misstanken bekräftas av kronans jordebok (årliga räntan) från 1544 där tre skattehemman och ett kyrkohemman redovisas (ÖgH 1544:2). Denna dominans för skattejord är mycket ovanlig för byar i Östergötlands slättland. Dessutom finns två utjordar förtecknade. Den ena redovisas bland kyrkogodsens och kallas *rumpjord*. I fodring utgår en biskopshäst. Den andra heter *Gallabolet* och redovisas bland kronoutjordarna. Efterleden *-bol* talar för att det handlar om ett medeltida nybygge (Rahmqvist 1996, s. 29). Bebyggelsen är sedan länge försvunnen.

Den äldsta avmätningen av Vallsberg är en geometrisk jordebokskarta från 1638–39 (Fig. 43). Av denna framgår att bebyggelsen ligger i gränsområdet mellan byns båda åkergården i norr och flera små särhägnade ängar i söder. Insprängt bland de senare finns också några åkerstycken. Längre mot söder tar byns ohägnade utmark vid. Bebyggelsen ligger i två klungor på motsatta sidor om en lång fägata som i norr mynnar i ett vattendrag och i söder i utmarken. Vallsberg har en intressant sammansättning av fyra helgårdar och fem halvgårdar. Medan de förra har 14 alnar i byamål har de senare hälften så många (Tab. 5). Byn uppvisar inga tecken på geometrisk reglering av byggnadstomterna.

Helgårdarna känns igen som de fyra hemman som redovisas i jordeboken 1544. Förutom *Stora* och *Lilla Backegården* uppges inga gårdsnamn i kartans Notarum Explicatio. Att skattehemman nr 1 heter *Storgården*, skattehemman nr 6 *Bockegården* och skattehemman nr 7 *Norrgården* framgår däremot av beskrivningen till storskifteskartan från 1767 (LMS D134-23:3). Dessa gårdar måste vara identiska med de skattehemman som redovisas i jordeboken 1544. Uteslutningsmetoden säger att det i samma jordebok upptagna kyrkohemmanet är identiskt med *Stora Backegården*. Att så är fallet bekräftas av en karta från 1701 (LMS D134-23:1) där gården ånyo redovisas som kyrkojord.

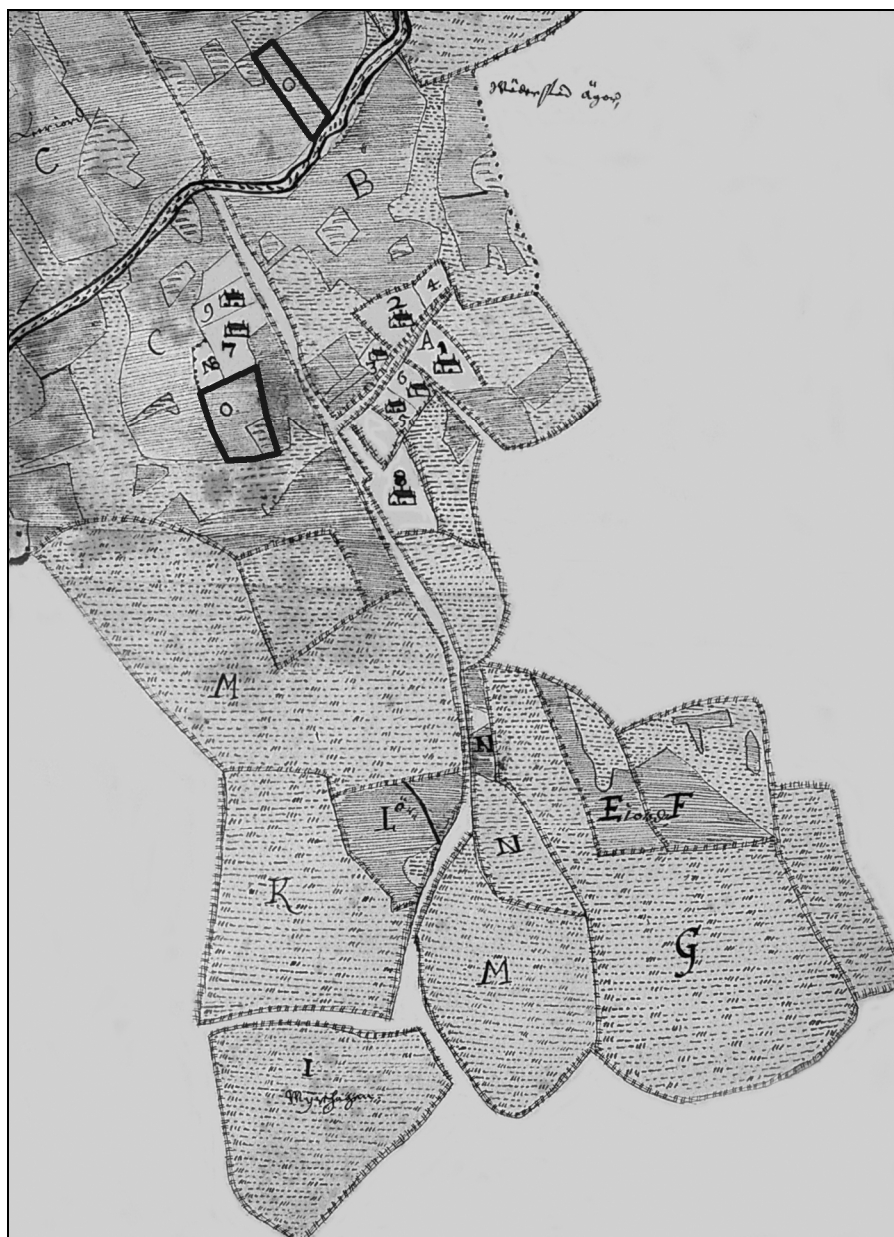

Fig. 43. Vallsberg 1638–39. Utsnitt av en geometrisk jordebokskarta av Johan Larsson Grot. LMS D7:152-153. Prebendejorden (littera O) är markerad med en kraftig svart ram.

Två halvgårdar uppges 1638–39 brukas av helgårdar i byn. Under Storgården (nr 1) ligger den halvgård som har en obebyggd tomt (nr 4). Till Norrgården (nr 7) hör en andel (Lilla bordet) som på kartan har en obebyggd tomt markerad med NB och en bebyggd dito (nr 8), men som mest påminner om en hage. Enligt beskrivningen till kartan från 1701 brukas denna andel av Norrgården. Tomten markerad med nr 9 har en hussymbol på kartan men redovisas som en utjord i Notarum Explicatio. Troligen har den nyligen blivit bebyggd. Enligt 1701 års karta är den ett eget gårdsbruk. Om det halva kronohemman nr 5 som har en tomt med hussymbol 1638–39 uppges 1701 att det är ett kyrkohemman och att det varit avhyst sedan urminnes tider. Vidare sägs att det är helt okänt var byggnadstomten har legat, men att andelen ånyo ska bebyggas. Vid storskiftet 1767 heter detta hemman *Nygården*. Det samlade intrycket är att halvgårdarnas bebyggelse är mycket instabil.

Det i jordeboken 1544 upptagna Gallabolet har troligen legat i anslutning till de båda åkerstycken som på kartan från 1638–39 är markerade med littera E och F. Dessa åkrar brukas av Storgården (nr 1) som har absorberat Gallabolet. Att en angränsande hage på Väderstadssidan heter *Nybbles ö[de]gårdshage* på storskifteskartan från 1775 (LMS D134-25:4) talar för att Gallabolet verkligen har legat på den föreslagna platsen. Namnet är av nedsättande karaktär. I Östgötalagen (ÖgL B 31) kallas träd som inte kan bära frukt *galdviper* (av fsv. *galder* 'ofruktbar'). Gallabolet betyder ungefär 'den ofruktbara gården'. Det är knappast förvånande att en sådan bebyggelse övergavs under senmedeltidens agrarkris. Gallabolet bör vara upptaget på marken till en attungstaxerad gård (troligen Storgården) och hade därför inte någon egen andel i Vallsbergs byamål.

Förutom ovanstående gårdar finns en prebendejord (littera O) fördelad på de båda gårderna men utanför tegskiftet (Fig. 43). Den $\frac{1}{4}$ attung som omtalas i testamentet 1313 är med all sannolikhet identisk med prebendejorden i kartan från 1638–39 och den rumpjord som Peder Skraddare i Vallsberg arrenderade enligt jordeboken från 1544. Termen *rumpjord* kan alltså åsyfta ett orubbat jordstykke inom ett i övrigt tegskiftat gårde. *Rumpjord* blir då närmast synonymt med ordet *hump*. Prebendejorden om $\frac{1}{4}$ attung omfattar enligt nyssnämnda karta 2 tunnland åker, vilket gör attungen till omkring 8 tunnland i Vallsberg. Enligt samma karta har en helgård antingen $15 \frac{1}{4}$ eller $15 \frac{1}{2}$ tunnland och en halvgård antingen $7 \frac{1}{4}$ eller $14 \frac{1}{2}$ tunnland åker inom byns gården. En helgård motsvarar därmed 2 attungar och en halvgård 1 attung.

Om ovanstående stämmer har Vallsberg varit 13 attungar. I beskrivningen till kartan från 1701 står att byns *åttingetal* mycket riktigt är 13. Hur andelarna fördelas på gårdarna redovisas i nedanstående tabell där också deras ordningsföljd (solskiftet) i teglagen redovisas. Det sägs att detta *tegemål* eller *tegefall* börjar i söder och öster och slutar i norr och väster.

Eftersom Vallsberg var 13 attungar borde det gå 7 alnar på varje attung eller halvgård, vilket i sin tur leder till att mätstången var $3 \frac{1}{2}$ alnar om man har följt Östgötalagens bestämmelse att det ska gå två stänger på en attung (ÖgL B 2: 1).

Att också detta antagande är riktigt bekräftas av beskrivningen till storskifteskartan där byamålet anges i stänger. Summan uppgår till 26 stänger.

Om vi räknar med att alla tomter i Vallsberg var bebyggda före digerdöden 1350 har byn bestått av 9 gårdar. Dessutom fanns ett nybygge (Gallabolet) strax söder om klungbyn. Detta kan jämföras med de fyra gårdarna i jordeboken 1544. På 1600-talet var halvgårdarnas bebyggelse av allt att döma instabil. Först på 1700-talet skulle en mer stadig och varaktig bebyggelse etableras på dessa små enheter. Vid storskiftet 1767 fanns 8 gårdar i byn. Systemet med hel- och halvgårdar gjorde byn mycket flexibel. I tider med befolkningstillväxt kunde halvgårdarna bebyggas, i tider med folkminskning kunde de brukas av helgårdarna. Över detta dynamiska system styrde Vallsbergs skattebönder och sockenkyrkan. Precis som adeln kunde dessa jordägare arrendera ut jord och gårdar till landbönder.

Tab. 5. Vallsbergs by enligt lantmätningar från 1638–39 och 1701.

Hemman och jordnatur 1638	Nr/littera 1638	Alnar 1638	Åker i gårde 1638 (tnl)	Attungar 1701	Tegfall 1701
Storgården (sk)	1	14	15 ¼	2	1:a
Backegården (kr)	2	14	15 ¼	2	2:a
Lilla Backegården (kr)	3	7	7 ¼	1	4:e
Lilla bordet till nr 1 (sk utj)	4	7	7 ¼	1	3:e
Kronohemman (kr)	5	7	7 ¼	1	5:e
Bockegården (sk)	6	14	15 ½	2	6:e
Norrgården (sk)	7	14	15 ½	2	7:e
Lilla bordet till nr 7 (sk utj)	8/NB	7	7 ½	1	9:e
Kronoutjord	9	7	7 ½	1	8:e
Prebendjord	O	-	2	-	-
Summa		91	100 ¼	13	

sk = skatte kr = krono utj = utjord tnl = tunnland

Exkurs C

Ullstämma

Ullstämma ligger strax söder om Linköping i Landeryds socken och Hanekinds härad, dvs. på västra sidan av Stångån. Här genomfördes sommaren 2006 en arkeologisk förundersökning där bland annat byns medeltida byamål och tegskifte uppmärksammades (Ericsson 2007). Första gången Ullstämma omnämns i skrift är i ett salubrev från 1317 när Ingrid av Ånestad till Linköpingsborgaren Ragvald säljer $\frac{2}{3}$ attung jord belägen i det öppna fältet (*in campo*) i byn (SDhk 2778). Härmed avses förmodligen att jorden tillhör byns inägor, dvs. den ligger inom gärdesgårdarna.

Bebyggelsen i byn är fördelad på två lägen: *Övre* och *Nedre Ullstämma*. Övre Ullstämma har fortfarande karaktär av radby och flera av de tomtgränser som finns på den äldsta kartan över byn från 1697 (LMS D61-25:1) finns kvar än i dag som stenvägg eller gärdesgårdar. Nedre Ullstämma har däremot aldrig varit mer än ett hemman. Hur denna situation med två bebyggelseplatser har uppkommit är oklart. Hursomhelst var Ullstämma en på östgötavis lagligt anordnad by med ett för alla gårdar gemensamt byamål som ägorna fördelades efter. I beskrivningen till storskifteskartan från 1766 (LMS D61-25:2) står att:

Oansedt man ingen efterrettelse har, att Rusthållet [Nedre Ullstämma], som nu ligger bygd för sig sjelft, norr från Byn, varit, i fordna tider, bygd upp i Byn, hafwa dock desse Hemman sig emellan följande Solskifte och ordning i alla tegemål och skiftelag samt ostridiga stångfall nemligen: att Norrgården har börjat skiftelaget i norr och wäster, derpå har Rusthållet följt, sedan Mellangården och änteligen Södragården.

Lantmätaren använder här termen *solskifte* i sin rätta betydelse, dvs. ordningsföljden mellan byns gårdar i teglagen. Byamålet lyder som följer: Norrgården har 4 stänger, Rusthållet (Nedre Ullstämma) 6 stänger, Mellangården 3 stänger och Södergården 3 stänger. Byamålssumman är alltså 16 stänger. Tegskiftets båda principer – konstant lägesföljd och breddproportionalitet – var med andra ord konsekvent genomförda i Ullstämma.

I beskrivningen till storskifteskartan sägs också att man till hands hade den tidigare avmätningen från 1697, men att den vid prövning inte befanns vara pålitlig att dela efter. I beskrivningen till den äldre kartan bekräftas uppgiften i den yngre kartan att byns fyra gårdar tillsammans i fullt byamål har 16 stänger. Av dessa uppgifter, och Östgöotalagens bestämmelse att man ska lägga 2 stänger på en attung, kan vi sluta oss till att Ullstämma har varit 8 attungar (ÖgL B 2: 1).

I beskrivningen till den äldre kartan sägs också att mätstången är 5 alnar. Till skillnad från i Väderstad (Exkurs A) och Vallsberg (Exkurs B) har man i Ullstämman använt den i Östgötalagen påbjudna 5-alnarsstången (ÖgL B 2: 1). Det är alltså med en sådan stång som åkertegarna har lagts ut. Inte i någon av kartorna över Ullstämman finns tegskiftet utritat, däremot återger båda kartorna ett dikessystem med så pass regelbundna drag att det finns skäl att misstänka att det är anpassat efter tegskiftet.

Under den arkeologiska utredningen kunde på flera platser de i kartorna återgivna dikena återfinnas under ploggången i dagens åkermark. På en plats undersöktes dikena närmare varvid det kunde konstateras att avståndet mellan dem var knappt 11 meter. Östergötlands medeltida aln har beräknats vara 0,539 meter (Göransson 1988, s. 34). Om vi räknar på denna aln motsvarar avståndet 4 stänger eller 20 alnar (10,78 meter). Eller annorlunda uttryckt: jorden mellan dikena är 2 attungar. Dikena kan därför antas vara av medeltida ursprung. Att en sträng med röjningssten låg mitt emellan två diken visar att den har utgjort en begränsning mellan två tegar. Bredden på en enskild teg var därför 2 stänger, motsvarande en attung jord.

I vissa byar drogs byggnadstomterna in i tegskiftet på så sätt att deras läge utvisade ordningsföljden (solskifte) och bredden andelen i byamålet. Tomterna var ett juridiskt dokument utritat på marken med lagligt skyddade råmärken. I likhet med Ullstämman anordnades sådana geometriskt reglerade tomter oftast i form av radbyar. För att tomterna skulle bli tillräckligt rymliga utmättes de med multiplar av byamålets stänger.

Om vi studerar 1697 års karta framgår att Övre Ullstämman var inrättad som en radby med fem tomter (Fig. 44). Dessa har delvis förlorat sin förmodat tidigare rektangulära form. Tydligt pågår en upplösning och lantmätaren nämner inte heller något om en tomtreglering. Räknat på samma medeltida aln som i åkern visar det sig att tomterna är utlagda med multipeln 6, dvs. tomterna är 6 gånger bredare än vad deras stångtal i byamålet anger. Vi kan därför sluta oss till att den reglerade radbyn, i likhet med åkerns tegskifte, är från medeltiden.

Av tomterna är endast tre bebyggda, medan Nedre Ullstämman (Rusthålet) ligger för sig självt i norr (utanför kartutsnittet i Fig. 44). Eftersom Nedre Ullstämmas plats i skiftelaget var efter Norrgården och före Mellangården kan vi sluta oss till att den obebyggda tomten mellan dessa båda gårdar hörde till Nedre Ullstämman. Norrgården, Mellangården och Södergården har tomter vars bredder är proportionella mot byamålet, medan den obebyggda tomten i norr endast motsvarar en gård om 4 stänger, vilket är två för lite. Förklaringen måste vara att den lilla obebyggda tomten i söder, vilken just motsvarar 2 stänger, också har tillhört Nedre Ullstämman.

Hur och när situationen med två s.k. gräs- eller spöktomter har uppkommit är inte känt. Kanske har samtliga fem tomter tidigare varit bebyggda. Alternativt har Nedre Ullstämman alltid legat där det ligger än idag, men erhållit en tomt i radbyn som ett dokument på dess andel i byamålet. Varför den lilla tomten om två stänger

kom att föras till Nedre Ullstämman är likaså okänt. Att vissa av gårdarna tidigare legat öde är en uppgift som några av byborna delgav lantmätaren 1697. Under perioder av ödesmål ska de bebodda gårdarna ha gjort de andra förnär varför somliga gårdar hade mindre del av ägorna än de skulle ha enligt byamålet. När denna ödeläggelse inträffat sägs inte, men den har tydligen orsakat viss turbulens i byn. Möjligen har den inträffat under senmedeltiden. Troligen var det då som den minsta gården i byn försvann.

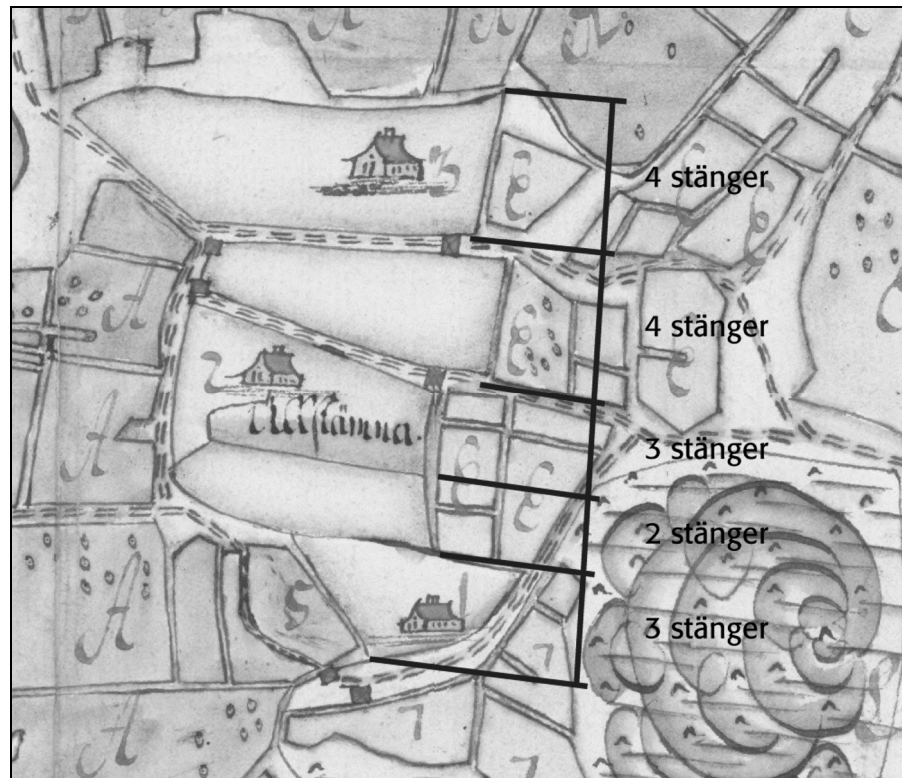

Fig. 44. Bytomten i Ullstämman med utsatt byamål. 1 = Södergården, 2 = Mellangården, 3 = Norrgården. Utsnitt av en geometrisk avmätning av Nils Lundberg från 1697. LMS D61-25:1.

Förkortningar

AM	Attungen och marklandet (Dovring 1947)
AM kas.	Dovrings kasuistik i AM
B	Byggningsbalken i ÖgL, Byalagsbalken i UL
DMS	Det medeltida Sverige (RAÄ)
DS	Diplomatarium Suecanum
eng.	engelska
FMIS	RAÄ:s digitala informationssystem om fornminnen
Forn	Förnämesbalken
fsv.	fornsvenska
G	Giftermålsbalken
hd	härad
HH	Historiska handlingar
J	Jordabalken
K	Kyrkobalken
Kg	Konungabalken
KL	Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid
KVHAA	Kungl. Vitterhetsakademien
lat.	latin
LMS	Lantmäteristyrelsens kartarkiv
MELL	Magnus Erikssons landslag
NA	Nationalencyklopedin
OAU	Ortnamnsarkivet i Uppsala
pn	penningar
pr	principium (första stycket i varje flock)
RA	Riksarkivet
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
SD	Svenskt Diplomatarium
SDhk	Svenskt Diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev
SdmL	Södermannalagen
SFSS	Samlingar utgivna av svenska fornkriftssällskapet
SLU	Sveriges lantbruksuniversitet
sn	socken
SOFI	Institutet för språk och folkminnen
UL	Upplandslagen
YVgL	Yngre Västgöotalagen
ÄVgL	Äldre Västgöotalagen
ÖgL	Östgöotalagen
ÖgH	Östergötlands handlingar

Referenser

Otryckta källor

- Lantmäteristyrelsens kartarkiv i Gävle (LMS):
Geometrisk jordböcker, storskifteskartor och andra lantmäteriakter.
- Riksarkivet (RA):
Landskapshandlingar, ÖgH 1544:2.
Karl Karlssons Gyllenhielms samling (KKGA).

Tryckta källor

- Bååth 2.** Öde sedan stora döden var. Bebyggelse och befolkning i Norra Vedbo under senmedeltid och 1500-tal. Del 2. Utg. av K. Bååth. Lund 1983.
- DMS 4:3.** Öland. Utg. av R. Axelsson, K. Janzon & S. Rahmqvist. Stockholm 1996.
- HH 16.** Vadstena klostrets jordbok 1500 jemte tillägg ur klostrets äldre jordböcker. Utg. av C. Silfverstolpe. Stockholm 1897.
- MELL.** Konung Magnus Erikssons Landslag. Utg. av C. J. Schlyter. 1862. Samling af Sveriges gamla lagar 10. Lund.
- SdmL.** Södermannalagen. Utg. av C. J. Schlyter. 1838. Samling af Sveriges gamla lagar 4. Stockholm.
- SFSS 245.** Vadstena klostrets två äldsta jordböcker. Utg. av A. Larsson. Uppsala 1971.
- VgL.** Västgötalagen. Utg. av H. C. Collin & C. J. Schlyter. 1827. Samling af Sveriges gamla lagar 1. Stockholm.
- ÖgL.** Östgötalagen. Utg. av H. C. Collin & C. J. Schlyter. 1830. Samling af Sveriges gamla lagar 2. Stockholm.

On line (URL)

- FMIS. Riksantikvarieämbetets digitala informationssystem om fornminnen:
<http://www.raa.se/cms/extern/index.html>
- SDhk. Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbreven (RA):
<http://www.statensarkiv.se/>
- SOFI:s ortnamnsregister: http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/index.htm

Litteratur

- Ahnlund, Nils. 1945. Vreta klostrets äldsta donatorer. *Historisk tidskrift* 1945, s. 301–351.
– 1948. Till frågan om den äldsta Erikskulten i Sverige. *Historisk tidskrift* 1948, s. 297–320.
AM. Se Dovring 1947.
- Andersson, Thorsten. 1983. Hund, hundare och härad från språklig synpunkt. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 4, s. 52–66.
- Andræ, Carl Göran. 1960. *Kyrka och frälse i Sverige under äldre medeltid*. Uppsala.
- 1985. Några tankar kring sädesmått, mynträkning och riksenande i Sverige. I: Sandberg, R. (Red.). *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schück*, s. 33–47. Stockholm.
- Arenander, Erik Oskar. 1922. Om attungen i de nordiska landskapslagarna och dess innebörd. *Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala förhandlingar 1922–1924*, s. 17–44. Bil. B. Uppsala.

- Blomkvist, Nils. 1999. Common people in common places. I: Blomkvist, N. & Lindquist, S.-O. (Red.). *Europeans or not? Local level strategies on the Baltic Rim 1100–1400 AD*. CCC papers 1, s. 9–30. Visby/Kalmar.
- Butterworth, Brian. 2000. *Den matematiska människan. Siffrornas roll i vår kultur och historia*. Stockholm.
- Campbell, Brian. 2000. *The writings of the Roman land surveyors. Corpus agrimensorum romanorum*. Journal of Roman studies monographs 9. London.
- Connelid, Pär. 2002. Åker, toft och vång. Landskapsförändringar i skånsk skogsbygd från vikingatid till cirka 1800. I: Carlie, A. (Red.). *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 40, s. 413–467. Lund.
- Christensen, C. A. 1983. Begrepet bol. Et vidnesbyrd om vikingetidens storbondesamfund. (Dansk) *Historisk tidskrift* 14, s. 1–33.
- Dovring, Folke. 1947. *Attungen och marklandet. Studier över agrara förhållanden i medeltidens Sverige*. Lund.
- 1951a. *De stående skatterna på jord 1400–1600*. Lund.
- 1951b. Les méthodes de l'histoire agraire. *Annales. Economies-Sociétés-Civilisations* 1951, s. 340–344.
- 1953a. Agrarhistorisk forskning och svensk medeltidshistoria. *Historisk tidskrift* 1953, s. 384–409.
- 1953b. *Agrarhistorien. En översikt av dess uppgifter, forskningsmetoder och resultat*. Stockholm.
- Duby, Georges. 1968. *Rural economy and country life in the medieval West*. London.
- Ericsson, Alf. 2001. Möre mellan järnålder och medeltid. Omvandlingen av ett agrarlandskap. I: Magnusson, G. (Red.). *Möre - historien om ett småland*, s. 367–414. Kalmar.
- 2004. Medeltida odlingar på utmarker: krisfenomen eller överskottsproduktion? *Tidskrift: arkeologi i sydöstra Sverige* 2004/4, s. 41–70.
- 2005. Gränser och territoriella indelningar i Linköpingsbygden. En studie i medeltida geografi. I: Kaliff, A. & Tagesson, G. (Red.) *Liunga. Kulturhistoria och arkeologi i Linköpingsbygden*, s. 167–203. Linköping.
- 2007. Ullstämman – en by i eklandskapet. *Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst rapport 2007:24*. Linköping.
- Falkman, Ludvig B. 1884–85. *Om mått och vikt i Sverige. Historisk framställning 1–2*. Stockholm.
- Fallgren, Jan-Henrik. 2006. *Kontinuitet och förändring. Bebyggelse och samhälle på Öland 200–1300 e. Kr.* Occasional papers in archaeology 35. Uppsala.
- Ferm, Olle. 2002. Jordförvärv och godsbildning i Rytterne under medeltiden. I: Ferm, O., Paulsson, A. & Ström, K. (Red.). *Nya anteckningar om Rytterns socken. Medeltidsstudier tillägnade Göran Dahlbäck*. Västmanlands fornminnesförening, Årsbok 78, s. 85–112. Västerås.
- Franzén, Bo. 1998. *Sturetidens monetära system. Pant och penningar som information i köpstaden Arboga*. Stockholm studies in economic history 29. Stockholm.
- 2006. *Folkungatidens monetära system. Penningen mellan pest och patriarkat 1254–1370*. Stockholm studies in economic history 50. Stockholm.
- Franzén, Gert. 1995. Halleby på nytt sätt sett. Seminarieuppsats i arkeologi. Stockholms universitet.
- Franzén, Gösta. 1982. *Bebyggelsenamnen i Hammarkinds härad*. Ortnamnen i Östergötlands län 11. Uppsala.
- 1984. *Bebyggelsenamnen i Östkindes härad*. Ortnamnen i Östergötlands län 22. Uppsala.
- Gadd, Carl-Johan. 2000. *Den agrara revolutionen 1700–1870*. Det svenska jordbrukets historia 3. Stockholm.
- Gillingstam, Hans. 1948. Ett nytt bidrag till kunskapen om Vreta klostrets äldsta historia. *Historisk tidskrift* 1948, s. 26–29.
- Golabiewski Lannby, Monica. 2002. Den inmurade skatten i Öggestorps kyrka. I: Berglund, B. E. & Börjesson, K. (Red.). *Markens minnen. Landskap och odlingshistoria på småländska höglandet under 6000 år*, s. 111–112. Stockholm.

- Goody, Jack. 1977. *The domestication of the savage mind*. Cambridge.
- Göransson, Sölve. 1962. Regular open-field pattern in England and Scandinavian solskifte. *Geografiska annaler* 43 (1961), s. 80–104.
- 1971. *Tomt och teg på Öland. Om byamål, laga läge och territoriell indelning*. Forskningsrapporter från Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet 27. Uppsala.
- 1976. Solskifte: The Definition of a Confused Concept. I: Buchanan, R. H., Butlin, R. A. & McCourt, D. (Red.). *Fields, farms and settlement in Europe*, s. 22–37. Belfast.
- 1983. Härad, socken och by på Öland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 4, s. 97–116.
- 1985. De regelbundna strukturerna i Östsveriges bebyggelsegeografi. Ett försök till preciseringar och kronologi. I: Aldskogius, H., Bergling, R. & Göransson, S. (Red.). *Kulturgeografiska perspektiv. Forskningsbidrag från Uppsala 1985. Geografiska regionstudier utgivna av Kulturgeografiska institutionen vid Uppsala universitet* 15, s. 65–82. Uppsala.
- 1988. Om alnen i Norden. Ett bidrag till den historiska metrologin. *Saga och sed* 1986, s. 21–70.
- 1999. Medieval changes in field division and village form on Öland. I: Blomkvist, N. & Lindquist, S.-O. (Red.). *Europeans or not? Local level strategies on the Baltic Rim 1100–1400 AD*, s. 43–54. Visby/Kalmar.
- 2003. Det öländska skeppslaget. *Saga och sed* 2003, s. 97–136.
- Hafström, Gerhard. 1949. *Ledung och marklandsindelning*. Uppsala.
- Hannerberg, David. 1971. *Svenskt agrarsamhälle under 1200 år*. Stockholm.
- 1977. *Kumlabygden 4. By, gård och samhälle*. Kumla.
- Harrison, Dick. 2000. *Stora döden. Den värsta katastrof som drabbat Europa*. Stockholm.
- Hellberg, Lars. 1954. Studier i de nordiska torp-namnens kronologi. *Namn och bygd* 42, s. 178–186.
- Helmfrid, Staffan. 1962. Östergötland ”Västanstång”. Studien über die ältere Agrarlandschaft und ihre Genese. *Geografiska annaler* 44, s. 1–277.
- Hildebrand, Hans. 1879–94 (nyutgåva 1983). *Sveriges medeltid 1*. Stockholm.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias (Utg.) 1933. *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar 1. Östgötalagen och Upplandslagen*. Stockholm.
- Hyenstrand, Åke. 1974. *Centralbygd – randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*. Studies in North-European archaeology 5. Stockholm.
- Johansson, Åke. 2003. Gravar och gränser. I: Anund, J. (Red.). *Landningsplats – forntiden*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter 49, s. 98–120. Stockholm.
- Larsson, Inger. 2003. *Svenska medeltidsbrev. Framväxten av ett offentligt skriftspråk*. Stockholm.
- Lindeblad, Karin. 2001. Motala – en medeltida centralort? I: Andrén, A., Ersgård, L. & Wienberg, J. (Red.). *Från stad till land. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson*, s. 291–300. Stockholm.
- Lindgren, Gunnar. 1939. *Falbygden och dess närmaste omgivning vid 1600-talets mitt. En kulturgeografisk studie*. Geographica 6. Uppsala.
- Lindkvist, Thomas. 1988. *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt. Organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till tidig medeltid*. Opuscula Historica Upsaliensia 1. Uppsala.
- 1989. Skatter och stat i den tidiga medeltidens Sverige. I: Andrén, A. (Red.). *Medeltidens födelse*. Symposier på Krapperrups borg 1. Lund.
- Lindkvist, Thomas & Ågren, Kurt. 1985. *Sveriges medeltid*. Stockholm.
- Lindquist, Sven-Olof. 1968. *Det förhistoriska kulturlandskapet i östra Östergötland. Hallebyundersökningen 1*. Studies in North-European archaeology 2. Stockholm.
- Lönroth, Erik. 1940. *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över skatteväsen och länsförvaltning*. Göteborg.
- 1941. Marklandets uppkomst. *Scandia* 14, s. 103–119.
- Moberg, Lennart. 1947. Ortnamnen i Tjust. *Tjustbygden* 1947, s. 5–68.

- Myrdal, Janken. 1985. *Medeltidens åkerbruk. Agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520*. Nordiska museets handlingar 105. Stockholm.
- 1989. Jordbruk och jordägande. En aspekt av sambandet mellan agrarteknik och samhällsutveckling i äldre medeltid. I: Andrén, A. (Red.). *Medeltidens födelse*. Symposier på Krapperups borg 1, s. 35–49. Lund.
- 1997. En agrarhistorisk syntes. I: Larsson, B. M. P., Morell, M. & Myrdal, J. (Red.). *Agrarhistoria*, s. 302–322. Stockholm.
- 2003. *Digerdöden, pestvågor och ödeläggelse*. Runica et mediævalia. Scripta minora 9. Stockholm.
- 2005. *Om humanvetenskap och naturvetenskap*. Rapporter från Institutionen för ekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitet 159. Uppsala.
- 2006. Motsatstänkandet i praktiken. Ett historiefilosofiskt försök. *Folkets historia* 32–33, s. 7–180.
- 2007a. Boskapsinventarier i Sverige och Danmark 1250–1400. I: Palm, L. A. & Sjöberg, M. (Red.). *Historia. Vänbok till Christer Winberg 5 juni 2007*, s. 161–175. Göteborg.
- 2007b. Folke Dovring och striden kring agrarhistoria 1951–53. *KVHAA:s årsbok 2007*. I tryck. De medeltida jordvärderingarnas historiografi. I: Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. KVHAA:s konferensserie.
- Myrdal, Janken & Söderberg, Johan. 1991. *Kontinuitetens dynamik. Agrar ekonomi i 1500-talets Sverige*. Stockholm studies in economic history 15. Stockholm.
- Myrdal, Janken & Tollin, Clas. 2003. Brytar och tidigmedeltida huvudgårdar. I: Lindkvist, T. & Myrdal, J. (Red.). *Trälar. Ofria i agrarsamhället från Vikingatid till medeltid*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 17, s. 133–168. Stockholm.
- Norborg, Lars-Arne. 1958. *Storföretaget Vadstena kloster. Studier i senmedeltida godspolitik och ekonomiförvaltning*. Lund.
- 1968. *Pest. KL 13*, sp. 246–248.
- Nordberg, Michael. 1995. *I kung Magnus tid*. Stockholm.
- Oja, Aulis. 1964. *Krok. KL 9*, sp. 395.
- Olsson, Mats. 1999. *Vikingatida träldom. Om slaveriets plats i Skandinaviens ekonomiska historia*. Lund papers in economic history 67. Lund.
- Orman, Eljas. 1977. Om enheterna rök och krok i Finland under medeltiden. *Historisk tidskrift för Finland* 1977, s. 336–352.
- Ostrom, Elinor. 1990. *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge.
- Palm, Lennart. 1997. *Gud bevara utsädet! Produktionen på en västsvensk ensädesgård: Djäknebol i Hallands skogsbygd 1760–1865*. Meddelanden från Kungl. skogs- och lantbruksakademien 18. Stockholm.
- Popper, Karl. 2002. *Historicismens elände*. Göteborg.
- Rahmqvist, Sigurd. 1986. Gamla Uppsala by – Upplands största. I: Cnattingius, N. & Nevéus, T. (Red.). *Från Östra Aros till Uppsala. En samling uppsatser kring det medeltida Uppsala*. Uppsala stads historia 7, s. 254–286. Uppsala.
- 1996. *Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria*. Upplands fornminnesförenings tidskrift 53. Uppsala.
- 2002. Medeltida bondebygd i Rytterne. I: Ferm, O., Paulsson, A. & Ström, K. (Red.). *Nya anteckningar om Rytterns socken. Medeltidsstudier tillägnade Göran Dahlbäck*. Västmanlands fornminnesförening, Årsbok 78, s. 113–124. Västerås.
- Riddersporre, Mats. 1995. *Bymarker i backspegel. Odlingslandskapet före kartornas tid*. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar 124. Lund.
- I tryck. Det skånska bolet. I: Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. KVHAA:s konferensserie.
- Roeck Hansen, Birgitta. I tryck. Jordvärdering och markorganisation i Finland och på Åland. I: Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. KVHAA:s konferensserie.
- Rosén, Jerker. 1978. 4:e uppl. *Svensk historia 1. Tiden före 1718*. Stockholm.
- Rösener, Werner. 1994. *The Peasantry of Europe*. Oxford.
- Schlyter, Carl Johan. 1877. *Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar*. Samling af Sveriges gamla lagar 13. Lund.

- Schück, Herman. 1959. *Ecclesia Licopensis. Studier om Linköpingskyrkan under medeltiden och Gustav Vasa*. Stockholm studies in history 4. Stockholm.
- Siltberg, Tryggve. I tryck. Marklejet – Gotlands jordatal. I: Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. KVHAA:s konferensserie.
- Sporrong, Ulf. 1985. *Mälardalen. Agrar bebyggelse och odling ur ett historiskt-geografiskt perspektiv*. Stockholms universitet, Kulturgeografiska institutionen, meddelande B 61. Stockholm.
- 1990. ”By”. *NA*.
- Strid, Jan Paul. 1993. *Kulturlandskapets språkliga dimension*. Stockholm.
- 2006. *Från Mumsmålen till Duvemåla. Den svenska måla-kolonisationen under medeltiden. En topolingvistisk studie*. Runica et mediævalia. Opuscula 10. Stockholm.
- Styffe, Carl Gustaf. 1864. Framställning af de så kallade grundregalernas uppkomst och tillämpning i Sverige intill slutet af sextonde århundradet, med anledning af den uppdiktade berättelsen om ett riksdagsbeslut på Helgeandsholmen år 1282. *KVHAA:s handlingar 24*, s. 229–331. Stockholm.
- 1880. 2:a uppl. *Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografin*. Stockholm.
- 1911. 3:e uppl. *Skandinavien under unionstiden. Ett bidrag till den historiska geografin*. Stockholm.
- Ståhle, Carl Ivar. 1941. De medeltida ledungsskatterna i Svealandskapen. *Historisk tidskrift 1941*, s. 201–232.
- 1946. *Studier över de svenska ortnamnen på -inge*. Uppsala.
- Söderberg, Johan. 1993. 2:a uppl. *Multivariat analys och tidsserier för ekonomisk historia*. Stockholm.
- Söderwall, Knut Fredrik. 1884–1918. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket 1–2*. Lund. Supplement av K. F. Söderwall, W. Åkerlund, K. G. Ljunggren & E. Wessén. 1925–1973. Lund.
- Tagesson, Göran. 2002. *Biskop och stad. Aspekter av urbanisering och sociala rum i medeltidens Linköping*. Lund studies in medieval archaeology 30. Stockholm.
- Thulin, Gabriel. 1911. *Historisk utveckling av den svenska skifteslagstiftningen med särskildt afseende å frågan om delningsgrund vid skifte*. Bilaga till kommittébetänkande angående ny skifteslagstiftning. Stockholm.
- Tollin, Clas. 1999. *Rågångar, gränshallar och ägoområden. Rekonstruktion av fastighetsstruktur och bebyggelseutveckling i mellersta Småland under äldre medeltid*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet 101. Stockholm.
- 2002. Alvastra kloster och Sverkerätten. I: Gejrot, C., Andersson, R. & Abukhanfusa, K. (Red.). *Ny väg till medeltidsbrevet*. Riksarkivets skriftserie 18, s. 216–244. Stockholm.
- I tryck. Från avkastning till areal: olika sätt att värdera jord. Exemplet östra Mellansverige. I: Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet. KVHAA:s konferensserie.
- Wennersten, Elisabeth. I tryck. Jordvärderingar och arv i Dalarna och Hälsingland. I: *Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet*. KVHAA:s konferensserie.
- Vestbö-Franzén, Ådel. 2002. Odlingslandskapets organisation i Öggestorp, Rommelsjö och Axlarp. I: Berglund, B. & Börjesson, K. (Red.). *Markens minnen. Landskap och odlingshistoria på småländska höglandet under 6000 år*, s. 95–126. Stockholm.
- 2004. *Råg och rön. Om mat, människor och landskapsförändringar i norra Småland ca 1550–1700*. Jönköping.
- I tryck. Byamålen i norra Småland. Något om oregelbundna regleringar och regelbunden ordning med utgångspunkt i kartor från 1640 till storskiftet. I: *Jordvärderingssystem från medeltiden till 1600-talet*. KVHAA:s konferensserie.
- Widgren, Mats. 1995. Individuellt eller kollektivt ägande i bondesamhällen? I: Widgren, M. (Red.). *Äganderätten i lantbrukets historia*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 8, s. 5–16. Stockholm.
- 1997a. *Bysamfällighet och tegskifte i Bohuslän 1300–1750*. Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdsförbund 60. Uddevalla.

- 1997b. *Fossila landskap. En forskningsöversikt över odlingslandskapets utveckling från yngre bronsålder till tidig medeltid.* Kulturgeografiskt seminarium 1/97. Stockholm.
 - 1999. Den internationella kulturlandskapsforskningens idéhistoria och begreppsapparat. I: Riddersporre, M. (Red.). *Att gräva agrarhistoriska lämningar.* Rapport från ett seminarium i Lund 27–28 januari 1998. University of Lund, Institute of Archaeology, Report Series 64, s. 47–50.
- Winberg, Björn. 1983. Kring Hallebydiskussionen. *Arkeologi i Sverige 1980*, s. 57–63. Stockholm.

Tillkännagivanden

Vitterhetsakademien (KVHAA) har med generösa bidrag finansierat stora delar av min forskning. Akademiens sekreterare Ulf Sporrang har läst en tidigare version av denna lic. avhandling och gett mig stöd och uppmuntran.

Janken Myrdal (SLU) har varit min huvudhandledare och Clas Tollin (SLU) biträdande handledare.

Pia Nilsson (SLU) överförde delar av Dovrings kasuistik till en databas.

Claes Gejrot (RA) har bistått med latinkunskaper. Särskilt har jag haft nöjet att med honom diskutera bruket av konjunktionerna *et* och *cum* samt attungstal i samband med huvudgårdar.

Lars Lundqvist (RAÄ) har gjort det GIS-skikt som spridningskartorna över attungsbyarna bygger på.

Per Vikstrand (SOFI) identifierade och lokaliserade några av de knepigaste orterna med attungsbelägg.

Med Jan Paul Strid (Linköpings universitet) har jag diskuterat språkhistoriska problem.

Roger Axelsson (DMS) har bistått med kameral och bebyggelsehistorisk information om Ottinge i Tjust.

Lars Z Larsson (RAÄ) beviljade min tjänstledighet och har på olika sätt underlättat arbetet med denna avhandlings framskridande.

Ett stort och hjärtligt tack till er alla!

Appendix

Katalog med attungsbelägg i SDhk till och med år 1376

Del 1, datering och geografi

Olika ägolotter i ett och samma brev åtskiljs med ett tillägg av en gemen bokstav efter SDhk-numret.

Ortnamn inom citattecken ["] betyder att platsen inte är lokaliserad.

Ett frågetecken [?] efter ett ortnamn anger att lokaliseringen inte är helt säker.

Förkortningar:

SDhk = Svenskt diplomatariums digitala huvudkartotek över medeltidsbrev

DS = Diplomatarium Suecanum (boktryck)

Lsk = landskap

Nä = Närke

Up = Uppland

Sm = Småland

Ög = Östergötland

Öl = Öland

<u>SDhk</u>	<u>DS</u>	<u>Datering</u>	<u>By/gård</u>	<u>Socken</u>	<u>Härad</u>	<u>Lsk</u>
245a	823	1180-1202	Riseberga	Edsberg	Edsberg	Nä
245b	823	1180-1202	Snarvi	Edsberg	Edsberg	Nä
245c	823	1180-1202	Fjugesta	Knista	Edsberg	Nä
245d	823	1180-1202	Gillberga?	Sköllersta?	Sköllersta?	Nä
245e	823	1180-1202	Mossby?	Kumla?	Kumla?	Nä
245f	823	1180-1202	Rynninge	Örebro	Örebro	Nä
286a	115	1200	Gamla Uppsala	Gamla Uppsala	Vaksala	Up
286b	115	1200	Gamla Uppsala	Gamla Uppsala	Vaksala	Up
286c	115	1200	Gamla Uppsala	Gamla Uppsala	Vaksala	Up
431	144	1224	Svibo	Ventlinge	Gräsgård	Öl
563a	282	1246-1247	Stockaryd	Stockaryd	Västra	Sm
563b	282	1246-1247	"Heslistadh"	?	?	?
563c	282	1246-1247	Vistad?	Väderstad?	Göstring?	Ög
563d	282	1246-1247	Lund	Drothem	Hammarkind	Ög
563e	282	1246-1247	Normlösa	Normlösa	Vifolka	Ög
563f	282	1246-1247	Nederlösa	Normlösa	Vifolka	Ög
563g	282	1246-1247	Skonberga	Normlösa	Vifolka	Ög
563h	282	1246-1247	Smestad?	S:t Lars?	Hanekind?	Ög
563i	282	1246-1247	Odensåker	Kullerstad	Memming	Ög
633a	885	1250-1276	Nyckelby	Västra Stenby	Aska	Ög
633b	885	1250-1276	Medhamra	Hagebyhöga	Aska	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
762a	855	1258-1281	Hageby?	Hagebyhöga?	Aska	Ög
762b	855	1258-1281	Säby	Örberga	Dal	Ög
762c	855	1258-1281	Össby?	Kvillinge?	Bråbo?	Ög
762d	855	1258-1281	Svenserum	Gärdesrum	Tjust	Sm
791a	469	1260	Appelby	Hagebyhöga	Aska	Ög
791b	469	1260	Appelby	Hagebyhöga	Aska	Ög
791c	469	1260	Vreta	Allhelgona	Göstring	Ög
791d	469	1260	Vrångstad	Drothem	Hammarkind	Ög
848a	432	1266	Sörby?	Landeryd?	Hanekind?	Ög
848b	432	1266	Lera	Kimstad	Memming	Ög
848c	432	1266	Stora Istad	Alböke	Förbo	Öl
848d	432	1266	Norra Kvinneby	Stenåsa	Hulterstad	Öl
848e	432	1266	Säby	Hägerstad	Kinda	Ög
872	526	1267	Vallby	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
888a	537	1268	Öggestorp	Öggestorp	Tveta	Sm
888b	537	1268	Ulvsnäs	Öggestorp	Tveta	Sm
888c	537	1268	Näs	Visingsö	Vista	Sm
895a	541	1269	Norrsjö	Lofa	Tjust	Sm
895b	541	1269	Södersjö	Lofa	Tjust	Sm
928a	566	1273	Näsby	Rystad	Åkerbo	Ög
928b	566	1273	Stora Vänge	Rystad	Åkerbo	Ög
953	582	1274	Klosterorlunda?	Hov?	Göstring?	Ög
977	592	1275	saknas	saknas	Tjust	Sm
992	608	1276	Stora Ljuna	Hogstad	Göstring	Ög
1065a	654	1278	Sanda	Sanda	Tveta	Sm
1065b	654	1278	Jära	Sanda	Tveta	Sm
1065c	654	1278	Rockö	Sanda	Tveta	Sm
1065d	654	1278	Ljungarum	Ljungarum	Tveta	Sm
1065e	654	1278	Ryhov	Ljungarum	Tveta	Sm
1083	665	1279	Skedevid	Tjärstad	Kinda	Ög
1103	683	1279	Ströja	Visingsö	Vista	Sm
1136	4990	1280	saknas	saknas	de 9 i väster	Ög
1183a	726	1281	Veckelstad	Östra Husby	Östkind	Ög
1183b	726	1281	Varby	Östra Husby	Östkind	Ög
1183c	726	1281	Berga	Östra Husby	Östkind	Ög
1183d	726	1281	Eggeby	Östra Husby	Östkind	Ög
1217a	753	1282	"Hassla"	?	Boberg	Ög
1217b	753	1282	Klosterorlunda?	Hov?	Göstring?	Ög
1222a	755	1282	Lorby	Svanshals	Lysing	Ög
1222b	755	1282	Lorby	Svanshals	Lysing	Ög
1222c	755	1282	Glänås	Svanshals	Lysing	Ög
1238a	762	1283	Kolstorp	Hogstad	Göstring	Ög
1238b	762	1283	Stora Ljuna	Hogstad	Göstring	Ög
1286	800	1285	Stora Ljuna	Hogstad	Göstring	Ög
1334	908	1286	Risnäs	Vist	Hanekind	Ög
1336a	910	1286	Erslösa	Rogslösa	Dal	Ög
1336b	910	1286	Hogstad	Hogstad	Göstring	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
1336c	910	1286	Krakstad	Hogstad	Göstring	Ög
1343	915	1286	Husaby	Visingsö	Vista	Sm
1362	931	1287	Sarpebo	Grebo	Bankekind	Ög
1364a	932	1287	Föllingsö	Kisa	Kinda	Ög
1364b	932	1287	Föllingsö	Kisa	Kinda	Ög
1364c	932	1287	Föllingsö	Kisa	Kinda	Ög
1364d	932	1287	Föllingsö	Kisa	Kinda	Ög
1454a	994	1289	Ramstad?	Bjälbo?	Göstring?	Ög
1454b	994	1289	Kedevad	Strå	Dal	Ög
1489	1021	1290	Appuna	Appuna	Göstring	Ög
1561	1069	1292	Öna	Hammar	Sundbo	Nä
1600	1095	1293	Varv	Varv	Aska	Ög
1601	1096	1293	Varv	Varv	Aska	Ög
1633a	1118	1294	Ströja	Visingsö	Vista	Sm
1633b	1118	1294	Husaby	Visingsö	Vista	Sm
1641a	1124	1295	Berghem	Skärstad	Vista	Sm
1641b	1124	1295	Åby?	Lekeryd?	Tveta?	Sm
1692	1161	1296	Linkelösa	Västerlösa	Vifolka	Ög
1731a	1188	1297	Skonberga	Normlösa	Vifolka	Ög
1731b	1188	1297	Lindekullen	Väderstad	Lysing	Ög
1735	1192	1297	Brickstad	Klockrike	Boberg	Ög
1750	1204	1297	Berga?	Mjölby?	Vifolka?	Ög
1810	1251	1298	Appuna	Appuna	Göstring	Ög
1821	1262	1299	Hörninge	Köping	Slättbo	Öl
1829	1267	1299	Lindekullen	Väderstad	Lysing	Ög
1835a	1273	1299	Medhamra	Hagebyhöga	Aska	Ög
1835b	1273	1299	Vreta	Allhelgona	Göstring	Ög
1836a	1274	1299	Vreta	Allhelgona	Göstring	Ög
1836b	1274	1299	”Bondælutenom”	Allhelgona	Göstring	Ög
1872	1765	1300-1310	Yxstad	Rogslösa	Dal	Ög
1904	1305	1300	Åby	S:t Lars	Hanekind	Ög
1918	1321	1300	Älvestad	Älvestad	Boberg	Ög
1938	1338	1301	Västerby	Vårdnäs	Kinda	Ög
1939	1339	1301	Egeby	S:t Per	Dal	Ög
1968	1361	1302	Svartingstorp	Åby	Norra Möre	Sm
1986	1374	1302	Fallsberg	Allhelgona	Göstring	Ög
2006a	1381	1303	Närby	Drothem	Hammarkind	Ög
2006b	1381	1303	Skonberga?	Landeryd?	Hanekind?	Ög
2006c	1381	1303	Lund	Drothem	Hammarkind	Ög
2006d	1381	1303	Viskeryd	Vårdsberg	Bankekind	Ög
2010	1386	1303	”Patastad”	S:t Lars	Hanekind	Ög
2048	1416	1304	”Öraberg”	Rystad	Åkerbo	Ög
2081a	1451	1304	Vreta	Östra Stenby	Östkind	Ög
2081b	1451	1304	Ekeby	Östra Stenby	Östkind	Ög
2128	1489	1305	Berga	S:t Lars	Hanekind	Ög
2132a	1492	1306	Kedevad	Strå	Dal	Ög
2132b	1492	1306	Ramstad?	Bjälbo?	Göstring?	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
2170	1525	1307	”Kolstad”	?	?	Ög
2210a	1556	1307	Frössvik	Oppeby	Kinda	Ög
2210b	1556	1307	Frössvik	Oppeby	Kinda	Ög
2286	1621	1309	Järnstad	Stora Åby	Lysing	Ög
2399	1777	1311	Tannefors	S:t Lars	H/B-kind	Ög
2415	1791	1311	Råby	Ödeshög	Lysing	Ög
2451	1824	1311	Karleby	Väderstad	Göstring	Ög
2473	1830	1312	”Berga”	?	?	Ög
2548a	1907	1313	Vallsberg	Väderstad	Göstring	Ög
2548b	1907	1313	Kallerstad	S:t Lars	Åkerbo	Ög
2548c	1907	1313	Gunnarstorp	Skärkind	Skärkind	Ög
2548d	1907	1313	Gunnarstorp	Skärkind	Skärkind	Ög
2564	1920	1313	Ullevi	Örberga	Dal	Ög
2565a	1921	1313	”Berga”	?	?	Ög
2565b	1921	1313	Haddestad	Väderstad	Lysing	Ög
2565c	1921	1313	Älvestad	Strå	Dal	Ög
2612a	1964	1314	Sundby	Västra Ed	Tjust	Sm
2612b	1964	1314	Karlsro	Västra Ed	Tjust	Sm
2614	1966	1314	Kättestad	Nykil?	Valkebo?	Ög
2654a	1995	1315	Fettjestad	Gammalkil	Valkebo	Ög
2654b	1995	1315	Fettjestad	Gammalkil	Valkebo	Ög
2654c	1995	1315	Gälstad	Sjögestad	Valkebo	Ög
2654d	1995	1315	Norra Löt	Östra Skrukeby	Åkerbo	Ög
2654e	1995	1315	Linghem	Törnevalla	Åkerbo	Ög
2654f	1995	1315	Gällstad	Törnevalla	Åkerbo	Ög
2654g	1995	1315	Lilla Vänge	Vårdsberg	Åkerbo	Ög
2654h	1995	1315	Tinnerstorp?	Rystad?	Åkerbo	Ög
2654i	1995	1315	Idingstad	Östra Harg	Åkerbo	Ög
2654j	1995	1315	”Hagtorp”	Rystad	Åkerbo	Ög
2654k	1995	1315	”Helgatorp”	Törnevalla	Åkerbo	Ög
2654l	1995	1315	Eggeby	Östra Harg	Åkerbo	Ög
2654m	1995	1315	Granby	Östra Harg	Åkerbo	Ög
2654n	1995	1315	Rysslinge	Östra Skrukeby	Åkerbo	Ög
2654o	1995	1315	Förråd	Östra Skrukeby	Åkerbo	Ög
2704	2038	1315	Husaby	Gränna	Vista	Sm
2713	-----	1316-1341	”Valstad”	?	?	Ög
2778a	2087	1317	Ånestad	S:t Lars	Hanekind	Ög
2778b	2087	1317	Åleryd	S:t Lars	Hanekind	Ög
2778c	2087	1317	Ullstämman	Landeryd	Hanekind	Ög
2778d	2087	1317	Ånestad	S:t Lars	Hanekind	Ög
2797a	2101	1317	Tinnerö	S:t Lars	Hanekind	Ög
2797b	2101	1317	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
2864	2143	1318	”Patastad”	S:t Lars	Hanekind	Ög
2889a	2165	1318	Idingstad	Östra Harg	Åkerbo	Ög
2889b	2165	1318	Idingstad	Östra Harg	Åkerbo	Ög
2889c	2165	1318	”Hagtorp”	Rystad	Åkerbo	Ög
2889d	2165	1318	Torp	Rystad	Åkerbo	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
2889e	2165	1318	Linghem	Törnevalla	Åkerbo	Ög
2889f	2165	1318	Gällstad	Törnevalla	Åkerbo	Ög
2889g	2165	1318	"Helgatorp"	Törnevalla	Åkerbo	Ög
2889h	2165	1318	Norral Löt	Östra Skrukeby	Åkerbo	Ög
2889i	2165	1318	Lilla Vänge	Vårdsberg	Åkerbo	Ög
2889j	2165	1318	Östra Bökestad	Vårdsberg	Åkerbo	Ög
2889k	2165	1318	Gälstad	Sjögestad	Valkebo	Ög
2900	2174	1318	Stora Vångerslät	Åby	Norra Möre	Sm
2907	2181	1318	Melby	Kimstad	Memming	Ög
2920a	2189	1319	Lund	Landeryd	Hanekind	Ög
2920b	2189	1319	Lund	Landeryd	Hanekind	Ög
2920c	2189	1319	Årteryd	Hägerstad	Kinda	Ög
2921a	2188	1319	Säby	S:t Lars	Hanekind	Ög
2921b	2188	1319	"Patastad"	S:t Lars	Hanekind	Ög
2921c	2188	1319	Tjärarp	Kärna	Hanekind	Ög
2921d	2188	1319	Tinnerö	S:t Lars	Hanekind	Ög
2921e	2188	1319	Ånestad	S:t Lars	Hanekind	Ög
2921f	2188	1319	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
2925a	2192	1319	Tinnerö	S:t Lars	Hanekind	Ög
2925b	2192	1319	Åsorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
2932a	2197	1319	Jussberg	Heda	Lysing	Ög
2932b	2197	1319	Råby	Ödeshög	Lysing	Ög
2939	2203	1319	Frösslunda	Stenåsa	Möckleby	Öl
2959	2217	1319	Grinneby	Konungsund	Björkekind	Ög
3001	2242	1320	Hässelby	Björkeberg	Gullberg	Ög
3054a	2274	1320	Appuna	Appuna	Göstring	Ög
3054b	2274	1320	Ullevi	Örberga	Dal	Ög
3060a	2275	1321	Glänås	Svanshals	Lysing	Ög
3060b	2275	1321	Glänås	Svanshals	Lysing	Ög
3060c	2275	1321	Älvestad	Strå	Dal	Ög
3060d	2275	1321	Karlsro	Västra Ed	Tjust	Sm
3060e	2275	1321	Sundby	Västra Ed	Tjust	Sm
3075	2286	1321	Tuna	Rystad	Åkerbo	Ög
3097a	2306	1321	Ljungby	Ekeby	Göstring	Ög
3097b	2306	1321	Ljungby	Ekeby	Göstring	Ög
3097c	2306	1321	Ljungby	Ekeby	Göstring	Ög
3131	2333	1322	Svärtinge	Östra Eneby	Bråbo	Ög
3150	2348	1322	Stavlösa	Orlunda	Aska	Ög
3175	2430	1323	Starby	S:t Per	Dal	Ög
3187a	2380	1323	Unnerstad	Gammalkil	Valkebo	Ög
3187b	2380	1323	Skrånge	Gammalkil	Valkebo	Ög
3192	2384	1323	Fällinge	Allhelgona	Göstring	Ög
3216	2406	1323	Försjö	Älvestad	Boberg	Ög
3245	2429	1323	Starby	S:t Per	Dal	Ög
3337	2517	1325	Linkelösa	Västerlösa	Vifolka	Ög
3368	2546	1325	Nyckelby	Västra Stenby	Aska	Ög
3382	-----	1326	Hällstad?	Östra Ryd?	Skärkind?	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
3400	-----	1326	Hållstad?	Östra Ryd?	Skärkind?	Ög
3455a	2601	1327	Luntan	Viby	Vifolka	Ög
3455b	2601	1327	Tvärdala?	Västra Husby?	Hammarkind?	Ög
3455c	2601	1327	Almstad?	Täby?	Björkekind?	Ög
3455d	2601	1327	”Ullevi”	?	?	?
3456	2604	1327	Nybble	Drothem	Hammarkind	Ög
3457a	2603	1327	Nybble	Drothem	Hammarkind	Ög
3457b	2603	1327	Lund	Drothem	Hammarkind	Ög
3480	2621	1327	Skölstad	Vikingstad	Valkebo	Ög
3482	2619	1327	Skölstad	Vikingstad	Valkebo	Ög
3531	2658	1328	Berga, Södra	Gårdeby	Skärkind	Ög
3532	2659	1328	Appuna	Appuna	Göstring	Ög
3595	-----	1329	Tärnestad	Törnevalla	Åkerbo	Ög
3601a	2699	1329	Husby	Östra Husby	Östkind	Ög
3601b	2699	1329	Skällingstad	Östra Stenby	Östkind	Ög
3601c	2699	1329	Hötomta	Östra Husby	Östkind	Ög
3606	2704	1329	Åby	Strå	Dal	Ög
3656	2744	1329	Gårdslösa	Kumla	Lysing	Ög
3713a	2778	1330	Kalvestad	Strå	Dal	Ög
3713b	2778	1330	Husberga	Herrestad	Dal	Ög
3729a	2791	1330	Nybble	Drothem	Hammarkind	Ög
3729b	2791	1330	Nybble	Drothem	Hammarkind	Ög
3729c	2791	1330	Nybble	Drothem	Hammarkind	Ög
3731	2794	1330	Mjärdevi	Slaka	Hanekind	Ög
3752a	2810	1330	Bjursby	Rystad	Åkerbo	Ög
3752b	2810	1330	Tägneby	Rystad	Åkerbo	Ög
3752c	2810	1330	Kedevad	Strå	Dal	Ög
3752d	2810	1330	Bårstad	Rogslösa	Dal	Ög
3752e	2810	1330	Västerlösa	Rogslösa	Dal	Ög
3752f	2810	1330	Kartorp	Rogslösa	Dal	Ög
3795	2845	1331	Nybble	Drothem	Hammarkind	Ög
3822	2871	1331	Ledungshammar	S:t Johannes	Lösing	Ög
3831	2882	1331	Åkarp	Rogberga	Tveta	Sm
3876	2917	1332	Sjötuna	Kumla	Lysing	Ög
3877	2916	1332	Sjötuna	Kumla	Lysing	Ög
3878	2916	1332	Sjötuna	Kumla	Lysing	Ög
3906	2880	1331	Tångestad	Kimstad	Memming	Ög
4002	3015	1333	Skärstad	Varv	Aska	Ög
4015	3024	1334	Munnerstorp	Älvestad	Boberg	Ög
4019	3028	1334	Tvärdala	Västra Husby	Hammarkind	Ög
4051a	3056	1334	Gräva	Bankekind	Bankekind	Ög
4051b	3056	1334	”Ingelstad”	?	?	Ög
4051c	3056	1334	Hornstäve	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
4056	3062	1334	”Harg”	?	?	Ög
4060	3065	1334	”Torpagärdet”	S:t Lars	Hanekind	Ög
4065	3069	1334	Kullerstad	Kullerstad	Memming	Ög
4068	3070	1334	Bårstad	Rogslösa	Dal	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
4103	-----	1335	Kimstad?	Kimstad?	Memming?	Ög
4121	3114	1335	Åstorp	Kristberg	Boberg	Ög
4172	3156	1335	Norrmem	Östra Ny	Björkekind	Ög
4219	3193	1336	Borringe	Älvestad	Boberg	Ög
4220	-----	1336	Borringe	Älvestad	Boberg	Ög
4242	3213	1336	Tornby?	Fornåsa?	Boberg?	Ög
4260	3229	1336	Nässja	Nässja	Dal	Ög
4270	3238	1336	Väsby	Oppeby	Kinda	Ög
4273	3245	1336	Vallerstad	Vallerstad	Boberg	Ög
4299	3265	1336	”Ingeuastathorp”	?	Hanekind	Ög
4332	3290	1337	Gränna	Gränna	Vista	Sm
4347	3302	1337	Frösslunda	Bankekind	Bankekind	Ög
4357	3313	1337	Frösslunda	Bankekind	Bankekind	Ög
4363	3318	1337	Frösslunda	Bankekind	Bankekind	Ög
4402a	3348	1338	Vretaholm	Gränna	Vista	Sm
4402b	3348	1338	Uppgränna	Gränna	Vista	Sm
4403	3349	1338	Grimstad	Östra Harg	Åkerbo	Ög
4407	3354	1338	Fällinge	Allhelgona	Göstring	Ög
4416	-----	1338	Lilla Valla	Flistad	Gullberg	Ög
4427	3370	1338	Halshöga	Slaka	Hanekind	Ög
4431	3373	1338	Nedre Gisselö	Kuddby	Björkekind	Ög
4458	3397	1338	saknas	Älvestad	Boberg	Ög
4463	3402	1338	Nyckelby	Västra Stenby	Aska	Ög
4479a	3411	1339	Lilla Ullevi	S:t Lars	Hanekind	Ög
4479b	3411	1339	Skäggetorp	S:t Lars	Hanekind	Ög
4511a	-----	1339	Härna	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
4511b	-----	1339	Härna	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
4529	-----	1339	Åkerby	Gärdeby	Skärkind	Ög
4543	3456	1339	Vällingstad	Östra Husby	Östkind	Ög
4574	3476	1340	Husby	Vist	Hanekind	Ög
4647	-----	1341	Håkantorps	Rönö	Björkekind	Ög
4656	3534	1341	Valstad	Klockrike	Boberg	Ög
4670	3543	1341	Västra Eldslösa	Mjölby	Vifolka	Ög
4682a	3557	1341	Brunneby	Täby	Björkekind	Ög
4682b	3557	1341	Hälla	Kvillinge?	Bråbo?	Ög
4683a	3556	1341	Rå	Fornåsa	Boberg	Ög
4683b	3556	1341	Hackeryd	Västerlösa	Vifolka	Ög
4688	3560	1341	Valstad	Klockrike	Boberg	Ög
4702	3572	1341	Lilla Valla	Flistad	Gullberg	Ög
4731a	3599	1341	Olstorp	Kaga	Hanekind	Ög
4731b	3599	1341	saknas	Kärna	Hanekind	Ög
4736	3605	1341	Vråka	Västra Ed	Tjust	Sm
4744a	-----	1342	Myckleby	Tingstad	Lösing	Ög
4744b	-----	1342	Karltorp	Tingstad	Lösing	Ög
4756a	3619	1342	Olstorp	Kaga	Hanekind	Ög
4756b	3619	1342	”Homfæmælæ”	Kaga	Hanekind	Ög
4756c	3619	1342	Olstorp	Kaga	Hanekind	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
4756d	3619	1342	Olstorp	Kaga	Hanekind	Ög
4756e	3619	1342	Olstorp	Kaga	Hanekind	Ög
4756f	3619	1342	”Biskopslund”	Kärna	Hanekind	Ög
4756g	3619	1342	”Arnuidhelundæ”	Kärna	Hanekind	Ög
4756h	3619	1342	Tjärarp	Kärna	Hanekind	Ög
4765a	3629	1342	Svärtinge	Östra Eneby	Bråbo	Ög
4765b	3629	1342	Melby	Kimstad	Memming	Ög
4765c	3629	1342	Vallby	Kimstad	Memming	Ög
4765d	3629	1342	Gillberga	Kimstad	Memming	Ög
4765e	3629	1342	Svinsätter	Kimstad	Memming	Ög
4765f	3629	1342	Skörtinge	Skärkind	Skärkind	Ög
4782	-----	1342	Eggeby	Skärkind	Skärkind	Ög
4785	3645	1342	Himmelstalund	Östra Eneby	Bråbo	Ög
4789	3648	1342	Stora Ullevi	S:t Lars	Hanekind	Ög
4791a	3649	1342	Ånestad	S:t Lars	Hanekind	Ög
4791b	3649	1342	Jäppestad	Vårdsberg	Bankekind	Ög
4792	3650	1342	Mörtlösa	S:t Lars	Åkerbo	Ög
4835	-----	1343	Ullevi	Järstad	Göstring	Ög
4838	-----	1343	Glanstad	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
4848	3680	1343	Västersrum	Kättilstad	Kinda	Ög
4858	3686	1343	Apelby	Hagebyhöga	Aska	Ög
4859	3687	1343	Åsorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
4863	3690	1343	Sörby	Viby	Grimsten	Nä
4864	3689	1343	Sörby	Viby	Grimsten	Nä
4877	3699	1343	Ånväga	Skeda	Hanekind	Ög
4889	3710	1343	Kolstad?	Mjölby?	Vifolka?	Ög
4909a	3727	1343	Sörbyholm	Häradshammar	Östkind	Ög
4909b	3727	1343	Fjärdingstad	Häradshammar	Östkind	Ög
4926	3738	1343	Kallerstad	S:t Lars	Åkerbo	Ög
4968	3760	1344	Knivinge	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
4969	3760	1344	Knivinge	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
4971	3762	1344	Kallerstad	S:t Lars	Åkerbo	Ög
5025	3809	1344	Reaby	Gränna	Vista	Sm
5034	3816	1344	Lekslätt	Flistad	Gullberg	Ög
5040	3822	1344	Nyckelby	Västra Stenby	Aska	Ög
5057a	3847	1344	Närby	Drothem	Hammarkind	Ög
5057b	3847	1344	Kallerstad	S:t Lars	Åkerbo	Ög
5057c	3847	1344	Gärstad	Rystad	Åkerbo	Ög
5060	3848	1344	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
5066	3854	1344	Härna	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
5111	3890	1345	Fjärdingstad	Häradshammar	Östkind	Ög
5119	3896	1345	Hässleby	Rogslösa	Dal	Ög
5129a	3906	1345	Styra	Styra	Aska	Ög
5129b	3906	1345	Tägneby	Älvestad	Boberg	Ög
5129c	3906	1345	Täktö	Klockrike	Boberg	Ög
5130a	3905	1345	Styra	Styra	Aska	Ög
5130b	3905	1345	Tägneby	Älvestad	Boberg	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
5130c	3905	1345	Täktö	Klockrike	Boberg	Ög
5138	3914	1345	”Patastad”	S:t Lars	Hanekind	Ög
5164	3939	1345	Buckhult	Norra Solberga	Vedbo	Sm
5180	3951	1345	Ödeshög	Ödeshög	Lysing	Ög
5197a	3967	1345	Gismestad	Vikingstad	Valkebo	Ög
5197b	3967	1345	Gismestad	Vikingstad	Valkebo	Ög
5200a	3970	1345	Sörbyholm	Häradshammar	Östkind	Ög
5200b	3970	1345	Rippetorp	Häradshammar	Östkind	Ög
5200c	3970	1345	Fjärdingstad	Häradshammar	Östkind	Ög
5207a	3981	1345	Sockendal	Väderstad	Göstring	Ög
5207b	3981	1345	Ryckelsby	Ekeby	Göstring	Ög
5207c	3981	1345	Särstad	Rinna	Göstring	Ög
5207d	3981	1345	Ljungby	Ekeby	Göstring	Ög
5207e	3981	1345	Ekeby	Ekeby	Göstring	Ög
5210a	3982	1345	Alguvi	Kaga	Hanekind	Ög
5210b	3982	1345	Sättuna	Kaga	Hanekind	Ög
5225a	3996	1345	Alguvi	Kaga	Hanekind	Ög
5225b	3996	1345	Sättuna	Kaga	Hanekind	Ög
5226a	3997	1345	Alguvi	Kaga	Hanekind	Ög
5226b	3997	1345	Sättuna	Kaga	Hanekind	Ög
5227a	3998	1345	Järnstad	Stora Åby	Lysing	Ög
5227b	3998	1345	Tjurtorp	Rök	Lysing	Ög
5237	4007	1345	Luestad	Rystad	Åkerbo	Ög
5242	4013	1345	Fågelstad	Västra Stenby	Aska	Ög
5257a	4025	1346	Kallerstad	S:t Lars	Åkerbo	Ög
5257b	4025	1346	Kallerstad	S:t Lars	Åkerbo	Ög
5261a	4028	1346	Åby	Ödeshög	Lysing	Ög
5261b	4028	1346	Tungelunda	Väderstad	Göstring	Ög
5261c	4028	1346	Ramstad	Bjälbo	Göstring	Ög
5279	4043	1346	Högby	Högby	Göstring	Ög
5305	4067	1346	Bjälösa	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
5378a	4128	1347	Krejstad	Gamleby	Tjust	Sm
5378b	4128	1347	Östervarv	Varv	Aska	Ög
5378c	4128	1347	Slevringe	Åtvid	Bankekind	Ög
5382	4131	1347	Åstorp	Kristberg	Boberg	Ög
5383	4133	1347	Åstorp	Kristberg	Boberg	Ög
5389	4137	1347	Lårstad	Västra Stenby	Aska	Ög
5390	4139	1347	Gustad	Vikingstad	Valkebo	Ög
5458a	4199	1347	Vagelö	Hällestad	Bråbo	Ög
5458b	4199	1347	”Strandkuen”	Hällestad	Bråbo	Ög
5534	4269	1347	Kättestad	Nykil	Valkebo	Ög
5587	4304	1348	Vammelby	Högby	Göstring	Ög
5593	4308	1348	Rogslösa	Rogslösa	Dal	Ög
5596a	4311	1348	Rogslösa	Rogslösa	Dal	Ög
5596b	4311	1348	Rogslösa	Rogslösa	Dal	Ög
5599	4316	1348	Husby	Skönberga	Hammarkind	Ög
5600	4315	1348	Lund	Drothem	Hammarkind	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
5611	4324	1348	Bårstad	Rogslösa	Dal	Ög
5638	4320	1348	Lekslätt	Flistad	Gullberg	Ög
5659a	4355	1348	Ströja	Visingsö	Vista	Sm
5659b	4355	1348	Husaby	Visingsö	Vista	Sm
5704a	4496	1349	Änväga	Skeda	Hanekind	Ög
5704b	4496	1349?	Almstad?	Täby?	Björkekind?	Ög
5704c	4496	1349?	Lagmansberga	Allhelgona	Göstring	Ög
5704d	4496	1349?	Jäleby	Gistad	Skärkind	Ög
5714	4392	1349	Lekslätt	Flistad	Gullberg	Ög
5728	4405	1349	Lundby?	Ö. Skrukeby?	Åkerbo?	Ög
5740	4415	1349	Skälv	Rystad	Åkerbo	Ög
5746	4421	1349	Sjövalla	Å	Björkekind	Ög
5797	4455	1349	Åsorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
5814	4469	1349	Rogslösa	Rogslösa	Dal	Ög
5854	4495	1349	Lilla Åby	Vinnerstad	Aska	Ög
5857	4500	1349	Täktö	Klockrike	Boberg	Ög
5865a	4505	1349	Sjökumla	Västra Stenby	Aska	Ög
5865b	4505	1349	Skrikstad	Varv	Aska	Ög
5868	4507	1349	Åsorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
5876	4513	1349	Husby	Vist	Hanekind	Ög
5894a	6390	1350-tal	Gädderstad	Drothem	Hammarkind	Ög
5894b	6390	1350-tal	Hylinge	Västra Husby	Hammarkind	Ög
5894c	6390	1350-tal	Hylinge	Västra Husby	Hammarkind	Ög
5894d	6390	1350-tal	Hylinge	Västra Husby	Hammarkind	Ög
5944	-----	1350	Risnäs	Vist	Hanekind	Ög
5946a	4552	1350	Gottlösa	Veta	Vifolka	Ög
5946b	4552	1350	Gottlösa	Veta	Vifolka	Ög
5949	4557	1350	Östra Fornåsa	Fornåsa	Boberg	Ög
5965	4565	1350	Kårarp	Veta	Vifolka	Ög
5972a	4573	1350	Äsplunda	Fornåsa	Boberg	Ög
5972b	4573	1350	Tägneby	Älvestad	Boberg	Ög
5972c	4573	1350	Broby	Skeppsås	Boberg	Ög
5974	4574	1350	Stora Ullevi	S:t Lars	Hanekind	Ög
5975a	4575	1350	Slestad	Slaka	Hanekind	Ög
5975b	4575	1350	Aska	Slaka	Hanekind	Ög
5975c	4575	1350	Slestad	Slaka	Hanekind	Ög
5975d	4575	1350	Härna	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
5975e	4575	1350	Slestad	Slaka	Hanekind	Ög
5988a	4579	1350	Skog	Vist	Hanekind	Ög
5988b	4579	1350	Stora Eke	Vårdsnäs	Kinda	Ög
5997	4588	1350	Berga	S:t Lars	Hanekind	Ög
6000	4590	1350	Täktö	Klockrike	Boberg	Ög
6009a	4597	1350	Bårstad	Rystad	Åkerbo	Ög
6009b	4597	1350	Bårstad	Rystad	Åkerbo	Ög
6023a	4606	1350	Tornby	S:t Lars	Hanekind	Ög
6023b	4606	1350	Årestad	Björkeberg	Gullberg	Ög
6038	4616	1350	Lera	Kimstad	Memming	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
6070	4642	1350	Tollstad	Sjögestad	Valkebo	Ög
6105a	4676	1351	Stickelösa	Skärstad	Vista	Sm
6105b	4676	1351	Skärstad	Skärstad	Vista	Sm
6105c	4676	1351	Bottorp	Svennevad	Sköllersta	Nä
6105d	4676	1351	”Thiokby”	Kil?	Örebro?	Nä
6108	4679	1351	saknas	saknas	saknas	Ög
6158	4709	1351	Berga	S:t Lars	Hanekind	Ög
6159	4709	1351	Berga	S:t Lars	Hanekind	Ög
6168	4714	1351	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
6219	-----	1351	Stora Åby	Slaka	Hanekind	Ög
6270	-----	1351	Aska	Slaka	Hanekind	Ög
6349	4793	1352	Snytttringe	Allhelgona	Göstring	Ög
6350	4794	1352	Källstad	Källstad	Dal	Ög
6361	4802	1352	Blixtorp	Högby	Göstring	Ög
6372	4811	1352	Dvärstad	Nykil	Valkebo	Ög
6376	4815	1352	Narveryd	Vallerstad	Boberg	Ög
6378	4816	1352	Kolstad	Mjölby	Vifolka	Ög
6381	4819	1352	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
6394	4827	1352	Spångerum	S:t Lars	Hanekind	Ög
6398	4829	1352	Broby	Gammalkil	Valkebo	Ög
6462a	4854	1352	Berga	Styrstad	Lösing	Ög
6462b	4854	1352	Sten	Konungsund	Björkekind	Ög
6477	4863	1352	Bjärstad	Kuddby	Björkekind	Ög
6487	4872	1352	Krejstad	Gamleby	Tjust	Sm
6492	4876	1352	Narveryd	Vallerstad	Boberg	Ög
6495	6389	1353-1357	Täktö	Klockrike	Boberg	Ög
6504	4886	1353	Fullmestad	Hägerstad	Kinda	Ög
6525	4891	1353	Hulje	Högby	Göstring	Ög
6533	4897	1353	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
6544	4903	1353	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
6557	4911	1353	Mjärdevi	Slaka?	Hanekind?	Ög
6562	4914	1353	Torrberga	Skeda	Hanekind	Ög
6612a	4941	1353	”Joansboda”	Skeda	Hanekind	Ög
6612b	4941	1353	Ånväga	Skeda	Hanekind	Ög
6612c	4941	1353	Orlunda	Skeda	Hanekind	Ög
6639a	4964	1353	Gunnorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
6639b	4964	1353	Tillorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
6682	4990	1354	saknas	saknas	de 9 i väster	Ög
6683	4991	1354	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
6686a	4994	1354	Källstad	Källstad	Dal	Ög
6686b	4994	1354	Kedevad	Strå	Dal	Ög
6701	5000	1354	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
6709a	5005	1354	Ringstad	Östra Eneby	Bråbo	Ög
6709b	5005	1354	Fällberga	Östra Eneby	Bråbo	Ög
6709c	5005	1354	Fiskeby	Östra Eneby	Bråbo	Ög
6709d	5005	1354	Himmelstalund	Östra Eneby	Bråbo	Ög
6709e	5005	1354	Kättilstad	Kättilstad	Kinda	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
6720a	5015	1354	Källstad	Källstad	Dal	Ög
6720b	5015	1354	Kedevad	Strå	Dal	Ög
6741	5034	1354	Snytrringe	Allhelgona	Göstring	Ög
6748	5036	1354	Försjö	Älvestad	Boberg	Ög
6751	5037	1354	Valla?	Östra Husby?	Östkind?	Ög
6753	5039	1354	Snytrringe	Allhelgona	Göstring	Ög
6765	5047	1354	Särtshöga	Svanshals	Lysing	Ög
6774	5053	1354	Boberg	Fornåsa	Boberg	Ög
6836	5165	1355	Tägneby	Älvestad	Boberg	Ög
6859	5120	1355	Blästad	S:t Lars	Hanekind	Ög
6874	5134	1355	Hulje	Högby	Göstring	Ög
6923a	5155	1355	Ringeby	Västra Husby	Hammarkind	Ög
6923b	5155	1355	Ringeby	Västra Husby	Hammarkind	Ög
6942	5602	1356	Hag	Västra Eneby	Kinda	Ög
6955	5534	1356	Hogstad	Hogstad	Göstring	Ög
6963	5543	1356	Hulje	Högby	Göstring	Ög
7005	5583	1356	Sidkälla	Styrstad	Lösing	Ög
7016	5594	1356	Klosterorlunda	Hov	Göstring	Ög
7020a	5598	1356	Dammvik	Östra Ryd	Skärkind	Ög
7020b	5598	1356	Stensätter	Östra Ryd	Skärkind	Ög
7023	5601	1356	Hag	Västra Eneby	Kinda	Ög
7028	5606	1356	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
7031	5610	1356	Kättstorp	Flistad	Gullberg	Ög
7042	5622	1356	Frinnaryd	Frinnaryd	Vedbo	Sm
7043	5621	1356	Frinnaryd	Frinnaryd	Vedbo	Sm
7084	5653	1356	Rökinge	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
7085	5652	1356	Rökinge	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
7091	5660	1356	Älvestad	Älvestad	Boberg	Ög
7151	5708	1357	Skävi	Viby	Grimsten	Nä
7158a	5716	1357	Lundby	Risinge	Bråbo	Ög
7158b	5716	1357	Lundby	Risinge	Bråbo	Ög
7158c	5716	1357	Lundby	Risinge	Bråbo	Ög
7159a	5719	1357	Valla	Appuna	Göstring	Ög
7159b	5719	1357	Fallsberg	Allhelgona	Göstring	Ög
7159c	5719	1357	Hageby	Allhelgona	Göstring	Ög
7187	5747	1357	Hogstad	Hogstad	Göstring	Ög
7199a	5759	1357	Hackeryd	Västerlösa	Vifolka	Ög
7199b	5759	1357	Älvestad	Älvestad	Boberg	Ög
7199c	5759	1357	Älvestad	Älvestad	Boberg	Ög
7200a	5758	1357	Hackeryd	Västerlösa	Vifolka	Ög
7200b	5758	1357	Älvestad	Älvestad	Boberg	Ög
7227	5786	1357	Dammvik	Östra Ryd	Skärkind	Ög
7243	5801	1357	Nybble	Vikingstad	Valkebo	Ög
7255	5811	1357	Friggestorp	Åsbo	Göstring	Ög
7274	5829	1357	Svärtinge	Östra Eneby	Bråbo	Ög
7302	5851	1358	Haninge	Västra Tollstad	Lysing	Ög
7322	5869	1358	Gustad	Vikingstad	Valkebo	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
7323	5871	1358	Sjögestad	Sjögestad	Valkebo	Ög
7331	5878	1358	Kullerstad	Västra Husby	Hammarkind	Ög
7332	5877	1358	Kullerstad	Västra Husby	Hammarkind	Ög
7370	5916	1358	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
7385	5928	1358	Solkeryd	Björkeberg	Gullberg	Ög
7386	5928	1358	Lårbo	Ledberg	Valkebo	Ög
7387	5931	1358	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
7414	5954	1358	Sixtorp	Gammalkil	Valkebo	Ög
7416	6034	1358	Hovstad	Kättilstad	Kinda	Ög
7454a	5989	1358	Össby	Risinge	Bråbo	Ög
7454b	5989	1358	Olstorp	Risinge	Bråbo	Ög
7481	6018	1358	Vittaryd	Lommaryd	Vedbo	Sm
7482	6019	1358	Luestad	Rystad	Åkerbo	Ög
7492	6027	1358	Kullstad	Skeda	Hanekind	Ög
7512a	6039	1359	Appuna	Appuna	Göstring	Ög
7512b	6039	1359	”Sunderby”	?	?	Ög
7512c	6039	1359	Ullevi	Örberga	Dal	Ög
7512d	6039	1359	Östnässja	Nässja	Dal	Ög
7602	6133	1359	Åby	Skärkind	Skärkind	Ög
7615	6147	1359	Isberga	Heda	Lysing	Ög
7647	6181	1360	Åsorp	Vikingstad	Valkebo	Ög
7683	6196	1360	Tägneby	Rystad	Åkerbo	Ög
7693	6204	1360	Nässja	Nässja	Dal	Ög
7701a	6214	1360	Sörby	Landeryd	Hanekind	Ög
7701b	6214	1360	Sörby	Landeryd	Hanekind	Ög
7701c	6214	1360	Sörby	Landeryd	Hanekind	Ög
7701d	6214	1360	Sörby	Landeryd	Hanekind	Ög
7716	6226	1360	Hornstäve	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
7731a	6240	1360	Hovetorp	Vist	Hanekind	Ög
7731b	6240	1360	Väsentorp	Vist	Hanekind	Ög
7797	6305	1360	Skäggetorp	S:t Lars	Hanekind	Ög
7802	6311	1360	Sixtorp	Gammalkil	Valkebo	Ög
7814	6323	1360	Bjälösa	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
7821a	6332	1360	Staby	Rystad	Åkerbo	Ög
7821b	6332	1360	Mörtlösa	S:t Lars	Åkerbo	Ög
7830	6337	1360	Linneberga	Bankekind	Bankekind	Ög
7845	6360	1360	Glänås	Svanshals	Lysing	Ög
7847	6361	1360	Kölbäck	Älvestad	Boberg	Ög
7854a	6368	1360	Staby	Rystad	Åkerbo	Ög
7854b	6368	1360	Mörtlösa	S:t Lars	Åkerbo	Ög
7863	6375	1360	”Hassla”	?	Boberg	Ög
7888a	6393	1361	Ullälva	Örtomta	Bankekind	Ög
7888b	6393	1361	Eda	Borg	Memming	Ög
7897	6412	1361	Viby	Viby	Vifolka	Ög
7924	6435	1361	Kolstorp	Hogstad	Göstring	Ög
7927	6438	1361	Göstad	Örtomta	Bankekind	Ög
7952	6461	1361	Mariehov, Lilla	Drothem	Hammarkind	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
7971	6479	1361	Sjökumla	Västra Stenby	Aska	Ög
7996	6508	1361	Sixtorp	Gammalkil	Valkebo	Ög
8024	6537	1361	Skedevi	Skedevi	Bråbo	Ög
8025	6536	1361	Ringetorp	Vårdsberg	Bankekind	Ög
8075a	6577	1362	Brokind	Vårdnäs	Kinda	Ög
8075b	6577	1362	Släteke	Vårdnäs	Kinda	Ög
8117	6619	1362	Vrångstad	Drothem	Hammarkind	Ög
8131	6633	1362	Vedemö	Vinnestad	Aska	Ög
8140	6642	1362	Vimmerby	Vimmerby	Sevede	Sm
8159	6660	1362	Västerby	Hällestad	Bråbo	Ög
8179	6677	1362	Svensksund	Konungsund	Björkekind	Ög
8222	3671	1362	Huvudstad	S:t Per	Dal	Ög
8309	6799	1363	Konungsberga?	Mjölby?	Göstring?	Ög
8323	6813	1363	Husberga	Herrestad	Dal	Ög
8355	6843	1363	Husby	Mogata	Hammarkind	Ög
8394	6880	1363	Tollstad, Östra	Östra Tollstad	Vifolka	Ög
8405	6892	1363	Kögenäs	Vårdnäs	Kinda	Ög
8406	6893	1363	Syttorp	Borg	Memming	Ög
8451	6932	1364	Lundby	Skärkind	Skärkind	Ög
8458	6943	1364	Redinge	Grebo	Bankekind	Ög
8535a	7015	1364	Lämmetorp	Risinge	Bråbo	Ög
8535b	7015	1364	Kolstad	Risinge	Bråbo	Ög
8536a	7014	1364	Lämmetorp	Risinge	Bråbo	Ög
8536b	7014	1364	Kolstad	Risinge	Bråbo	Ög
8598	8598	1364	Idingstad	Östra Harg	Åkerbo	Ög
8659	7135	1365	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
8660	7134	1365	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
8661	7133	1365	Fröstad	Rystad	Åkerbo	Ög
8671	7144	1365	Syttorp	Borg	Memming	Ög
8713	7183	1365	Lundby	Mjölby	Vifolka	Ög
8714	7182	1365	Väversunda	Väversunda	Dal	Ög
8740	7212	1365	Nyckelby	Västra Stenby	Aska	Ög
8794a	7262	1365	Hälleberga	Älvestad	Boberg	Ög
8794b	7262	1365	Borringe	Älvestad	Boberg	Ög
8794c	7262	1365	”Kullstad”	?	Hanekind	Ög
8795	7263	1365	Fjärdingstad	Häradshammar	Östkind	Ög
8842a	7311	1366	Hagelstad	Skärkind	Skärkind	Ög
8842b	7311	1366	?	?	Skärkind	Ög
8845	7314	1366	Brynstorp	Normlösa	Vifolka	Ög
8873	7341	1366	Lårbo, Södra	Ledberg	Valkebo	Ög
8890	7357	1366	Vigerstad	Kättilstad	Kinda	Ög
8902	7368	1366	Syttorp	Borg	Memming	Ög
8960a	7424	1366	Mossänder	Örtomta	Bankekind	Ög
8960b	7424	1366	Häckla	Åtvid	Bankekind	Ög
8963	7429	1366	Gällösa	Tryserum	Tjust	Sm
9035a	7472	1367	Åby	Skärkind	Skärkind	Ög
9035b	7472	1367	Bjärka	Vist	Hanekind	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
9035c	7472	1367	Skog	Vist	Hanekind	Ög
9035d	7472	1367	Vässentorp	Vist	Hanekind	Ög
9043	7492	1367	Bjälösa	Vreta Kloster	Gullberg	Ög
9044	7491	1367	Mossänder	Örtomta	Bankekind	Ög
9065	7512	1367	Styrstad	Styrstad	Lösing	Ög
9092	7538	1367	Styrstad	Styrstad	Lösing	Ög
9103	7546	1367	Luestad	Rystad	Åkerbo	Ög
9148	7591	1367	Västerby	Vårdnäs	Kinda	Ög
9229a	7667	1368	Fiskeby	Östra Eneby	Bråbo	Ög
9229b	7667	1368	Örstad	Östra Eneby	Bråbo	Ög
9240a	7677	1368	Skorteby	Viby	Vifolka	Ög
9240b	7677	1368	Hogstad	Hogstad	Göstring	Ög
9258a	7695	1368	Staby	Rystad	Åkerbo	Ög
9258b	7695	1368	Mörtlösa löt	S:t Lars	Åkerbo	Ög
9292	7730	1368	Västerby	Vårdnäs	Kinda	Ög
9295	7745	1368	Ättetorp	Kvillinge	Bråbo	Ög
9296	7744	1368	Ättetorp	Kvillinge	Bråbo	Ög
9322	7760	1368	Värna	Värna	Bankekind	Ög
9359	7788	1368	Harsby	Å	Björkekind	Ög
9376	7808	1368	Åkerby	Gärdeby	Skärkind	Ög
9394a	7832	1369	Hårstorp	Motala	Aska	Ög
9394b	7832	1369	Motala	Motala	Aska	Ög
9394c	7832	1369	Vräknebro	Vinnerstad	Aska	Ög
9394d	7832	1369	Sörby	Mjölby	Vifolka	Ög
9394e	7832	1369	Lundby	Mjölby	Vifolka	Ög
9394f	7832	1369	Dömestad	Styrstad	Lösing	Ög
9395a	7831	1369	Hårstorp	Motala	Aska	Ög
9395b	7831	1369	Motala	Motala	Aska	Ög
9395c	7831	1369	Vräknebro	Vinnerstad	Aska	Ög
9395d	7831	1369	Sörby	Mjölby	Vifolka	Ög
9395e	7831	1369	Lundby	Mjölby	Vifolka	Ög
9395f	7831	1369	Dömestad	Styrstad	Lösing	Ög
9415	7851	1369	Liljestad	Skönberga	Hammarkind	Ög
9424	7861	1369	Asby	Visingsö	Vista	Sm
9448	7887	1369	Sixtorp	Gammalkil	Valkebo	Ög
9475	7913	1369	Linnefors	Ekeby	Göstring	Ög
9486	7926	1369	Väversunda	Väversunda	Dal	Ög
9490	7929	1369	Kättstorp	Flistad	Gullberg	Ög
9507	7947	1369	Greby	Vikingstad	Valkebo	Ög
9511a	7951	1369	Tomestorp	Kisa	Kinda	Ög
9511b	7951	1369	Hamra	Vårdnäs	Kinda	Ög
9522a	7962	1369	Kullstad	Skeda	Hanekind	Ög
9522b	7962	1369	Stora Åby	Slaka	Hanekind	Ög
9526	7967	1369	Ledingelunda	Kärna	Hanekind	Ög
9535	7976	1369	Vallby	Heda	Lysing	Ög
9540	7982	1369	Harg, Stora	Vikingstad	Valkebo	Ög
9547	7989	1369	Värna	Värna	Bankekind	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
9617a	8045	1370	Risnäs	Vist	Hanekind	Ög
9617b	8045	1370	Skälstorp	Vist	Hanekind	Ög
9617c	8045	1370	Ringetorp, Övre	Vist	Hanekind	Ög
9617d	8045	1370	Ringetorp, Nedre	Vist	Hanekind	Ög
9617e	8045	1370	Gräshorva	Vist	Hanekind	Ög
9617f	8045	1370	”Broka”	Vist	Hanekind	Ög
9617g	8045	1370	Husbyfisket	Vist	Hanekind	Ög
9617h	8045	1370	Tägneby	Vist	Hanekind	Ög
9621a	8049	1370	Sten, Stora	Östra Stenby	Östkind	Ög
9621b	8049	1370	Liljestad	Skönberga	Hammarkind	Ög
9623	8051	1370	Värna	Värna	Bankekind	Ög
9658a	8084	1370	Valtersten	Östra Stenby	Östkind	Ög
9658b	8084	1370	Skälv	Östra Husby	Östkind	Ög
9658c	8084	1370	Klacksätter	Häradshammar	Östkind	Ög
9668	8094	1370	Långserum	Östra Ryd	Skärkind	Ög
9682	8107	1370	Husby	Vist	Hanekind	Ög
9683a	8108	1370	Sörby	Mjölby	Vifolka	Ög
9683b	8108	1370	Lundby	Mjölby	Vifolka	Ög
9685	8110	1370	Husby	Vist	Hanekind	Ög
9686	8111	1370	Husby	Vist	Hanekind	Ög
9687a	8112	1370	Husby	Vist	Hanekind	Ög
9687b	8112	1370	Risnäs	Vist	Hanekind	Ög
9688a	8113	1370	Risnäs	Vist	Hanekind	Ög
9688b	8113	1370	Husby	Vist	Hanekind	Ög
9689	8114	1370	Husby	Vist	Hannekind	Ög
9713	8133	1370	Tjustad	Västra Eneby	Kinda	Ög
9722a	8140	1370	Redinge	Grebo	Bankekind	Ög
9722b	8140	1370	Göttorp	Vist	Hanekind	Ög
9723a	8141	1370	Stora Ullevi	S:t Lars	Hanekind	Ög
9723b	8141	1370	Skankerstad	Skeda	Hanekind	Ög
9821	8230	1370	Markustorp	Vist	Hanekind	Ög
9856a	8884	1371-1377	Bäckeby	Skärkind	Skärkind	Ög
9856b	8884	1371	Herseberga	Skärkind	Skärkind	Ög
9865	X13	1371	Sjögestad	Sjögestad	Valkebo	Ög
9925	X48	1371	Åby	Ödeshög	Lysing	Ög
9963	X64	1371	Markustorp	Vist	Hanekind	Ög
9982	X70	1371	Åby & Broby	Strå	Dal	Ög
10025a	X98	1371	Säby	Vist	Hanekind	Ög
10025b	X98	1371	Haga	Vist	Hanekind	Ög
10025c	X98	1371	Hovetorp	Vist	Hanekind	Ög
10025d	X98	1371	Risnäs	Vist	Hanekind	Ög
10093	X115	1371	Ås	Örtomta	Bankekind	Ög
10101	X117	1371	Viggeby	Grebo	Bankekind	Ög
10149	X143	1372	Hallberga	Svanshals	Lysing	Ög
10169a	X153	1372	”Spånga”	Mjölby	Vifolka	Ög
10169b	X153	1372	Hulterstad	Mjölby	Vifolka	Ög
10169c	X153	1372	Kolstorp	Hagebyhöga	Aska	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
10169d	X153	1372	Sandby	Hagebyhöga	Aska	Ög
10169e	X153	1372	Linnevad	Allhelgona	Göstring	Ög
10169f	X153	1372	Sämjetorp	Allhelgona	Göstring	Ög
10236	X180	1372	Mjärdevi	Slaka	Hanekind	Ög
10311	X215	1373	”Hammarstad”	S:t Lars?	Hanekind?	Ög
10423a	X266	1373	Navestad	Mogata	Hammarkind	Ög
10423b	X266	1373	Navestad	Mogata	Hammarkind	Ög
10446a	X279	1374	Näs	Kullerstad	Memming	Ög
10446b	X279	1374	Näs	Kullerstad	Memming	Ög
10541	8617	1374	Kvissberg	S:t Per	Aska	Ög
10543	8602	1374	Mjärdevi	Hogstad	Göstring	Ög
10570	8633	1374	Rogslösa	Rogslösa	Dal	Ög
10572a	8635	1374	Lårbo	Ledberg	Valkebo	Ög
10572b	8635	1374	Solkeryd	Björkeberg	Gullberg	Ög
10572c	8635	1374	Fallsberg	Allhelgona	Göstring	Ög
10572d	8635	1374	Grepstad	Västra Stenby	Aska	Ög
10572e	8635	1374	”Skæmpnalykkio”	Västra Stenby	Aska	Ög
10575a	8640	1374	Försjö	Älvestad	Boberg	Ög
10575b	8640	1374	Hydinge	Sya	Vifolka	Ög
10577a	8642	1374	Freberga, Södra	Västra Stenby	Aska	Ög
10577b	8642	1374	Masastad	Strå	Dal	Ög
10578a	8644	1374	Klosterorlunda	Hov	Aska	Ög
10578b	8644	1374	Klosterorlunda	Hov	Aska	Ög
10579a	8645	1374	Viby	Viby	Vifolka	Ög
10579b	8645	1374	Viby	Viby	Vifolka	Ög
10581	8647	1374	Bispmotala	Motala	Aska	Ög
10586	8648	1374	Bispmotala	Motala	Aska	Ög
10588	8650	1374	Klosterorlunda	Hov	Aska	Ög
10590a	8652	1374	Freberga, Södra	Västra Stenby	Aska	Ög
10590b	8652	1374	Ingestorp	Ledberg	Valkebo	Ög
10591a	8653	1374	Freberga, Södra	Västra Stenby	Aska	Ög
10591b	8653	1374	Kedevad	Strå	Dal	Ög
10592a	8654	1374	Starby	S:t Per	Dal	Ög
10592b	8654	1374	Kastad	Örberga	Dal	Ög
10595	8657	1374	Freberga, Södra	Västra Stenby	Aska	Ög
10601	8668	1374	Äleby	Gistad	Skärkind	Ög
10615	8689	1374	Freberga	Rogslösa	Dal	Ög
10630a	8709	1375	Össby	Gräsgård	Gräsgård	Öl
10630b	8709	1375	Starby	S:t Per	Dal	Ög
10630c	8709	1375	Kastad	Örberga	Dal	Ög
10635	8718	1375	Gårdsjön	Häradshammar	Östkind	Ög
10640a	8723	1375	Leverstad	Borg	Memming	Ög
10640b	8723	1375	Gäverstad	Borg	Memming	Ög
10640c	8723	1375	Odensåker	Kullerstad	Memming	Ög
10640d	8723	1375	”Norrby”	Kullerstad?	Memming	Ög
10651	8735	1375	Berga	S:t Lars	Hanekind	Ög
10656	8744	1375	Stratomta	Törnevalla	Åkerbo	Ög

SDhk	DS	Datering	By/gård	Socken	Härad	Lsk
10657	8745	1375	Åby	Skärkind	Skärkind	Ög
10658a	8746	1375	Åby	Skärkind	Skärkind	Ög
10658b	8746	1375	Kårantorp	Skärkind	Skärkind	Ög
10660a	8748	1375	Svärtinge	Östra Eneby	Bråbo	Ög
10660b	8748	1375	Herrborum	S:t Anna	Hammarkind	Ög
10661a	8749	1375	Fjärdingstad	Häradshammar	Östkind	Ög
10661b	8749	1375	Fjärdingstad	Häradshammar	Östkind	Ög
10662	8750	1375	Hamra	Lönsås	Boberg	Ög
10670	8761	1375	Kullstad	Skeda	Hanekind	Ög
10676a	8768	1375	Västerby	Värdsnäs	Kinda	Ög
10676b	8768	1375	Stratomta	Törnevalla	Åkerbo	Ög
10697	8796	1375	Luckerstad	Örberga	Dal	Ög
10698a	8797	1375	Broby	Strå	Dal	Ög
10698b	8797	1375	Kalvestad	Strå	Dal	Ög
10713	8828	1375	Åsby	Rogslösa	Dal	Ög
10714a	8829	1375	Skedevi	Lönsås	Boberg	Ög
10714b	8829	1375	Skedevi	Lönsås	Boberg	Ög
10714c	8829	1375	Karstorp	Lönsås	Boberg	Ög
10714d	8829	1375	Skedevi	Lönsås	Boberg	Ög
10714e	8829	1375	Skedevi	Lönsås	Boberg	Ög
10714f	8829	1375	Jordstorp	Bankekind	Bankekind	Ög
10715	8830	1375	Åsby	Rogslösa	Dal	Ög
10723	8844	1375	Fjärdingstad	Östra Skrukeby	Åkerbo	Ög
10726	8847	1375	Eggeby	Skärkind	Skärkind	Ög
10749a	8876	1375	Skeby	Väderstad	Lysing	Ög
10749b	8876	1375	Hygnestad	Väderstad	Göstring	Ög
10753	9173	1376	”Sproxstadha”	Kullerstad	Memming	Ög
10772	9192	1376	Ask	Ask	Aska	Ög
10773	9193	1376	Ask	Ask	Aska	Ög
10774	9194	1376	Ölstorp	Fivelstad	Aska	Ög
10778	9200	1376	Viggeby	Grebo	Bankekind	Ög
10781	9204	1376	Äleby	Gistad	Skärkind	Ög
10794a	9218	1376	Hultsäter	Värna	Bankekind	Ög
10794b	9218	1376	?	?	Bankekind?	Ög
10794c	9218	1376	Värna	Värna	Bankekind	Ög
10802	9227	1376	Klosterorlunda	Hov	Aska	Ög
10803a	9228	1376	Västerby	Västerlösa	Vifolka	Ög
10803b	9228	1376	Kråktorp	Västerlösa	Vifolka	Ög
10842	9277	1376	Fjättmunna	Ekeby	Göstring	Ög
10850	9287	1376	Studsberg	Älvestad	Boberg	Ög
10853	9234	1376	"Hwalsberg"	?	?	Ög
10855	9296	1376	Målstena	Björnsäter	Bankekind	Ög
10889a	9338	1376	Kasteberga	Ekebyborna	Boberg	Ög
10889b	9338	1376	Kasteberga	Ekebyborna	Boberg	Ög
10889c	9338	1376	Lundbo?	Ekebyborna	Boberg	Ög
10889d	9338	1376	Nederlösa	Normlösa	Vifolka	Ög
10889e	9338	1376	Överstad	Askeby	Bankekind	Ög

<u>SDhk</u>	<u>DS</u>	<u>Datering</u>	<u>By/gård</u>	<u>Socken</u>	<u>Härad</u>	<u>Lsk</u>
10889f	9338	1376	Källtorp	Askeby	Bankekind	Ög
10889g	9338	1376	Vistlöt	Örtomta	Bankekind	Ög
10891	9341	1376	Äleby	Gistad	Skärkind	Ög
39661	2594	1313	"Helmstad"	?	?	Ög
39812	6326	1360	Össby	Risinge	Bråbo	Ög

Katalog med attungsbelägg i SDhk till och med år 1376

Del 2, kvantitet och kvalitet

Förkortningar:

A = attung	S = salupris
SA = spansns avgäld	M = mellanavgift vid byte
TA = töns avgäld	P = pantpris
pb = penningbol	PT = inbäddad pant i testamente
	VT = värdering i testamente
mp = mark penningar	lat = latin
lm = lödiga mark	sv = svenska
ört = örtug	

En ruta kring S, M, P, PT, VT betyder att priset/värdet gäller för summan av attungstalen inom rutan.

Efter en prisuppgift i mp anges inom parentes i vissa fall kursen i förhållande till lödiga mark (lm).

Beb/mark = bebyggelse- eller markslag

”villa”, ”curia”, ”mansio” och ”grangie” är latinska termer för (huvud)gård.

Ett versalt P inom parentes (P) anger att ägolotten har en positionsangivelse, så gott som alltid i förhållande till solen, s.k. solskifte.

<u>SDhk</u>	<u>A-tal</u>	<u>A-tal bråk</u>	<u>Beb/mark/(P)</u>	<u>Hus</u>	<u>Pris/värde</u>	<u>Språk</u>
245a	8,00	8				lat
245b	4,00	4				lat
245c	9,00	9				lat
245d	2,00	2				lat
245e	6,00	6				lat
245f	2,00	2				lat
286a	8,00	8	villa			lat
286b	4,00	4	villa			lat
286c	4,00	4	villa			lat
431	12,0	12	villa			lat
563a	2,00	2	mansio			lat
563b	1,50	1 + ½	villa			lat
563c	0,50	½	villa			lat
563d	2,00	2	villa			lat
563e	1,25	1 + ¼				lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
563f	5,00	5				lat
563g	1,50	1 + ½				lat
563h	1,00	1				lat
563i	0,58	⅓ + ¼				lat
633a	1,75	2 - ¼	mansio			lat
633b	2,50	2 + ½	mansio			lat
762a	2,00	2				lat
762b	1,00	1				lat
762c	1,00	1				lat
762d	0,50	½	villa			lat
791a	2,00	2				lat
791b	3,00	3				lat
791c	3,00	3				lat
791d	6,00	6				lat
848a	6,50	6 + ½				lat
848b	1,17	1 + 1/6		Hus		lat
848c	3,00	3				lat
848d	1,00	1				lat
848e	2,00	2				lat
872	3,00	3	villa			lat
888a	1,00	1				lat
888b	1,00	1				lat
888c	3,50	3 + ½	villa			lat
895a	2,00	2				lat
895b	1,00	1				lat
928a	2,00	2				lat
928b	0,50	½				lat
953	5,00	5	mansio		VT: 250 mp	lat
977	16,0	16				lat
992	2,00	2	curia/grangie			lat
1065a	1,50	1 + ½				lat
1065b	1,50	1 + ½				lat
1065c	7,00	7				lat
1065d	0,33	⅓				lat
1065e	0,33	⅓				lat
1083	6,00	6	curia			lat
1103	5,00	5	curia			lat
1136	1,00	1				lat
1183a	8,00	8			S: 433 mp + 8 ört	lat
1183b	0,50	½			-----	lat
1183c	1,00	1			-----	lat
1183d	1,33	1 + ⅓			-----	lat
1217a	1,00	1				lat
1217b	1,00	1				lat
1222a	0,12	⅛				lat
1222b	0,12	⅛				lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
1222c	1,00	1	sätsgård			lat
1238a	0,25	¼				lat
1238b	1,00	1				lat
1286	1,00	1				lat
1334	0,12	⅛	villa			lat
1336a	0,25	¼				lat
1336b	0,25	¼				lat
1336c	0,25	¼				lat
1343	4,00	4	villa			lat
1362	0,50	½				lat
1364a	0,25	¼	fiske			lat
1364b	0,25	¼	fiske			lat
1364c	0,08	¼ av ⅓	fiske			lat
1364d	0,08	¼ av ⅓	fiske			lat
1454a	1,00	1				lat
1454b	1,00	1				lat
1489	3,00	3				lat
1561	2,00	2				lat
1600	0,50	½				lat
1601	0,50	½				lat
1633a	5,00	5	curia			lat
1633b	2,00	2				lat
1641a	1,00	1	villa			lat
1641b	0,25	¼				lat
1692	1,00	1			P: 20 mp	lat
1731a	1,00	1				lat
1731b	1,00	1				lat
1735	0,75	¾			PT: 24 mp	lat
1750	0,40	⅓ + 1/16				lat
1810	3,00	3				lat
1821	1,00	1		Hus		lat
1829	1,00	1				lat
1835a	3,00	3				lat
1835b	1,67	1 + ⅔				lat
1836a	1,67	1 + ⅔	villa			lat
1836b	0,50	½				lat
1872	0,62	½ + ⅛				lat
1904	3,83	4 - 1/6	curia			lat
1918	2,75	3 - ¼	curia			lat
1938	0,50	½				lat
1939	1,00	1	curia		PT: 80 mp	lat
1968	0,10	1/10	villa		(S: 24 mp)	lat
1986	0,17	1/6				lat
2006a	0,25	¼			(S: 24 mp)	lat
2006b	0,50	½			(S: 12 mp)	lat
2006c	0,58	½ + 1/12			S: 20 mp	lat
2006d	0,25	¼				lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
2010	0,08	1/12			S: 3 ½ mp	lat
2048	2,00	2				lat
2081a	1,00	1			P: 36 mp	lat
2081b	0,50	½				lat
2128	0,71	½ + ⅛ + 1/12				lat
2132a	1,00	1	curia	Hus		lat
2132b	1,92	2 - 1/12				lat
2170	0,50	½			PT: 30 mp	lat
2210a	2,00	2	curia			lat
2210b	1,00	1			PT: 20 mp	lat
2286	0,12	⅛				lat
2399	1,33	1 + ⅓	curia			lat
2415	4,00	1 + 3	curia			lat
2451	1,00	1	(P)	Hus	S: 66 mp	lat
2473	3,00	3	villa			lat
2548a	0,25	¼				lat
2548b	0,25	¼				lat
2548c	0,25	¼	åker, äng			lat
2548d	0,12	⅛	skog			lat
2564	1,00	1		Hus		lat
2565a	3,00	3			M: 1A = 100 mp	lat
2565b	0,25	¼	skog		-----	lat
2565c	1,50	1 + ½		Hus	-----	lat
2612a	1,00	1		Hus		lat
2612b	1,00	1		Hus		lat
2614	2,88	3 - ⅛				lat
2654a	2,60	2 + ½ + 1/12 + ¼ av 1/12	curia			lat
2654b	3,25	3 + ¼	skog			lat
2654c	0,17	1/6				lat
2654d	0,50	½				lat
2654e	0,12	⅛				lat
2654f	0,25	¼				lat
2654g	0,25	¼				lat
2654h	0,50	½				lat
2654i	0,50	½				lat
2654j	0,12	⅛				lat
2654k	0,25	¼				lat
2654l	1,00	1				lat
2654m	1,25	1 + ¼				lat
2654n	0,75	¾				lat
2654o	0,12	⅛				lat
2704	0,50	½			PT: 40 mp	lat
2713	1,00	1				lat
2778a	0,08	1/12	skog			lat
2778b	1,33	1 + ⅓	villa			lat
2778c	0,67	⅔	inägor			lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
2778d	1,50	1 + ½		Hus		lat
2797a	0,12	¼	skog		S: 1 mp	lat
2797b	0,12	¼	skog		S: 1 mp	lat
2864	0,11	1/9				lat
2889a	0,50	½				lat
2889b	0,17	1/6	skog			lat
2889c	0,12	¼				lat
2889d	0,53	½ + ⅓ av ¼				lat
2889e	0,12	¼				lat
2889f	0,25	¼				lat
2889g	0,25	¼				lat
2889h	0,50	½				lat
2889i	0,25	¼				lat
2889j	0,33	⅓				lat
2889k	0,17	1/6	villa			lat
2900	0,18	1/6 + 2 pb				lat
2907	2,42	2 + ⅓ + 1/12	villa			lat
2920a	1,00	1			S: 40 mp	lat
2920b	0,25	¼				lat
2920c	2,00	2	villa			lat
2921a	4,50	4 + ½	curia			lat
2921b	0,33	⅓				lat
2921c	0,83	½ + ⅓		Hus		lat
2921d	0,12	¼	skog			lat
2921e	0,17	1/6	bete			lat
2921f	0,50	½	skog			lat
2925a	0,12	¼				lat
2925b	0,17	1/6	åker, äng			lat
2932a	1,00	1		Hus		lat
2932b	1,00	1	åker, äng			lat
2939	1,00	1	villa			lat
2959	5,00	5	curia			lat
3001	0,75	¾	skog			lat
3054a	4,00	4		Hus		lat
3054b	1,00	1		Hus		lat
3060a	1,00	1	villa			lat
3060b	1,00	1	villa		PT: 30 mp	lat
3060c	0,50	½			S: 35 mp	lat
3060d	1,50	1 + ½				lat
3060e	1,00	1				lat
3075	6,50	6 + ½				lat
3097a	2,50	2 + ½	åker, äng			lat
3097b	2,00	2	skog			lat
3097c	0,50	½	skog, torp			lat
3131	2,5	2 + ½				lat
3150	0,25	¼	villa			lat
3175	1,00	1			S: 60 mp	lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
3187a	1,00	1			S: 240 mp	lat
3187b	1,00	1			-----	lat
3192	0,50	$\frac{1}{2}$		Hus	S: 70 mp	lat
3216	2,00	2				lat
3245	1,00	1				lat
3337	4,00	4	villa		S: 330 mp	lat
3368	1,38	$1 + \frac{1}{2} - \frac{1}{8}$				lat
3382	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
3400	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
3455a	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
3455b	3,00	3				lat
3455c	1,00	1				lat
3455d	0,83	$\frac{1}{2} + \frac{1}{3}$				lat
3456	4,00	4				lat
3457a	4,00	4			S: 250 mp	lat
3457b	0,17	$\frac{1}{6}$	skog		-----	lat
3480	1,56	$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{16}$				lat
3482	1,56	$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{16}$		Hus		lat
3531	1,00	1				lat
3532	1,00	1				lat
3595	1,50	$1 + \frac{1}{2}$				lat
3601a	7,00	7	villa			lat
3601b	1,50	$1 + \frac{1}{2}$	villa			lat
3601c	6,00	6	villa			lat
3606	0,25	$\frac{1}{4}$		Hus		lat
3656	2,00	2				lat
3713a	0,83	$\frac{1}{2} + \frac{1}{3}$				lat
3713b	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
3729a	1,00	1	villa			lat
3729b	2,00	2	villa			lat
3729c	1,00	1				lat
3731	3,66	$4 - \frac{1}{3}$			S: 200 mp	lat
3752a	5,42	$5 + \frac{1}{2} - \frac{1}{12}$				lat
3752b	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
3752c	1,00	1				lat
3752d	0,5	$\frac{1}{2}$				lat
3752e	1,00	1				lat
3752f	1,00	1				lat
3795	4,00	4				lat
3822	2,17	$2 + \frac{1}{6}$			S: 200 mp	lat
3831	5,00	5				lat
3876	0,50	$\frac{1}{2}$	villa			lat
3877	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
3878	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
3906	4,00	4		Hus		lat
4002	1,00	1	villa			lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
4015	1,25	1 + ¼	villa			lat
4019	0,62	15 SA			S: 34,5 mp	lat
4051a	1,00	1			PT: 50 mp	lat
4051b	1,00	1				lat
4051c	1,00	1				lat
4056	1,00	1				lat
4060	0,25	¼				lat
4065	0,50	½			(S: 45 mp)	lat
4068	1,75	2 - ¼				lat
4103	0,25	¼				lat
4121	0,50	½			S:26 mp	lat
4172	5,00	5				lat
4219	0,50	½			S: 24 mp	lat
4220	0,50	½				lat
4242	0,50	½				lat
4260	0,33	⅓		Hus	S: 32 mp	lat
4270	0,25	¼			P: 30 mp	lat
4273	2,00	2			P: 116 mp	lat
4299	0,17	1/6				lat
4332	2,00	2				lat
4347	1,00	1			P: 40 mp	lat
4357	1,00	1			P: 30 mp	lat
4363	6,00	6		Hus	P: 200 mp	lat
4402a	1,25	1 + ¼				lat
4402b	0,50	½				lat
4403	1,50	1 + ½	villa (P)		S: 48 mp	lat
4407	0,50	½			S: 100 mp	lat
4416	0,25	¼			S: 14 mp	lat
4427	0,25	¼				lat
4431	0,50	½				lat
4458	1,25	1 + ¼				lat
4463	1,38	1 + ½ - ⅛				lat
4479a	3,42	3 + ½ - 1/12	villa		S: 270 mp	lat
4479b	0,25	¼	skog		-----	lat
4511a	0,92	1 - 1/12	by			lat
4511b	0,92	1 - 1/12	by			lat
4529	2,00	2			P: 170 mp	---
4543	1,00	1			P: 60 mp	lat
4574	0,25	¼	villa			lat
4647	1,00	1			P: 80 mp	lat
4656	1,00	1		Hus		lat
4670	2,00	2		Hus	S: 92 mp	lat
4682a	0,44	½ A - 1½ SA				lat
4682b	0,33	⅓				lat
4683a	1,00	1			S: 22 lm	lat
4683b	0,50	½			-----	lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
4688	1,00	1		Hus		lat
4702	0,75	$\frac{3}{4}$			S: 40 mp	lat
4731a	1,58	$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{12}$		Hus		lat
4731b	0,50	$\frac{1}{2}$		Hus		lat
4736	1,00	1				lat
4744a	1,00	1			P: 100 mp	lat
4744b	0,50	$\frac{1}{2}$			-----	lat
4756a	1,58	$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{12}$	sättegård			lat
4756b	1,67	$2 - \frac{1}{3}$	äng			lat
4756c	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
4756d	0,25	$\frac{1}{4}$	åkerteg			lat
4756e	0,17	$\frac{1}{6}$	åkerteg			lat
4756f	0,33	$\frac{1}{3}$	skog			lat
4756g	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
4756h	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
4765a	1,00	1				lat
4765b	2,50	$2 + \frac{1}{2}$				lat
4765c	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
4765d	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
4765e	2,00	2				lat
4765f	0,62	$\frac{1}{2} + \frac{1}{8}$				lat
4782	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
4785	1,00	1				lat
4789	0,50	$\frac{1}{2}$	(P)			lat
4791a	1,00	1		Hus		lat
4791b	0,17	$\frac{1}{6}$	skog			lat
4792	1,50	$1 + \frac{1}{2}$		Hus	S: 90 mp	lat
4835	1,00	1			P: 16 mp	lat
4838	0,50	$\frac{1}{2}$			S: 24 mp	lat
4848	2,00	2				lat
4858	0,50	$\frac{1}{2}$	villa			lat
4859	0,50	$\frac{1}{2}$			P: 6 mp + 2 öre	lat
4863	8,00	8				lat
4864	8,00	8				lat
4877	0,12	$\frac{1}{8}$	villa	Hus	S: 20 mp	lat
4889	0,50	$\frac{1}{2}$				lat
4909a	2,00	2				lat
4909b	2,50	$2 + \frac{1}{2}$				lat
4926	0,25	$\frac{1}{4}$	(P)	Hus	S: 26 mp	lat
4968	0,50	$\frac{1}{2}$	villa (P)		S: 40 mp	lat
4969	0,50	$\frac{1}{2}$	by (P)		S: 40 mp	sv
4971	0,25	$\frac{1}{4}$			S: 26 mp	lat
5025	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
5034	0,50	$\frac{1}{2}$			P: 24 mp	lat
5040	1,50	$1 + \frac{1}{2}$	villa			lat
5057a	2,50	$2 + \frac{1}{2}$				lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
5057b	1,00	1				lat
5057c	1,00	1				lat
5060	0,25	¼	skog			lat
5066	0,12	⅛				lat
5111	2,50	2 + ½				lat
5119	0,12	⅛				lat
5129a	0,50	½				lat
5129b	0,33	⅓				lat
5129c	0,33	⅓	skog			lat
5130a	0,50	½				lat
5130b	0,33	⅓				lat
5130c	0,33	⅓	skog			lat
5138	1,00	1			P: 20 mp	lat
5164	0,33	1/6 + 1/6		Hus		lat
5180	0,12	⅛	villa			lat
5197a	1,50	1 + ½	skog			lat
5197b	0,75	¾				lat
5200a	2,00	2				lat
5200b	1,00	1				lat
5200c	2,75	2 + ½ + ¼				lat
5207a	3,00	3		Hus	(S: 400 mp)	lat
5207b	0,33	⅓	skog		-----	lat
5207c	0,25	¼	skog		-----	lat
5207d	0,25	¼	skog		-----	lat
5207e	0,25	¼	skog		-----	lat
5210a	6,00	6				lat
5210b	4,83	5 - 1/6				lat
5225a	6,00	6				lat
5225b	4,83	5 - 1/6				lat
5226a	6,00	6				lat
5226b	4,83	5 - 1/6				lat
5227a	1,00	1			P: 100 mp	lat
5227b	0,25	¼			-----	lat
5237	0,50	½	skog		S: 9 mark	lat
5242	0,50	½	villa			lat
5257a	0,50	½			S: 60 mp	lat
5257b	0,25	¼			-----	lat
5261a	2,00	2				lat
5261b	0,50	½			M: 24 mp	lat
5261c	4,00	4				lat
5279	1,50	1 + ½				lat
5305	0,08	2 SA			S: 5 mp	lat
5378a	0,25	¼				lat
5378b	0,42	½ - 1/12				lat
5378c	0,25	¼				lat
5382	0,25	¼				lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
5383	0,25	¼				lat
5389	0,50	½			S: 50 mp	lat
5390	1,00	1				lat
5458a	0,75	½ + 1/6 + 1/12				lat
5458b	0,50	½				lat
5534	1,00	1	villa			lat
5587	1,50	1 + ½				sv
5593	1,50	1 + ½				lat
5596a	3,17	3 + 1/6	villa	Hus	S: 400 mp	lat
5596b	0,50	½	villa	Hus	-----	lat
5599	0,50	½		Hus		lat
5600	0,25	¼	skog			lat
5611	4,50	4 + ½		Hus	S: 500 mp	lat
5638	0,50	½		Hus		lat
5659a	5,00	5	curia			lat
5659b	2,00	2				lat
5704a	1,00	1				lat
5704b	1,00	1				lat
5704c	0,50	½				lat
5704d	1,00	1				lat
5714	0,50	½	villa		S: 40 mp	lat
5728	0,50	½	(P)		S: 44 mp	lat
5740	2,00	2			P: 36 mp	lat
5746	1,67	1 + ½ + 1/6	villa/curia	Hus	S: 160 mp	lat
5797	0,25	¼			S: 22 mp	lat
5814	4,00	4	villa			lat
5854	5,50	5 + ½				lat
5857	1,42	1 + ½ - 1/12				lat
5865a	1,75	1 + ¾				lat
5865b	0,50	½	curia			lat
5868	0,08	2 SA				lat
5876	0,50	½	villa		P: 20 mp	lat
5894a	0,54	½ + 1 SA				lat
5894b	0,12	3 SA				lat
5894c	0,12	3 SA				lat
5894d	0,12	3 SA				lat
5944	0,25	¼			P: 6 mp	lat
5946a	1,00	1		Hus		lat
5946b	0,33	⅓		Hus		lat
5949	1,08	1 + 1/12	villa			lat
5965	0,25	¼				lat
5972a	1,00	1		Hus	M: 50, 4 mp	lat
5972b	0,33	⅓		Hus		lat
5972c	0,25	¼				lat
5974	0,17	1/6				lat
5975a	0,25	¼	villa			lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
5975b	0,25	¼				lat
5975c	0,12	⅛	villa			lat
5975d	0,12	⅛				lat
5975e	0,12	⅛	villa		S: 10 mp	lat
5988a	0,25	¼	(P)	Hus		lat
5988b	1,00	1				lat
5997	1,00	1			S: 64 mp	lat
6000	0,25	¼				lat
6009a	0,50	½			S: 80 mp	lat
6009b	1,50	6 TA			-----	lat
6023a	3,00	3	curia		S: 250 mp	lat
6023b	1,00	1				lat
6038	1,00	1				lat
6070	2,00	2				lat
6105a	2,00	2	curia			lat
6105b	1,17	1 + 1/6				lat
6105c	4,00	4	curia			lat
6105d	0,17	1/6				lat
6108	0,25	¼	(P)		P: 10 mp	lat
6158	0,38	9 SA			S: 15 mp	lat
6159	0,38	9 SA			S: 15 mp	sv
6168	0,25	¼			S: 10 mp	lat
6219	0,50	½				sv
6270	1,08	½ + 1/12				sv
6349	0,50	½				sv
6350	2,00	2				lat
6361	2,00	2				lat
6372	0,62	½ + ⅛			S: 30 mp	lat
6376	1,50	1 + ½	villa			lat
6378	1,12	1 + ⅛				sv
6381	0,42	½ - 1/12				lat
6394	2,00	2			S: 30 mp	lat
6398	0,75	1 - ¼			S: 35 mp	lat
6462a	0,50	½				sv
6462b	1,00	1				sv
6477	4,00	4			S: 160 mp	sv
6487	1,00	1				lat
6492	0,12	⅛				lat
6495	0,25	¼				lat
6504	1,00	1		Hus		lat
6525	5,00	5			S: 220 mp	lat
6533	0,25	¼			S: 15 mp	lat
6544	0,58	½ + 1/12	skog		S: 5 mp	lat
6557	1,00	1				sv
6562	0,25	¼	(P)		S: 15 mp	lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
6612a	0,25	¼		Hus	M: 1A = 60 mp	sv
6612b	0,08	1/12			-----	sv
6612c	0,83	1 - 1/16		Hus	-----	sv
6639a	1,00	1			S: 60 mp	sv
6639b	0,25	¼	skog		-----	sv
6682	1,00	1				
6683	0,42	10 SA				
6686a	1,00	1			S: 130 mp	lat
6686b	0,50	½			-----	lat
6701	0,42	10 SA				
6709a	8,00	8			P: 400 mp	lat
6709b	3,00	3			-----	lat
6709c	2,00	2			-----	lat
6709d	4,00	4			-----	lat
6709e	4,00	4			-----	lat
6720a	1,00	1	villa			lat
6720b	0,50	½				lat
6741	0,25	¼				lat
6748	0,50	½			S: 15 mp	lat
6751	0,25	¼	äng		S: 3 mp	lat
6753	0,50	½			S: 20 mp	lat
6765	1,00	1				lat
6774	1,00	1	curia		P: 40 mp	lat
6836	0,67	⅔	villa		P: 6 mp	lat
6859	0,08	2 SA	(P)		S: 5 mp	sv
6874	7,00	7				sv
6923a	0,25	¼	skog			sv
6923b	0,17	4 SA	skog?			sv
6942	2,00	2				sv
6955	1,50	1 + ½		Hus		sv
6963	7,00	7	villa		S: 600 mp	lat
7005	1,50	1 + ½		Hus	S: 60 mp	lat
7016	2,00	2	villa			lat
7020a	0,25	¼	villa		S: 14 mp	lat
7020b	0,75	¾	villa		-----	lat
7023	2,00	2				sv
7028	1,00	1			S: 60 mp	sv
7031	0,25	¼			S: 10 mp	lat
7042	0,50	½	(P)		S: 30 mp	sv
7043	0,50	½	(P)		S: 30 mp	lat
7084	0,33	¼ + 1/12				sv
7085	0,33	¼ + 1/12			S: 17 mp	sv
7091	1,50	1 + ½				sv
7151	5,00	5				lat

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
7158a	0,25	¼	villa			lat
7158b	0,25	¼	villa		S: 20 mp	lat
7158c	0,25	¼	villa			lat
7159a	0,67	⅔				sv
7159b	1,00	1				sv
7159c	1,87	2 – ⅛				sv
7187	1,50	1 + ½				sv
7199a	2,00	2		Hus		sv
7199b	1,00	1	gård			sv
7199c	0,67	16 SA	gård			sv
7200a	2,00	2		Hus		lat
7200b	1,67	1 + ⅔	curia	Hus		lat
7227	1,00	1	villa		S: 54 mp	lat
7243	0,25	¼				lat
7255	1,00	1		Hus	S: 36 mp	sv
7274	1,50	1 + ½				sv
7302	1,75	2 – ¼				lat
7322	0,92	1 – 1/12				sv
7323	1,00	1		Hus		sv
7331	0,83	20 SA				lat
7332	0,83	20 SA				sv
7370	0,67	16 SA			S: 23 mp	sv
7385	0,33	⅓			S: 16 mp	sv
7386	0,67	⅔			S: 24 mp	sv
7387	0,67	16 SA				sv
7414	0,50	½			S: 12 mp	sv
7416	4,00	4 – 1 aln				lat
7454a	0,50	½			VT: 36 mp	lat
7454b	0,42	10 SA			VT: 20 mp	lat
7481	1,08	1 + 1/12	gård	Hus		sv
7482	0,25	¼			S: 12 mp	sv
7492	0,25	¼				lat
7512a	3,00	3				---
7512b	2,00	2				---
7512c	1,00	1				---
7512d	1,00	1				---
7602	1,00	1			S: 40 mp	sv
7615	0,25	¼			VT: 8 mp	lat
7647	1,00	1				---
7683	5,00	5				lat
7693	2,00	2				lat
7701a	1,00	1	by			sv
7701b	0,62	2 + ½ TA	by			sv
7701c	0,42	10 SA	by (P)			sv
7701d	0,50	2 TA	by (P)			sv
7716	0,25	¼				sv
7731a	1,00	1				sv

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
7731b	0,25	¼				sv
7797	0,33	¼ + 1/12				lat
7802	0,38	½ – ⅛	inägor		S: 8 mp	sv
7814	0,17	1/6			S: 8 mp	sv
7821a	0,75	¾	i 2 bol	Hus	S: 50 mp	sv
7821b	0,50	½	bol		-----	sv
7830	2,00	2		Hus	P: 50 mp	lat
7845	1,00	1				lat
7847	2,00	2				lat
7854a	0,75	¾			S: 50 mp	sv
7854b	0,50	½			-----	sv
7863	1,00	1				lat
7888a	0,75	¾				sv
7888b	0,75	¾				sv
7897	2,00	2				lat
7924	3,50	3 + ½		Hus		sv
7927	0,62	½ + 3 SA				sv
7952	0,25	¼	villa	Hus	S: 15 mp	lat
7971	0,25	¼				lat
7996	0,50	½	(P)		S: 12 mp	sv
8024	1,00	1				lat
8025	0,50	½			S: 16 mp	sv
8075a	2,00	2	villa	Hus		lat
8075b	3,00	3 + 7 alnar	villa			lat
8117	2,83	3 – 4 SA	by			sv
8131	1,00	24 SA	by		S: 100 mp	sv
8140	1,00	½ + ½	(P)			sv
8159	0,50	½		Hus	P: 30 mp	lat
8179	6,00	6	villa	Hus		lat
8222	3,00	3	curia			lat
8309	1,00	1				lat
8323	0,75	¾			S: 60 mp (1337)	lat
8355	0,50	½	skog			sv
8394	2,00	2		Hus		sv
8405	3,00	3				lat
8406	0,83	1 – 4 SA		Hus		sv
8451	2,00	2			P: 10 lm	sv
8458	1,50	1 + ½				lat
8535a	0,21	5 SA				sv
8535b	0,33	8 SA				sv
8536a	0,21	5 SA				sv
8536b	0,33	8 SA				sv
8598	1,25	5 x ¼			S: 60 mp	sv
8659	0,38	9 SA			S: 9 mp	sv
8660	0,17	4 SA			S: 4 mp	sv
8661	0,17	4 SA			S: 4 mp	sv

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
8671	0,83	1 – 4 SA				sv
8713	1,00	1				sv
8714	1,00	1		Hus		sv
8740	1,33	1 + 1/3				lat
8794a	0,83	1 – 1/6				sv
8794b	2,00	2		Hus		sv
8794c	0,50	1/2				sv
8795	3,00	3				lat
8842a	0,50	1/2				sv
8842b	0,25	1/4			S: 12 mp	sv
8845	0,75	1 – 1/4				lat
8873	1,00	1		Hus		sv
8890	1,33	1 + 1/3		Hus	S: 50 mp	sv
8902	0,83	1 – 4 SA				sv
8960a	0,16	1/6		Hus		sv
8960b	0,12	3 SA	åker			sv
8963	0,75	3/4	by			sv
9035a	1,00	1				sv
9035b	1,00	1				sv
9035c	0,88	1 – 1/8				sv
9035d	1,25	5 x 1/4				sv
9043	1,08	1 + 1/12		Hus	S: 60 mp	sv
9044	0,29	1/4 + 1/2 av 1/12				sv
9065	3,00	3			S: 180 mp	sv
9092	3,00	3				sv
9103	1,00	1			S: 60 mp	sv
9148	0,17	1/6				sv
9229a	2,50	2 + 1/2				sv
9229b	1,00	1		Hus		sv
9240a	1,50	1 + 1/2			PT: 30 mp	lat
9240b	0,33	1/3				lat
9258a	0,75	3/4	villa			lat
9258b	0,50	1/2				lat
9292	0,17	1/6			S: 7 mp	sv
9295	0,08	2 SA				sv
9296	0,08	2 SA				sv
9322	2,00	2		Hus	S: 100 mp	sv
9359	1,25	5 x 1/4		Hus		sv
9376	2,00	2				sv
9394a	3,50	3 + 1/2	gård			sv
9394b	0,50	1/2				sv
9394c	0,33	1/3				sv
9394d	6,00	6				sv
9394e	5,50	5 + 1/2				sv
9394f	1,00	1				sv
9395a	3,50	3 + 1/2	gård			sv
9395b	0,50	1/2				sv

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
9395c	0,33	$\frac{1}{3}$				sv
9395d	6,00	6				sv
9395e	5,50	$5 + \frac{1}{2}$				sv
9395f	1,00	1				sv
9415	4,67	$4 + \frac{3}{4} - 2 \text{ SA}$				lat
9424	4,00	4				lat
9448	0,50	$\frac{1}{2}$			S: 12 mp	sv
9475	0,75	$1 - \frac{1}{4}$		Hus		sv
9486	1,00	1				sv
9490	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
9507	2,50	$2 + \frac{1}{2}$		Hus		sv
9511a	2,75	$3 - \frac{1}{4}$				lat
9511b	3,00	3				lat
9522a	0,50	$\frac{1}{2}$	(P)			sv
9522b	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
9526	1,04	$1 + \frac{1}{2} \text{ av } 1/12$		Hus		sv
9535	0,25	$\frac{1}{4}$				lat
9540	1,00	1			PT: 60 mp	lat
9547	1,00	1		Hus	S: 50 mp (6:1)	sv
9617a	2,33	$2 + \frac{1}{2} - 1/6$				sv
9617b	7,00	7				sv
9617c	2,25	$9 \times \frac{1}{4}$				sv
9617d	8,00	8				sv
9617e	6,50	$6 + \frac{1}{2}$				sv
9617f	0,08	$1/12$				sv
9617g	0,67	$\frac{2}{3}$	fiske			sv
9617h	0,06	$1/16$	skog			sv
9621a	1,00	1			S: 150 mp (6:1)	sv
9621b	0,25	$\frac{1}{4}$			-----	sv
9623	1,00	1				sv
9658a	0,21	5 SA				sv
9658b	0,12	3 SA				sv
9658c	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
9668	0,67	$\frac{1}{2} + 1/6$			S: 32 mp	sv
9682	1,00	1				lat
9683a	6,00	6				lat
9683b	4,50	$4 + \frac{1}{2}$				lat
9685	1,00	1				lat
9686	1,00	1				lat
9687a	3,00	3				sv
9687b	1,00	1				sv
9688a	1,00	1		Hus		sv
9688b	3,00	3				sv
9689	1,00	1				lat
9713	0,50	$\frac{1}{2}$		Hus		sv
9722a	1,75	$7 \times \frac{1}{4}$		Hus		sv

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
9722b	7,00	7				sv
9723a	1,00	1				sv
9723b	1,00	1				sv
9821	1,56	6 x ¼ + ½ av 1/6				sv
9856a	0,50	½				sv
9856b	0,50	½				sv
9865	1,00	1				sv
9925	0,50	½				lat
9963	0,50	2 x ¼		Hus	S: 26 mp (6:1)	sv
9982	1,25	1 + ¼				lat
10025a	4,00	4				sv
10025b	9,00	9				sv
10025c	0,38	9 SA				sv
10025d	0,50	½	skog			sv
10093	1,04	1 + ½ av 1/12			S: 80 mp (4½:1)	sv
10101	1,00	1		Hus	S: 50 mp (6:1)	sv
10149	0,50	½				lat
10169a	6,75	6 + ½ + ¼				lat
10169b	0,88	1 - ⅛				lat
10169c	4,00	4				lat
10169d	1,00	1				lat
10169e	2,00	2				lat
10169f	0,50	½				lat
10236	7,00	7			P: 250 mp	lat
10311	0,50	½	skog			sv
10423a	1,00	1			S: 60 mp	sv
10423b	1,00	1				sv
10446a	0,75	¾				sv
10446b	0,75	¾				sv
10541	0,50	½			S: 20 mp	sv
10543	1,00	1		Hus		sv
10570	3,50	3 + ½				sv
10572a	1,00	1				sv
10572b	0,33	⅓				sv
10572c	1,00	1				sv
10572d	2,00	2				sv
10572e	0,50	½				sv
10575a	2,00	2		Hus		sv
10575b	0,50	½		Hus		sv
10577a	0,50	½		Hus	S: 15 mp	sv
10577b	0,50	½				sv
10578a	1,00	1		Hus		sv
10578b	1,00	1		Hus	S: 50 mp	sv
10579a	4,00	4		Hus		lat
10579b	4,00	4		Hus		lat
10581	1,00	1			S: 60 mp	sv
10586	1,00	1			S: 60 mp	sv

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
10588	2,00	2				sv
10590a	0,75	$\frac{3}{4}$				sv
10590b	0,75	$\frac{3}{4}$				sv
10591a	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
10591b	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
10592a	2,00	2				sv
10592b	1,25	$1 + \frac{1}{4}$				sv
10595	0,50	$\frac{1}{2}$		Hus	S: 15 mp	sv
10601	0,42	10 SA	by		S: 15 mp	sv
10615	0,83	$1 - \frac{1}{6}$		Hus		sv
10630a	6,00	6				sv
10630b	2,00	2				sv
10630c	1,25	$1 + \frac{1}{4}$				sv
10635	0,25	$\frac{1}{4}$	fiske			sv
10640a	1,04	$1 + 1$ SA				sv
10640b	0,62	15 SA				sv
10640c	0,25	6 SA				sv
10640d	0,12	3 SA				sv
10651	0,33	8 SA				sv
10656	1,25	$5 \times \frac{1}{4}$		Hus		sv
10657	1,00	1		Hus		sv
10658a	2,04	$2 + \frac{1}{2}$ av 1/12		Hus		sv
10658b	0,75	$1 - \frac{1}{4}$		Hus		sv
10660a	5,75	$6 - \frac{1}{4}$				sv
10660b	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
10661a	2,92	$3 - \frac{1}{12}$	by	Hus		sv
10661b	0,08	2 SA	åker			sv
10662	8,00	8		Hus		sv
10670	2,00	2				sv
10676a	0,50	$\frac{1}{2}$	gård	Hus		sv
10676b	1,38	$\frac{1}{8} + 5 \times \frac{1}{4}$				sv
10697	2,50	$2 + \frac{1}{2}$		Hus		sv
10698a	0,75	$\frac{3}{4}$		Hus		sv
10698b	0,50	$\frac{1}{2}$		Hus		sv
10713	3,00	3		Hus		sv
10714a	1,67	$1 + \frac{2}{3}$	bolby			sv
10714b	0,50	$\frac{1}{2}$	åker			sv
10714c	1,00	1	äng			sv
10714d	3,67	$3 + \frac{2}{3}$	tomt			sv
10714e	1,33	$1 + \frac{1}{3}$	skog			sv
10714f	1,04	$1 + 1$ SA				sv
10715	3,00	3		Hus		sv
10723	8,00	8		Hus		sv
10726	2,25	$2 + \frac{1}{4}$				sv
10749a	1,25	$1 + \frac{1}{4}$				sv
10749b	0,50	$\frac{1}{2}$				sv
10753	1,00	1				sv

SDhk	A-tal	A-tal bråk	Beb/mark/(P)	Hus	Pris/värde	Språk
10772	0,42	$\frac{1}{2} - \frac{1}{12}$		Hus	S: 24 mp	sv
10773	0,42	$\frac{1}{2} - \frac{1}{12}$		Hus	S: 24 mp	sv
10774	0,25	$\frac{1}{4}$		Hus	S: 6 mp	sv
10778	0,33	8 SA		Hus	S: 26 mp	sv
10781	0,33	8 SA			S: 12 mp	sv
10794a	4,00	4 + 1 aln				sv
10794b	1,50	1 + $\frac{1}{2}$				sv
10794c	0,92	1 - $\frac{1}{12}$	skog			sv
10802	2,00	2				sv
10803a	0,56	$\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2}$ SA		Hus		sv
10803b	0,50	$\frac{1}{2}$		Hus		sv
10842	1,12	1 + $\frac{1}{8}$		Hus	S: 44 mp (6:1)	sv
10850	4,00	4			S: 120 mp (4 $\frac{1}{2}$:1)	sv
10853	2,50	2 + $\frac{1}{2}$				sv
10855	1,00	1			S: 30 mp	sv
10889a	2,50	2 + $\frac{1}{2}$	åker		S: 250 mp (4 $\frac{1}{2}$: 1)	sv
10889b	0,25	$\frac{1}{4}$	åker		-----	sv
10889c	0,50	$\frac{1}{2}$			-----	sv
10889d	1,00	1			-----	sv
10889e	2,00	2			-----	sv
10889f	2,00	2	bol (torp)		-----	sv
10889g	0,25	$\frac{1}{4}$			-----	sv
10891	0,17	4 SA				sv
39661	1,00	1		Hus		lat
39812	0,42	10 SA				sv

Katalog med attungsbelägg i SDhk till och med år 1376

Del 3, avrad

Förkortningar:

mp = mark penningar

ört = örtug

pn = penning

<u>SDhk</u>	<u>A-tal</u>	<u>Avrad</u>	<u>Avradskvot (tön: öre)</u>
762a	2,00	12 tön + 16 ört	6: 2,67
762b	1,00	7 tön + 8 ört	7: 2,67
977	16,0	21 mp	0: 10,5
2654a	2,60	11 tön + 11 öre	4,2: 4,2
2654c	0,17	4 spann + 2 ört	4: 4
2654d	0,50	2 öre	0: 4
2654e	0,12	1 tön + 1 öre	8: 8
2654f	0,25	1 tön + 1 öre	4: 4
2654g	0,25	1 tön + 1 öre	4: 4
2654h	0,50	2 tön + 2 öre	4: 4
2654i	0,50	9 spann + 4 ½ ört	3: 3
2654j	0,12	4 spann + 1 öre	5,33: 8
2654k	0,25	1 tön + 1 öre	4: 4
2654l	1,00	3 tön + 3 öre	3: 3
2654m	1,25	4 tön + ½ mp	3,2: 3,2
2654n	0,75	3 tön + 3 öre	4: 4
2654o	0,12	2 öre	0: 16
2932a	1,00	2 tön + 2 öre	2: 2
2932b	1,00	4 tön + ½ mp	4: 4
2932b	1,00	6 tön + 6 öre (äldre avrad)	6: 6
4015	1,25	6 tön	4,8: 0
4051a	1,00	4 tön + 1 mp	4: 8
4051c	1,00	5 tön + 5 öre	5: 5
4765a	1,00	8 tön + 1 mp	8: 8
4765b	2,50	10 tön – 1,5 spann + 9 öre + 2 ört + 2 pn	3,9: 3,9
4765c	0,25	1 tön + 1 öre	4: 4
4765d	0,50	5 spann + 20 pn	1,67: 1,67
4765e	2,00	2 mp	0: 8
4765f	0,62	15 spann + 3 öre	4: 4,8
5593	1,50	7 tön + 7 öre	4,67: 4,67
5728	0,50	15 spann + 7 ½ ört	5: 5
5972b	0,33	8 spann + 4 ört	4: 4
5972c	0,25	9 spann + 4 ½ öre	6: 6

<u>SDhk</u>	<u>A-tal</u>	<u>Avrad</u>	<u>Avradskvot (tön: öre)</u>
6000	0,25	2 tön + 2 öre	8: 8
6361	2,00	8 tön	4: 0
8323	0,75	8 tön + 1 mp (år 1337)	10,67: 10,67
8405	3,00	1 tön vete + 1 tön råg	0,67: 0
9229a	2,50	5 tön korn	2: 0
9229b	1,00	4 tön korn	4: 0
9685/9689	1,00	4 tön	4: 0